

પ્રસ્તાવના

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા હિંદુ ધર્મનો સર્વસામાન્ય ગ્રંથ છે. હિંદુ ધર્મના દરેક પંથ કે સંપ્રદાયને આ ગ્રંથ માન્ય છે; એટલે જુદી જુદી રૂચિ-મતિ અનુસાર સૌ કોઈને એનો લાભ મળી શકે એ સારુ જુદા જુદા કેદમાં અને જાના મોટા અક્ષરોમાં તેની ત્રણ લાખ ઉપરાંત પ્રતો આ સંસ્થા તરફથી પ્રકટ થઈ છે. સામાન્ય લખી-ચાંચી જાણનાર બહુ મોટા વર્ગને ઉપયોગી થાય એ માટે આ આવૃત્તિમાં મૂળ શ્લોકો ગુજરાતી લિપિમાં આપ્યા છે, અને સાથે તેનો પદ્મછેદ, અન્વય અને શબ્દાર્થ પણ આપ્યા છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાની ભાષા સંસ્કૃત કાવ્યમય હોઈ ઘણી સરળ છે; પરંતુ તેમાં આપેલો ઉપદેશ અત્યંત ગૂઢ છે. એટલે જાણું ભણુંલાંઓ પણ આ પદ્મછેદવાળી ભગવદ્ ગીતાના વાચનથી મેં જ્ઞાનામૃતનો પોતપોતાની મતિ-શક્તિ અનુસાર લાભ મેળવશે એવી આશા છે.

સંવત ૧૯૯૨ માં નડિયાદના ‘ગીતા જ્ઞાન સત્ર મંડળે’ આ જાતની ભગવદ્ ગીતા ‘શ્રીજ્ઞાનસત્ર ગીતા’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ કરેલી; અને અત્ર તરફની આ આવૃત્તિમાં તે ગ્રંથનો આધાર લેવાયો છે; તેથી અહીં તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

ન્યુ દિલ્હી,
તા. ૫-૩-૪૬

}

‘સરતું સાહિત્ય મુદ્રણાલય ટ્રસ્ટ’ના ટ્રસ્ટીઓ પતી
મનુ સૂએદાર (પ્રમુખ)

जयसच्चिदानंद

ने ने सन्नमने

आ ग्रंथभांतुं ज्ञान आयरवाभां

कांछि पणु प्रीति प्रकटी होय,

ज्यो नित्यप्रति ज्ञान-प्रकाश

वडे मोहक्षपी अंध-

कारने छांछी कादवा

भयता होय,

ते ते साधक

अंधुज्योने

वंदनपूर्वक

जयसच्चिदानंद

समर्पण

नमोऽस्त्वनन्ताय सहस्रमूर्तये ।

सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ॥

सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते ।

सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥

असितगिरिसमं स्यात् कञ्जलं सिन्धुपात्रे ।

सुरतरुवरशाखा लेखिनी पत्रमुर्वी ॥

लिखति यदि गृहीत्वा शारदा सर्वकालं ।

तदपि तव गुणानामीश पारं न याति ॥

त्वमेव माता च पिता त्वमेव ।

त्वमेव बंधुश्च सखा त्वमेव ॥

त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव ।

त्वमेव सर्वं मम देवदेव ॥

कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा ।

बुद्ध्यात्मना वा प्रकृतेः स्वभावात् ॥

करोमि यद्यत्सकलं परस्मै ।

नारायणायेति समर्पयामि ॥

સમર્પણનો ભાવાર્થ

હંઝરો રૂપવાળા, હંઝરો ચરણ, આંખો, મસ્તકો સાથે
અને બાહુઓવાળા, હંઝરો નામવાળા, સહસ્રકોટી યુગોને
ધારણ કરનારા અને સદાય શાશ્વત એવા આપ અનાદિ—અનંત
પરમ પુરુષને નમસ્કાર હો !

જે નીલપર્વત જટલું કાઝળ હોય, મહાસાગર જવડો
ખડિયો હોય, કલ્પવૃક્ષના ડાળની કક્ષમ હોય, પૃથ્વી જવડો
કાગળ હોય અને એ ખંધું લઈને તેના વડે સાક્ષાત્ સરસ્વતી
સદાકાળ લખ્યા કરે, તો પણ હે નાથ ! આપના દિવ્ય શુણોનો
પાર આવે નહિ.

હે દેવોના દેવ ! મારે માતા પણ આપ છો અને પિતા
પણ આપ છો; ખંધુ પણ આપ છો અને મિત્ર પણ આપ છો;
વિદ્યા પણ આપ છો અને દ્રવ્ય પણ આપ છો; દૂંકમાં હે
સર્વેશ્વર ! મારું તો સર્વ કંઈ એક આપ જ છો.

માટે કાયા વડે, વાણી વડે, મન વડે, ઇંદ્રિયો વડે, બુદ્ધિ
વડે, ચિત્ત વડે, અહંકાર વડે અથવા પ્રકૃતિના સ્વભાવ વડે જ
જે કંઈ કરું છું, તે સર્વે હે પરશ્વત્ત નારાયણ ! આપના ચરણ
કમળમાં સમર્પણ કરું છું.

શ્રી ગીતામાં સંજોધાયેલાં નામોના અર્થ

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાં નામોના અર્થ

અનંતરૂપઃ=જેનાં અનંત રૂપો છે તે

અચ્યુતઃ=જેનાં કદી પણ ક્ષય કે અધોગતિ નથી તે

અરિસૂદનઃ=શત્રુનો વિના યત્ને નાશ કરનાર

કૃષ્ણઃ=કૃષ્-એ સત્તાવાચક અનેણુ-એ આનંદવાચક હોઈ, એ બંનેની એકતાસૂચક પરબ્રહ્મ પણ કૃષ્ણ કહેવાય છે.

કેશવઃ=ક-બ્રહ્માને અને ઈશ(શિવ)ને વશ રાખનાર

કેશિનિપૂદનઃ=કેશી નામે ધોડાના આકારના દૈત્યનો નાશ કરનાર

કમલપત્રાક્ષઃ=કમળનાં પાન જેવી સુંદર વિશાળ આંખોવાળા

ગોવિંદઃ=ગો એટલે વેદાંત વાક્યો દ્વારા જાણી શકાય છે તે

જગત્પતિઃ=જગતના પતિ

જગન્નિવાસઃ=જગતનો નિવાસ જનામાં છે તે; અથવા જે જગતમાં સર્વત્ર વસી રહ્યા છે તે

જનાર્દનઃ=દુષ્ટજનોને અથવા ભક્તજનોના શત્રુને પીડનારા

દેવદેવઃ=દેવતાઓના પૂજ્ય

દેવવરઃ=દેવતાઓમાં શ્રેષ્ઠ

પુરુષોત્તમઃ=ક્ષર અને અક્ષર, એ બંને પુરુષો અથવા પદાર્થોથી જે ઉત્તમ છે તે; અથવા શરીરરૂપી પુરોમાં રહેનારા પુરુષો-જીવોથી જે અતિ ઉત્તમ, પર અને વિલક્ષણ છે તે

મગવાન્=એશ્વર્ય, ધર્મ, યશ, લક્ષ્મી, વૈરાગ્ય અને મોક્ષ-એ છ
પદાર્થને આપનાર; અથવા સર્વ ભૂતોની ઉત્પત્તિ, પ્રલય,
જન્મ, મરણ તથા વિદ્યા અને અવિધાને જાણનાર

ભૂતમાનન = સર્વ ભૂતોને ઉત્પન્ન કરનાર

ભૂતેશ = ભૂતોના ઈશ્વર-પતિ

મધુસૂદન = મધુ નામના દૈત્યને મારનાર

મહાગાહુ = નિઘ્રહ અને અનુઘ્રહ કરવામાં જેના હાથ સમર્થ છે તે

માધવ = માયાના-લક્ષ્મીના પતિ

વાદવઃ = ધૃત્વુજમાં જન્મેલા

યોગતિત્તમ = યોગને જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ

વાસુદેવ = વસુદેવના પુત્ર

વાર્ષ્ણેય = વૃષ્ણિ-ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા

ત્રિષ્ણુ = સર્વ વ્યાપક

દુર્વાકેશ = દંડિયોના ઈશ-સ્નામી

હરિ = સ સારરૂપી દુ ખને હરનાર

અર્જુનનાં નામોના અર્થ

અનઘ = પાપ રહિત-નિષ્પાપ

વધિષ્ઠજ = જેની દ્વન્ત ઉપર કપિ-હનુમાન છે તે

કુરુગ્રેષ્ઠ = કુરુકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલાઓમાં શ્રેષ્ઠ

કુરુતનન = કુરુવંશના ગજનો પુત્ર

કુરુપ્રવીરઃ=કુરુકુળમાં જન્મેલાઓમાં વિશેષ તેજસ્વી

કૌન્તેયઃ=કુન્તીનો પુત્ર

ગુહાકેશઃ=નિદ્રાને છતનાર—નિદ્રાનો સ્વામી; અથવા ગુહાક એટલે
શિવજી જેના સ્વામી છે તે

ધનંજયઃ=દિગ્વિજયમાં સર્વ રાજ્યોને છતનાર

ધનુર્ધરઃ=ધનુષ્યનો ધારણ કરનાર

પરંતપઃ=પરમ તપસ્વી અથવા શત્રુઓને બહુ તપાવનાર

પાર્યઃ=પૃથા—એટલે કુન્તીનો પુત્ર

પુરુષવ્યાગ્રઃ=પુરુષોમાં વ્યાગ્ર જેવો

પુરુષર્ષભઃ=પુરુષોમાં ઋષભ એટલે શ્રેષ્ઠ

પાન્ડવઃ=પાંડુનો પુત્ર

મરતશ્રેષ્ઠઃ=મરતના વંશજોમાં શ્રેષ્ઠ

મરતસત્તમઃ=મરતવંશીઓમાં શ્રેષ્ઠ

મરતર્ષભઃ=મરતવંશીઓમાં શ્રેષ્ઠ

મારુતઃ=મા—પ્રજાપતિમાં અતિ પ્રેમવાળો; અથવા ભરતનો વંશજ

મહાબાહુઃ=મોટા હાથવાળો

સમ્યસાચિનઃ=ડાબા હાથે પણ ધનુષ્ય સંધાન કરનાર

અનુક્રમણિકા

વિષય

પાન

સમપણું-સમપણુંનો બાવાઈ	૪-૫	
ગીતામાં સંબોધાયેલાં નામોના અર્થ	૭	
ગીતા-માહાત્મ્ય	૧૫	
ગીતા-ધ્યાનમંત્રા	૨૫	
ગીતામંત્રના ન્યાસ, ધ્યાન વગેરે	૩૦	
અધ્યાય ૧ લો-અર્જુન વિપ્રાદયોગ	...	૧
" ૨ લો-સાંખ્યયોગ	...	૨૨
" ૩ લો-કર્મયોગ	...	૫૬
" ૪ થો-કર્મચઢાપણ્યયોગ	...	૭૫
" ૫ મો-કર્મસંન્યાસયોગ	...	૯૪
" ૬ થો-આત્મસંઘર્મયોગ	...	૧૦૮
" ૭ મો-જ્ઞાનવિજ્ઞાનયોગ	...	૧૨૬
" ૮ મો-અશ્વત્થામયોગ	...	૧૪૩
" ૯ મો-રાઝવિદ્યા-રાઝયુગ્યયોગ	...	૧૫૮
" ૧૦ મો-વિમૂત્તિયોગ	...	૧૭૩
" ૧૧ મો-વિશ્વરૂપદર્શનયોગ	...	૧૯૨
" ૧૨ મો-ભક્તિયોગ	...	૨૧૯
" ૧૩ મો-ક્ષેત્રક્ષેત્રવિભાગયોગ	...	૨૨૮
" ૧૪ મો-ત્રિગુણવિભાગયોગ	...	૨૪૪
" ૧૫ મો-પુનરોત્તમયોગ	...	૨૫૬
" ૧૬ મો-દેવાશુરસંપર્દિભાગયોગ	...	૨૬૬
" ૧૭ મો-શ્રદ્ધાવધિવિભાગયોગ	...	૨૭૮
" ૧૮ મો-મોહસંન્યાસયોગ	...	૨૯૧

અન્ય ભગવદ્ગીતાઓ

જ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા : શ્લોકો, અર્થ તથા ટીકા : ૪-૦

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના શ્લોકો, અર્થ તથા શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજે ૬૦૦ વર્ષ ઉપર રચેલી “સાવાર્થ દીપિકા” નામની ઉત્તમ ટીકા અનેક સચોટ દૃષ્ટાંતો સાથે :: ગૂઢ રહસ્યને સરળતાથી સમજાવનારી આ વિસ્તૃત ટીકા સામાન્ય વાચકને પણ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું રહસ્ય સરળતાથી સમજાવશે. (આવૃત્તિ ૭ મી)

પાન ૮૮૮ * ટપાલખર્ચ ૦-૮-૦

ઉત્તરગીતા : મૂળ શ્લોકો સાથે સરળ ભાષાંતર : ૦-૬

અર્જુનને ઉત્તરાવસ્થામાં શ્રીકૃષ્ણે આપેલા તત્ત્વબોધનો મરણ અનુવાદ :: બ્રહ્મજ્ઞાન પામવા ઇચ્છનારનાં તથા બ્રહ્મજ્ઞાન પામી મૃત્યુલોનાં કર્તવ્યો આખ્યાં છે અને એવા પુરુષ બ્રહ્મ સાથે એકતા કેવી રીતે પામે છે વગેરે સમજાવ્યું છે.

પાન ૬૪ * ટપાલખર્ચ ૦-૧-૦

અષ્ટાવક્રગીતા : મૂળ શ્લોકો સાથે સરળ ભાષાંતર : ૦-૮

મહામુનિ અષ્ટાવક્રે ઉપદેશેલી આ ગીતામાં તત્ત્વજ્ઞાનની સરળ ને ઉપયોગી સમજણ અપાઈ છે.

પાન ૭૨ * ટપાલખર્ચ ૦-૧-૦

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા : ૦-૮

એક ખાતુ શ્લોક અને બીજી ખાતુ ભાષાંતરવાળી ૬૬ ગાન x પા (બોર્ડપટ્ટીના પૂઠાં સાથે)

પાન ૪૮૦ * ટપાલખર્ચ ૦-૩

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા : ૦-૪

શ્લોકો સિવાય માત્ર સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર

૬૬ ગાન x ૫ * પાન ૨૮૮ * ટપાલખર્ચ ૦-૧-૦

શ્રી૦ પંડિત શ્રીપાદ દામોદર સાતવલેકરજી લિખિત
પુરુષાર્થ જોધિની ટીકા સાથે

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા

કુલ પાન : ૧૧૪૦ :: કદ ઈંચ ૭ા x ૧૦

ત્રણ અંશમાં * મૂલ્ય રૂ. ૧૦)

આ ટીકામાં વેદ, ઉપનિષદ પદ્ધર્શન તથા ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસ ઉપરાંત ગીતાજી પરની અનેક પ્રાચીન તથા અર્વાચીન ટીકાઓ ભેઈ ગયા બાદ નવીન રહસ્યો શ્રી. પંડિત સાતવલેકરજીએ રજૂ કર્યાં છે તેથી તેમાં પ્રાચીન તથા અર્વાચીન સંસ્કૃતિ અને પરમાર્થ તથા વ્યવહારનો સુમેળ સચવાયો છે.

શ્રી જ્ઞાનસત્ર ગીતા

[ગુજરાતી લિપિમાં શ્લોકો, પદ્ધત્તે અને શબ્દાર્થ સહિત]

નડિયાદના 'ગીતા જ્ઞાનસત્ર મંડળે' પ્રસિદ્ધ કરેલી આવૃત્તિ ઉપરથી આ નવી આવૃત્તિ સુધારાવધારાવાળી પ્રસિદ્ધ થઈ છે. તેમાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ઉપરાંત ગીતામાં સંબોધાયેલાં નામોના અર્થો ગીતા મહાત્મ્ય વગેરે છે.

પાન ૮૫૬ : મૂલ્ય રૂ. ૧-૪ : રૂપાલખર્ચ ૦-૪

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

બદ્ર પાસે, ચોરટ બોલસ નં. ૫૦, અમદાવાદ અને
સાલબાદેવી રોડ, હાથી બીલ્ડિંગ, ત્રીજો માળે, મુંબઈ-૨

સર્વોપયોગી સાહિત્યશ્રેણી

૧૮ પુસ્તકોની સાદરાબરી નવી યોજના

પ્રૌઢશિક્ષણ માટે ઉપયોગી થાય તેવાં અને ઓછું ભણેલાંઓ રસપૂર્વક વાંચી-સમજી શકે, એવાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાની યોજના આ સંસ્થા તરફથી તૈયાર કરવામાં આવી છે; અને તેનું સંપાદન જાણીતા સાહિત્યકાર શ્રી. મોહનલાલ મહેતા ('સોપાન') કરે છે. પહેલી યોજના મુજબ એમાં નીચે જણાવેલાં ૧૮ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થશે.

આ પુસ્તકોમાં જીવનને સ્પર્શતા વિષયોનું જ્ઞાન અને તેટલી સરળ ભાષામાં આપવાનો પ્રયત્ન થશે. નાનાંમોટાં સૌ કોઈ સરળતાથી વાંચી શકે એ માટે આ યોજનાનાં બધાં પુસ્તકો આવા મોટા અક્ષરોમાં છપાય છે. દરેક પુસ્તકમાં ૧૨૪ થી ૧૪૪ સુધીનાં પાનાં આવશે.

૧. પ્રકાશનાં પગલાં : (સચિત્ર) લે. શ્રી. દરસનદાસ માણેક

* જગતના ભિન્નભિન્ન ધર્મોની પ્રેરક કથાઓ ૧૨૮ ૦-૧૦ ૦-૨

૨. રાખની ઢગલી : (સચિત્ર) લે. શ્રી 'સોનન્ય'

* વાર્તાના સ્વરૂપમાં સંસારની સજગી સમરથાઓ ૧૨૮ ૦-૧૦ ૦-૨

૩. હાસ્ય-તરંગ : (સચિત્ર) લે. શ્રી. ગ્યોનીન્દ્ર હં. દેવે

* જીવનમાં દરેકજા દેખાતા પ્રસંગો ઉપરના કટાક્ષ-લેખો ૧૫૦ ૦-૧૦ ૦-૨

૪. જીવનની કલા : લે. શ્રી. રવિચંદ્ર મહેતા

* જીવનની સફળતા મેળેનું અવહાર માર્ગદર્શન ૧૪૦ ૦-૧૦ ૦-૨

૫. જગતમાં જાણુવા જેવું : (સચિત્ર) લે. શ્રી. છાયાવાદ કામદાર

* જગતની અદ્ભુતતા ને ઉપયોગિતાનો સરલ પરિચય ૧૨૮ ૦-૧૦ ૦-૨

૬. જીવનપરિવર્તન : (સચિત્ર) લે. શ્રી. 'સોપાન'

* એક જીવનપટ્ટાની કસણ-મંત્રવ સજંત વાર્તા . ૧૪૦ ૦-૧૦ ૦-૨

૭. ઇતિહાસને અજવાળો : (સચિત્ર) લે. શ્રી. ઇન્દ્ર વસાવડા

* ઇતિહાસની પરાક્રમી વ્યક્તિઓની જીવનરેખા ૧૩૬ ૦-૧૦ ૦-૨

૮. રૂઢિજીવનની કલા : (સચિત્ર) લે. શ્રી. "અમાનસાક્ષી"

* ધરમાં સુખ ને સંપત્તી કેમ રહી શકાય તેનાં સૂચનો ૧૨૮ ૦-૧૦ ૦-૨

૬. આમકું બોલો છો : (સચિત્ર) લે. શ્રી. ચુનીલાલ મડિયા

* હિંદના નમૂનારૂપ એક સામ્રાટનું સાચું જીવન ૧૪૪ ૦-૧૦ ૦-૨

૧૦. ગૃહજીવનનાં દર્શનો : (સચિત્ર) લેખિકા : શ્રી. કુમુદ શેઠ

* આપણાં ગૃહ-કુટુંબનાં સાચાં ચળવિચરો ૧૩૨ ૦-૧૦ ૦-૨

૧૧. ભારત ભારત દેશ : (સચિત્ર) લેખક : કાન્તિલાલ પરિખ

* ભારતવર્ષના સૌંદર્ય અને વૈવિધ્યનો પરિચય ૧૩૬ ૦-૧૦ ૦-૨

૧૨. આરોગ્યસાધના : લેખક : દુર્ગમશી ધરમશી સંપટ

* આરોગ્યના સંરક્ષણ અંગે સારાંદર્શન ૧૪૮ ૦-૧૦ ૦-૨

૧૩. લગ્નવાનનાં ઈશુ : (સચિત્ર) લેખક : પુરાતન જીવ

* હરિજનોના જીવન-પ્રસંગોનો દૃષ્ટિ ચિતાર ૧૩૧ ૦-૧૦ ૦-૨

ખીળ' પ પુસ્તકો હવે પછી પ્રસિદ્ધ થશે.

ચોજના વિષે માહિતી

- ❶ ચોજનાનાં દરેક પુસ્તકની છૂટક કિંમત દસ આના છે.
- ❷ આ શ્રેણીનાં અઢારે પુસ્તકો માટે અગાઉથી નાણાં મોકલી નામ નોંધાવનારને છૂટક મૂલ્યના કુલ ચતા રૂ. ૧૧-૪ તે બદલે માત્ર રૂ. ૧૦) માં મળશે. ટપાકરસ્તે મંગાવવા હચનારે રૂ. ૧-૮ વધુ એટલે કુલ રૂ. ૧૧-૮ મોકલવા.
- ❸ 'વિવિધ અંશમાળા'ના આઠકોને આ શ્રેણીનું પહેલું પુસ્તક 'પ્રકાશનાં પગલાં' સં. ૨૦૦૧ માં મોકલી અપાવું છે; એટલે તે આઠકો પૈકી જેમને આ શ્રેણીના આઠક થવું હશે, તેમણે એ પુસ્તકની માળાના હિસાબે ચતી કિંમતના રૂ. ૦-૮ બાદ કરીને રૂ. ૯-૮ તથા ૧-૮ ટપાકખર્ચનો મળી કુલ રૂ. ૧૧-૦ મોકલી અપવા.
- ❹ પ્રથમનાં તેર પુસ્તકો તૈયાર થયાં છે; અને તે આઠક ચતાંની સાથે જ મળશે-મોકલી અપાશે; તેમ જ બાકીનાં પાંચ લગભગ જીવનનાં તૈયાર થયે મોકલી અપાશે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

ટ. ભદ્ર પાસે, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦, અમદાવાદ અને
કાજાદેવીરોડ, દાબી બ્રિલિન, ત્રીજો માળો, મુંબઈ-૨

श्री गीताभाषात्मेय

धरोवाय

लगवन्परमेशान लङ्कितरव्यलियारिणी,
प्रारब्धं बुज्यमानस्य कथं लवति हे प्रभो ? १

लगवन् परमेशान लङ्कितः अव्यलियारिणी
प्रारब्धम् बुज्यमानस्य कथम् लवति हे प्रभो

(अन्वय-शङ्काय)

(अन्वय-शङ्काय)

लगवन् = हे लगवान् !
परमेशान = हे परमेश्वर !
प्रभो = हे प्रभु !
प्रारब्धम् = प्रारब्धकर्मने
बुज्यमा- = [बोगवनारना
नस्य = (हृदयमां)

अव्यलियारिणी = अनन्य
लङ्कित = लङ्कित
कथम् = डेवी रीते
लवति = थाय ?

श्री विष्णुरवाय

प्रारब्धं बुज्यमानो हि गीताभ्यासरतः सदा,
स मुक्तः स सुधी लोके कर्मणा नोपलिप्यते. २
प्रारब्धम् बुज्यमानः हि गीताभ्यासरतः सदा
सः मुक्तः सः सुधी लोके कर्मणा न उपलिप्यते

प्रारब्धम् = प्रारब्धने
बुज्यमान = बोगवनारि (ने)
सदा = हमेशां
गीता- = गीतानाभ्यास-
भ्यासरतः = [मां प्रीतिवालो
(होय)
सः = ते (युरुष)

लोके = (आ) लोकमां
सुधी = सुधी (थर्धने)
मुक्तः = मुक्त (थाय छे);
हि = कारणु के
सः = ते
कर्मणा = कर्मधी
न उपलिप्यते = लेपातो नथी.

महांपापाद्विपापानि गीताध्यानं करोति येन,
क्वचित्स्पर्शं न कुर्वन्ति नलिनीदलमंशुवतः ३

મહાપાપાદિપાપાનિ ગીતાધ્યાનમ્ કરેતિ ચેત્

કવચિત્ સ્પર્શમ્ ન કુર્વન્તિ નલિનીદલમ્ અંબુવત્

ચેત્ = જો (જે કોઈ)

ગીતાધ્યાનમ્ = ગીતાનું ધ્યાન

કરેતિ = કરે છે (નેને)

નલિનીદલમ્ = કમળપત્રને

અંબુવત્ = પાણી પેઠે

મહાપાપા-દિપાપાનિ = {મહાહત્યા જેવાં
મહાપાપ વગેરે
પાપો}

કવચિત્ = કંઠી પદ્મ

સ્પર્શમ્ = સ્પર્શ

ન કુર્વન્તિ = કરતાં નથી.

ગીતાયાઃ પુસ્તકં યત્ર યત્ર પાઠઃ પ્રવર્તતે,

તત્ર સર્વાણિ તીર્થાનિ પ્રયાગાદીનિ તત્ર વૈ.

૪

ગીતાયાઃ પુસ્તકમ્ યત્ર યત્ર પાઠઃ પ્રવર્તતે

તત્ર સર્વાણિ તીર્થાનિ પ્રયાગાદીનિ તત્ર વૈ

યત્ર = જ્યાં

તત્ર = ત્યાં

ગીતાયાઃ = ગીતાનું

તત્ર = ત્યાં

પુસ્તકમ્ = પુસ્તક (હોય),

- પ્રયાગાદીનિ = પ્રયાગ વગેરે

યત્ર = જ્યાં

સર્વાણિ = બધાં

પાઠઃ = પાઠ

તીર્થાનિ = તીર્થો

પ્રવર્તતે = ચાલતો હોય,

વૈ = જ (વાત્ર કરે છે).

સર્વે દેવાશ્ચ ઋષયો યોગિનઃ પન્નગાશ્ચ યે,

ગોપાલા ગોપિકા વાપિ નારદોદ્ધવપાર્ષદૈઃ *

સહાયો જયતે શ્રીધ્રમ્ યત્ર ગીતા પ્રવર્તતે.

૫

સર્વે દેવાઃ ચ ઋષયઃ યોગિનઃ પન્નગાઃ ચ યે

ગોપાલાઃ ગોપિકાઃ વા અપિ નારદોદ્ધવપાર્ષદૈઃ

સહાયઃ જયતે શ્રીધ્રમ્ યત્ર ગીતા પ્રવર્તતે

* (પાનનર) ગોપાલગાલકૃષ્ણેષ્વપિ નારદુદ્ધવપાર્ષદૈઃ

યત્ર	= જ્યાં	ગોપાલા:	= ગોવાળો
ગીતા	= ગીતા	ગોપિકા:	= ગોપીઓ
પ્રવર્તતે	= પ્રવર્તે છે (ત્યાં)	વા	= અને
સર્વે	= સર્વ	નારદોઽવ-	= {નારદ, ઉદ્ધવ, સહિત
દેવા:	= દેવો	પાર્થદે:	= {પાર્થદે (સગવાન)
ચ	= અને	અપિ	= પણ
ઋષય:	= ઋષિઓ,	શીઘ્રમ્	= જલદી
યોગિન:	= યોગીઓ,	સહાય:	= સહાય
યે	= જે	જાયતે	= ધાય છે.
પત્ન્યા:	= સર્પો		

યત્ર ગીતાવિચારશ્ચ પઠનં પાઠનં શ્રુતમ્,
તત્રાહં નિશ્ચિતં પૃથિવિ નિવસામિ સદૈવ હિ. ૬

યત્ર ગીતાવિચાર: ચ પઠનમ્ પાઠનમ્ શ્રુતમ્
તત્ર અહમ્ નિશ્ચિતમ્ પૃથિવિ નિવસામિ સદા એવ હિ

હિ	= કેમ કે	શ્રુતમ્	= સાંભળવું (ચાલે છે),
પૃથિવિ	= હે પૃથિવિ !	તત્ર	= ત્યાં
યત્ર	= જ્યાં	અહમ્	= હું
ગીતાવિચાર:	= ગીતાનો વિચાર	નિશ્ચિતમ્	= નક્કી
પઠનમ્	= સંભવું-	સદા એવ	= હમેશાં જ
પાઠનમ્	= સંભાળવું	નિવસામિ	= નિવાસ કરું છું.
ચ	= અને		

ગીતાશ્રયેઽહં તિષ્ઠામિ ગીતા મે ચોત્તમં શૃહમ્,
ગીતાજ્ઞાનમુપાશ્રિત્ય ત્રીલોકાકાન્પાલયામ્યહમ્. ૭
ગીતાશ્રયે અહમ્ તિષ્ઠામિ ગીતા મે ચ ઉત્તમમ્ શૃહમ્
ગીતાજ્ઞાનમ્ ઉપાશ્રિત્ય ત્રીન્ લોકાન્ પાલયામિ અહમ્

અહમ્	= હું	તિષ્ઠામિ	= રહું છું
ગીતાશ્રયે	= {ગીતાના આશ્રયમાં (ગીતાસત્ત્વમાં)	ચ	= અને
		ગીતા	= ગીતા

મે	= માગ	ઉપાશ્રિત્ય	= આશ્રય કરી
ઉત્તમમ્	= ઉત્તમ	અહમ્	= હું
શૃદ્ધમ્	= ધર (છે);	ત્રીન્ સોક્ષાન્	= ત્રણ સોક્ષ્ણ
ગીતાજ્ઞાનમ્	= ગીતાજ્ઞાનને	પાલયામિ	= પાલન કરું છું.

ગીતા મે પરમા વિદ્યા બ્રહ્મરૂપા ન સંશયઃ,
અર્ધમાત્રાક્ષરા નિત્યા સ્વાનિર્વાચ્યપદાત્મિકા. ૮
ગીતા મે પરમા વિદ્યા બ્રહ્મરૂપા ન સંશયઃ
અર્ધમાત્રા અક્ષરા નિત્યા સ્વાનિર્વાચ્યપદાત્મિકા

ગીતા	= ગીતા	અક્ષરા	= અવિનાશી,
મે	= માગી	નિત્યા	= નિત્ય (અને)
પરમા	= ઉત્તમ	સ્વાનિર્વાચ્ય-	[મારા અવર્ણનીય
વિદ્યા	= વિદ્યા (જ્ઞાન),	પદાત્મિકા	= [પદરૂપ (છે) (એમ/
બ્રહ્મરૂપા	= બ્રહ્મરૂપિણી,	ન સંશયઃ	= સંશય નથી.
અર્ધમાત્રા	= અર્ધમાત્રા,		

ચિદાનન્દેન કૃષ્ણેન પ્રોક્તા સ્વમુખતોઽર્જુનમ્,
વેદત્રયી પરાનન્દા તત્ત્વાર્થજ્ઞાનસંયુતા. ૯
ચિદાનન્દેન કૃષ્ણેન પ્રોક્તા સ્વમુખતઃ અર્જુનમ્
વેદત્રયી પરાનન્દા તત્ત્વાર્થજ્ઞાનસંયુતા

કેમ કે:—

ચિદાનન્દેન	= સચ્ચિદાનંદરૂપ	પ્રોક્તા	= કહી (છે)
કૃષ્ણેન	= શ્રીકૃષ્ણે	વેદત્રયી	= (તે) ત્રણ વેદરૂપ
સ્વમુખતઃ	= પોતાના મુખથી	પરાનન્દા	= પરમાનંદરૂપ (અને)
અર્જુનમ્	= અર્જુનને	તત્ત્વાર્થ-	[બ્રહ્મતત્ત્વના જ્ઞાનથી
		જ્ઞાનસંયુતા	= [સરપૂર (છે).

ચોડ્યાદશજપો નિત્યં નરો નિશ્ચલમાનસઃ,
જ્ઞાનસિદ્ધિં સ લલતે તતો યાતિ પરં પદમ્. ૧૦

યઃ અષ્ટાદશજપઃ નિત્યમ્ નરઃ નિશ્ચલમાનસઃ

જ્ઞાનસિદ્ધિમ્ સઃ લભતે તતઃ યાતિ પરમ્ પદમ્

યઃ	= જે	જ્ઞાનસિદ્ધિમ્	= જ્ઞાનની સિદ્ધિને
નરઃ	= મનુષ્ય	લભતે	= મેળવે છે
નિશ્ચલમાનસઃ	= સ્થિર મનથી	તતઃ	= (અને) તેથી
નિત્યમ્	= હમેશાં	પરમ્	= શ્રેષ્ઠ
અષ્ટાદશજપઃ	= { અઠાર અધ્યાય- નો પાઠ (કરે છે)	પદમ્	= પદને
સઃ	= તે (મનુષ્ય)	યાતિ	= પામે છે.

પાઠેઽસમર્થઃ સંપૂર્ણે તતોઽર્ધ્વ પાઠમાચરેત્,
તદ્વા ગોદાનજમ્ પુણ્યમ્ લભતે નાત્ર સંશયઃ. ૧૧

પાઠે અસમર્થઃ સંપૂર્ણે તતઃ અર્ધમ્ પાઠમ્ આચરેત્
તદ્વા ગોદાનજમ્ પુણ્યમ્ લભતે ન આત્ર સંશયઃ

સંપૂર્ણે	= સંપૂર્ણ	તદ્વા	= તો
પાઠે	= પાઠ કરવાને	ગોદાનજમ્	= ગોદાનનું,
અસમર્થઃ	= અશક્ત (હાય તો)	પુણ્યમ્	= પુણ્ય
તતઃ	= તેથી	લભતે	= મેળવે છે
અર્ધમ્	= અર્ધો	આત્ર	= એમાં
પાઠમ્	= પાઠ	ન સંશયઃ	= સંશય નથી.
આચરેત્	= કરે,		

ત્રિભાગમ્ પઠમાનસ્તુ ગંગાસ્નાનફલમ્ લભેત્,
ષડંશમ્ જપમાનસ્તુ સોમયાગફલમ્ લભેત્. ૧૨

ત્રિભાગમ્ પઠમાનઃ તુ ગંગાસ્નાનફલમ્ લભેત્
ષડંશમ્ જપમાનઃ તુ સોમયાગફલમ્ લભેત્

તુ	= અને	ગંગાસ્નાન-	= { ગંગાસ્નાનના
ત્રિભાગમ્	= ત્રીજા ભાગનો	ફલમ્	= { ફળને
પઠમાનઃ	= પાઠ કરનાર	લભેત્	= મેળવે છે;

તુ = અને
 પડ'શમ્ = છટ્ટા લાગનો
 જપમાનઃ = પાઠ કરનાર

સોમયાગફલમ્ = સોમયાગના ફળને
 લભેત્ = મેળવે છે.

એકાધ્યાયં તુ યો નિત્યં પઠને ભક્તિસંયુતઃ,
 રુદ્રલોકમવાપ્નોતિ ગણૌ ભૂત્વા વસેચ્ચિરમ્. ૧૩

એકાધ્યાયમ્ તુ યઃ નિત્યમ્ પઠને ભક્તિસંયુતઃ
 રુદ્રલોકમ્ અવાપ્નોતિ ગણુઃ ભૂત્વા વસેત્ ચિરમ્

તુ = અને
 ભક્તિસંયુતઃ = ભક્તિયુક્ત
 યઃ = જે
 નિત્યમ્ = હંમેશાં
 એકાધ્યાયમ્ = એક અધ્યાયનો
 પઠને = પાઠ કરે છે (તે)
 રુદ્રલોકમ્ = રુદ્રલોકને
 અવાપ્નોતિ = પામે છે (અને ત્યાં)
 ગણુઃ = (મહાદેવના) ગણ
 ભૂત્વા = થઈ
 ચિરમ્ = લાંબા કાળ
 વસેત્ = રહે છે.

અધ્યાયં શ્લોકપાદં વા નિત્યં યઃ પઠતે નરઃ,
 સ યાતિ નરતાં યાવન્મન્વંતરં વસુંધરે. ૧૪

અધ્યાયમ્ શ્લોકપાદમ્ વા નિત્યમ્ યઃ પઠતે નરઃ
 સઃ યાતિ નરતામ્ યાવત્ મન્વંતરમ્ વસુંધરે

વસુંધરે = હે પૃથ્વી!
 યઃ = જે
 નરઃ = મનુષ્ય
 નિત્યમ્ = હંમેશાં
 અધ્યાયમ્ = એક અધ્યાયનો
 વા = અથવા
 શ્લોકપાદમ્ = { શ્લોકના એક
 ચરણનો
 પઠતે = પાઠ કરે છે
 સઃ = તે (મનુષ્ય)
 યાવત્ } = મન્વંતર સુધી
 મન્વંતરમ્ }
 નરતામ્ = મનુષ્યદેહને
 યાતિ = પામે છે.

ગીતાયાઃ શ્લોકદશકં સમ્પન્નં ચતુષ્ટયમ્,
 દ્વૌ ત્રીનેકં તદ્ધર્થં વા શ્લોકાનાં યઃ પઠેન્નરઃ. ૧૫

અંદ્રલોકમવાપ્નોતિ વર્ષાણામયુતં દ્રુવમ્,
ગીતાપાઠસમાયુક્તો મૃતો માનુષતાં પ્રજેત્. ૧૬

ગીતાયાઃ શ્લોકદશકમ્ સપ્ત પંચ ચતુષ્ઠયમ્
દ્વૌ ત્રીન્ એકમ્ તદર્ધમ્ વા શ્લોકાનામ્ યઃ પઠેત્ નરઃ

અંદ્રલોકમ્ અવાપ્નોતિ વર્ષાણામ્ અયુતમ્ દ્રુવમ્

ગીતાપાઠસમાયુક્તઃ મૃતઃ માનુષતામ્ પ્રજેત્

ગીતાયાઃ = ગીતાના
શ્લોકદશકમ્ = દસ શ્લોકનો,
સપ્ત = સાત શ્લોકનો,
પંચ = પાંચ શ્લોકનો,
ચતુષ્ઠયમ્ = ચાર શ્લોકનો,
ત્રીન્ = ત્રણ શ્લોકનો,
દ્વૌ = બે શ્લોકનો,
એકમ્ = એક શ્લોકનો,
વા = અથવા
તદર્ધમ્ = અર્ધા શ્લોકનો
યઃ = જે

નરઃ = મનુષ્ય
પઠેત્ = પાઠ કરે (તે મનુષ્ય)
વર્ષાણામ્ = [દશ હજાર
અયુતમ્ = [વર્ષ સુધી
અન્દ્રલોકમ્ = અન્દ્રલોકને
અવાપ્નોતિ = પામે છે (અને)
ગીતાપાઠઃ = [ગીતાનો પાઠ
સમાયુક્તઃ = [કરતાં કરતાં
મૃતઃ = મરેલો
માનુષતામ્ = [મનુષ્યત્વને (મનુષ્ય-
પ્રજેત્ = [દેહને) પામે છે.

ગીતાભ્યાસં પુનઃ કૃત્વા લભતે મુક્તિમુત્તમામ્,
ગીતેત્યુચ્ચારસંયુક્તો ત્રિયમાણો ગતિં લભેત્. ૧૭

ગીતાભ્યાસમ્ પુનઃ કૃત્વા લભતે મુક્તિમ્ ઉત્તમામ્

ગીતા ઇતિ ઉચ્ચારસંયુક્તઃ ત્રિયમાણઃ ગતિમ્ લભેત્

પુનઃ = (અને) ફરીથી
ગીતાભ્યાસમ્ = ગીતાનો અભ્યાસ
કૃત્વા = કરીને
ઉત્તમામ્ = ઉત્તમ
મુક્તિમ્ = મુક્તિને
લભતે = પામે છે. (વળી)

ગીતા = ' ગીતા '
ઇતિ = એ પ્રમાણે
ઉચ્ચારસંયુક્તઃ = ઉચ્ચાર સહિત
ત્રિયમાણઃ = મરનરો
ગતિમ્ = સદ્ગતિને
લભેત્ = મેળવે છે.

गीतार्थश्रवणासक्तो महापापयुतोऽपि वा,
वैकुण्ठं समवाप्नोति विष्णुना सह भोदते. १८

गीतार्थश्रवणासक्तः महापापयुतः अपि वा
वैकुण्ठं समवाप्नोति विष्णुना सह भोदते

गीतार्थश्रव-
णासक्तः = { गीताश्रो अर्थ
सांख्यवाभां
आसक्त धर्मेण।

वा = अग्रे

महापापयुतः = { महा पाप-
योगी (दोष)

अपि = पक्ष

वैकुण्ठम् = वैकुण्ठे

समवाप्नोति = पाप्मे छ (अने)

विष्णुना = विष्णु

सह = साथे

भोदते = { आनंद उदे छ
(आनंद छ)

गीतार्थं ध्यायते नित्यं कृत्वा कर्माणि ब्रह्मिणः,
लवन्मुक्तः स विज्ञेय देहान्ते परमं पदम्. १९

गीतार्थम् ध्यायते नित्यम् कृत्वा कर्माणि ब्रह्मिणः
लवन्मुक्तः सः विज्ञेयः देहान्ते परमम् पदम्

ब्रह्मिणः = (ने मनुष्य) मण्डां

कर्माणि = कर्मों

कृत्वा = करीने (पक्ष)

नित्यम् = हमेशां

गीतार्थम् = गीताना अर्थने

ध्यायते = चिन्ता छे

सः = ने (मनुष्य)

लवन्मुक्तः = लवन्मुक्त

विज्ञेयः = जानवो

य = अने

देहान्ते = देह छोड़या पछी

परमम् = परम

पदम् = पदने (पाप्मे छ).

गीताभाषित्य अहो ब्रह्मन्ते जनकादयः,

निर्धूतकल्मषा लोके गीता याताः परं पदम्. २०

ગીતામ્ આશ્રિત્ય બહુવઃ ભૂભુજઃ જનકાદયઃ

નિર્ધૂતકલ્મષાઃ લોકે ગીતાઃ યાતાઃ પરમ્ પદમ્

જનકાદય = જનક વગેરે	પરમ્ = પરમ
બહુવઃ = ઘણા	પદમ્ = પદને
ભૂભુજઃ = રાજાઓ	યાતાઃ = જાત થયા છે (અને)
ગીતામ્ = ગીતાને	લોકે = આ લોકમાં
આશ્રિત્ય = આશ્રય કરીને	ગીતાઃ = ગવાયા છે.
નિર્ધૂત- કલ્મષાઃ = { પાપરહિત (થઈને)	

ગીતાયાઃ પઠનં કૃત્વા માહાત્મ્યં નૈવ યઃ પઠેત્,
વૃથા પાઠો ભવેત્તસ્ય શ્રમ એવ છુદ્ધાદતઃ. ૨૧

ગીતાયાઃ પઠનમ્ કૃત્વા માહાત્મ્યમ્ ન એવ યઃ પઠેત્
વૃથા પાઠઃ ભવેત્ તસ્ય શ્રમઃ એવ હિ ઉદ્ધાદતઃ

યઃ = જે (મનુષ્ય)	વૃથા = વૃથા
ગીતાયાઃ = (સંપૂર્ણ) ગીતાને	ભવેત્ = થાય છે
પઠનમ્ = પાઠ	હિ = { કારણ કે (તત્ત્વ- વેત્તાઓએ)
કૃત્વા = કરીને	શ્રમઃ = { (માહાત્મ્ય સિવાય- ના પાઠને) શ્રમરૂપ
માહાત્મ્યમ્ = ગીતાના માહાત્મ્યને	એવ = જ
ન પઠેત્ = પાઠ કરતો નથી	ઉદ્ધાદતઃ = કેહ્યો છે.
તસ્ય = તેનો	
પાઠઃ = પાઠ	

એતન્માહાત્મ્યસંયુક્તં ગીતાશ્યાસં કરોતિ યઃ,
સ તત્કલમવાપ્નોતિ દુર્લભાં ગતિમાપ્નુયાત્. ૨૨
એતત્ માહાત્મ્યસંયુક્તમ્ ગીતાશ્યાસમ્ કરોતિ યઃ
સઃ તત્ કલમ્ અવાપ્નોતિ દુર્લભામ્ ગતિમ્ આપ્નુયાત્

યઃ	= જે	તત્	= તે (પૂર્વે કહેલા)
એતત્	= આ	કલમ્	= કળને
માહાત્મ્ય-	[માહાત્મ્ય	અવાપ્નોતિ	= પ્રાપ્ત થાય છે (તથા)
સંયુક્તમ્	= સાથે	દુર્લભામ્	= દુર્લભ
ગીતાક્યાસમ્	= ગીતાનો અભ્યાસ	ગતિમ્	= ગતિને
કરેતિ	= કરે છે	આપ્નુયાત્	= પામે છે.
મઃ	= તે (મનુષ્ય)		

મનોવાચ

માહાત્મ્યમેતદ્ગીતાયા મયા પ્રોક્તં સનાતનમ્,
ગીતાન્તે ચ પઠેયસ્તુ યદુક્તં તત્કલં લભેત્. ૨૩
માહાત્મ્યમ્ એતત્ ગીતાયાઃ મયા પ્રોક્તમ્ સનાતનમ્,
ગીતાન્તે ચ પઠેત્ ય તુ યત્ ઉક્તમ્ તત્ કલમ્ લભેત્

ચ	= વળી	માહાત્મ્યમ્	= માહાત્મ્યને
યઃ તુ	= જે હાઈ (મનુષ્ય)	પઠેત્	= લાગે છે (તે)
ગીતાન્તે	= ગીતાના પાકને અંતે	યત્	= જે
મયા	= મેં	ઉક્તમ્	= ઉપર કહ્યું
પ્રોક્તં	= કહેલા	તત્	= તે
ગીતાયાઃ	= ગીતાના	કલમ્	= કળને
એતત્	= આ	લભેત્	= પામે છે.
સનાતનમ્	= સનાતન		

ગીતા માહાત્મ્ય સમાપ્ત

गीता-ध्यानमंत्रो

ॐ पार्थाय प्रतिषोधितां ભગવતા નારાયણેન સ્વયં,
 વ્યાસેન ંથિતાં પુરાણમુનિના મધ્યે મહાભારતમ્;
 અદ્વૈતામૃતવર્ષિણી ભગવતીમષ્ટાદશાધ્યાયિની-
 મમ્ભ ત્વામનુસન્દધામિ ભગવદ્ગીતે ભવદ્વેષિણીમ્. ૧
 ॐ પાર્થાય પ્રતિષોધિતામ્ ભગવતા નારાયણેન સ્વયમ્
 વ્યાસેન ંથિતામ્ પુરાણમુનિના મધ્યે મહાભારતમ્
 અદ્વૈતામૃતવર્ષિણીમ્ ભગવતીમ્ અષ્ટાદશાધ્યાયિનીમ્
 અમ્ભ ત્વામ્ અનુસન્દધામિ ભગવદ્ગીતે ભવદ્વેષિણીમ્

અમ્ભ ભગ- વદ્ગીતે	= { હે માતા ભગ- વદ્ગીતા !	અથિતામ્ = ૧ ચેલી
ભગવતા	= ભગવાન	અદ્વૈતામૃત- વર્ષિણીમ્ = { અદ્વૈત જ્ઞાનરૂપી અમૃતને વર્ષાવ- નાગી
નારાયણેન	= નારાયણે	અષ્ટાદશા- ધ્યાયિનીમ્ = { અઠાર અધ્યાય- વાળી
પાર્થાય	= અર્જુનને	ભવદ્વેષિણીમ્ = સંસારને ટાળનારી
સ્વયમ્	= પોતે (જ)	ભગવતીમ્ = છ શ્રેશ્ઠપુત્ર
પ્રતિષોધિ- તામ્	= { ઉપદેશદા	ત્વામ્ = તને (તાર) (૬)
પુરાણમુનિ ના વ્યાસેન	= { પ્રાચીન મહામુનિ શ્રી વેદવ્યાસજીએ	અનુમન્દધામિ = ધ્યાન ધરું છું.
મહાભાર- તમ્ મધ્યે	= { મહાભારતમાં	

નમોઽસ્તુ તે વ્યાસ વિશાલબુદ્ધે પુલ્હારવિદાયતપત્તનેત્ર,
 ચેન ત્વયા ભારતતૈલપૂર્ણઃ પ્રજ્વાલિતો જ્ઞાનમયઃ પ્રદીપઃ. ૨
 નમઃ અસ્તુ તે વ્યાસ વિશાલબુદ્ધે કુલ્હારવિદાયતપત્તનેત્ર
 ચેન ત્વયા ભારતતૈલપૂર્ણઃ પ્રજ્વાલિતઃ જ્ઞાનમયઃ પ્રદીપઃ

કુલ્લ-ચર-	= { ખીલેલા કમળપત્ર	ચેન	= જે
વિદ-પત્ર	= { જેવા	ત્વયા	= આપે
આયત-નેત્ર	= વિશાળ નેત્રવાળા	ભારતતેલ-	= { મહાભારતરૂપી
વિશાલબુદ્ધે	= વિશાળ બુદ્ધિવાળા	પૂર્ણ:	= { તેલથી પૂર્ણ
ધ્યામ	= હે ધ્યાસ ભગવાન!	જ્ઞાનમય:	= જ્ઞાનમય
તે	= આપને	પ્રદીપ:	= (ગીતારૂપી) દીવો
નમઃ અસ્તુ	= { નમસ્કાર હો !	પ્રજ્વલિત:	= પ્રકટાવ્યો છે.
	= { (કારણ કે)		

પ્રપન્નપારિજ્ઞતાય તોત્રવેત્રૈકપાણ્યે,
જ્ઞાતમુદ્રાય કૃષ્ણાય ગીતામૃતદુહે નમઃ. ૩
પ્રપન્નપારિજ્ઞતાય તોત્રવેત્રૈકપાણ્યે
જ્ઞાતમુદ્રાય કૃષ્ણાય ગીતામૃતદુહે નમઃ

પ્રપન્નપારિ- જ્ઞતાય	= { શરણે આવેલા (ભક્તોને) કલ્પ- વૃક્ષ પેઠે ઇચ્છિત કામ આપનારા,	જ્ઞાતમુદ્રાય	= { (ખીજે હાથે) જ્ઞાન- મુદ્રા રચી
તોત્રવેત્રૈક- પાણ્યે	= { (બુદ્ધપ્રસંગે) એક હાથમાં લગા- મ અને ચાણક ધારણ કરી	ગીતામૃતદુહે	= { ગીતારૂપી અમૃતતંત્રું દોહન કરી (અ- ર્જુનને ઉપદેશ કરનારા)
		કૃષ્ણાય	= શ્રીકૃષ્ણને
		નમઃ	= નમસ્કાર હો!

સર્વોપનિષદો ગાવો દ્વાગ્ધા ગોપાલનંદનઃ,
પાર્થો વત્સઃ સુધીર્ભોક્તા દુગ્ધં ગીતામૃતં મહત્. ૪
સર્વોપનિષદઃ ગાવઃ દ્વાગ્ધા ગોપાલનંદનઃ
પાર્થઃ વત્સઃ સુધીઃ ભોક્તા દુગ્ધમ્ ગીતામૃતમ્ મહત્

સર્વોપનિષદઃ	= સર્વે ઉપનિષદોરૂપી	દ્વાગ્ધા	= દોહનારા (છે),
ગાવઃ	= ગાયો (છે),	પાર્થ	= અર્જુન
ગોપાલનંદનઃ	= { ગોપાલનંદન	વત્સઃ	= વાછરડો (છે),
	= { શ્રીકૃષ્ણભગવાન	મહત્	= મહાન

દુર્યોધના- વર્તિની	} = દુર્યોધનરૂપી સમરીઓવાળી	ઉત્તીર્ણા	= તરી ગયા
રણુનદી		ખણ	= કારણ કે
સા	= તેને	કેશવ:	= શ્રીકૃષ્ણ
પાણ્ડવે:	= પાંડવો	દૈવત્વક:	= સુકાની (સહાયક)(હતા)

પારાશર્યવચઃસરોજમમલં ગીતાર્થગંધોત્કટં,
 નાનાખ્યાનકકેસરં હરિકથાસંબોધનાબોધિતમ્;
 લોકે સજ્જનપટ્પદૈરહરહઃ પેપીયમાનં મુદા,
 ભૂયાદ્ભારતપંકજં કલિમલપ્રદ્વંસિ નઃ શ્રેયસે. ૭

પારાશર્ય-વચઃ-સરોજમ્ અમલમ્ ગીતાર્થ-ગંધોત્કટમ્
 નાનાખ્યાનક કેસરમ્ હરિકથા-સંબોધનાબોધિતમ્
 લોકે સજ્જન-પટ્પદૈઃ અહરહઃ પેપીયમાનમ્ મુદા
 ભૂયાત્ ભારતપંકજમ્ કલિમલ-પ્રદ્વંસિ નઃ શ્રેયસે

પારાશર્ય- વચઃસરો- જમ્	= { આગ લગવાનની વાણીરૂપ સરોવર- માં જન્મેલું	સજ્જન- પટ્પદૈઃ	= { સજ્જનોરૂપી અમરો વડે
અમલમ્	= નિર્મળ	અહરહઃ	= દરરોજ
ગીતાર્થ- ગંધોત્કટમ્	= { ગીતાના અર્થરૂપ ઉત્કટ સુગંધવાળું	મુદા	= થાનંદપૂર્વક
નાનાખ્યાન- ક કેસરમ્	= { વિવિધ આખ્યાન- રૂપ કેસરોવાળું	પેપીયમાનમ્	= પાન કરાતું
હરિકથા	= { ભગવાનની કથા	કલિમલ- પ્રદ્વંસિ	= { કલિયુગનાં પાપોને નાશ કરનારું
અબોધના બોધિતમ્	= { અને ઉપદેશથી પૂર્ણ બોધેલું	ભારત- પંકજમ્	= { મહાભારતરૂપ કમળ
લોકે	= લોકમાં	નઃ	= અમારા
		શ્રેયસે	= કલ્યાણ માટે
		ભૂયાત્	= હો !

મૂકં કરોતિ વાચાક્ષં પંશું લંબયતે ગિરિમ્,
 યત્કૃપા તમહં વન્દે પરમાનંદ-ભાષવમ્.

મૂકમ્ કરોતિ વાચા અલં પશુમ્ લંઘયતે ગિરિમ્
યાદૃષા તમ્ અહમ્ વન્દે પરમાનંદ-માધવમ્

યાદૃષા	= જેની દૃષા	લંઘયતે	= ઝોળાંગાવે છે
મૂકમ્	= મૂંગાને	તમ્	= તે
વાચા	= વાણી વડે	પરમાનંદ-	પરમ આનંદસ્વરૂપ
અલમ્	= વિશ્રૂષિત કરે	માધવમ્	માધવને
કરોતિ	= [છે (અને)]	અહમ્	= હું
પશુમ્	= પાંજળાને	વન્દે	= વંદન કરું છું.
ગિરિમ્	= પર્વત		

યં બ્રહ્મા વરુણેન્દ્રરુદ્રમરુતઃ સ્તુન્વન્તિ દિવ્યૈઃ સ્તવૈ-
ર્વેદૈઃ સાંગપદક્રમોપનિષદૈર્ગાયન્તિ યં સામગાઃ;
ધ્યાનાવસ્થિતતદ્ગતેન મનસા પશ્યન્તિ યં યોગિનો,
યસ્યાન્તં ન વિદુઃ સુરાસુરગણા દેવાય તસ્મૈ નમઃ. ૯
યમ્ બ્રહ્મા વરુણેન્દ્રરુદ્રમરુતઃ સ્તુન્વન્તિ દિવ્યૈઃ સ્તવૈઃ
વેદૈઃ સાંગપદક્રમોપનિષદૈઃ ગાયન્તિ યમ્ સામગાઃ
ધ્યાનાવસ્થિતતદ્ગતેન મનસા પશ્યન્તિ યમ્ યોગિનઃ
યસ્ય અન્તમ્ ન વિદુઃ સુરાસુરગણાઃ દેવાય તસ્મૈ નમઃ

બ્રહ્મા	= બ્રહ્મા	સ-અંગ-પદ-	{ આંગ, પદ, ક્રમ
વરુણ-ઈન્દ્ર-	{ વરુણ, ઈન્દ્ર, રુદ્ર,	ક્રમ-ઉપનિ-	{ અને ઉપનિષદ
રુદ્ર-મરુતઃ	{ વાયુ (વગેરે દેવો)	પદૈઃ	{ સહિત
યમ્	= જેની	વેદૈઃ	= વેદો વડે
દિવ્યૈઃ	= દિવ્ય	ગાયન્તિ	= ગાન કરે છે,
સ્તવૈઃ	= સ્તોત્રો વડે	ધ્યાનાવ-	{ ધ્યાનથી સ્થિર
સ્તુન્વન્તિ	= સ્તુતિ કરે છે,	સ્થિત-તદ્ગ-	{ અને પરમાત્મા-
સામગાઃ	= { સામવેદનું ગાન	તેન-મનસા	{ માં સ્થિત થયેલા
	{ કરનારા પ્રાણીઓ		{ મન વડે
યમ્	= જેનું	યોગિનઃ	= યોગીઓ

યમ	= જેનાં	ન વિદુઃ	= જાણતા નથી
પશ્યન્તિ	= દર્શન કરે છે;	તરમૈ	= જોવા
સુરાસુરગણાઃ	= દેવો અને અસુરો	દેવાય	= દેવને
યસ્ય	= જેના	નમઃ	= નમસ્કાર હો !
અન્તમ્	= પારને		

ગીતામંત્રના ન્યાસ, ધ્યાન વગેરે

ૐ અસ્ય શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાલા મંત્રસ્ય

ભગવાન વેદવ્યાસ ઋષિઃ ॥

આ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાલા મંત્રના ‘ઋષિ’ ભગવાન વેદવ્યાસ છે.

અનુષ્ટુપ્ છંદઃ ॥ ‘છંદ’ અનુષ્ટુપ્ છે.

શ્રીકૃષ્ણઃ પરમાત્મા દેવતા ॥ ‘દેવતા’ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા છે.

અશોચ્યાનન્યશોચસ્તત્ત્વં પ્રજ્ઞવાદંત્ય ભાપસે ઇતિ બીજમ્ ॥
(અં ૨, શ્લો ૧૧)

શોક ન કરવા યોગ્યનો તું શોક કરે છે અને વચનો પવિત્ર જેવાં જાણે છે : એ ૨ શ્લોક ગીતાનું ‘બીજ’ છે.

સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણુઃ પ્રજ ઇતિ શક્તિઃ ॥

(અં ૧૮, શ્લો ૬૬-૧)

સર્વ ધર્મનો ત્યાગ કરીને મારે શરણે આવ : એ ૨ શ્લોક ગીતાની ‘શક્તિ’ છે.

અહં ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચ ઇતિ દીક્ષકમ્ ॥

(અં ૧૮, શ્લો ૬૫-૨)

હું તને સર્વ પાપોથી મુક્ત કરીશ, તું શોક ન કર : એ ૨ શ્લોક ગીતાનો ‘દીક્ષક’ (આધાર) છે.

કરન્યાસ વિધિ

નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવક ઇતિ અંગુષ્ઠાભ્યામ્ નમઃ ॥
(અં ૨, શ્લો ૨૩-૧)

એ મંત્ર સહીને તર્જની (અંગુઠાની પાસેની) આંગળીથી અંગુઠાને સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા.

ન ચૈનં ક્લેદ્યંત્યાપો ન શોપયતિ ભારત ઇતિ તર્જનીભ્યામ્ નમઃ ॥
(અં ૨, શ્લો ૨૩-૨)

એ મંત્ર સહી ખને તર્જની આંગળીઓને અંગુઠાથી સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા.

અમૃતેધોડયમદાદ્યોડયમક્લેદ્યોડયોપ્ય એવ ચ ઇતિ
મધ્યમાભ્યામ્ નમઃ ॥ (અં ૨, શ્લો ૨૪-૧)

એ મંત્ર ખોલી ખને મધ્યમા (વચલી) આંગળીઓને અંગુઠાથી સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા.

નિત્યઃ સર્વગતઃ સ્થાણુરચ્છોડયં સન્નાતન ઇતિ
અનામિકાભ્યામ્ નમઃ ॥ (અં ૨, શ્લો ૨૪-૨)

એ મંત્ર સહી ખને અનામિકા (છેલ્લી આંગળીની પાસેની) આંગળીઓને અંગુઠાથી સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા.

પશ્ય મે પાર્થ કૃપાણિ શતશોડય સહસ્રશ ઇતિ
કનિષ્ઠિકાભ્યામ્ નમઃ ॥ (અં ૧૧, શ્લો ૫-૧)

એ મંત્ર ખોલી ખને કનિષ્ઠિકા (છેલ્લી) આંગળીઓને અંગુઠાથી સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા.

નાના વિદ્વાનિ દિવ્યાનિ નાનાવર્ણાકૃતીનિ ચ ઇતિ
કંઠલલકરપૃષ્ઠાભ્યામ્ નમઃ ॥ (અં ૧૧, શ્લો ૫-૨)

એ મંત્ર સહી ખને હાથની હથેલીઓના અને ચોંચાનો પરસ્પર સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા.

હૃદયાદિ અંગન્યાસ વિધિ

નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવક ઇતિ હૃદયાય નમઃ ॥

એ મંત્ર જોડી હૃદયને જમણા હાથથી સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા.

ન ચૈનં દ્યૌઃસ્વર્ગાપો ન શોષયતિ ભસ્ત્રતઃ ઇતિ શિરસે સ્વાહા ॥

એ મંત્ર જોડી મસ્તકને સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા.

અન્તઃકોડયમદાહ્યોડયમકલેષોડયોપ્યએવચ ઇતિ શિખાયૈવપદ્ ॥

એ મંત્ર લાહી શિખાને સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા.

નિત્ય સર્વગતઃ સ્વાણુરગ્લોડયં સનાતનઃ ઇતિ કવચાય હુમ્ ॥

એ મંત્ર જોડી ખંને હાથની હથેલીઓથી (અદખ માફક) ખલાને સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા.

પરચ મૈ પાર્થ રૂપાણિ શતરોડય સહસ્રશ ઇતિ નેત્રત્રયાય વીષદ્ ॥

એ મંત્ર જોડી ત્રણે નેત્રને હાથથી સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરવા. (ત્રીજું જ્ઞાનનેત્ર જે ભ્રમરની વચ્ચે સમજવું.)

નાનાવિદ્યાનિ દિવ્યાનિ નાનાવર્ણાકૃતિનિ ચ ઇતિ અસ્ત્રાય દ્વદ્ ॥

એ મંત્ર જોડી જમણા હાથની તર્જની અને મધ્યમા આંગળી સાથે રાખી જમણા હાથથી મસ્તકની પ્રદક્ષિણા બિલટી રીતે કરી. ડાબી હથેલીમાં તાળી પાડવી.

વિનિયોગ

શ્રીકૃષ્ણ પ્રીત્યર્થે પાઠે વિનિયોગ ઇતિ સંકલ્પઃ ॥

શ્રી ભગવાનની પ્રીતિને અર્થે હું પાઠમાં જોડાઉં છું, એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી ધ્યાન-વંદન અદિત પાઠ શરૂ કરવો.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા

(૧૮૧ તી પદ્મોદ, ૨ ન્વય મને ગણાયં સદિત)

અધ્યાય ૧ લો

પ્રતાપ દેવાય

ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્રે સમવેતા યુયુત્સવ,
મામકાઃ પાણ્ડુવાર્ધૈવ કિમકુવત સંજય. ૧

ધર્મક્ષેત્રે કુરુક્ષેત્રે નમવેતા યુયુત્સવ
મામકા પાણ્ડુવા ચ એન કિમ અકુર્વત સંજય

મંજય	= હે મંજય !	મામકા	= મામ
ધર્મક્ષેત્રે	= ધર્મભૂમિમાં	ચ એવ	= નેમ જ
કુરુક્ષેત્રે	= કુરુક્ષેત્રમાં	પાણ્ડુવા	= પાણ્ડુના પુત્રોએ
મમવેતા	= એકકા મરેલા	કિમ	= શું
યુયુત્સવ	= { યુદ્ધ કરવાની ઈચ્છાનાળા	અકુર્વત	= કર્યું ?

સંજય દેવાય

દૃષ્ટ્વા તુ પાણ્ડુવાનીકં બૃહદં દુર્યોધનરતદા,
આચાર્યમુપસંગમ્ય રાજ વચનમશ્રવીત્. ૨

દૃષ્ટ્વા તુ પાણ્ડુવાનીકમ્ બૃહદમ્ દુર્યોધન તદા
આચાર્યમ્ ઉપસંગમ્ય રાજ વચનમ્ અશ્રવીત્

પાણ્ડુવાનીકમ્	= પાણ્ડુવાની સેના	રાજ	= રાજ
બૃહદમ્	= બૃહદમા ગોકવાસેની	દુર્યોધન	= દુર્યોધન •
દૃષ્ટ્વા	= જોઈ	આચાર્યમ્	= પ્રોણાચાર્ય
તદા તુ	= તે વખતે જ	ઉપસંગમ્ય	= પાસે જઈને
		વચનમ્	= (આ) વચન
		અશ્રવીત્	= બોલ્યો

પશ્યૈતાં પાણ્ડુપુત્રાણામાચાર્ય મહતીં ચમૂમ્,
વ્યૂહાં દ્રુપદપુત્રેણ તવ શિષ્યેણ ધીમતા. ૩
પશ્ય એતામ્ પાણ્ડુપુત્રાણામ્ આચાર્ય મહતીમ્ ચમૂમ્
વ્યૂહામ્ દ્રુપદપુત્રેણ તવ શિષ્યેણ ધીમતા

આચાર્ય	= હે આચાર્ય !	પાણ્ડુ- પુત્રાણામ્	} = પાંડવોની
તવ	= આપના	એતામ્	
ધીમતા	= બુદ્ધિમાન	મહતીમ્	= મોટી
શિષ્યેણ	= શિષ્ય	ચમૂમ્	= સેના
દ્રુપદપુત્રેણ	= { દ્રુપદ રાજાના પુત્ર ધૃષ્ટદ્યુમ્ને	પશ્ય	= જુઓ.
વ્યૂહામ્	= { વ્યૂહાકારમાં ગોઠવેલી		

અત્ર શૂરા મહેષ્વાસા ભીમાર્જુનસભા યુધિ,
યુધુધાનો વિરાટશ્ચ દ્રુપદશ્ચ મહારથઃ. ૪

અત્ર શૂરાઃ મહેષ્વાસાઃ ભીમાર્જુનસભાઃ યુધિ
યુધુધાનઃ વિરાટઃ ચ દ્રુપદઃ ચ મહારથઃ

અત્ર	= આ (સેના) માં	ચ	= અને
ભીમા- ર્જુનસભા	} = ભીમ અને અર્જુન જેવા	યુધુધાનઃ	= સાત્યકિ
યુધિ		વિરાટઃ	= વિરાટ
શૂરાઃ	= શૂરા (અને)	ચ	= તથા
મહેષ્વાસાઃ	= મોટા મોટા ધનુર્ધારી (છ)	દ્રુપદઃ	= દ્રુપદ (જેવા)
		મહારથઃ	= મહારથી (છ).

ધૃષ્ટકેતુશ્ચેકિતાનઃ કાશિરાજશ્ચ વીર્યવાન,
પુરુજિત્કુન્તિભોજશ્ચ શૈબ્યશ્ચ નરપુંગવઃ. ૫

धृष्टकेतुः चेकितानः कशिराजः य वीर्यवान्
पुरुजित् कुन्तिभोजः य शैष्यः य नरपुंगवः

य = अने
धृष्टकेतुः = धृष्टकेतु
चेकितानः = चेकितान
य = तथा
वीर्यवान् = जलवान
कशिराजः = कशिराज

पुरुजित् = पुरुजित्
कुन्तिभोजः = कुन्तिभोज
य = अने
शैष्यः = शैष्य (जवा)
नरपुंगवः = मर्द मनुष्य (छ).

युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजश्च वीर्यवान्,
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्वे एव महारथाः ६

युधामन्युः य विक्रान्तः उत्तमौजः य वीर्यवान्
सौभद्रः द्रौपदेयाः य सर्वे एव महारथाः

य = अने
विक्रान्तः = पराक्रमी
युधामन्युः = युधामन्यु
य = तथा
वीर्यवान् = जलवान
उत्तमौजः = उत्तमौज

सौभद्रः = अस्मिन्नु
य = अने
द्रौपदेयाः = द्रौपदीना पुत्रो
सर्वे = (ये) जधा
एव = ए
महारथाः = महारथीयो (छ).

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निषेध द्विजेत्तम,
नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्प्रवीमि ते. ७
अस्माकम् तु विशिष्टाः ये तान् निषेध द्विजेत्तम
नायकाः मम सैन्यस्य संज्ञार्थम् तान् प्रवीमि ते

द्विजेत्तम = हे द्विजेत्तम !
अस्माकम् = अमारा पक्षमां
तु = पणु

ये = जेजो
विशिष्टाः = मुख्य (छ).
तान् = तेमने

નિજાધ	= (આપ) જાણી દો.	ઐન્યરય	= સેનાના
તે	= આપની	નાયકા:	= (જે જે) નાયકો (છે)
સંજ્ઞાર્થમ્	= જાણુ માટે	તોન્	= તેમને
મમ	= મારી	શ્રવીમિ	= કરું છું.

ભવાન્ભીષ્મશ્ચ કર્ણશ્ચ કૃપશ્ચ સમિતિંજયઃ,
અશ્વત્થામા વિકર્ણશ્ચ સૌમદત્તિસ્તથૈવ ચ.* ૮

ભવાન્ ભીષ્મઃ ચ કર્ણઃ ચ કૃપઃ ચ સમિતિંજયઃ
અશ્વત્થામા વિકર્ણઃ ચ સૌમદત્તિઃ તથા એવ ચ

ભવાન્	= આપ	તથા	= તેમ
ચ	= અને	એવ	= જ
ભીષ્મઃ	= (પિતામહ) ભીષ્મ	અશ્વત્થામા	= અશ્વત્થામા
ચ	= તથા	વિકર્ણઃ	= વિકર્ણ
કર્ણઃ	= કર્ણ	ચ	= અને
ચ	= અને	સૌમદત્તિઃ	= { સૌમદત્તનો પુત્ર ભૂરિશ્રવા
સમિતિંજયઃ	= અમરવિજયી	ચ	= તથા
કૃપઃ	= કૃપાચાર્ય		

અન્યે ચ બહવઃ શૂરા મદ્યે ત્યક્ત હવિતાઃ,
નાના શસ્ત્ર પ્રહરણાઃ સર્વે યુદ્ધ વિશારદાઃ ૯

અન્યે ચ બહવઃ શૂરાઃ મદ્યે ત્યક્ત હવિતાઃ
નાના શસ્ત્ર પ્રહરણાઃ સર્વે યુદ્ધ વિશારદાઃ

મદ્યે	= મારે માટે	ચ	= પણ
ત્યક્ત-	} = હવન (પણ)	બહવઃ	= ઘણા
હવિતાઃ		શૂરાઃ	= શરવીરો (છે).
અન્યે	= બીજા	સર્વે	= (જે) સઘળા

• 'નયૈવ ચ' ને જદ્યે 'જયઃ' એવો પાઠ પણ છે.

નાના ગત્ર } જુદા જુદા શબ્દો
મહરણા } = ચલાવી બળુનારા
(તથા) | યુદ્ધવિશારદા = { યુદ્ધકળામા
કૃશળ (છે).

અપર્યાપ્તિં તદસ્માકં બલં ભીષ્માભિરક્ષિતમ્,
પર્યાપ્તિં ત્વિદમેતેષાં બલં ભીમાભિરક્ષિતમ્. ૧૦

અપર્યાપ્તમ્ તત્ અસ્માકમ્ બલમ્ ભીષ્માભિરક્ષિતમ્
પર્યાપ્તમ્ તુ ઇદમ્ એતેષામ્ બલમ્ ભીમાભિરક્ષિતમ્

ભીષ્મા	} ભીષ્મપિતામહ દ્વારા	તુ	= પર તુ
ભિરક્ષિતમ્		ભીમા	} ભીમ વડે રક્ષાયેલી
અસ્માકમ્	= અમારી	ભિરક્ષિતમ્	
બલમ્	= સેના	એતેષામ્	= તેમની
તત્	= તે	ઇદમ્	= આ
અપર્યાપ્તમ્	= અપરિમિત (અજેય)	બલમ્	= સેના
	છે,	પર્યાપ્તમ્*	= { પરિમિત (જીતવા મા સુગમ) (છે)

અયનેષુ ચ સર્વેષુ યથાભાગમવસ્થિતાઃ,
ભીષ્મમેવાભિરક્ષન્તુ ભવન્તઃ સર્વે એવ હિ. ૧૧

અયનેષુ ચ સર્વેષુ યથાભાગમ્ અવસ્થિતાઃ
ભીષ્મમ્ એવ અભિરક્ષન્તુ ભવન્ત સર્વે એવ હિ

ચ	= માટે	યથાભાગમ્	= { યોતયોતાની
સર્વેષુ	} સઘળા ગોત્રચાઓ		{ જગ્યાએ
અયનેષુ		અવસ્થિતા	= જાણા રહીને

* કેટલાકે અપર્યાપ્તમ્-‘અપૂર્ણ’ અને પર્યાપ્તમ્-‘પૂર્ણ’ એવો અર્થ કરે છે, કાણુ કે દુર્યોધન ભીષ્મપિતામહને પાડવોનો ખર્ચ કરનાર માને છે અને ભીમ અપક્ષમા દંડ છે.

ભવન્તઃ	= તમે	ભીષ્મ	= ભીષ્મ પિતામહની
સર્વે	= બધા	એવ	= જ
એવ	= જ	અભિરશન્તુ	= [બધી ખાનગી
હિ	= ખરેખર		[રક્ષા કરેા.

તસ્ય સંજનયન્હર્ષ કુરુવૃદ્ધઃ પિતામહઃ,
સિંહનાદં વિનયોચ્ચૈઃ શંખં દદ્મૌ પ્રતાપવાન. ૧૨

તસ્ય સંજનયન્ હર્ષમ્ કુરુવૃદ્ધઃ પિતામહઃ
સિંહનાદમ્ વિનય ઉચ્ચૈઃ શંખમ્ દદ્મૌ પ્રતાપવાન

કુરુવૃદ્ધઃ	= કૌરવોમાં વૃદ્ધ	સંજનયન્	= ઉપજનવવા
પ્રતાપવાન	= મહાપ્રતાપી	સિંહનાદમ્	= સિંહનાદ (જેવી)
પિતામહઃ	= પિતામહ ભીષ્મે	વિનય	= ગર્જના કરીને
તસ્ય	= તેને (દુર્યોધનને)	ઉચ્ચૈઃ	= મોટેથી
હર્ષમ્	= હર્ષ	શંખમ્	= શંખ
		દદ્મૌ	= વગાડ્યો.

તતઃ શંખાશ્ચ ભેર્યશ્ચ પણ્ણવાનકગોમુખાઃ,
સહસૈવાભ્યહન્યન્ત સ શખદસ્તુમુલોડભવત્. ૧૩

તતઃ શંખાઃ ચ ભેર્યઃ ચ પણ્ણવાનકગોમુખાઃ
સહસા એવ અભ્યહન્યન્ત સઃ શખદઃ સ્તુમુલઃ અભવત્

તતઃ	= તે પછી	સહસા	= એક સાથે
શંખાઃ	= શંખો	એવ	= જ
ચ	= અને	અભ્યહન્યન્ત	= વાગી ઊઘ્યાં.
ભેર્યઃ	= નગારાં	સઃ	= તે
ચ	= તથા	શખદઃ	= શખદ
પણ્ણવાન-]	ટોલ, મૂલંગ અને રણ	સ્તુમુલઃ	= ધણી ભયંકર
કગોમુખાઃ]	શિંગાંવજેરવાળાઓ	અભવત્	= થયો.

તતઃ શ્વેતૈર્હયૈર્યુક્તે મહતિ સ્યન્દને સ્થિતૌ,
માધવઃ પાણ્ડવ ઐવ દિવ્યૌ શંખૌ પ્રદંભતુઃ. ૧૪

તતઃ શ્વેતૈઃ હયૈઃ યુક્તે મહતિ સ્યન્દને સ્થિતૌ
માધવઃ પાણ્ડવઃ ચ એવ દિવ્યૌ શંખૌ પ્રદંભતુઃ

તતઃ = તે પછી
શ્વેતૈઃ = શ્વેત (ચાર)
હયૈઃ = હોડા
યુક્તે = જોડેલા
મહતિ = મોટા
સ્યન્દને = રથમાં
સ્થિતૌ = બેઠેલા

માધવઃ = ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ
ચ એવ = તેમ જ
પાણ્ડવઃ = અર્જુને
દિવ્યૌ = અસીકિક
શંખૌ = શંખા
પ્રદંભતુઃ = વગાડયા.

પાંચજન્યં દ્વપીકેશો દેવદત્તં ધનંજયઃ,
પૌણ્ડ્રં દંભૌ મહાશંખં ભીમકર્મા વૃકોદરઃ. ૧૫

પાંચજન્યમ્ દ્વપીકેશઃ દેવદત્તમ્ ધનંજયઃ
પૌણ્ડ્રમ્ દંભૌ મહાશંખમ્ ભીમકર્મા વૃકોદરઃ

દ્વપીકેશઃ = શ્રીકૃષ્ણ
પાંચજન્યમ્ = પાંચજન્ય,
ધનંજયઃ = અર્જુને
દેવદત્તમ્ = દેવદત્ત,
ભીમકર્મા = [(અને) ભયંકર
કર્મા કરનાર

વૃકોદરઃ = ભીમસેને
પૌણ્ડ્રમ્ = પૌંડ્ર નામનો
મહાશંખમ્ = મોટો શંખ
દંભૌ = વગાડ્યો.

અનન્તવિજયં રાજા કુન્તીપુત્રો યુધિષ્ઠિરઃ,
તદુક્તઃ સહદેવશ્ચ સુધૌષ-મણિપુષ્પકૌ. ૧૬

અનન્તવિજયમ્ રાજા કુન્તીપુત્રઃ યુધિષ્ઠિરઃ
તદુક્તઃ સહદેવઃ ચ સુધૌષ-મણિપુષ્પકૌ

કુંતીપુત્રઃ = કુંતીપુત્ર

રાજા = રાજા

યુધિષ્ઠિરઃ = યુધિષ્ઠિર

અનંત- } અનંતવિજય
વિજયમ્ } (અને)

નકુલઃ = નકુલ

ચ = તથા

સહદેવઃ = સહદેવ

સુદોષમણિ- } સુદોષ અને મણિ-
પુષ્પકી } = પુષ્પક નામના
શંખો (વગાડયા).

કાશ્યથ પરમેષ્વાસઃ શિખણ્ડી ચ મહારથઃ,

ધૃષ્ટદ્યુમ્નો વિરાટથ સાત્યકિશ્ચાપરાજિતઃ. ૧૭

કાશ્યઃ ચ પરમેષ્વાસઃ શિખણ્ડી ચ મહારથઃ

ધૃષ્ટદ્યુમ્નઃ વિરાટઃ ચ સાત્યકિઃ ચ અપરાજિતઃ

પરમેષ્વાસઃ = મહાધનુર્ધારી

કાશ્યઃ = કાશિરાજા

ચ = અને

મહારથઃ = મહારથી

શિખણ્ડી = શિખંડી

ચ = તથા

ધૃષ્ટદ્યુમ્નઃ = ધૃષ્ટદ્યુમ્ન

ચ = અને

વિરાટઃ = (રાજા) વિરાટ

ચ = તથા

અપરાજિતઃ = અજિત

સાત્યકિઃ = સાત્યકિ;

દ્રુપદો દ્રૌપદેયાથ સર્વશઃ પૃથિવીપતે,

સૌભદ્રથ મહાબાહુઃ શંખાન્દદ્યુઃ પૃથક્પૃથક્. ૧૮

દ્રુપદઃ દ્રૌપદેયાઃ ચ સર્વશઃ પૃથિવીપતે

સૌભદ્રઃ ચ મહાબાહુઃ શંખાન્ દદ્યુઃ પૃથક્ પૃથક્

ચ = અને

પૃથિવીપતે = હે રાજા!

દ્રુપદઃ = દ્રુપદ રાજા,

દ્રૌપદેયાઃ = દ્રૌપદીના પુત્રો,

ચ = તથા

મહાબાહુઃ = મોટી ભુજવાળો

સૌભદ્રઃ = અભિમન્યુ

સર્વશઃ = એ બધાએ

પૃથક્ = જુદા

પૃથક્ = જુદા

શંખાન્ = શંખો

દદ્યુઃ = વગાડયા.

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत्,
नलश्च पृथिवीं यैव तुमुलो व्यनुनादयन्. १८

सः घोषः धार्तराष्ट्राणाम् हृदयानि व्यदारयत्
नलः च पृथिवीम् च यैव तुमुलः व्यनुनादयन्

य = अने
नलः = आकाश
य = तथा
पृथिवीम् = पृथ्वीने
यैव = पण्य
व्यनुनादयन् = गजवी भूकता

सः = ते
तुमुलः = प्रचंड
घोषः = घोषे
धार्तराष्ट्राणाम् } = कौरवोनां
हृदयानि = हृदयाने
व्यदारयत् = खीरी नाश्या.

अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा धातराष्ट्रान् कपिध्वजः,
प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुस्त्वभ्य पाण्डवः. २०

दर्पाकेशं तदा वाक्यमिदमाह भडीपते,
सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽभ्युत. २१

अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा धातराष्ट्रान् कपिध्वजः
प्रवृत्त शस्त्रसंपाते धनुः उभय पाण्डवः
दर्पाकेशम् तदा वाक्यम् उदम् आह भडीपते
सेनयोः उभयोः मध्ये रथम् स्थापय मे अभ्युत

भडीपते = हे राजन्!
अथ = ते पक्षी
कपिध्वजः = { कपिध्वज (रथनी
ध्वजमां हनुमानना
चिह्नवाणि) }
पाण्डवः = अर्जुन

धातराष्ट्रान् = कौरवोने
व्यवस्थितान् = जोडवायेला
दृष्ट्वा = नेछ,
तदा = त्यारे
शस्त्रसंपाते } = शस्त्र खडाववाने
प्रवृत्ते } = समय यतां

ધનુઃ	= ધનુષ્ય	અચ્યુત	= હે અચ્યુત !
ઉધમ્ય	= ઉઠાવી,	મે	= મારે.
હૃષીકેશમ્	= { શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પ્રત્યે	રથમ્	= રથ
ઇન્દ્રમ્	= આ	ઉશયોઃ	= જા'ને
વાકયમ્	= વચન	સેનયોઃ	= સેનાઓની
આહ	= કહેવા લાગ્યો:	મધ્યે	= વચમાં
		રથાપય	= ઊભો રાખો.

યાવદેતાન્નિરીક્ષેજ્ઞં યોદ્ધુકામાનવસ્થિતાન્, .
કૈર્મયા સહ યોદ્ધવ્યમસ્મિન્રણસમુદયમે. ૨૨
યાવત્ એતાન્ નિરીક્ષે અહમ્ યોદ્ધુકામાન્ અવસ્થિતાન્
કેઃ મયા સહ યોદ્ધવ્યમ્ અસ્મિન્ રણસમુદયમે

યાવત્	= કે જેથી	અસ્મિન્	= આ
અહમ્	= હું	રણસમુદયમે	= યુદ્ધકાર્યમાં
એતાન્	= આ	મયા	= મારે
અવસ્થિતાન્	= સામે ઊભેલા	કેઃ	= કોની કોની
યોદ્ધુકામાન્	= { લડવાની ઇચ્છા (હાસ)વાળાઓને	સહ	= સાથે
નિરીક્ષે	= { માફી મને નેઈ [લઉ', (કે)	યોદ્ધવ્યમ્	= લડવાનું (છે),

યોત્સ્યમાનાનવેક્ષેજ્ઞં ચે એતેઽન્ સમાગતાઃ,
ધાર્તરાષ્ટ્રસ્ય દુર્ણદ્વેર્ધુદ્વે પ્રિયચિટ્તીર્ષવઃ. ૨૩
યોત્સ્યમાનાન્ અવેક્ષે અહમ્ ચે એતે અન્ સમાગતાઃ
ધાર્તરાષ્ટ્રસ્ય દુર્ણદ્વેઃ યુદ્ધે પ્રિયચિટ્તીર્ષવઃ

વળી -

દુર્ણદ્વેઃ	= દુષ્ટબુદ્ધિવાળા	યુદ્ધે	= યુદ્ધમાં
ધાર્તરાષ્ટ્રસ્ય	= દુર્યોધનનું	પ્રિયચિટ્તીર્ષવઃ	= ભયુ કરવા ઇચ્છતા

યે	= જે	યોત્સ્ય-	} લડવૈયાઓને, (પણ)	
એતે	= આ (રાજાઓ)	માનાન્		
અન	= અહીં	અહ્ય		= હું
સમાગતાઃ	= એકઠા થયેલા છે (તે)	અવેક્ષે		= એઈ લઉં.

સંગમ ઉવાચ

એવમુક્તો દ્વીપકેશો ગુડાકેશેન ભારત,
સેનયોરુભયોર્મધ્યે સ્થાપયિત્વા રથોત્તમમ્. ૨૪
ભીષ્મદ્રોણપ્રમુખતઃ સર્વેષાં ચ મહીક્ષિતામ્,
ઉવાચ પાર્થ પશ્યૈતાન્સમવેતાન્કુરનિતિ. ૨૫

એવમ્ ઉક્તઃ દ્વીપકેશઃ ગુડાકેશેન ભારત
સેનયોઃ ઉભયોઃ મધ્યે સ્થાપયિત્વા રથોત્તમમ્
ભીષ્મદ્રોણપ્રમુખતઃ સર્વેષામ્ ચ મહીક્ષિતામ્
ઉવાચ પાર્થ પશ્ય એતાન્ સમવેતાન્ કુરુન્ ઇતિ

ભારત*	= હે ધૃતરાષ્ટ્ર !	ભીષ્મદ્રોણ	ભીષ્મ અને દ્રોણા-
ગુડાકેશેન	= અર્જુને	પ્રમુખતઃ	ચાર્યની સામે
એવમ્	= આ પ્રમાણે -	રથોત્તમમ્	= ઉત્તમ રથને
ઉક્તઃ	= કહેતાં	સ્થાપયિત્વા	= બિભો રાખી -
દ્વીપકેશઃ	= ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણે	ઇતિ	= આ પ્રમાણે
ઉભયોઃ	= બંને	ઉવાચ	= કહ્યું:
સેનયોઃ	= સેનાઓની	પાર્થ	= હે પાર્થ !
મધ્યે	= વચમાં	એતાન્	= આ
સર્વેષામ્	= સર્વ	સમવેતાન્	= એકઠા થયેલા
મહીક્ષિતામ્	= રાજાઓની	કુરુન્	= કૌરવોને
ચ	= તથા	પશ્ય	= એ.

* 'ભારત' શબ્દનો ઉપયોગ ગીતાશ્રમાં એ વ્યક્તિઓ માટે થયેલો છે:— (૧) અર્જુન તથા (૨) ધૃતરાષ્ટ્ર

તત્રાપશ્યસ્થિતાન્પાર્થઃ પિતૃનથ પિતામહાન્,
આચાર્યાન્માતૃલાન્ભ્રાતૃન્ પુત્રાન્પૌત્રાન્સખીન્સ્તથા, ૨૬
શ્વશુરાન્સુહૃદૈશ્ચૈવ સેનયોરુભયોરપિ,

તત્ર અપશ્યત્ સ્થિતાન્ પાર્થઃ પિતૃન્ અથ પિતામહાન્ *
આચાર્યાન્ માતૃલાન્ ભ્રાતૃન્ પુત્રાન્ પૌત્રાન્ સખીન્
તથા શ્વશુરાન્ સુહૃદઃ ચ એવ સેનયોઃ ઉભયોઃ અપિ

અથ	= તે	૫છી	ભ્રાતૃન્	= ભાઈઓ
પાર્થઃ	= અર્જુને		પુત્રાન્	= પુત્રો
તત્ર	= તે		પૌત્રાન્	= પૌત્રો
ઉભયો અપિ	= બંને	ચ	તથા	= તથા
સેનયોઃ	= સેનાઓ	મા	સખીન્	= મિત્રો
સ્થિતાન્	= ઊભેલા		શ્વશુરાન્	= સસરાઓ
પિતૃન્	= ઠાકાઓ		ચ	= અને
પિતામહાન્	= દાદાઓ		સુહૃદઃ	= સુહૃદોને
આચાર્યાન્	= આચાર્યો		એવ	= જ
માતૃલાન્	= મામાઓ		અપશ્યત્	= જોયા.

તાન્સમીક્ષ્ય સ કૌન્તેયઃ સર્વાન્બન્ધૂનવસ્થિતાન્, ૨૭
કૃપયા પરયાવિષ્ઠો વિપીદન્નિદમશ્રવીત્,

તાન્ સમીક્ષ્ય સઃ કૌન્તેયઃ સર્વાન્ બન્ધૂન્ અવસ્થિતાન્
કૃપયા પરયા આવિષ્ઠઃ વિપીદન્ ઇદમ્ અશ્રવીત્

અવસ્થિતાન્	= સામે ઊભેલા	બન્ધૂન્	= બંધુઓ
તાન્	= તે	સમીક્ષ્ય	= જાણીને
સર્વાન્	= સર્વને	પરયા	= અત્યંત

કૃપયા	} = કૃષ્ણાધી યુક્ત	વિવીદન્	= જોઈ પામતો
આવિષ્ઠ:		ધઈ	ઈદમ્
સ:	= તે	અગ્રવીત	= કહેવા લાગ્યો.
કીન્તેય:	= અર્જુન		

અર્જુન ઉવાચ

દૃષ્ટ્વ મં સ્વજનં કૃષ્ણ યુયુત્સું સમુપસ્થિતમ્. ૨૮

સીદન્તિ મમ ગાત્રાણિ મુખં ચ પરિશુષ્યતિ,
વેપથુશ્ચ શરીરે મે રોમહર્ષશ્ચ જયતે. ૨૯

દૃષ્ટ્વા ઇમમ્ સ્વજનમ્ કૃષ્ણ યુયુત્સુમ્ સમુપસ્થિતમ્
સીદન્તિ મમ ગાત્રાણિ મુખમ્ ચ પરિશુષ્યતિ
વેપથુઃ ચ શરીરે મે રોમહર્ષઃ ચ જયતે

કૃષ્ણ	= હે કૃષ્ણ !	મુખમ્	= મુખ (પણ)
યુયુત્સુમ્	= લડવાની ઇચ્છાથી	પરિશુષ્યતિ	= સુકાય છે
સમુપસ્થિતમ્	= બિભેલા	ચ	= તથા
ઇમમ્	= આ	મે	= મારા
સ્વજનમ્	= સગાને	શરીરે	= શરીરમાં
દૃષ્ટ્વા	= જોઈ	વેપથુઃ	= કંપ
મમ	= મારા	ચ	= અને
ગાત્રાણિ	= અંગો	રોમહર્ષઃ	= રોમાંચ
સીદન્તિ	= શિથિલ થાય છે	જયતે	= થાય છે.
ચ	= અને		

ગાણ્ડીવં સંસતે હસ્તાત્વક્યૈવ પરિદહ્યતે,

ન ચ શક્નોમ્યવસ્થાતું ભ્રમતીવ ચ મે મનઃ. ૩૦

ગાણ્ડીવમ્ સંસતે હસ્તાત્ ત્વક્ ચ એવ પરિદહ્યતે
ન ચ શક્નોમિ અવસ્થાતુમ્ ભ્રમતિ ઇવ ચ મે મનઃ

હરતાત = હાથમાંથી
 ગાણડીવચ્ચ = ગાંડીવ ધનુષ્ય
 સ્તંભને = સૂરી પડે છે
 ચ = તથા
 ત્વષ્ઠ = ચામડી
 એવ = પણ
 પરિહસને = ઘણી ખગે છે,
 ચ = અને

મે = મારું
 મનઃ = મન
 ભ્રમતિ ઈવ = {ભણે ભામે છે;
 (જેથી હું)
 અવસ્થાતુમ્ = ભાગે રહેવાને
 ચ = પણ
 ન શકનોમિ = ભ્રમરથી નથી.

નિમિત્તાનિ ચ પશ્યામિ વિપરીતાનિ કેશવ,
 ન ચ શ્રેયોઽનુપશ્યામિ હતા સ્વજનમાહવે, ૩૧
 નિમિત્તાનિ ચ પશ્યામિ વિપરીતાનિ કેશવ
 ન ચ શ્રેયઃ અનુપશ્યામિ હતા સ્વજનમ્ આહવે

કેશવ = (વળી)હે કેશવ !
 નિમિત્તાનિ = લક્ષણો
 ચ = પણ
 વિપરીતાનિ = વિપરીત (જ)
 પશ્યામિ = જોઉં છું; (જેથી)
 આહવે = યુદ્ધમાં
 સ્વજનમ્ = સગાને
 હતા = મારીને
 શ્રેયઃ = કલ્યાણ
 ચ = પણ
 ન અનુ- } = જોના નથી.
 પશ્યામિ }

ન કાંક્ષે વિજયં કૃષ્ણ ન ચ રાજ્યં સુખાનિ ચ,
 કિં નો રાજ્યેન ગોવિન્દ કિં ભોગૈર્જીવિતેન વા. ૩૨
 ન કાંક્ષે વિજયમ્ કૃષ્ણ ન ચ રાજ્યમ્ સુખાનિ ચ
 કિમ્ નઃ રાજ્યેન ગોવિન્દ કિમ્ ભોગૈઃ જીવિતેન વા

કૃષ્ણ = હે કૃષ્ણ ! (હું)
 વિજયમ્ = વિજય
 ન કાંક્ષે = ઇચ્છના નથી,
 ચ = તેમ જ
 રાજ્યમ્ = રાજ્ય
 ચ = તથા

સુખાનિ = સુખો (પણ)
 ન કાંચે = { ઇચ્છનો નથી;
 (કેમ કે)
 જાવિન્દ = હે જાવિન્દ !
 નઃ = અમને (સર્ગાં વગર)
 રાજ્યેન = રાજ્ય વડે

કિમ્ = શું (સુખ થવાનું છે ?)
 વા = અથવા
 ભોજૈઃ = ભોજો વડે (કે)
 જીવિતેન = જીવન વડે (પણ)
 કિમ્ = શું સુખ મળશે ?

યેપામથે કાલ્કિતં નો રાજ્યં ભોગાઃ સુખાનિ ચ,
 ત ઇમેઽવસ્થિતા યુદ્ધે પ્રાણાંસ્ત્યકત્વા ધનાનિ ચ. ૩૩
 યેપામ્ અથે કાલ્કિતમ્ નઃ રાજ્યમ્ ભોગાઃ સુખાનિ ચ
 તે ઇમે અવસ્થિતાઃ યુદ્ધે પ્રાણાન્ ત્યકત્વા ધનાનિ ચ

કેમકે :-

યેપામ્ = જેઓને
 અથે = માટે
 રાજ્યમ્ = રાજ્ય
 ભોગાઃ = ભોગ
 ચ = અને
 સુખાનિ = સુખો
 નઃ = અમને
 કાલ્કિતમ્ = ઇષ્ટ છે,

તે = તેઓ (નો)
 ઇમે = આ બધા
 ધનાનિ = ધન
 ચ = અને
 પ્રાણાન્ = જીવનની (આશા)
 ત્યકત્વા = છોડી
 યુદ્ધે = યુદ્ધમાં
 અવસ્થિતાઃ = ઊભા (છે).

આચાર્યાઃ પિતરઃ પુત્રાસ્તથૈવ ચ પિતામહાઃ,
 માતુલાઃ શ્વશુરાઃ પૌત્રાઃ શ્યાલાઃ સમ્બન્ધિનસ્તથા. ૩૪
 આચાર્યાઃ પિતરઃ પુત્રાઃ તથા એવ ચ પિતામહાઃ
 માતુલાઃ શ્વશુરાઃ પૌત્રાઃ શ્યાલાઃ સમ્બન્ધિનઃ તથા

અથ યુદ્ધમાં :-

આચાર્યાઃ = ગુરુજનો
 ચ = અને

પિતરઃ = કાકાઓ
 પુત્રાઃ = પુત્રો

તથા = તથા
 પિતામહાઃ = દાદાએ
 માતૃલાઃ = મામાએ
 સ્વશુરાઃ = સસરાએ

પૌત્રાઃ = પૌત્રો
 શ્યાલાઃ = સાળાએ
 તથા એવ = તેમ જ (બીજા પણ)
 સમ્બન્ધિનઃ = સંબંધીઓ છે.

એતાન્ હન્તુમિચ્છામિ ક્ષતોઽપિ મધુસૂદન,
 અપિ ત્રૈલોક્યરાજ્યસ્ય હેતોઃ કિં નુ મહીકૃતે. ૩૫
 એતાન્ ન હન્તુમ્ ઇચ્છામિ ક્ષતઃ અપિ મધુસૂદન
 અપિ ત્રૈલોક્યરાજ્યસ્ય હેતોઃ કિમ્ નુ મહીકૃતે

માટે:-

મધુસૂદન = હે મધુસૂદન !
 ક્ષતઃ = (મને) મારી નાખે
 અપિ = તોપણ (અથવા)
 ત્રૈલોક્ય-રાજ્યસ્ય } = ત્રણે લોકના રાજ્યને
 હેતોઃ = માટે
 અપિ = પણ (હું)

એતાન્ = એ બધાને
 હન્તુમ્ = હણવા
 ન ઇચ્છામિ = { હિંમતો નથી,
 (તો પછી)
 મહીકૃતે = પૃથ્વી માટે (તો)
 નુ કિમ્ = કહેવું જ શું ?

નિહત્ય ધાર્તરાષ્ટ્રાન્નઃ કા પ્રીતિઃ સ્યાન્નજનાર્દન,
 પાપમેવાશ્રયેદસ્માન્હતૈતાનાતતાયિનઃ. ૩૬

નિહત્ય ધાર્તરાષ્ટ્રાન્, નઃ કા પ્રીતિઃ સ્યાત્ જનાર્દન
 પાપમ્ એવ આશ્રયેત્ અસ્માન્ હત્વા એતાન્ આતંતાયિનઃ

જનાર્દન = હે જનાર્દન !

ધાર્તરાષ્ટ્રાન્ = દોસ્તોને

નિહત્ય = હણીને (પણ)

નઃ = અમને

કા પ્રીતિઃ } = શું સુખ કવાનું ?
 સ્યાત્ }

આતંતાયિનઃ = આતંતાયી*

* આગ લગાડનાર, એર દેનાર, હથિપાર લઈ ધસી આવનાર અને
 ધન, જમીન કે સ્ત્રી લઈ જનાર.

એતાન્	= એમને	પાપમ્	= પાપ
હત્વા	= હલુવાથી	એવ	= જ
અસ્માન્	= અમને	આશયેત્	= આમે

તસ્માન્નાહાં વયં હન્તું ધાર્તરાષ્ટ્રાન્સ્વખાન્ધવાન્,
સ્વજનં હિ કથં હત્વા સુખિનઃ સ્યામ માધવ. ૩૭

તસ્માત્ ન અહાંઃ વયમ્ હન્તુમ્ ધાર્તરાષ્ટ્રાન્ સ્વખાન્ધવાન્
સ્વજનમ્ હિ કથમ્ હત્વા સુખિનઃ સ્યામ માધવ

તસ્માન્	= તે માટે	ન અહાંઃ	= યોગ્ય નથી,
માધવ	= હે માધવ !	હિ	= કેમ કે
સ્વખાન્ધવાન્	}= પોતાના ભાઈ	સ્વજનમ્	= સગાને
ધાર્તરા- ષ્ટ્રાન્		હત્વા	= મારીને (અમે)
હન્તુમ્	= હનુવાને	કમમ્	= કેવી રીતે
વયમ્	= અમે	સુખિનઃ	= સુખી
		સ્યામ	= થઈશું ?

યદ્યપેતે ન પશ્યન્તિ લોભોપહતચેતસઃ,
દુલક્ષ્યકૃતં દોષં મિત્રદ્રોહે ચ પાતકમ્. ૩૮

યદ્યપિ એતે ન પશ્યન્તિ લોભોપહતચેતસઃ

દુલક્ષ્યકૃતમ્ દોષમ્ મિત્રદ્રોહે ચ પાતકમ્

યદ્યપિ	= જો કે	દોષમ્	= દોષ
લોભોપહ-	}= લોભથી મારી ગઈ	ચ	= અને
તચેતસઃ		મિત્રદ્રોહે	= મિત્રદ્રોહમાં
એતે	= એ લોકો	પાતકમ્	= પાપ
દુલક્ષ્યકૃતમ્	= દુલક્ષ્યથી થતો	ન પશ્યન્તિ	= જોતા નથી.

કથં ન જ્ઞેયમસ્માલિઃ પાપાદસ્માન્નિવર્તિતુમ્,
દુલક્ષ્યકૃતં દોષં પ્રપશ્યદ્ભિર્જનાદન.

કથમ્ ન જ્ઞેયમ્ અસ્માભિઃ પાપાત્ અસ્માત્ નિવર્તિતુમ્
કુલક્ષયકૃતમ્ દોષમ્ પ્રપશ્યદ્ભિઃ જનાર્દન

પરંતુ:—

જનાર્દન = હે જનાર્દન !	અસ્માત્ = આ
કુલક્ષયકૃતમ્ = { કુળ નાશ કરવાથી થતા	પાપાત્ = પાપથી
દોષમ્ = દોષને	નિવર્તિતુમ્ = ખચવા
પ્રપશ્યદ્ભિઃ = જાણનારા	કથમ્ = કેમ
અસ્માભિઃ = આપણે	ન જ્ઞેયમ્ = ન વિચારવું બેઠાએ

કુલક્ષયે પ્રણુશ્યન્તિ કુલધર્માઃ સનાતનાઃ,
ધર્મે નષ્ટે કુલં કૃત્સ્નમધર્મોઽભિભવત્યુત. ૪૦

કુલક્ષયે પ્રણુશ્યન્તિ કુલધર્માઃ સનાતનાઃ
ધર્મે નષ્ટે કુલમ્ કૃત્સ્નમ્ અધર્મઃ અભિભવતિ ઉત

કારણ કે:—

કુલક્ષયે = કુળનો નાશ થતાં	ધર્મે નષ્ટે = { કુળધર્મો નાશ પામતાં
સનાતનાઃ = સનાતન	અધર્મઃ = અધર્મ
કુલધર્માઃ = કુળધર્મો	કૃત્સ્નમ્ ઉત = બધા જ
પ્રણુશ્યન્તિ = નાશ પામે છે, (અને)	કુલમ્ = કુળને
	અભિભવતિ = દબાવી દે છે.

અધર્માભિભવાત્કૃષ્ણ પ્રદુષ્યન્તિ કુલસ્ત્રિયઃ,
સીધુ દુષ્ટાસુ વાષ્ણેય જાયતે વર્ણસંકરઃ. ૪૧

અધર્માભિભવાત્ કૃષ્ણ પ્રદુષ્યન્તિ કુલસ્ત્રિયઃ
સીધુ દુષ્ટાસુ વાષ્ણેય જાયતે વર્ણસંકરઃ

કૃષ્ણ = હે કૃષ્ણ ! (કુળમાં)

અધર્માભિ- } = પાપ વધવાથી
લવાત

કુલસ્ત્રિયઃ = કુળની સ્ત્રીઓ

પ્રદુષ્યન્તિ = દૂષિત થાય છે;
(અને)

વાર્ષ્વેય = હે યદુનંદન !

સીષુ = સ્ત્રીઓ

કુશસ્તુ = દૂષિત થતાં

વર્ણસંકરઃ = વર્ણસંકર (મળ)

જાયતે = (નો જન્મ) થાય છે.

સંકરો નરકાયૈવ કુલધ્રાનાં કુલસ્ય ચ,
પતન્તિ પિતરો હેપાં લુપ્તપિણ્ડોદકક્રિયાઃ. ૪૨

સંકરઃ નરકાય એવ કુલધ્રાનામ્ કુલસ્ય ચ
પતન્તિ પિતરઃ હિ એપામ્ લુપ્તપિણ્ડોદકક્રિયાઃ

સંકરઃ = વર્ણસંકર મળ

કુલધ્રાનામ્ = કુળધાતીઓને

ચ = અને

કુલસ્ય = કુળને

નરકાય = [નરકમાં લઈ જવા
માટે]

એવ = જ (છે).

લુપ્તપિણ્ડો- } (વળી) લોપ થઈ
દકક્રિયાઃ } = છે પિંડ અને જળ-
ક્રિયા જેમની એવા

એપામ્ = એ લોકોના

પિતરઃ = પિતૃઓ

હિ = પણ

પતન્તિ = પતન પામે છે.

દોષૈરેતઃ કુલધ્રાનાં વર્ણસંકરકારકૈઃ,
ઉત્સાધન્તે જાતિધર્માઃ કુલધર્માશ્ચ શાશ્વતાઃ. ૪૩

દોષૈઃ એતૈઃ કુલધ્રાનામ્ વર્ણસંકરકારકૈઃ

ઉત્સાધન્તે જાતિધર્માઃ કુલધર્માઃ ચ શાશ્વતાઃ

કુલધ્રાનામ્ = કુળધાતીઓના

વર્ણસંક- } = વર્ણસંકરકારક
રકારકૈઃ }

એતૈઃ = એ

દોષૈઃ = દોષોથી

શાશ્વતાઃ = સનાતન

કુલધર્માઃ = કુળધર્મો

ચ = અને

જાતિધર્માઃ = જાતિધર્મો (પણ)

ઉત્સાધન્તે = નાશ પામે છે.

એ ક્રમ —

યદિ = જો	રણે = રણમાં
અશસ્ત્રમ્ = શસ્ત્ર રહિત (અને)	હનુ = મારે (તે)
અમતીકારમ્ = સામા ન થતા	તત્ = તે
મામ્ = મને	મે = મારે માટે
શસ્ત્રપાણ્ય = શસ્ત્ર વાગી	ક્ષેમતમ્ = વધુ કલ્યાણકારક
ધાર્તગિજ્ઞા = ડોરવે	ભવેત્ = થાય

સત્ય ઉચ્ચ

એવમુક્તવાર્જુનઃ સંખ્યે રથોપસ્ય ઉપાવિશત્,
વિસૃજ્ય મશરં ચાપં શોકસંવિગ્નમાનસઃ. ૪૭
એવમ્ ઉક્ત્વા અર્જુન સંખ્યે રથોપસ્યે ઉપાવિશત્
વિસૃજ્ય મશરમ્ ચાપમ્ શોકસંવિગ્નમાનસ

સંખ્યે = રણભૂમિમાં	મશરમ્ = ખાણ મહિત
શોકમયિ } શોકથી અતિ	ચાપમ્ = વનખ
મમાનમ } = વ્યાકુળ થિતવાળો	વિસૃજ્ય = છોડી દઈ
અર્જુન = અર્જુન	રથોપસ્યે = રથના પાછળ
એવમ્ = એમ	ભાગમાં
ઉક્ત્વા = કહીને	ઉપાવિશત્ = બેસી ગયો

તત્સન્નિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસુપનિષત્સ અભિનિવાસ યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે અર્જુનપ્રિયયોગો નામ પ્રથમોઽધ્યાય ૧

અધ્યાય ૨ જો

સંજ્ઞા ઉત્તર

તં તથા કૃપયાવિષ્ટમશ્ચુપૂર્ણકુલેક્ષણમ્,
વિપીદન્તમિદં વાક્યમુવાચ મધુસૂદનઃ. ૧

તમ્ તથા કૃપયા આવિષ્ટમ્ અશ્ચુપૂર્ણકુલેક્ષણમ્
વિપીદન્તમ્ ઇદમ્ વાક્યમ ઉવાચ મધુસૂદનઃ

તથા	= એ પ્રમાણે	તમ્	= તે (અર્જુન) ને
કૃપયા	= કષ્ટણથી	મધુસૂદનઃ	= ભગવાન મધુસૂદને
આવિષ્ટમ્	= પૂર્ણ (અને)	ઇદમ્	= આ
અશ્ચુપૂર્ણ- કુલેક્ષણમ્	} = અસિદ્ધિથી વ્યાકુળ = નેત્રવાળા	વાક્યમ્	= વચન
વિપીદન્તમ્		ઉવાચ	= કહ્યું.

શ્રી ભગવાનુવાચ

કુતસ્ત્વા કશ્મલમિદં વિપમે સમુપસ્થિતમ્,
અનાયૈન્દુષ્ટમસ્વર્ગમપીતિકરમર્જુન. ૨

કુતઃ ત્વા કશ્મલમ્ ઇદમ્ વિપમે સમુપસ્થિતમ્
અનાયૈન્દુષ્ટમ્ અસ્વર્ગમ્ અપીતિકરમ્ અર્જુન

અર્જુન	= હે અર્જુન !	અપીતિકરમ્	= અપીતિકર કરન
ત્વા	= તને (આ)	ઇદમ્	= આ
વિપમે	= વિપમ સ્થળમાં	કશ્મલમ્	= મોહ
અનાયૈન્દુષ્ટમ્	{ આયોગે નહિ સેવેયો	કુતઃ	= કયાંથી
અસ્વર્ગમ્		સમુપસ્થિતમ્	= ઉત્પન્ન થયો ?
	{ સ્વર્ગ ન આપનાર (અને)		

કલૈખ્યં મા સ્મ ગમઃ પાર્થ નૈતત્ત્વચ્યુપપદ્યતે,
 ક્ષુદ્રં હૃદયદૌર્બલ્યં ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરંતપ. ૩
 કલૈખ્યમ્ મા સ્મ ગમઃ પાર્થ ન એતત્ ત્વયિ ઉપપદ્યતે
 ક્ષુદ્રમ્ હૃદયદૌર્બલ્યમ્ ત્યક્ત્વા ઉત્તિષ્ઠ પરંતપ

માટે:—

પાર્થ	= હે અર્જુન ! (૬)	પરંતપ	= હે પરંતપ ! (આ)
કલૈખ્યમ્	= કાયરતાને	ક્ષુદ્રમ્	= પુચ્છ
મા સ્મ	} પ્રાપ્ત થા નહિ (કેમ કે)	હૃદય-	} = હૃદયની દુર્બળતા દૌર્બલ્યમ્
ગમઃ		ત્યક્ત્વા	= છોડીને
એતત્	= આવી (કાયરતા)	ઉત્તિષ્ઠ	= યુદ્ધ માટે ઉભો થા.
ત્વયિ	= તારે વિષે		
ન ઉપપદ્યતે	= યોગ્ય નથી; (માટે)		

અર્જુન ઉવાચ

કથં ભીષ્મમહં સંખ્યે દ્રોણં ચ મધુસૂદન,
 ઇંધુલિઃ પ્રતિયોત્સ્યામિ પૂજહર્ષવરિસૂદન. ૪
 કથમ્ ભીષ્મમ્ અહમ્ સંખ્યે દ્રોણમ્ ચ મધુસૂદન
 ઇંધુલિઃ પ્રતિ યોત્સ્યામિ પૂજહર્ષો અરિસૂદન

મધુસૂદન	= હે મધુસૂદન !	પ્રતિ	= સામે
અરિસૂદન	= હે અરિસૂદન !	અહમ્	= હું
પૂજહર્ષો	= પૂજનીય	સંખ્યે	= રણભૂમિમાં
ભીષ્મમ્	= ભીષ્મપિતામહ	ઇંધુલિઃ	= ખાણો વડે
ચ	= અને	કથમ્	= શી રીતે
દ્રોણમ્	= દ્રોણાચાર્યની	યોત્સ્યામિ	= લડીશ ?

ગુરુનહત્વા હિ મહાનુભાવાન્
 શ્રેયો ભોક્તું લૈક્યમપીહ લોકે,

હત્વાર્થકામાંસ્તુ ગુરુનિર્હવ

ભુંજ્ય ભોગાન્રધિરપ્રદિગ્ધાન્. ૫

ગુરુ અહત્વા હિ મહાનુભાવાન્ શ્રેયઃ ભોક્તુમ્ ભેક્ષ્યન્
અપિ ઇહ લોકે હત્વા અર્થકામાન્ તુ ગુરુન્ ઇહ એવ
ભુંજ્ય ભોગાન્ રધિરપ્રદિગ્ધાન્

હિ	= કેમ કે	તુ	= પરંતુ
મહાનુ- ભાવાન્	} = મહા પ્રતાપી	ગુરુ	= ગુરુજનોને
ગુરુ		હત્વા	= હણીને (તો)
અહત્વા	= હણ્યા વગર	ઇહ	= આ લોકમાં
ઇહ	= આ	રધિરપ્રદિ- ગ્ધાન્	} = લોહીથી ખરડાયેલા
લોકે	= લોકમાં	અર્થકામાન્	
ભેક્ષ્યન્	= ભીખ માંગેલું અન્ન	ભોગાન્	= ભોગોને
અપિ	= પણ	એવ	= જ
ભોક્તુમ્	= ખાનું	ભુંજ્ય	= ભોગવીશ.
શ્રેયઃ	= કલ્યાણકારક (છે);		

ન ચૈતદ્વિઘ્નઃ ક્ષતરન્નો ગરીયો

યદ્વા જયેમ યદિ વા નો જયેયુઃ,

યાનેવ હત્વા ન જિજ્ઞવિપામ-

સ્તેડવસ્થિતાઃ પ્રમુખે ધાર્તરાષ્ટ્રાઃ. ૬

ન ચ એતન્ વિઘ્નઃ ક્ષતરન્ નઃ ગરીયઃ યદ્ વા જયેમ
યદિ વા નઃ જયેયુઃ યાન્ એવ હત્વા ન જિજ્ઞવિપામઃ તે
અવસ્થિતાઃ પ્રમુખે ધાર્તરાષ્ટ્રાઃ

ચ	= વળી	વા	= પણ ('અમે)
એતન્	= એ	ન વિઘ્નઃ	= જાણતા નથી

યદ્	= જે (યુદ્ધ યા સિક્ષા)
કતરત્	= જેમાંનું કયું
નઃ	= અમારે માટે
ગતીયઃ	= વધારે સારું છે ?
યદિ	= અગર (યુદ્ધમાં)
જંયેમ	= અમે જીતીએ
વા	= અથવા
નઃ	= અમને

જયેયુઃ	= { તેઓ જીતે, (તોપણ વ્યર્થ જ છે;) (કેમ કે)
યાન્	= જેમને
હત્વા	= હણીને
ન વિજી-	} અમે જીવવા પણ વિધામઃ } ઇચ્છતા નથી.
તે ધાર્ત-	
રાષ્ટ્રાઃ	} = તે કૌરવો
પ્રમુખે એવ	
અવસ્થિતાઃ	= અમારી સામે જ (છે).

કાર્પણ્યદોષોપહતસ્વભાવઃ

પૃચ્છામિ ત્વાં ધર્મસંમૂઢચેતાઃ,

યચ્છ્રેયઃ સ્યાન્નિશ્ચિતં બ્રૂહિ તન્મે

શિષ્યસ્તેઽહં શાધિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્. ૭

કાર્પણ્યદોષોપહતસ્વભાવઃ પૃચ્છામિ ત્વામ્ ધર્મસંમૂઢચેતાઃ,

યત્ શ્રેયઃ સ્યાત્ નિશ્ચિતન્ બ્રૂહિ તત્ મે શિષ્યઃ તે

અહમ્ શાધિ મામ્ ત્વામ્ પ્રપન્નમ્

માટે હે મમવત્તા.—

કાર્પણ્ય-	} કૃપણતાગ્રપ દોષથી
દોષોપહત-	
સ્વભાવઃ	= દુષાયલા સ્વભાવ- વાળો (અને)
ધર્મસંમૂઢ-	} ધર્મમાં મૂઢ
ચેતાઃ	
ત્વામ્	= આપને
પૃચ્છામિ	= પૂછું છું, (કે)
યત્	= જે (કંઈ)

નિશ્ચિતમ્	= નિશ્ચિત
શ્રેયઃ	= { કલ્યાણકારક સાધન
સ્યાત્	= હોય
તત્	= તે
મે	= મને
બ્રૂહિ	= કહેા; (કેમ કે)
અહમ્	= હું

હત્વાર્થકામાંસ્તુ ગુરુનિહૈવ

ભુંજ્ય ભોગાન્રધિરપ્રદિગ્ધાન્. ૫

ગુરુ અહત્વા હિ મહાનુભાવાન્ શ્રેય. ભોક્તુમ્ લૈશ્વર્યમ્
અપિ ઇહ લોકે હત્વા અર્થકામાન્ તુ ગુરુન્ ઇહ એવ
ભુંજ્ય ભોગાન્ રધિરપ્રદિગ્ધાન્

હિ	= કેમ કે	તુ	= પરંતુ
મહાનુ- ભાવાન્	} = મહા પ્રતાપી	ગુરુન્	= ગુરુજનોને
ગુરુન્		હત્વા	= હણીને (તો)
અહત્વા	= હુણ્યા વગર	ઇહ	= આ લોકમાં
ઇહ	= આ	રધિરપ્રદિ- ગ્ધાન્	} = સોહાથી ખરડાયેલા
લોકે	= લોકમાં	અર્થકામાન્	
લૈશ્વર્યમ્	= ભીખ માગેલું અન્ન	ભોગાન્	= ભોગોને
અપિ	= પણ	એવ	= જ
ભોક્તુમ્	= ખાતુ	ભુંજ્ય	= ભોગવીશ.
શ્રેયઃ	= કલ્યાણકારક (છે);		

ન ચૈતદ્વિક્રમઃ કતરન્નો ગરીયો

યદ્વા જયેમ યદિ વા નો જયેયુઃ,

યાનેવ હત્વા ન જિજ્ઞવિષામ-

સ્તેઽવસ્થિતાઃ પ્રમુખે ધાર્તરાષ્ટ્રાઃ. ૬

ન ચ એતત્ વિક્રમ. કતરન્ ન. ગરીયઃ યદ્ વા જયેમ
યદિ વા ન જયેયુઃ યાન્ એવ હત્વા ન જિજ્ઞવિષામઃ તે
અવસ્થિતાઃ પ્રમુખે ધાર્તરાષ્ટ્રા.

ચ	= વળી	વા	= પણ ('અમે)
એતત્	= એ	ન વિક્રમઃ	= જાણતા નથી

શુકાકેશઃ } = નિદ્રાને જીતનાર
પરંતપઃ } = અર્જુન

હૃષીકેશમ્ = { અંતર્યામી
શ્રીકૃષ્ણને

એવમ્ = એમ

ઉકેત્વા = ઢંધ્યા પછી

ન યોત્સ્યે = 'હું તો નહિ લડું'

ઇતિ = એમ

ગોવિન્દમ્ = શ્રીગોવિન્દને

હ = ચોખ્ખું

ઉકેત્વા = ઢંધીને

તૂષ્ણીમ્ = મૌન

ખબૂવ = ઘર્ષ ગયો.

તમુવાચ હૃષીકેશઃ પ્રહસન્નિવ ભારત,

સેનયોરભયોર્મધ્યે વિપીદન્તમિદં વચઃ. ૧૦

તમ્ ઉવાચ હૃષીકેશઃ પ્રહસન્ ઇવ ભારત

સેનયોઃ ઉભયોઃ મધ્યે વિપીદન્તમ્ ઇદમ્ વચઃ

ભારત. - [હે ભારતવંશી
પુત્રરાષ્ટ્ર! (પછી)

હૃષીકેશઃ = અંતર્યામી શ્રીકૃષ્ણ

ઉભયોઃ = બંને

સેનયોઃ = સેનાની

મધ્યે = વચમાં

વિપીદન્તમ્ = એક પામતા

તમ્ = તે અર્જુન પ્રત્યે

પ્રહસન્ ઇવ = { બાણે હસત. હોય
તેમ

ઇદમ્ = આ

વચઃ = વચન

ઉવાચ = બોલ્યા.

શ્રી ભગવાનુવાચ

અશોચ્યાન્ અન્વશોચસ્ત્વં પ્રજ્ઞાવાદાંશ્ચ ભાપસે,

ગતાસૂનગતાસૂંશ્ચ નાનુશોચન્તિ પણ્ડિતાઃ. ૧૧

અશોચ્યાન્ અન્વશોચઃ ત્વમ્ પ્રજ્ઞાવાદાન ચ ભાપસે,

ગતાસૂન્ અગતાસૂન્ ચ ન અનુશોચન્તિ પણ્ડિતાઃ.

ત્વમ્ = તું

અશોચ્યાન્ = { શોક ન કરવા
યોગ્યને

અન્વશોચઃ = શોક ફરે છે;

ચ = અને

પ્રજ્ઞાવાદાન્ = { પાંડિત (જેવાં)
વચનો

ભાપસે = બોલે છે, (પણ)

પણ્ડિતા: = પાંડિતો

ગતાસૂત્ર = મરેલા

ચ = તથા

અગતાસૂત્ર = જીવતા

ન અનુ-	} = પાછળ શોક
શોચન્તિ	

કરતા નથી.

ન ત્વેવાહં જાતુ નાસં ન ત્વં નેમે જનાધિપાઃ,
ન ચૈવ ન ભવિષ્યામઃ સર્વે વયમતઃ પરમ્. ૧૨

ન તુ એવ અહમ્ જાતુ ન આસમ્ ન ત્વમ્ ન ઇમે
જનાધિપાઃ ન ચ એવ ન ભવિષ્યામઃ સર્વે વયમ્
અતઃ પરમ્

જાતુ = કોઈ કાળે

અહમ્ = હું

ન = ન

આસમ્ = હોનો, (અથવા)

ત્વમ્ = તું

ન = ન (હોનો),

ઇમે = આ

જનાધિપાઃ = રાજાઓ

ન = ન (હોનો)

ચ = અને

અતઃ પરમ્ = હવે પછી

વયમ્ = આપણે

સર્વે = બધાં

એવ = જ

ન = નહિ

ભવિષ્યામઃ = રહીશું-(અમે)

તુ = પણ

ન = નથી

એવ = જ.

દેહિનોઽસ્મિન્યથા દેહે કૌમારં યૌવનં જરા,
તથા દેહાન્તરપ્રાપ્તિર્ધીરસ્તત્ર ન મુહ્યતિ. ૧૩
દેહિનઃ અસ્મિન્ યથા દેહે કૌમારમ્ યૌવનમ્ જરા
તથા દેહાન્તરપ્રાપ્તિઃ ધીરઃ તત્ર ન મુહ્યતિ

યથા = જેમ

દેહિનઃ = જીવાન્માને

અસ્મિન્ = આ

દેહે = દેહમાં

કૌમારમ્ = બાળપણ

યૌવનમ્ = જુવાની (અને)

જરા	= ઘડપણ (હોય છે)	તન	= તેમા
તથા	= તેવી રીતે	ધીર	= ધીર પુરુષ
દેહાન્તર-પ્રાપ્તિ	} = બીજા શરીરની પ્રાપ્તિ થાય છે,	ન મુષ્ણતિ	= મોઢ પામતો નથી

માત્રાસ્પર્શરતુ કૌન્તેય શીતોષ્ણસુખદુઃખદાઃ,
આગમાપાયિનોઽનિત્યાસ્તાંસ્તિતિક્ષસ્વ ભારત. ૧૪

માત્રાસ્પર્શ તુ કૌન્તેય શીતોષ્ણસુખદુઃખદા

આગમાપાયિન અનિત્યા તાન્ તિતિક્ષસ્વ ભારત

કૌન્તેય	= હે કૌન્તેય !	આગમા	} = આગીને જનાગ પાયિન } = (ઉત્પન્ન થઈ નાશ પામનાર) (અને)
માત્રા-સ્પર્શ	} = ઇન્દ્રિય અને વિષય ના મયોગો	અનિત્યા	
તુ	= તે	ભારત	= હે અર્જુન !
શીતોષ્ણ	} = ઠંડી-ગરમી પેડે સુખદુઃખદા } = સુખ-દુઃખ અને આગ નારા (તથા)	તાન્	= તેમને (તુ)
સુખદુઃખદા		તિતિક્ષસ્વ	= સહન કરે,

યં હિ ન વ્યથયન્ત્યેતે પુરુષં પુરુષર્ષભ,
સમદુઃખસુખં ધીરં સૌઽમૃતત્વાય કલ્પતે. ૧૫

યમ્ હિ ન વ્યથયન્તિ એતે પુરુષમ્ પુરુષર્ષભ
સમદુઃખસુખમ્ ધીરમ્ સ અમૃતત્વાય કલ્પતે

હિ	= કેમ કે	એતે	= [એ (વિદ્યોના મયોગો)]
પુરુષર્ષભ	= હે પુરુષશ્રેષ્ઠ !	ન વ્યથયન્તિ	= યાતુળ કરતા નથી,
સમદુઃખ	} = દુઃખ-સુખમા સમાન રહેનાર	સ	= તે
સુખમ્		અમૃતત્વાય	= મોક્ષ મેળવવા માટે
યમ્	= જે	કલ્પતે	= સમર્થ થાય છે
ધીરમ્	= ધીર		
પુરુષમ્	= પુરુષને		

‘નાસતો વિધતે ભાવો નાભાવો વિધતે સતઃ,
 ઉભયોરપિ દપ્રોક્તસ્ત્વનયોસ્તત્ત્વદર્શિભિઃ. ૧૬
 ન અસતઃ વિધતે ભાવઃ ન અભાવઃ વિધતે સતઃ
 ઉભયોઃ અપિ દદ્ધઃ અન્તઃ તુ અનયોઃ તત્ત્વદર્શિભિઃ
 હે અશુન!—

અસતઃ	= મિથ્યા(વસ્તુ)તુ	ન વિધતે	= ધતે નથી.
ભાવઃ	= અસ્તિત્વ	તત્ત્વ-	} = તત્ત્વદર્શિઓએ
ન વિધતે	= દોષતું નથી;	દર્શિભિઃ	
તુ	= અને	અનયોઃ	} = આ બંનેનો પંછ
સતઃ	= { સત્ વસ્તુનો (આત્મા)નો	ઉભયોઃ	
અભાવઃ	= અભાવ	અપિ	} = નિર્ણય કર્યો છે.
		અન્તઃ દદ્ધઃ	

અવિનાશિ તુ તદ્વિદ્ધિ યેન સર્વમિદં તતમ્,
 વિનાશમવ્યયસ્યાસ્ય ન કશ્ચિત્કર્તુમર્હતિ. ૧૭
 અવિનાશિ તુ તત્ત્વ વિદ્ધિ યેન સર્વમ્ ઇદમ્ તતમ્
 વિનાશમ્ અવ્યયસ્ય અસ્ય ન કશ્ચિત્ કર્તુમ્ અર્હતિ

યેન	= જેના વડે	અસ્ય	= આ
ઇદમ્	= આ	અવ્યયસ્ય	= { અવિનાશી
સર્વમ્	= સંપૂર્ણ (જગત)	(આત્મા)નો	
તતમ્	= વ્યાપ્ત છે,	વિનાશમ્	= વિનાશ
તત્ત્વ	= તે (આત્માને)	કર્તુમ્	= કરવાને
તુ	= તો	કશ્ચિત્	= કોઈ પણ
અવિનાશિ	= નાશ રહિત	ન અર્હતિ	= સમર્થ નથી.
વિદ્ધિ	= જાણ; (કેમ કે)		

અન્તવન્ત ઇમે દેહા નિત્યસ્યોક્તાઃ શરીરિણઃ,
 અનાગિનોઽપ્રમેયસ્ય તસ્માદ્વ્યસ્ત્વ ભારત. ૧૮

અન્તવન્તઃ ઇમે દેહાઃ નિત્યસ્થ-ઉક્તાઃ શરીરિણઃ

અનાશિનઃ અપ્રમેયસ્ય તસ્માત્ બુદ્ધ્યસ્વ ભારત

અનાશિનઃ = નાશ રહિત

અપ્રમેયસ્ય = અપ્રમેય

નિત્યસ્ય = નિત્યસ્વરૂપ

શરીરિણઃ = જીવાત્માનાં

ઇમે = આ

દેહાઃ = ખંધાં શરીરો

અન્તવન્તઃ = નાશવંત

ઉક્તાઃ = કહેલાં છે,

તસ્માત્ = તે મ.ટે

ભારત = હે અર્જુન ! (૬)

બુદ્ધ્યસ્વ = બુદ્ધ કર.

ય એનં વેત્તિ હન્તારં યશ્ચેનં મન્યતે હંતમ્,

ઉભૌ તૌ ન વિજ્ઞનીતો નાયં હન્તિ ન હન્યતે. ૧૬

યઃ એનમ્ વેત્તિ હન્તારમ્ યઃ ય એનમ્ મન્યતે હંતમ્

ઉભૌ તૌ ન વિજ્ઞનીતઃ ન અયમ્ હન્તિ ન હન્યતે

યઃ = જે

એનમ્ = આ આત્માને

હન્તારમ્ = હણનારો

વેત્તિ = સમજે છે

ય = તથા

યઃ = જે

એનમ્ = એને

હંતમ્ = હણાયેલો

મન્યતે = માને છે,

તૌ = તે

ઉભૌ = બંને

નવિજ્ઞનીતઃ = નથી જાણતા, (કે)

અયમ્ = આ (આત્મા)

ન હન્તિ = હણતો નથી (નમજ)

ન હન્યતે = હણાતો નથી.

ન જાયતે ત્રિયતે વા કદાચિત્

નાયં ભૂત્વા ભવિતા વા ન ભૂયઃ,

અભો નિત્યઃ શાશ્વતોઽયં પુરાણો

ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે. ૨૦

ન જાયતે ત્રિયતે વા કદાચિત્ ન અયમ્ ભૂત્વા

ભવિતા વા ન ભૂયઃ અજઃ નિત્યઃ શાશ્વતઃ

અયમ્ પુરાણઃ ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે

અયમ્ = આ (આત્મા)
 ન જાયતે = જન્મતો નથી,
 વા = તેમ જ
 ન ઝિયતે = મરતો નથી,
 (યત.) = (કારણ કે તે)
 કદાચિત્ = કોઈ વખતે
 ન ભૃત્વા = ન હોઈને
 ભૂય = ફરીથી
 ભવિતા = થવાનો છે
 ન = (એમ) નથી,
 વા = તેમ જ
 ભૃત્વા = હોઈને
 ભૂયઃ = ફરી (હવે પછી)

ન ભવિતા = નથી રહેવાનો
 ઇતિ અપિ ન = { એમ પણ નથી,
 (કેમ કે)
 અયમ્ = આ (આત્મા)
 અજ. = જન્મ રહિત
 નિત્ય = { નિત્ય (વિનાશ
 રહિત)
 શાશ્વત. = { શાશ્વત (સદા ,
 એકરમ)
 પુરાણ. = અનાદિ છે, (તેથી)
 શરીરે } = શરીર હણતાં
 હન્યમાને }
 ન હન્યતે = હણતો નથી.

વેદાવિનાશિનં નિત્યં ય એનમજમઅયયમ્,
 કથં સ પુરુષઃ પાર્થ કં વ્રાતયતિ હન્તિ કમ્. ૨૧
 વેદાવિનાશિનમ્ નિત્યમ્ ય એનમ્ અજમ્ અઅયયમ્
 કથમ્ સ પુરુષઃ પાર્થ કમ્ વ્રાતયતિ હન્તિ કમ્

માટે —

પાર્થ = હે અર્જુન !
 યઃ = જે પુરુષ
 એનમ્ = આ આત્માને
 અવિનાશિ- } = નાશ રહિત
 નમ્ }
 નિત્યમ્ = નિત્ય
 અજમ્ = અજન્મા (અને)
 અ-અયયમ્ = { અન્યથા (વિકાસ
 રહિત)

વેદ = જાણે છે,
 મ. = તે
 પુરુષ. = પુરુષ
 કથમ્ = કેવી રીતે
 કમ્ = કોને
 વ્રાતયતિ = હણાવે છે (તથા)
 કમ્ = કોને
 હન્તિ = હણે છે.

વાસાંસિ છર્ણાનિ યથા વિહાય
નવાનિ ગૃહ્ણાતિ નરોઽપરાણિ,
તથા શરીરાણિ વિહાય છર્ણાન્યન્યાનિ
સંયાતિ નવાનિ દેહી.

૨૨

વાસાંસિ છર્ણાનિ યથા વિહાય નવાનિ ગૃહ્ણાતિ નરઃ અપરાણિ
તથા શરીરાણિ વિહાય છર્ણાનિ અન્યાનિ સંયાતિ નવાનિ દેહી

યથા	= જેમ	તથા	= તેમ
નરઃ	= મનુષ્ય	દેહી	= જીવાત્મા
છર્ણાનિ	= જૂનાં	છર્ણાનિ	= જૂનાં
વાસાંસિ	= વસ્ત્રો	શરીરાણિ	= શરીરોને
વિહાય	= તજીને	વિહાય	= છોડી
અપરાણિ	= ખીન્ન	અન્યાનિ	= ખીન્ન
નવાનિ	= નવાં વસ્ત્રો	નવાનિ	= નવાં શરીરા
ગૃહ્ણાતિ	= ધારણ કરે છે;	સંયાતિ	= પામે છે.

નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવકઃ,

ન ચૈનં કલ્લેદ્યન્ત્યાપો ન શોષયતિ મારુતાઃ. ૨૩

ન એનમ્ છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ ન એનમ્ દહતિ પાવકઃ

ન ચ એનમ્ કલ્લેદ્યન્તિ આપઃ ન શોષયતિ મારુતાઃ

હે અશ્વૈન!—

એનમ્	= આ આત્માને	એનમ્	= એને
શસ્ત્રાણિ	= શસ્ત્રો	આપઃ	= પાણી
ન છિન્દન્તિ	= છેદી શકતાં નથી,	ન કલ્લેદ્યન્તિ	= પલાળી શકતું નથી
એનમ્	= એને	ચ	= અને
પાવકઃ	= અગ્નિ	મારુતાઃ	= પવન
ન દહતિ	= પાળી શકતો નથી,	ન શોષયતિ	= સૂકવી શકતો નથી.

અચ્છેદોડ્યમદાહ્યોડ્યમકલેદોડ્યોષ્ય એવ ચ,

નિત્યઃ સર્વગતઃ સ્થાણુરચ્છોડ્યં સનાતનઃ. ૨૪

અચ્છેદઃ અયમ્ અદાહ્યઃ અયમ્ અકલેદઃ અશોષ્યઃ એવ ચ

નિત્યઃ સર્વગતઃ સ્થાણુઃ અચ્છઃ અયમ્ સનાતનઃ

અયમ્	= આ (આત્મા)	એવ	= જ (છે)
અચ્છેદઃ	= છેદાય નહિ એવો	અયમ્	= (કેમ કે) આ આત્મા
અયમ્	= આ (આત્મા)	નિત્યઃ	= નિત્ય
અદાહ્યઃ	= ખળાય નહિ એવો,	સર્વગતઃ	= સર્વવ્યાપક
અકલેદઃ	= લીળાય નહિ એવો	અચ્છઃ	= અચળ
ચ	= અને	સ્થાણુઃ	= સ્થિર રહેનાર (અને)
અશોષ્યઃ	= શોષાય નહિ એવો	સનાતનઃ	= સનાતન (છે.)

અન્યક્તોડ્યમચિન્ત્યોડ્યમવિકાર્યોડ્યમુચ્યતે,

તસ્માદેવં વિદિત્વૈનં નાનુશોચિતુમર્હસિ. ૨૫

અન્યક્તઃ અયમ્ અચિન્ત્યઃ અયમ્ અવિકાર્યઃ અયમ્ ઉચ્યતે

તસ્માન્ એવમ્ વિદિત્વા એનમ્ ન અનુશોચિતુમ્ અર્હસિ

અયમ્	= આ (આત્મા)	ઉચ્યતે	= કહેવાય છે
અન્યક્તઃ	= અદમ,	તસ્માન્	= તે માટે (હે અર્જુન!)
અયમ્	= આ (આત્મા)	એવમ્	= એવું
અચિન્ત્યઃ	= {ચિન્તવી ન શકાય એવો (અને)}	વિદિત્વા	= જાણીને (તું)
અયમ્	= આ (આત્મા)	એનમ્	= આ આત્માનો
અવિકાર્યઃ	= વિકાર રહિત	અનુશોચિતુમ્	= શોક કરવાને
		ન અર્હસિ	= યોગ્ય નથી.

અથચૈનં નિત્યજતં નિત્યં વા મન્યસે મૃતમ્,

તથાપિ ત્વં મહાબાહો નૈવં શોચિતુમર્હસિ. ૨૬

અથ ચ એનમ્ નિસજતમ્ નિત્યમ્ વા મન્યસે મૃતમ્

તથાપિ ત્વમ્ મહાબાહો ન એવમ્ શોચિતુમ્ અર્હસિ

અય ચ = અગર નો
ત્વમ્ = તુ
નિત્યમ્ = નિત્ય (અવિનાશી)
એનમ્ = એ (આત્માને)
નિત્યન્તતમ્ = સદા જન્મનારો
વા = અથવા
મૃતમ્ = મરનારો

મન્યસે = માને,
તથાપિ = તોપણ
મહાબાહો = હે અર્જુન ! (તું)
એવમ્ = આ પ્રમાણે
શોચિતુમ્ = શોક કરવા
ન અર્હસિ = યોગ્ય નથી.

જાતસ્ય હિ ધ્રુવો મૃત્યુર્ધ્રુવં જન્મ મૃતસ્ય ચ,
તસ્માદપરિહાર્યેઽર્થે ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ. ૨૭

જાતસ્ય હિ ધ્રુવઃ મૃત્યુઃ ધ્રુવમ્ જન્મ મૃતસ્ય ચ
તસ્માન્ અપરિહાર્યે અર્થે ન ત્વમ્ શોચિતુમ્ અર્હસિ

હિ	= કેમ કે	ધ્રુવમ્	= નિશ્ચિત (છે),
જાતસ્ય	= જન્મેલાતુ	તસ્માન્	= તેથી
મૃત્યુઃ	= મરણ	ત્વમ્	= તુ (આ)
ધ્રુવઃ	= નિશ્ચિત (છે)	અપરિહાર્યે	= ઉપાય વગરના
ચ	= અને	અર્થે	= વિષયમાં
મૃતસ્ય	= મરેલાનો	શોચિતુમ્	= શોક કરવાને
જન્મ	= જન્મ	ન અર્હસિ	= યોગ્ય નથી.

અવ્યક્તાદીનિ ભૂતાનિ વ્યક્તમધ્યાનિ ભારત,
અવ્યક્તનિધનાન્યેવ તત્ર કા પરિદેવના. ૨૮

અવ્યક્તાદીનિ ભૂતાનિ વ્યક્તમધ્યાનિ ભારત
અવ્યક્તનિધનાનિ એવ તત્ર કા પરિદેવના

* કેટલાક ‘નિત્યમ્’ સાથે લઈ નિરંતર મરનારો એવો અર્થ કરે છે. કેટલાક ‘એન’ દેહ સાથે નિરંતર જન્મવાવાળો આ નિત્ય મરવાવાળો માને, તોપણ તેનો શોક કરવા યોગ્ય નથી.

ભારત = હે અર્જુન !
 ભૂતાનિ = સઘળાં પ્રાણીઓ
 અન્યજ્ઞાની- } જન્મ પહેલાં સૂક્ષ્મ-
 દીનિ } રૂપ હતાં,
 વ્યજ્ઞ- } માત્ર મધ્યકાળમાં
 મધ્યાનિ } રથૂળ શરીરવાળાં
 (પ્રતીત થાય છે),

(અને)
 અન્યજ્ઞાનિ } મરણ પછી સૂક્ષ્મ-
 ધનાનિ } = રૂપે રહે છે જ; (તો
 એવ } પછી)
 તત્ર = તેમાં
 પરિદેવના } = શોક લો (કરવો)?
 કા

આશ્ચર્યવત્પश्यति કશ્ચિદેનમાશ્ચર્યવદ્વદતિ તથૈવ ચાન્યઃ,

।શ્ચર્યવચ્ચૈનમન્યઃ શૃણોતિ શ્રુત્વાપ્યેનં વેદ ન ચૈવ કશ્ચિત્

આશ્ચર્યવત્ પश्यति કશ્ચિત્ એનમ્ આશ્ચર્યવત્ વદતિ

તથા એવ ચ અન્યઃ આશ્ચર્યવત્ ચ એનમ્ અન્યઃ

શૃણોતિ શ્રુત્વા અપિ એનમ્ વેદ ન ચ એવ કશ્ચિત્

કશ્ચિત્ એવ = કોઈ (મહાપુરુષ) જ

એનમ્ = આ આત્માને

આશ્ચર્યવત્ = આશ્ચર્ય જેવો

પश्यति = જુએ છે (જાણે છે);

ચ = અને

તથા = ને જ પ્રમાણે

અન્યઃ = [બીજે કોઈ (મહા-
પુરુષ) જ

આશ્ચર્યવત્ = આશ્ચર્ય જેવો

વદતિ = કહે છે,

ચ = અને

અન્યઃ = બીજે (કોઈ વિરક્તજ)

એનમ્ = આ આત્માને

આશ્ચર્યવત્ = આશ્ચર્ય જેવો

શૃણોતિ = સાંભળે છે,

ચ = તથા

કશ્ચિત્ = કોઈ (તો)

શ્રુત્વા = સાંભળીને

અપિ = પણ

એનમ્ = આ આત્માને

ન વેદ એવ = જાણતો નથી જ.

દેહી નિત્યમવધ્યોઽયં દેહે સર્વસ્ય ભારત,
 તસ્માત્સર્વાણિ ભૂતાનિ ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ. ૩૦

દેહી નિત્યમ્ અવધ્યઃ અયમ્ દેહે સર્વસ્ય ભારત
 તસ્માત્ સર્વાણિ ભૂતાનિ ન ત્વમ્ શોચિતુમ્ અર્હસિ

સારત = હે અર્જુન !

નિત્યમ્ = સદા

અવધ્યઃ = { અવધ્ય (વધ ન
કરી શકાય એવો)

અયમ્ = આ

દેહી = આત્મા

સર્વસ્ય = સર્વના

દેહે = શરીરમાં (છે),

તસ્માત્ = તેથી

સર્વાણિ = સુધળાં

ભૂતાનિ = પ્રાણીઓના

ત્વમ્ = તું

શોચિતુમ્ = શોક કરવાને

ન અર્હસિ = યોગ્ય નથી.

સ્વધર્મમપિ આવેક્ષ્ય ન વિકમ્પિતુમર્હસિ,

ધર્મ્યાદિ યુદ્ધાદ્યેયોઽન્યક્ષત્રિયસ્ય ન વિધતે. ૩૧

સ્વધર્મમ્ અપિ ચ આવેક્ષ્ય ન વિકમ્પિતુમ્ અર્હસિ

, ધર્મ્યાત્ હિ યુદ્ધાત્ શ્રેયઃ અન્યત્ ક્ષત્રિયસ્ય ન વિધતે

ચ = વળી

સ્વધર્મમ્ = { પોતાના ક્ષત્રિય
ધર્મને

અવેક્ષ્ય = જોતાં (વિચારીને)

અપિ = પણ (તું)

વિકમ્પિતુમ્ = { ચલાયમાન થવાને
(યુદ્ધથી પાછો
હકવાને)

ન અર્હસિ = યોગ્ય નથી;

હિ = કેમ કે

ક્ષત્રિયસ્ય = ક્ષત્રિયને

ધર્મ્યાત્ = ધર્મયુક્ત

યુદ્ધાત્ = યુદ્ધથી

અન્યત્ = બીજું કંઈ

શ્રેયઃ = { (વધારે) કલ્યાણ-
કારક

ન વિધતે = નથી.

યદ્દૃષ્ટ્યા ઓપપન્નં સ્વર્ગદ્વારમપાવૃતમ્,

સુખિનઃ ક્ષત્રિયાઃ પાર્થ લભન્તે યુદ્ધમીદશમ્. ૩૨

યદ્દૃષ્ટ્યા ચ ઉપપન્નમ્ સ્વર્ગદ્વારમ્ અપાવૃતમ્

સુખિનઃ ક્ષત્રિયાઃ પાર્થ લભન્તે યુદ્ધમ્ ઇદશમ્

પાર્થ = હે પાર્થ !

યદ્દૃષ્ટ્યા = પોતાની પ્રેક્ષે જ

ઉપપન્નમ્ = પ્રાપ્ત થયેલા

ચ = અને

અપાવૃતમ્ = ખુલ્લા

સ્વર્ગદ્વારમ્ = સ્વર્ગના દ્વાર (જેવા)

ઈદશમ્ = આવા (ધર્મ્ય)
 યુદ્ધમ્ = યુદ્ધને
 સુખિનઃ = સાવ્યશાળી

શત્રિયાઃ = શત્રિયો (જ)
 લભન્તે = પામે છે.

અથ ચેત્ત્વમિમં ધર્મ્યં સંગ્રામં ન કરિષ્યસિ;
 તતઃ સ્વધર્મં કીર્તિં ચ હિત્વા પાપમવાપ્સ્યસિ. ૩૩

અથ ચેત્ત્વમ્ ઇમમ્ ધર્મ્યમ્ સંગ્રામમ્ ન કરિષ્યસિ
 તતઃ સ્વધર્મમ્ કીર્તિમ્ ચ હિત્વા પાપમ્ અવાપ્સ્યસિ

અથ = અગર

તતઃ = તે

ચત્ = જો

સ્વધર્મમ્ = સ્વધર્મ

ત્વમ્ = તું

ચ = અને

ઇમમ્ = આ

કીર્તિમ્ = કીર્તિને

ધર્મમ્ = ધર્મ યુદ્ધ

હિત્વા = શુભાવીને

સંગ્રામમ્ = સંગ્રામને

પાપમ્ = પાપને

ન = નહિ

અવાપ્સ્યસિ = પામશે.

કરિષ્યસિ = કરશે,

અકીર્તિં આપિ ભૂતાનિ કથયિષ્યન્તિ તેઽન્યથામ્,

સંભાવિતસ્ય આકીર્તિર્ભરણાદતિરિચ્યતે. ૩૪

અકીર્તિમ્ ચ આપિ ભૂતાનિ કથયિષ્યન્તિ તે અન્યથામ્

સંભાવિતસ્ય ચ અકીર્તિઃ મરણાન્ અતિરિચ્યતે

આપિ ચ = વળી

ચ = અને

ભૂતાનિ = મુર્ખ લોકો

સંભાવિ-
તસ્ય = [(તારા જેવા)
માનનીય પુરુષને

તે = તારી

અકીર્તિઃ = અપકીર્તિ

અન્યથામ્ = લાંબા વખત સુધી

મરણાન્ = મરણથી (પણ)

અકીર્તિમ્ = અપકીર્તિ

અતિરિચ્યતે = વધારે (જૂરી) છે.

કથયિષ્યન્તિ = ગાયા કરશે,

ભયાદ્રણાદુપરતં મંસ્યન્તે ત્વાં મહારથાઃ,
 યેપાં ચ ત્વં બહુમતો ભૂત્વા યાસ્યસિ લાઘવમ્, ૩૫
 ભયાન્ રણાન્ ઉપરતમ્ મંસ્યન્તે ત્વામ્ મહારથાઃ
 યેપામ્ ચ ત્વમ્ બહુમત ભૂત્વા યાસ્યસિ લાઘવમ્

મહારથાઃ	= મહારથીઓ	યેપામ્	= જેઓને
ત્વામ્	= તને	ત્વમ્	= તું
ભયાન્	= ભયને લીધે	બહુમત.	= બહુ માન્ય
રણાન્	= રણથી	ભૂત્વા	= {હોઈ (છે તેમની
ઉપરતમ્	= પાછો હંમેયો		{આગળ)
મંસ્યન્તે	= માનશે,	લાઘવમ્	= હલકાઈને
ચ	= અને	યાસ્યસિ	= પ્રાપ્ત થશે.

અવાચ્યવાદાંશ્ચ બહૂન્વદિષ્યન્તિ તવાહિતાઃ,
 નિન્દન્તસ્તવ સામર્થ્યં તનો દુઃખતરં નુ કિમ્, ૩૬
 અવાચ્યવાદાન્ ચ બહૂન્વદિષ્યન્તિ તન અહિતાઃ
 નિન્દન્તાઃ તવ સામર્થ્યમ્ તત દુઃખતરમ્ નુ કિમ્

ચ	= અને	બહૂન્	= વણા
તવ	= તારા	અવાચ્ય- વાદાન્	= {ન કહેવા જેવાં વચનો
સામર્થ્યમ્	= સામર્થ્યની	વદિષ્યન્તિ	= કહેશે,
નિન્દન્ત.	= નિંદા કરનારા	તતઃ	= તેથી
તવ	= તારા	દુઃખતરમ્	= વધારે દુઃખ
અહિતાઃ	= દુશ્મનો	કિમ્ નુ	= (ખીણ) શું જ ?

હતો વા પ્રાપ્સ્યસિ સ્વર્ગં જિત્વા વા ભોક્ષ્યસે મહીમ્,
 તસ્માદ્વૃત્તિષ્ઠ કૌન્તેય યુદ્ધાય કૃતનિશ્ચયઃ, ૩૭

હતઃ વા પ્રાપ્સ્યસિ સ્વર્ગમ્ જિત્વા વા ભોક્ષ્યસે મહીમ્,
 તસ્માત્ વૃત્તિષ્ઠ કૌન્તેય યુદ્ધાય કૃતનિશ્ચયઃ

વા = અગર (યુદ્ધમાં)
 હતઃ = હણાયો (તો)
 સ્વર્ગમ્ = સ્વર્ગને
 પાપ્સ્યસિ = પામશે,
 વા = અગર
 જિત્વા = જીતીને
 મહામ્ = પૃથ્વીને

ભોક્ષ્યસે = ભોગવશે;
 તસ્માત્ = તેથી
 દૌન્તેગ્ = હે અર્જુન !
 યુદ્ધાય = યુદ્ધને માટે
 કૃતનિશ્ચયઃ = નિશ્ચયવાળો થઈ
 હસિષ્ઠ = હાલો થા.

સુખદુઃખે સમે કૃત્વા લાભાલાભૌ જયાજયૌ,
 તતો યુદ્ધાય યુજ્યસ્વ નૈવં પાપમવાપ્સ્યસિ. ૩૮

સુખદુઃખે સમે કૃત્વા લાભાલાભૌ જયાજયૌ

તતઃ યુદ્ધાય યુજ્યસ્વ ન એવમ્ પાપમ્ અવાપ્સ્યસિ

સુખદુઃખે = સુખ-દુઃખ
 લાભાલાભૌ = લાભ-હાનિ (અને)
 જયાજયૌ = જય-પરાજયને
 સમે = સમાન
 કૃત્વા = શમજીને
 તતઃ = પછી
 યુદ્ધાય = યુદ્ધને માટે
 યુજ્યસ્વ = જોડા (તૈયાર થા)
 એવમ્ = { એ પ્રમાણે (યુદ્ધ)
 કરવાથી તું }
 પાપમ્ = પાપને
 ન અવાપ્સ્યસિ } = પામશે નહિ.

એવા તેજલિહિતા સાંખ્યે બુદ્ધિયોગે ત્વિમાં શૃણુ,
 બુદ્ધયા યુક્તો યયા પાર્થ કર્મબન્ધં પ્રહાસ્યસિ. ૩૯
 એવા તે અભિહિતા સાંખ્યે બુદ્ધિઃ યોગે તુ ઇમામ્ શૃણુ
 બુદ્ધયા યુક્તઃ યયા પાર્થ કર્મબન્ધમ્ પ્રહાસ્યસિ

પાર્થ = હે પાર્થ !
 એવા = આ
 બુદ્ધિઃ = જ્ઞાન
 તે = તને
 સાંખ્યે = { જ્ઞાનયોગના
 સંબંધમાં
 અભિહિતા = કહ્યું;
 તુ = પરંતુ (હવે)

યોગે	= નિષ્કામ કર્મયોગમાં	યુક્તઃ	= યુક્ત થયેલો (તું)
ઈમામ્	= આ જ્ઞાન	કર્મબન્ધમ્	= કર્મોનાં બંધનને
શાશ્વ	= સાંભળ, (કે)	મહાસ્યસિ	= સારી રીતે ત્યજશે.
યયા	} = જે		
પુદ્ગલા			

નેહાલિકમનાશોઽસ્તિ પ્રત્યવાયો ન વિદ્યતે,
સ્વરૂપમધ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મહતો ભયાત્. ૪૦

ન ઇહ અલિકમનાશઃ અસ્તિ પ્રત્યવાયઃ ન વિદ્યતે
સ્વરૂપમ્ અપિ અસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મહતઃ ભયાત્

ઇહ	= { આ નિષ્કામ કર્મયોગમાં	અસ્ય	= આ (નિષ્કામ કર્મ- ધર્મસ્ય)
અલિકમ- નાશઃ	} = આરંભનો નાશ	સ્વરૂપમ્	} = થોડું
અપિ		અપિ	
ન અસ્તિ	= નથી, (અને)	મહતઃ	= (જન્મ મરણરૂપ)
પ્રત્યવાયઃ	= પાપ (પણ)	ભયાત્	= મોટા ભયથી
ન વિદ્યતે	= લાગતું નથી;	ત્રાયતે	= રક્ષણ કરે છે.

વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિરેકેહ કુરુતન્દન,
બહુશાખા દ્યનન્તાશ્ચ બુદ્ધયોઽવ્યવસાયિનામ્. ૪૧

વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિઃ એકા ઇહ કુરુતન્દન
બહુશાખાઃ હિ અનન્તાઃ ચ બુદ્ધયઃ અવ્યવસાયિનામ્

હિ	= કેમ કે	ચ	= અને
કુરુતન્દન	= હે અર્જુન !	અવ્યવ- સાયિનામ્	= { (પરમાત્મામાં) નિશ્ચય યજ્ઞરનાં (સકામી) પુરષોની
ઇહ	= અહીં (કર્મયોગમાં)	બુદ્ધયઃ	= { (વાસનાવાણી) ચિત્તવૃત્તિઓ
બુદ્ધિઃ	= { (સાધકની દષ્ટિ) બુદ્ધિ	બહુશાખાઃ	= નાના પ્રકારની
એકા	= એક (પરમાત્મામાં)	અનન્તાઃ	= અનેક (હોય છે.)
વ્યવસા- યાત્મિકા	} = નિશ્ચયવાળી (હોય છે),		

યામિમાં પુષ્પિતાં વાયં પ્રવદન્ત્યવિપશ્ચિતઃ,
 વેદવાદરતાઃ પાર્થ નાન્યદસ્તીતિ વાદિનઃ. ૪૨
 કામાત્માનઃ સ્વર્ગપરા જન્મકર્મફલપ્રદામ્,
 ક્રિયાવિશેષખડુલાં ભોગૈશ્વર્યગતિમ્ પ્રતિ. ૪૩

યામ્ ઇમામ્ પુષ્પિતામ્ વાયમ્ પ્રવદન્તિ અવિપશ્ચિતઃ
 વેદવાદરતાં પાર્થ ન અન્યત્ર અસ્તિ ઇતિ વાદિનઃ
 કામાત્માનઃ સ્વર્ગપરા જન્મકર્મફલપ્રદામ્
 ક્રિયાવિશેષખડુલામ્ ભોગૈશ્વર્યગતિમ્ પ્રતિ

પાર્થ	= હે અર્જુન !	જન્મકર્મ-	= જન્મ વગેરે કર્મ-ફલપ્રદામ્	= ફળોને આપનારી (અને)
કામાત્માનઃ	= {વાસનામય ચિત્તવાળા, તે (અકામી)}	ભોગૈશ્વર્ય-ગતિમ્ પ્રતિ	= {ભોગ તથા ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિ માટે}	
વેદવાદ-રતાઃ	= {વેદની કળકૃતિમાં શ્રેય રાખનારા,	ક્રિયાવિશેષ-ખડુલામ્	= {જુદા જુદા પ્રકારની ખડુ ક્રિયાઓવાળી}	
સ્વર્ગપરાઃ	= {સ્વર્ગને જ પરમ શ્રેષ્ઠ માનનારા (સ્વર્ગથી શ્રેષ્ઠ)}	યામ્	= એ	
અત્યન્ત	= ખીલું કંઈ	ઇમામ્	= આ	
ન અસ્તિ	= નથી	પુષ્પિતામ્	= {ફલ પેટે ભેવામાં જ શોભાવાળી (નિષ્ફળ)}	
ઇતિ	= એમ	વાયમ્	= વાણીને	
વાદિનઃ	= કહેનારા	પ્રવદન્તિ	= વિરતારીને કહે છે.	
અવિપશ્ચિતઃ	= અવિવેકી જનો			

ભોગૈશ્વર્યપ્રસક્તાનાં તથાપદ્મચેતસામ્,
 વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિઃ સમાધૌ ન વિધીયતે. ૪૪
 ભોગૈશ્વર્યપ્રસક્તાનામ્ તથા અપદ્મચેતસામ્
 વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિઃ સમાધૌ ન વિધીયતે

પ્રયા	= તે વાણી વડે	સમાધૌ	= { અંતઃકરણમાં (પરમાત્મા વિષે)
અપહૃત- ચેતનામ	= { જેની યુદ્ધિ હરા- યેલી છે (તથા)	અગ્રાયા- તિગદા	= { નિશ્ચયાત્મક
ભોજેન્નવર્થ	= { જેમનું ચિત્ત ભોગ અને ઐશ્વર્યમાં આ-	યુદ્ધિ:	= યુદ્ધિ
પ્રસક્તા- નામ	= { સક્ત થયેલું છે, (તે પુરુષોના)	ન વિધીયતે	= થતી નથી.

ત્રૈગુણ્યવિપયા વેદા નિઐગુણ્યો ભવાર્જુન,
નિર્દ્વન્દ્વા નિત્યસત્ત્વસ્થો નિર્યોગક્ષેમ આત્મવાન્. ૪૫

ત્રૈગુણ્યવિપયા: વેદા: નિઐગુણ્ય: ભવ અર્જુન
નિર્દ્વન્દ્વ: નિત્યસત્ત્વસ્થ: નિર્યોગક્ષેમ: આત્મવાન્

અર્જુન	= હે અર્જુન !	નિર્દ્વન્દ્વ:	= { સુખદુઃખાદિ દ્વંદ્વોથી રહિત
વેદા:	= સર્વ વેદો	નિત્ય- સત્ત્વસ્થ:	= { નિત્ય સત્ત્વગુણ- માં રિથર (તથા)
ત્રૈગુણ્ય- વિપયા:	= { ત્રણે ગુણોના કાર્ય- રૂપ સંસારને જ વિષય કરનારા (વધારનારા છે) (માટે તું)	નિર્યોગક્ષેમ:	= { યોગક્ષેમ રહિત (થઈ)
નિઐગુણ્ય:	= { સંસારવાચના રહિત નિષ્કામી (અને)	આત્મવાન્	= આત્મપરાયણ
		ભવ	= થા.

યાવાનર્થ ઉદ્ધપાને સર્વતઃ સંપ્રત્યુતોદ્ધે,
તાવાન્સર્વેષુ વેદેષુ બ્રાહ્મણસ્ય વિજ્ઞાનતઃ. ૪૬

યાવાન્ અર્થ: ઉદ્ધપાને સર્વતઃ સંપ્રત્યુતોદ્ધે
તાવાન્ સર્વેષુ વેદેષુ બ્રાહ્મણસ્ય વિજ્ઞાનતઃ

સર્વતઃ	= ચારે બાજુથી	ઉદ્ધપાને	= { નાનો જળાશયો- માં (મનુષ્યને)
સંપ્રત્યુતોદ્ધે	= { ભરેલું મહાજળા- શય (પાસ થતાં)	યાવાન્	= જેટલું

અર્થઃ = પ્રયોજન (રહે છે)
 વિભનતઃ = { પ્રક્રમે ચારી રીતે
 પ્રાક્ષણસ્ય = { બહુનારને
 સર્વેષુ વેદેષુ = { ગ્રથનાં વેદોક્ત
 કર્મોમાં

તાવાન = { તેટલું જ પ્રયોજન
 રહે છે (કંઈ જ પ્રયો-
 જન રહેતું નથી).

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા દ્વેષુ કદાચન,

મા કર્મફલદેતુર્ભૂર્મા તે સંગોઽસ્ત્વકર્મણિઃ. ૪૭

કર્મણિ એવ અધિકારઃ તે મા દ્વેષુ કદાચન

મા કર્મફલદેતુઃ ભૂઃ મા તે સંગઃ અસ્તુ અકર્મણિ

તે = તારી
 કર્મણિ = કર્મ કરવામાં
 એવ = જ
 અધિકારઃ = અધિકાર (છે),
 દ્વેષુ = કળમાં
 કદાચન = કદિ પણ
 મા = નહિ; (માટે)
 કર્મફલદેતુઃ = { (તું) કર્મોમાં ફળ-
 ની ઇચ્છાવાળો
 મા ભૂઃ = ન થા, (તેમ)
 અકર્મણિ = { કર્મ ન કરવામાં
 { (પણ)
 તે = તારી
 સંગઃ = પ્રીતિ
 મા અસ્તુ = ન થાઓ.

યોગસ્થઃ કુરુ કર્મણિ સંગં ત્યક્ત્વા ધનંજય,

સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યોઃ સમો ભૂત્વા સમત્વં યોગ ઉચ્યતે. ૪૮

યોગસ્થઃ કુરુ કર્મણિ સંગમ્ ત્યક્ત્વા ધનંજય

સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યોઃ સમઃ ભૂત્વા સમત્વમ્ યોગઃ ઉચ્યતે

ધનંજય = હે ધનંજય !
 સંગમ્ = આસક્તિને
 ત્યક્ત્વા = છોડી
 શિદ્ધ્ય
 શિદ્ધ્યોઃ = { શિદ્ધિ અને
 { અશિદ્ધિમાં
 સમઃ ભૂત્વા = સમભાવ લઈ
 યોગસ્થઃ = { યોગમાં સ્થિર રહી
 { (પ્રભુપરાયણ થઈ)
 કર્મણિ = કર્મો
 કુરુ = કર.
 સમત્વમ્ = { (આત્મા)સમ-
 { ભાવ (જ)
 યોગઃ = યોગ
 ઉચ્યતે = કહેવાય છે.

દ્રેણ લવરં કર્મ બુદ્ધિયોગાદ્ધનંજય,
બુદ્ધૌ શરણમન્વિચ્છ કૃપણાઃ ક્લહેતવઃ. ૪૯
દ્રેણ હિ અવરમ્ કર્મ બુદ્ધિયોગાત્ ધનંજય
બુદ્ધૌ શરણમ્ અન્વિચ્છ કૃપણાઃ ક્લહેતવઃ

આ સમજાવણ -

બુદ્ધિયોગાત્ = બુદ્ધિયોગથી	શરણમ્ = આશ્રય
કર્મ = સકામ કર્મ	અન્વિચ્છ = અહણુ કર;
દ્રેણ = ઘણુ	હિ = કેમ કે
અવરમ્ = હલકું (છે.) (માટે)	ક્લહેતવઃ = {કેળની વામના- વાળાઓ
ધનંજય = તે ધનંજય !	કૃપણાઃ = અત્યંત દીન (છે.)
બુદ્ધૌ = { (મમલાવ) બુદ્ધિયોગનો	

બુદ્ધિયુક્તો જહાતીહ ઉભે સુકૃતદુષ્કૃતે,
તસ્માદ્યોગાય યુજ્યસ્વ યોગઃ કર્મસુ કૌશલમ્. ૫૦

બુદ્ધિયુક્તાઃ જહાતિ ઇહ ઉભે સુકૃતદુષ્કૃતે
તસ્માત્ યોગાય યુજ્યસ્વ યોગઃ કર્મસુ કૌશલમ્

ઇહ = આ કર્મયોગમાં	યોગાય = (મમદષ્ટિ)યોગ માટે
બુદ્ધિયુક્તાઃ = {મમબુદ્ધિ (દષ્ટિ)- વાળો પુરુષ	યુજ્યસ્વ = {તત્પર થા (કારણ કે)
સુકૃતદુષ્કૃતે = પુણ્ય-પાપ	યોગઃ = (સમદષ્ટિ) યોગ
ઉભે = બન્નેને	કર્મસુ = કર્મોમાં
જહાતિ = ત્યાજ દે છે;	કૌશલમ્ = {કુશળતા છે (બધ- નથી બચવાનો ઉપાય છે).
તસ્માત્ = તેથી	

કર્મજં બુદ્ધિયુક્તા હિ ક્લેનં ત્યક્ત્વા મનીષિણઃ,
જન્મમંધ્રવિનિર્મુક્તાઃ પદં ગચ્છન્ત્યનામયમ્. ૫૧

કર્મજન્મ બુદ્ધિયુક્તાઃ હિ ક્ષમ ત્યક્ત્વા મનીષિણઃ

જન્મબંધવિનિર્મુક્તાઃ પદમ્ ગચ્છન્તિ અનામયમ્

હિ = કેમ કે

બુદ્ધિયુક્તાઃ = સમદષ્ટિવાળા

મનીષિણઃ = સાર્નાઓ

કર્મજન્મ = કર્મજન્મ

ક્ષમ = ક્ષમ

ત્યક્ત્વા = ત્યજીને

જન્મબંધ- = { જન્મરૂપ બંધનથી
વિનિર્મુક્તાઃ = { છટા (થઈ)

અનામયમ્ = વિકાર રહિત

પદમ્ = પરમ ધામને

ગચ્છન્તિ = પામે છે.

યદા તે મોહકલિલં બુદ્ધિર્વ્યતિતરિષ્યતિ,

તદા ગન્તાસિ નિર્વેદં શ્રોતવ્યસ્ય શ્રુતસ્ય ચ. પર

યદા તે મોહકલિલમ્ બુદ્ધિઃ વ્યતિતરિષ્યતિ

તદા ગન્તાસિ નિર્વેદમ્ શ્રોતવ્યસ્ય શ્રુતસ્ય ચ

હે અર્જુન !—

યદા = જ્યારે

તે = તારી

બુદ્ધિઃ = બુદ્ધિ

મોહકલિલમ્ = મોહકાંપને

વ્યતિત-} = અપૂર્ણ રીતે તરી

રિષ્યતિ } = જશે,

તદા = ત્યારે (તું)

શ્રોતવ્યસ્ય = સાંભળવા યોગ્ય

ચ = અને

શ્રુતસ્ય = { સાંભળેલા
(ભોગથી)

નિર્વેદમ્ = વૈરાગ્યને

ગન્તાસિ = પામશે.

શ્રુતિવિપ્રતિપન્ના તે યદા સ્થાયસ્યતિ નિશ્ચક્ષા,

સમાધાવયક્ષા બુદ્ધિસ્તદા યોગમવાપ્સ્યસિ. ૫૩

શ્રુતિવિપ્રતિપન્ના તે યદા સ્થાયસ્યતિ નિશ્ચક્ષા

સમાધૌ અવયક્ષા બુદ્ધિઃ તદા યોગમ્ અવાપ્સ્યસિ

યદા = જ્યારે

તે = તારી

શ્રુતિવિપ્રતિ-} = { ક્ષણશ્રુતિથી વિશિષ્ટ
પન્ના } = { થયેલી

બુદ્ધિઃ = બુદ્ધિ

નિશ્ચક્ષા = નિશ્ચક્ષ (થઈ)

સમાધૌ = { પરમાત્માના
સ્વરૂપમાં

અચક્ષા = અચળ

સ્થાસ્યતિ = થશે,

તદા = ત્યારે (તું)

યોગમ્ = યોગને (સમદૃષ્ટિને)

અવાપ્સ્યસિ = પામશે.

અર્જુન ઉવાચ

સ્થિતપ્રજ્ઞસ્ય કા ભાષા સમાધિસ્થસ્ય કેશવ,

સ્થિતધીઃ કિં પ્રભાષેત કિમાસીત વ્રજેત કિમ્. ૫૪

સ્થિતપ્રજ્ઞસ્ય કા ભાષા સમાધિસ્થસ્ય કેશવ

સ્થિતધીઃ કિમ્ પ્રભાષેત કિમ્ આસીત વ્રજેત કિમ્

કેશવ = હે કેશવ !

સમાધિ-
સ્થસ્ય = { સમાધિમાં
સ્થિત (તથા)

સ્થિત-
પ્રજ્ઞસ્ય } = સ્થિરબુદ્ધિ પુરુષનાં

કા = કયાં

ભાષા = લક્ષણ છે ? (અને તે)

સ્થિતધીઃ = { સ્થિરબુદ્ધિ પુરુષ
(જાગૃત અવ-
સ્થામાં)

કિમ્ = કેવી રીતે

પ્રભાષેત = બોલે છે ?

કિમ્ = કેવી રીતે

આસીત = બેસે છે ?

કિમ્ = કેવી રીતે

વ્રજેત = ચાલે છે ?

શ્રી ભગવાનુવાચ

પ્રજહાતિ યદા કામાન્સર્વાન્પાર્થ મનોગતાન્,

આત્માન્યેવાત્મના તુષ્ટઃ સ્થિતપ્રજ્ઞસ્તદોચ્યતે. ૫૫

પ્રજહાતિ યદા કામાન્ સર્વાન્ પાર્થ મનોગતાન્

આત્મનિ એવ આત્મના તુષ્ટઃ સ્થિતપ્રજ્ઞઃ તદા ઉચ્યતે

પાર્થ = હે અર્જુન !

યદા = જ્યારે (આ પુરુષ)

મનોગતાન્ = મનમાં રહેલી

સર્વાન્ = બધી

કામાન્ = કામનાઓને

પ્રજહાતિ = ત્યજી દે છે (અને)

આત્મનિ = મનમાં

આત્મના = આત્મા વડે

એવ = જ
 તુષ્ટઃ = સંતુષ્ટ (થાય છે)
 તદા = ત્યારે

સ્થિતપ્રજ્ઞઃ = સ્થિરબુદ્ધિ
 ઉચ્યતે = કહેવાય છે.

દુઃખેષ્વનુદ્વિષ્મનાઃ સુખેષુ વિગતસ્પૃહઃ,
 વીતરાગભયક્રોધઃ સ્થિતધીર્મુનિરુચ્યતે. ૫૬

દુઃખેષુ અનુદ્વિષ્મનાઃ સુખેષુ વિગતસ્પૃહઃ
 વીતરાગભયક્રોધઃ સ્થિતધીઃ મુનિઃ ઉચ્યતે

દુઃખેષુ = દુઃખોમાં (જેનું મન)
 અનુદ્વિષ્મ- } = ઉદ્ભવેગ રહિત છે
 મનાઃ } (અને)

વીતરાગ- } = (તથા) જેના રાગ,
 ભયક્રોધઃ } = ભય અને ક્રોધ નાશ
 પામ્યા છે, (એવો)

સુખેષુ = સુખોમાં

મુનિઃ = { મુનિ (મનનશીલ
 પુરુષ)

વિગતસ્પૃહઃ = { જેની સ્પૃહા જતી
 રહી છે

સ્થિતધીઃ = સ્થિરબુદ્ધિ
 ઉચ્યતે = કહેવાય છે.

યઃ સર્વત્રાનભિસ્નેહસ્તત્તત્રાપ્ય શુભાશુભમ્,
 નાભિનન્દતિ ન દ્વેષ્ટિ તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા. ૫૭

યઃ સર્વત્ર અનભિસ્નેહઃ તત્ તત્ ત્રાપ્ય શુભાશુભમ્
 ન અભિનન્દતિ ન દ્વેષ્ટિ તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા

યઃ = જે પુરુષ
 સર્વત્ર = સઘળા પ્રદાર્થોમાં
 અનભિસ્નેહઃ = સ્નેહ રહિત થયેલો
 તત્ તત્ = તે તે
 શુભ- = { શુભ અથવા
 અશુભમ્ = { અશુભને
 ત્રાપ્ય = પામી

ન = નથી
 અભિન- } = પ્રસન્ન થતો (કે)
 ન્દતિ }
 ન દ્વેષ્ટિ = નથી દ્વેષ કરતો,
 તસ્ય = તેની
 પ્રજ્ઞા = બુદ્ધિ
 પ્રતિષ્ઠિતા = સ્થિર છે.

યદા સંહરતે આયં કૂર્મોઽહંગ્માનીવ સર્વશઃ,
 ઈન્દ્રિયાણીર્ધન્દ્રિયાર્થે જ્યસ્તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા. ૫૮

યદા સંહરતે ચ અયમ્ કૃમ્ઃ અંગાનિ ઇવ સર્વશઃ
ઇન્દ્રિયાણિ ઇન્દ્રિયાર્થેભ્યઃ તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા

ચ	= અને	ઇન્દ્રિયા-	= { ઇન્દ્રિયોના વિષયો-
કૃમ્ઃ	= કાચખો	ર્થેભ્યઃ	= { માંથી
અંગાનિ	= અંગોને	ઇન્દ્રિયાણિ	= ઇન્દ્રિયોને
ઇવ	= { જમ (સમેટી લે છે, તેમ)	સંહરતે	= ખેંચી લે છે, (ત્યારે)
અયમ્	= આ પુરુષ	તસ્ય	= તેની
યદા	= જ્યારે	પ્રજ્ઞા	= બુદ્ધિ
સર્વશઃ	= સમગ્રા	પ્રતિષ્ઠિતા	= સ્થિર (થાય છે.)

વિષયા વિનિવર્તન્તે નિરાહારસ્ય દેહિનઃ,
રસવર્જં રસોઽપ્યસ્ય પરં દૃઢં નિવર્તતે. ૫૬

વિષયાઃ વિનિવર્તન્તે નિરાહારસ્ય દેહિનઃ

રસવર્જં રસઃ અપિ અસ્ય પરમ્ દૃઢ્વા નિવર્તતે

નિરાહારસ્ય = { વિષયોને શ્રદ્ધા ન કરનાર	પરમ્	= પરમાત્માનો
દેહિનઃ = દેહાભિમાનીના	દૃઢં	= સાક્ષાત્કાર કરવાથી
વિષયાઃ = વિષયો	અરથ	= { આ (સ્થિર બુદ્ધિ- વાળા) નો
વિનિવર્તન્તે = { નિવૃત્ત થઈ જાય છે; (પરંતુ)	રસઃ	= રાગ
રસવર્જં = { રાગ જતો નથી; (પરંતુ)	અપિ	= પણ
	નિવર્તતે	= જતો રહે છે.

યતતો હપિ કૌન્તેય પુરુષસ્ય વિપશ્ચિતઃ,
ઇન્દ્રિયાણિ પ્રમાથીનિ હરન્તિ પ્રસભં મનઃ. ૬૦

યતતઃ હિ અપિ કૌન્તેય પુરુષસ્ય વિપશ્ચિતઃ
ઇન્દ્રિયાણિ પ્રમાથીનિ હરન્તિ પ્રસભમ્ મનઃ

કૌંતેય = હે અર્જુન !
હિ = જેથી
યતતઃ = યત્ન કરનારી
વિપશ્રિતઃ = ખુદ્ધિમાન
પુરુષરય = પુરુષના
મનઃ = મનને

અપિ = પણ
પ્રમાથીનિ = વલોવી નાળનારી
ઇન્દ્રિયાણિ = ઇન્દ્રિયો
પ્રસભ્ય = પરાણે
હરન્તિ = હરી લે છે.

તાનિ સર્વાણિ સંયમ્ય યુક્ત આસીત મત્પરઃ,
વશે હિ યસ્યેન્દ્રિયાણિ તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા. ૬૧
તાનિ સર્વાણિ સંયમ્ય યુક્તઃ આસીત મત્પરઃ
વશે હિ યસ્ય ઇન્દ્રિયાણિ તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા
તેથી:—

તાનિ = તે
સર્વાણિ = સમળી (ઇન્દ્રિયો)ને
સંયમ્ય = વશ કરીને
યુક્તઃ = ચિત્તને સ્થિર કરી
મત્પરઃ = પ્રભુપરાયણ
આસીત = થા;
હિ = કેમ કે

ઇન્દ્રિયાણિ = ઇન્દ્રિયો
યસ્ય = જેને
વશે = વશ હોય છે,
તસ્ય = તેની (જ)
પ્રજ્ઞા = ખુદ્ધિ
પ્રતિષ્ઠિતા = સ્થિર (થાય છે.)

ધ્યાયતો વિપયાન્પુંસઃ સદ્ગુસ્તેષુપજ્જયતે,
સર્જાત્સંજયતે કામઃ કામાત્ક્રોધોઽભિજયતે. ૬૨
ધ્યાયતઃ વિપયાન્ પુંસઃ સર્જઃ તેષુ ઉપજ્જયતે
સર્જાત્ સંજયતે કામઃ કામાત્ ક્રોધઃ અભિજયતે

વિપયાન્ = વિષયોનું
ધ્યાયતઃ = ચિંતન કરનાર
પુસઃ = પુરુષની
તેષુ = તે વિષયોમાં
સર્જઃ = આગ્રહિ

ઉપજ્જયતે = થાય છે,
સર્જાત્ = આસક્તિથી (તે
વિષયોમાં)
કામઃ = વાસના
સંજયતે = હિપજે છે.

ક્રોધાત્ = {વામનામાં વિષ્ણુ | ક્રોધઃ = ક્રોધ
થવાથી | અભિજનયતે = ઝીંપજે છે.

ક્રોધાદ્ ભવતિ સંભોહઃ સંભોહાત્સ્મૃતિવિભ્રમઃ,
સ્મૃતિભ્રંશાદ્ બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્પ્રણુશ્યતિ. ૬૩

ક્રોધાત્ ભવતિ સંભોહઃ સંભોહાત્ સ્મૃતિવિભ્રમઃ
સ્મૃતિભ્રંશાત્ બુદ્ધિનાશઃ બુદ્ધિનાશાત્ પ્રણુશ્યતિ

ક્રોધાત્ = ક્રોધથી
સંભોહઃ = અવિવેક (શ્રાંતિ) | સ્મૃતિભ્રંશાત્ = {સ્મૃતિનો નાશ
ભવતિ = થાય છે, | પામતાં
સંભોહાત્ = અવિવેકથી
બુદ્ધિનાશઃ = {જ્ઞાન નાશ પામે
સ્મૃતિ- | છે. (અને)
વિભ્રમઃ = {સ્મરણશક્તિનો | બુદ્ધિનાશાત્ = {જ્ઞાન નાશ થવાથી
(નાશ થાય છે.) | (આ પુરુષ)
પ્રણુશ્યતિ = {કંદ્યાણુમાર્ગથી
પતન પામે છે.

રાગદ્વેપવિયુક્તૈસ્તુ વિષયાનિન્દ્રિયૈશ્ચરન્,
આત્મવશ્યેર્વિધેયાત્મા પ્રસાદમધિગચ્છતિ. ૬૪

રાગદ્વેપવિયુક્તૈઃ તુ વિષયાન્ ઇન્દ્રિયૈઃ ચરન્
આત્મવશ્યૈઃ વિધેયાત્મા પ્રસાદમ્ અધિગચ્છતિ

તુ = પરંતુ | ઇન્દ્રિયૈઃ = ઇન્દ્રિયો વડે
વિધેયાત્મા = {મન જેને વશ છે | વિષયાત્ = વિષયોને
(એવો પુરુષ)
રાગદ્વેપ- | ચરન્ = ભોગવતો છતાં
વિયુક્તૈઃ = {રાગદ્વેપ રહિત | પ્રસાદમ્ = ચિત્તની નિર્મળતાને
આત્મવશ્યૈઃ = પોતાને વશ કરેલી | અધિગચ્છતિ = પામે છે.

પ્રસાદે સર્વદુઃખાનાં હાનિરસ્યોપજાયતે,
પ્રસન્નચેતસો હાશુ બુદ્ધિઃ પર્યવતિષ્ઠતે. ૬૫

પ્રસાદે સર્વદુઃખાનામ્ હાનિઃ અસ્ય ઉપજયતે
પ્રસન્નચેતસઃ હિ આશુ બુદ્ધિઃ પર્યવતિષ્ઠતે

પ્રસાદે	= ચિત્ત નિર્મળ થતાં ।	હિ	= કેમ કે
અસ્ય	= એનાં	પ્રસન્ન-ચેતસઃ	} = નિર્મળ ચિત્તવાળા પુરુષને
સર્વદુઃખા-નામ્	} = ખધાં દુઃખોનો		
હાનિઃ		= નાશ	બુદ્ધિઃ
ઉપજયતે	= થાય છે;	આશુ	= જલદી
		પર્યવતિષ્ઠતે	= સ્થિર થાય છે.

નાસ્તિ બુદ્ધિરયુક્તસ્ય ન આયુક્તસ્ય ભાવના,
ન આભાવયતઃ શાન્તિરશાન્તસ્ય કૃતઃ સુખમ્. ૬૬
ન અસ્તિ બુદ્ધિઃ અયુક્તસ્ય ન ચ અયુક્તસ્ય ભાવના
ન ચ અભાવયતઃ શાન્તિઃ અશાન્તિસ્ય કૃતઃ સુખમ્

હે અર્જુન !—

અયુક્તસ્ય = અસ્થિર ચિત્તવાળાને	અભાવયતઃ = ધ્યાન ન કરનારને
બુદ્ધિઃ = (અવણુ-મનન) જ્ઞાન	શાન્તિઃ = શાંતિ (સાક્ષાત્કાર)
ન અસ્તિ = થતું નથી,	ન = (થતી) નથી
ચ = તેમ જ	ચ = અને
અયુક્તસ્ય = { અસ્થિર ચિત્ત-વાળાથી	અશાન્તસ્ય = { શાંતિ રહિત (સાક્ષાત્કાર વિના) ને
ભાવના ન = { ધ્યાન (નિદ્ધિધ્યાન-સહ) થતું નથી.	સુખમ્ = સુખ (મોક્ષ)
	કૃતઃ = કર્યાથી (હાય) ?

ઇન્દ્રિયાણાં હિ ચરતાં યન્મનોઽનુ વિધીયતે,
તદસ્ય હરતિ પ્રજ્ઞાં વાયુર્નાવમિવામ્ભસિ. ૬૭
ઇન્દ્રિયાણામ્ હિ ચરતામ્ યત્ મનઃ અનુ વિધીયતે
તત્ અસ્ય હરતિ પ્રજ્ઞામ્ વાયુઃ નાવમ્ ઇવ અમ્ભસિ

હિ	= કેમ કે	યત્	= જે (ઇદ્રિયની)
અભભિ	= જળમાં (રહેલી)	અનુ	= સાથે
નાવન્	= નાવને	મનઃ	= મન
ઇવ	= જેમ	વિધીયતે	= જોડાય છે,
વાયુઃ	= {વાયુ (ખેંચી જાય છે, તેમ)	તત્	= તે (ઇદ્રિય)
ચરતામ્	= (વિષયોમાં) ફરતી	અસ્ય	= આ પુરુષની
ઇન્દ્રિયાણામ્	= ઇન્દ્રિયોમાંથી	મજ્ઞામ્	= જુઝિને
		હરતિ	= હરી લે છે.

તસ્માદસ્ય મહાબાહો નિગૃહીતાનિ સર્વશઃ,
ઇન્દ્રિયાણી ઇન્દ્રિયાર્થેભ્યસ્તસ્ય પ્રજા પ્રતિષ્ઠિતા. ૬૮

તસ્માન્ યસ્ય મહાબાહો નિગૃહીતાનિ સર્વશઃ
ઇન્દ્રિયાણિ ઇન્દ્રિયાર્થેભ્યઃ તસ્ય પ્રજા પ્રતિષ્ઠિતા

તસ્માત્	= તે માટે	ઇન્દ્રિયાણિ	= બધી ઇન્દ્રિયો
મહાબાહો	= હે મહાબાહો !	નિગૃહીતાનિ	= વશ કરેલી છે.
સર્વશઃ	= સઘળા	તસ્ય	= તેની
ઇન્દ્રિયા- } ર્થેભ્યઃ }	= ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી	પ્રજા	= જુઝિ
યસ્ય	= જેની	પ્રતિષ્ઠિતા	= સ્થિર (થાય છે.)

યા નિશા સર્વભૂતાનાં તસ્યાં જગતિ સંયમી,
યસ્યાં જગતિ ભૂતાનિ સા નિશા પશ્યતો મુનેઃ. ૬૯

યા નિશા સર્વભૂતાનામ્ તસ્યામ્ જગતિ સંયમી
યસ્યામ્ જગતિ ભૂતાનિ સા નિશા પશ્યતઃ મુનેઃ .

યા	= જે (આત્મજ્ઞાન)	સંયમી	= યોગી પુરુષ
સર્વભૂતા- નામ્	= {સઘળાં પ્રાણીઓ માટે	જગતિ	= {જગે છે (મગ્ન રહે છે); (અને)
નિશા	= રાત્રિ(ફપ છે.)	યસ્યામ્	= જે (સંસાર)માં
તસ્યામ્	= તેમાં	ભૂતાનિ	= સઘળાં પ્રાણીઓ

જાત્રિ	= { જાત્રે છે (મઝ્યા પશ્યતઃ = તત્ત્વ જાણનાર
	= { રહે છે), મુનેઃ = મુનિને
સા	= તે (સંસાર) નિશા = રાત્રિ (૬૫ છે.)

આપૂર્યમાણમયસપ્રતિષ્ઠં

સમુદ્રમાપઃ પ્રવિશન્તિ યદ્વત્,

તદ્વત્કામા યં પ્રવિશન્તિ સર્વે

સ શાન્તિમાપ્નોતિ ન કામકામી. ૭૦

આપૂર્યમાણમ્ અયસપ્રતિષ્ઠમ્ સમુદ્રમ્ આપઃ
પ્રવિશન્તિ યદ્વત્ તદ્વત્ કામાઃ યગ્ પ્રવિશન્તિ
સર્વે સઃ શાન્તિમ્ આપ્નોતિ ન કામકામી

અને.—

યદ્વત્	= જેમ	કામાઃ	= વાસનાઓ
આપૂર્ય-	= { ચારે બાજુથી	યગ્	= (સ્થિરબુદ્ધિ
માણમ્	= { ભરાતા (છતાં)		= પુરુષમાં)
અયસ-	= { અચળ મર્યાદા-	પ્રવિશન્તિ	= સમાઈ જાય છે,
પ્રતિષ્ઠમ્	= { વાળા	સઃ	= તે (પુરુષ)
સમુદ્રમ્	= સમુદ્રમાં	શાન્તિમ્	= પરમ શાંતિને
આપઃ	= (નદીઓનાં) પાણી	આપ્નોતિ	= પામે છે; (પણ)
પ્રવિશન્તિ	= સમાઈ જાય છે,	કામકામી	= ભોગોને ઇચ્છનાર
તદ્વત્	= તે જ પ્રમાણે	ન	= { (શાન્તિ પામતો)
સર્વે	= સંપૂર્ણ		= [નથી.

વિદાય કામાન્યઃ સર્વાન્પુમાંશ્ચરતિ નિઃસ્પૃહઃ,
નિર્ભ્રમો નિરહંકારઃ સ શાન્તિમધિગચ્છતિ. ૭૧
વિદાય કામાન્ યઃ સર્વાન્ પુમાન્ ચરતિ નિઃસ્પૃહઃ
નિર્ભ્રમઃ નિરહંકારઃ સઃ શાન્તિમ્ અધિગચ્છતિ

કેમ કે:—

ય:	= જો	નિઃસ્પૃહ:	= સ્પૃહા રહિત થઈ
પુમાન્	= પુરુષ	ચરતિ	= [(પરબ્રહ્મમાં) વિચરે છે,
સર્વાન્	= સર્વ	સ:	= તે
કામાન્	= કામનાઓને	શાન્તિમ્	= શાંતિને
વિહાય	= છોડીને	અધિ- ગચ્છતિ	}= પ્રાપ્ત થાય છે.
નિર્ભય:	= ભયતા રહિત,		
નિરહંકાર:	= [અહંકાર રહિત (અને)		

એવા બ્રાહ્મી સ્થિતિ: પાર્થ નૈનાં પ્રાપ્ય વિમુહ્યતિ,
સ્થિત્વાસ્થ્યામન્તકાલેઽપિ બ્રહ્મનિર્વાણમૃચ્છતિ. ૭૨

એવા બ્રાહ્મી સ્થિતિ: પાર્થ ન એનામ્ પ્રાપ્ય વિમુહ્યતિ
સ્થિત્વા અસ્થ્યામ્ અન્તકાલે અપિ બ્રહ્મનિર્વાણમ્ મૃચ્છતિ

પાર્થ	= હે શર્જુન !	(અને)	
એવા	= આ	અન્તકાલે	= અન્તકાળે
બ્રાહ્મી સ્થિતિ:	= {બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર થયો એવા ગતુચ્ચ- ની સ્થિતિ છે.	અપિ	= પણ
એનામ્	= એ સ્થિતિને	અસ્થ્યામ્	= આ નિષ્ઠામાં
પ્રાપ્ય	= પ્રાપ્ત કરી	સ્થિત્વા	= સ્થિર રહીને
ન વિમુહ્યતિ	= { (સંસારમાં) મોહ પામનો નથી.	બ્રહ્મનિર્વાણમ્	= મોક્ષરૂપ પરબ્રહ્મને
		મૃચ્છતિ	= પામે છે.

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસૂપનિપત્સુ

બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણા-

વુનસંવાદે સાંખ્યયોગો નામ

દ્વિતીયોઽધ્યાય: ૨

અધ્યાય ૩ ને

અર્ચુન ઉવાચ

જ્યાયસી ચેત્કર્મણસ્તે મતા બુદ્ધિર્જનાર્દન,
તત્કિં કર્મણિ ધોરે માં નિયોજયસિ કેશવ. ૧
જ્યાયસી ચેત્ કર્મણુઃ તે મતા બુદ્ધિઃ જનાર્દન
તત્ કિં કર્મણિ ધોરે મામ્ નિયોજયસિ કેશવ

જનાર્દન	= હે જનાર્દન !	તત્	= તો પછી
ચેત્	= જો	કેશવ	= હે કેશવ !
કર્મણુઃ	= કર્મ કરનાં	મામ્	= મને
બુદ્ધિઃ	= જ્ઞાન	ધોરે	= (સુદૃઢ) ભયંકર
તે	= આપને	કર્મણિ	= કર્મમાં
જ્યાયસી	= શ્રેષ્ઠ	કિં	= શા માટે (આપ)
મતા	= માન્ય છે,	નિયોજયસિ	= યોજો છો ?

વ્યામિશ્રેણેવ વાક્યેન બુદ્ધિ મોહયસીવ મે,
તદેકં વદ નિશ્ચિત્ય ચેન શ્રેયોઽહમાપ્નુયામ્. ૨
વ્યામિશ્રેણુ ઇવ વાક્યેન બુદ્ધિમ્ મોહયસિ ઇવ મે
તત્ એકમ્ વદ નિશ્ચિત્ય ચેન શ્રેયઃ અહમ્ આપ્નુયામ્

આપ—

વ્યામિ- શ્રેણુ ઇવ	} = મિશ્રિત જેવાં	તત્	= તો
વાક્યેન		નિશ્ચિત્ય	= નિશ્ચય કરીને
મે	} = {વચનથી (સજ્જતાં વચનોથી)	એકમ્	= એક
બુદ્ધિમ્		વદ	= કહેા, (કે)
મોહયસિ	} = મોહિત કરતા ઇવ	ચેન	= જેથી
ઇવ		અહમ્	= હું
		શ્રેયઃ	= કલ્યાણને
		આપ્નુયામ્	= પ્રાપ્ત કરું.

શ્રી ભગવાનુવાચ

લોકેઽસ્મિન્દ્વિવિધા નિષ્ઠા પુરા પ્રોક્તા મયાનય,
જ્ઞાનયોગેન સાંખ્યાનાં કર્મયોગેન યોગિનામ્. ૩
લોકે અસ્મિન્ દ્વિવિધા નિષ્ઠા પુરા પ્રોક્તા મયા અનય
જ્ઞાનયોગેન સાંખ્યાનામ્ કર્મયોગેન યોગિનામ્

અનય	= { હે નિષ્પાપ ! (અર્જુન)	પુરા	= પહેલાં
અસ્મિન્	= આ	પ્રોક્તા	= કહેલી છે.
લોકે	= લોકમાં	સાંખ્યાનામ્	= જ્ઞાનીઓની
દ્વિવિધા	= બે પ્રકારે	જ્ઞાનયોગેન	= જ્ઞાનયોગ વડે (અને)
નિષ્ઠા	= નિષ્ઠા (પ્રાણીરિચિતિ)	યોગિનામ્	= કર્મયોગીઓની
મયા	= મેં	કર્મયોગેન	= { (નિષ્કામ) કર્મ- યોગ વડે.

ન કર્મણામનારમ્ભાન્નૈષ્કર્મ્યં પુરુષોઽશ્નુતે,

ન ચ સંન્યસનાદેવ સિદ્ધિં સમધિગચ્છતિ. ૪

ન કર્મણામ્ અનારમ્ભાત્ નૈષ્કર્મ્યં પુરુષઃ અશ્નુતે

ન ચ સંન્યસનાત્ એવ સિદ્ધિમ્ સમધિગચ્છતિ

પુરુષઃ	= મનુષ્ય	ચ	= તેમ
કર્મણામ્	= કર્મોના	સંન્યસનાત્	= { કર્મોના
અનારમ્ભાત્	= આરંભ ન કરવાથી	એવ	{ ત્યાગથી જ
નૈષ્કર્મ્યં	= નિષ્કર્મભાવન	સિદ્ધિમ્	= જ્ઞાનસિદ્ધિને
ન અશ્નુતે	= ભોગવતા નથી,	ન ગમધિ- ગચ્છતિ	= પામતા નથી;

ન હિ કશ્ચિન્દક્ષણમપિ જાતુ તિષ્ઠત્યકર્મકૃત્,

કાર્યતે હવશઃ કર્મ સર્વઃ પ્રકૃતિર્નૈર્ગુણૈઃ. ૫

+ ને અવરયામાં કોઈ અકર્મરૂપ વર્તે જાય છે અને ફળ દેવત્વ ફરી શકનાં નથી, તેવું નામ 'નિષ્કર્મભાવ' છે.

ન હિ કશ્ચિત્ ક્ષણમ્ અપિ બતુ તિષ્ઠતિ અકર્મકૃત્
કાર્યતે હિ અવશઃ કર્મ સર્વઃ પ્રકૃતિજૈઃ શુભૈઃ

હિ	=કેમ કે	હિ	=કારણ કે
કશ્ચિત્	=કોઈ પણ (પુરુષ)	અવઃ	=દરેક મનુષ્ય
બતુ	=કદી	પ્રકૃતિજૈઃ	= { પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન યથેલા
ક્ષણમ્	=ક્ષણ માત્ર	શુભૈઃ	=શુભો વડે
અપિ	=પણ	અવશઃ	=પરવશ થઈ
અકર્મકૃત્	=કર્મ કર્યા વિના	કર્મ	=કર્મ
ન તિષ્ઠતિ	=રહેતો નથી,	કાર્યતે	=કરે છે.

કર્મેન્દ્રિયાણિ સંયમ્ય ય આસ્તે મનસા સ્મરન્,
ઇન્દ્રિયાર્થાન્વિમૂઢાત્મા મિથ્યાચારઃ સ ઉચ્યતે. ૬

કર્મેન્દ્રિયાણિ સંયમ્ય યઃ આસ્તે મનસા સ્મરન્
ઇન્દ્રિયાર્થાન્ વિમૂઢાત્મા મિથ્યાચારઃ સ ઉચ્યતે

માટે —

યઃ	=જે	સ્મરન્	=સ્મરણ કરતો
વિમૂઢાત્મા	=મૂઢશુદ્ધિ પુરુષ	આસ્તે	=રહે છે,
કર્મેન્દ્રિ- યાણિ	} = (કર્મેન્દ્રિયોને (હકપૂર્વક))	સઃ	=તે
સંયમ્ય		મિથ્યાચારઃ	= { મિથ્યા આચાર- વાળો (ઢાંગી)
ઇન્દ્રિયાર્થાન્	=ઇન્દ્રિયોના વિષયોનું.	ઉચ્યતે	=કહેવાય છે.
મનસા	=મન વડે		

યસ્તિવન્દ્રિયાણિ મનસા નિયમ્યારભતેઽર્જુન,
કર્મેન્દ્રિયૈઃ કર્મયોગમસક્તાઃ સ વિશિષ્યતે. ૭

યઃ તુ ઇન્દ્રિયાણિ મનસા નિયમ્ય આરભતે અર્જુન
કર્મેન્દ્રિયૈઃ કર્મયોગમ્ અસક્તઃ સઃ વિશિષ્યતે

તુ = પરંતુ
અર્જુન = હે અર્જુન !
યઃ = જે પુરુષ
મનસા = મન દ્વારા
ઇન્દ્રિયાણિ = જ્ઞાનેન્દ્રિયોને
નિયમ્ય = વશ કરી

અસક્તઃ = આસક્ત ન થતાં
કર્મેન્દ્રિયૈઃ = કર્મેન્દ્રિયો વડે
કર્મયોગમ્ = કર્મયોગને
આરભતે = આરંભે છે,
સઃ = તે
વિશિષ્યતે = શ્રેષ્ઠ છે.

નિયતં કુરુ કર્મં ત્વં કર્મં જ્યાયોઃ હ્યકર્મણઃ,
શરીરયાત્રાપિ ચ તે ન પ્રસિદ્ધ્યેદકર્મણઃ. ૮
નિયતમ્ કુરુ કર્મં ત્વમ્ જ્યાયઃ હિ અકર્મણઃ
શરીરયાત્રા અપિ ચ તે ન પ્રસિદ્ધ્યેત્ અકર્મણઃ

માટે.—

ત્વમ્ = તું
નિયતમ્ = (શાસ્ત્રે) નક્કી કરેલાં
કર્મં = સ્વધર્મરૂપ કર્મને
કુરુ = કરે;
હિ = કેમ કે
અકર્મણઃ = કર્મ ન કરવા કરતાં
કર્મ = કર્મ (કરવું)

જ્યાયઃ = શ્રેષ્ઠ (છે);
ચ = અને
અકર્મણઃ = કર્મ કર્યા વગર
તે = તારો
શરીરયાત્રા = શરીરનિર્વાહ
અપિ = પણ
ન પ્રસિદ્ધ્યેત્ = સિદ્ધ થશે નહિ.

યજ્ઞાર્થાદ્કર્મણોઽન્યત્ર લોકોઽયં કર્મબન્ધનઃ,
તદર્થં કર્મ કૌન્તેય મુક્તસર્જ્જઃ સમાચર. ૯
યજ્ઞાર્થાત્ કર્મણઃ અન્યત્ર લોકઃ અયમ્ કર્મબન્ધનઃ
તદર્થમ્ કર્મ કૌન્તેય મુક્તસર્જ્જઃ સમાચર

યજ્ઞાર્થાત્ = { યજ્ઞ (પરમેશ્વર)
માટે કરેલાં
કર્મણઃ = કર્મો સિવાય
અન્યત્ર = બીજા (કર્મ)

અયમ્ = આ
લોકઃ = મનુષ્ય
કર્મબન્ધનઃ = { કર્મો વડે બંધન
પામે છે; (માટે)

કૌંતેય = { હિ અર્જુન !
(તું પણ) | તદર્થમ્ = ઈશ્વર નિમિત્તે
કર્મ = કર્મને
મુઝમર્જઃ = ફળની આશા છોડી | સમાચર = સારી રીતે કર.

સહયજ્ઞાઃ પ્રજાઃ સૃજ્ઞા પુરોવાય પ્રજાપતિઃ,
અનેન પ્રસવિધ્યધ્વમેષ વોઽસ્તિવષ્ટકામધુક્. ૧૦

સહયજ્ઞાઃ પ્રજાઃ સૃજ્ઞા પુરા ઉવાય પ્રજાપતિઃ
અનેન પ્રસવિધ્યધ્વમ્ એષ. વઃ અસ્તુ ઇષ્ટકામધુક્

પ્રજાપતિઃ = પ્રધાએ
અનેન = { આ (યજ્ઞ) વડે
(તમે)
પુરા = કલ્પના આદિમા
પ્રસવિધ્યધ્વમ્ = વૃદ્ધિને પામો.
એષઃ = એ યજ્ઞ
વઃ = તમને
સહયજ્ઞાઃ = યજ્ઞ સહિત
ઇષ્ટકામધુક્ = { ઇચ્છિત ફળ
આપનારો
પ્રજા. = પ્રજા
અસ્તુ = થાઓ.*
સૃજ્ઞા = ઉત્પન્ન કરીને
ઉવાય = હવું, (કે)

દેવાન્ભાવયતાનેન તે દેવા ભાવયન્તુ વઃ,
પરસ્પરં ભાવયન્તઃ શ્રેયઃ પરમવાપ્સ્યથ. ૧૧

દેવાન્ ભાવયત અનેન તે દેવા ભાવયન્તુ વઃ
પરસ્પરમ્ ભાવયન્ત. શ્રેયઃ પરમ્ અવાપ્સ્યથ

તમે —

અનેન = આ યજ્ઞ વડે | ભાવયત = સંતુષ્ટ કરે (અને)
દેવાન્ = દેવતાઓને | તે = તે (સંતુષ્ટ થયેલા)

* અહીં કહેલા 'યજ્ઞ' શબ્દ ઉપરથી તેમાં આવરવક સંધ્યાવંદનાદિ નિત્યકર્મો પણ સમાજવાં. વળી, અહીં કહેલી કામ્યકર્મોની પ્રશંસા અસંગત લાગે; પણ કર્મો નહિ કરવા કરતાં કામ્યકર્મો પણ કરવાં સારાં છે, એમ દર્શાવવા એ પ્રશંસા કરી છે,

દેવાઃ	= દેવતાઓ	ભાવયન્તઃ	= { ઉન્નત કરતાં (તમે ખ ને)
વઃ	= તમને	પરમ	= પરમ
ભાવયન્તુ	= { ઉન્નત કરે. (આ પ્રમાણે)	શ્રેયઃ	= કલ્યાણને
પરસ્પરમ્	= એક બીજાને	અવાસ્થયમ્	= પામશે.

ઇષ્ટાન્ભોગાન્હિ વો દેવા દાસ્યન્તે યજ્ઞભાવિતાઃ,
તર્હત્તાનપ્રદાયૈશ્વર્યો યો ભુન્કતે સ્તેન એવ સઃ. ૧૨

ઇષ્ટાન્ ભોગાન્ હિ વઃ દેવાઃ દાસ્યન્તે યજ્ઞભાવિતાઃ
તૈઃ ઇત્તાન્ અપ્રદાય એશ્વર્યઃ યઃ ભુન્કતે સ્તેનઃ એવ સઃ

યજ્ઞભાવિતાઃ	= { યજ્ઞ વડે સંતુષ્ટ થયેલા	એશ્વર્યઃ	= એમને
દેવાઃ	= દેવતાઓ	અપ્રદાય	= આપ્યા સિવાય
વઃ	= તમને	યઃ	= જે
ઇષ્ટાન્	= ઇચ્છિત	ભુન્કતે	= ભોગવે છે,
ભોગાન્	= ભોજી	સઃ	= તે
દાસ્યન્તે	= આપશે.	હિ	= ખરેખર
તૈઃ	= તે (દેવોઓ)	સ્તેનઃ	= ચોર
ઇત્તાન્	= આપેલા (ભોજી)	એવ	= જ (છે).

યજ્ઞશિષ્ટાશિનઃ સન્તો મુચ્યન્તે સર્વકલિદિબધૈઃ,
ભુન્જતે તે ત્વન્ પાપા યે પચન્ત્યાત્મકારણાત્ ૧૩

યજ્ઞશિષ્ટાશિનઃ સન્તઃ મુચ્યન્તે સર્વકલિદિબધૈઃ

ભુન્જતે તે તુ અધર્મ પાપાઃ યે પચન્તિ આત્મકારણાત્

યજ્ઞશિષ્ટા- શિનઃ	= { યજ્ઞશેષ અન્નને જમનારા	તુ	= પરંતુ
સન્તઃ	= શ્રેષ્ઠ પુરુષો	યે	= જે
સર્વકલિદિબધૈઃ	= સર્વ પાપોથી	પાપાઃ	= પાપીઓ
મુચ્યન્તે	= મુક્ત થાય છે,	આત્મ- કારણાત્	= { પોતાને માટે જ

અકૃતેન = ન કરવાથી
 કથન = { (પણ) કોઈ
 { (પ્રયોજન)
 ન = નથી
 ચ = તથા
 સર્વભૂતેષુ = સર્વ પ્રાણીઓમાં

અચ = એને
 કથિત = કોઈ
 અર્થાત્- } = સ્વાર્થનો સંબંધ
 પાશ્વચ = (પણ)
 ન = નથી.

તસ્માદસક્તઃ સતતં કાર્યં કર્મ સમાચર,
 અસક્તો હ્યાચરન્કર્મ પરમાપ્નોતિ પૂરુષઃ. ૧૯

તસ્માન્ અસક્ત. સતતમ્ કાર્યમ્ કર્મ સમાચર
 અસક્તઃ હિ આચરન્ કર્મ પરમ્ આપ્નોતિ પૂરુષઃ

તસ્માન્ = તે માટે (તું)
 અસક્ત. = આગ્રહિત થઈ
 સતતમ્ = નિરંતર
 કાર્યમ્ = કર્તવ્ય
 કર્મ = કર્મ
 સમાચર = સાગી ગત કર,
 હિ = કેમ કે
 અસક્તઃ = આગ્રહિત રહિત
 પૂરુષઃ = પુરુષ
 કર્મ = કર્મ
 આચરન્ = કરતો છતાં
 પરમ્ = શ્રેષ્ઠ કલ્યાણને
 આપ્નોતિ = પામે છે.

કર્મણ્યેવ હિ સંસિદ્ધિમાસ્થિતા જનકાદયઃ,
 લોકસંગ્રહમેવાપિ સંપश्यन्કર્તુમર્હસિ. ૨૦

કર્મણા એવ હિ સંસિદ્ધિમ્ આસ્થિતાઃ જનકાદયઃ
 લોકસંગ્રહમ્ એવ અપિ સંપश्यન્ કર્તુમ્ અર્હસિ

હિ = ખરેખર
 જનકાદય = { જનક વગેરે
 { સ્થાનીઓ પણ
 { (આગ્રહિત રહિત)
 કર્મણા = કર્મો વડે
 એવ = જ
 સંસિદ્ધિમ્ = પરમ બિહિને
 આસ્થિતાઃ = પામ્યા છે;
 લોકસંગ્રહમ્ = લોકકલ્યાણને
 સંપश्यન્ = જોતાં
 અપિ = પણ (તું)
 કર્તુમ્ = કર્મ કરવાને
 એવ = જ
 અર્હસિ = યોગ્ય છે.

યદ્દદાયરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જનઃ,

સ યત્પ્રમાણું કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે.

૨૧

યત્ યત્ આચરતિ શ્રેષ્ઠઃ તત્ તત્ એવ ઇતરઃ જનઃ

સઃ યત્ પ્રમાણુમ્ કુરુતે લોકઃ તત્ અનુવર્તતે

કેમ કે:—

શ્રેષ્ઠઃ = શ્રેષ્ઠ પુરુષ

યત્ યત્ = જે જે

આચરતિ = આચરણું કરે છે,

ઇતરઃ = બીજા (સાધારણ)

જનઃ = મનુષ્ય (પણ)

તત્ તત્ = તે તે

એવ = {જ (આચરણું કરે છે.)

સઃ = તે

યત્ = જે કંઈ

પ્રમાણુમ્ = {પ્રમાણું કરે છે
કુરુતે = {(સાચું કરાવે છે),

લોકઃ = લોકો (પણ)

તત્ = તેને (જ)

અનુવર્તતે = અનુસરે છે.

ન મે પાર્યાસ્તિ કર્તવ્યં ત્રિષુ લોકેષુ કિંચન,

નાનવાપ્તમવાપ્તવ્યં વર્તે એવ ચ કર્મણિ. ૨૨

ન મે પાર્યં અસ્તિ કર્તવ્યમ્ ત્રિષુ લોકેષુ કિંચન

ન અનવાપ્તમ્ અવાપ્તવ્યમ્ વર્તે એવ ચ કર્મણિ.

પાર્યં = હું અર્જુન !

મે = મારે માટે

ત્રિષુ લોકેષુ = ત્રણે લોકમાં

કિંચન = કંઈ પણ

કર્તવ્યમ્ = કર્તવ્ય

ન અસ્તિ = નથી

ચ = તથા

અવાપ્તવ્યમ્ = {પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય
કોઈ પણ વસ્તુ

અનવાપ્તમ્ = અપ્રાપ્ત

ન = નથી, (તો પણ હું)

કર્મણિ = કર્મમાં

વર્તે = વર્તું છું

એવ = જ.

યદિ હ્યહં ન વર્તેયં જાતુ કર્મણ્યતન્દ્રિતઃ,

મમ વર્તમાનુવર્તન્તે મનુષ્યાઃ પાર્યં સર્વશઃ. ૨૩

યદિ હિ અહમ્ ન વર્તેયમ્ જતુ કર્મણિ અતન્દ્રિતઃ
મમ વર્ત્મ અનુવર્તન્તે મનુષ્યા પાર્થ સર્વશઃ

પાર્થ = હે અર્જુન !

હિ = કેમ કે

જતુ = કર્તાચિત્

યદિ = જો

અહમ્ = હું

અતન્દ્રિત = સાવધ રહી

કર્મણિ = કર્મમાં

ન = ન

વર્તેયમ્ = પ્રવર્તુ', (તો)

મર્વશઃ = બધા

મનુષ્યાઃ = માણસો

મમ = મારા

વર્ત્મ = માર્ગને

અનુવર્તન્તે = અનુભરે.

હિત્સીદ્યુરિમે લોકા ન કુર્યાં કર્મ ચેદહમ્,
સંકરસ્ય ચ કર્તા સ્યામુપહન્યામિમાઃ પ્રજાઃ. ૨૪
હિત્સીદ્યુ ઇમે લોકા ન કુર્યાં કર્મ ચેત્ અહમ્
સંકરસ્ય ચ કર્તા સ્યામ્ ઉપહન્યામ્ ઇમા. પ્રજા.

તથા —

ચેત્ = જો

અહમ્ = હું

કર્મ = કર્મ

ન = ન

કુર્યામ્ = કરે, (તો)

ઇમે = આ મર્વ

લોકા = લોકો

હિત્સીદ્યુ = નાશ પામે,

સંકરસ્ય = (હું) વર્ણસંકરને

કર્તા = કર્તા

સ્યામ્ = થાઉં

ચ = તથા

ઇમા = આ મધ્યની

પ્રજા = પ્રજાને

ઉપહન્યામ્ = હણનારો થાઉં.

સંક્રતાઃ કર્મણ્યવિદ્વાંસો યથા કુર્વન્તિ ભારત,
કુર્યાદ્વિદ્વાંસ્તથાસક્તચિદ્ધીર્ષુલોકસંગ્રહમ્. ૨૫
સક્તા કર્મણિ અવિદ્વાંસ યથા કુર્વન્તિ ભારત
કુર્યાન્ વિદ્વાન તથા અસક્ત ચિદ્ધીર્ષુ લોકસંગ્રહમ્

વાસ્તે :—

ભારત = હે ભારત !
અવિદ્વાંસઃ = અજ્ઞાનીઓ
કર્મણિ = કર્મમાં
સક્તાઃ = આસક્ત થઈ
યથા = જેમ
કુર્વાન્તિ = કર્મ કરે છે,

લોકમ્ અહમ્ = લોક કલ્યાણને
ચિકીર્ષુઃ = ઇચ્છતો
વિદ્વાન્ = વિદ્વાન (પણ)
અસક્તાઃ = આસક્તિ રહિત થઈ
તથા = તે જ પ્રમાણે
કુર્વાન્ = કર્મ કરે.

ન બુદ્ધિભેદ જનયેદજ્ઞાતાં કર્મસંક્રિયાનામ્,
જેપયેત્સર્વકર્મણિ વિદ્વાન્યુક્તઃ સમાચરન્. ૨૬

• ન બુદ્ધિભેદ જનયેત્ અજ્ઞાતાનામ્ કર્મસંક્રિયાનામ્
જેપયેત્ સર્વકર્મણિ, વિદ્વાન્ યુક્તઃ સમાચરન્

વિદ્વાન્ = જ્ઞાની યુગ્મે

ન જનયેત્ = { હિતપત્ર કરવી નહિ,
(પણ પોતે).

કર્મસંક્રિયાનામ્ = { કર્મમાં
આસક્તિવાળા

યુક્તઃ = મન દર્શને
સર્વકર્મણિ = સર્વ કર્મોને

અજ્ઞાતાનામ્ = અજ્ઞાનીઓની

સમાચરન્ = { સારી રીતે આચરતો
(રહી (તેમને)

બુદ્ધિભેદમ્ = { બુદ્ધિમાં ભેદ
(કર્મમાં અમર્યાદા)

જેપયેત્ = કર્મોમાં નિતેડવા.

પ્રકૃતેઃ ક્રિયમાણાનિ શુભૈઃ કર્મણિ સર્વશઃ,
અહંકારવિમુહાત્મા કર્તાહમિતિ મન્યતે. ૨૭

પ્રકૃતેઃ ક્રિયમાણાનિ શુભૈઃ કર્મણિ સર્વશઃ
અહંકારવિમુહાત્મા કર્તા અહમ્ ઇતિ મન્યતે

અહંકાર-વિમુહાત્મા = { અહંકારથી મૂઢ
બુદ્ધિવાળો પુરુષ

કર્મણિ = કર્મોને
અહમ્ = હું

સર્વશઃ = સર્વ પ્રકારે

કર્તા = કરનાર (હું)

પ્રકૃતેઃ = પ્રકૃતિના

ઇતિ = એમ

શુભૈઃ = શુભ વડે જ

મન્યતે = માને છે.

ક્રિયમાણાનિ = કરાતાં

તત્ત્વવિત્તુ મહાબાહો ગુણકર્મવિભાગયોઃ,
ગુણા ગુણેષુ વર્તન્ત ઇતિ મત્વા ન સન્ન્યતે. ૨૮
તત્ત્વવિત્તુ મહાબાહો ગુણકર્મવિભાગયોઃ
ગુણા ગુણેષુ વર્તન્ને ઇતિ મત્વા ન સન્ન્યતે

તુ	= પર તુ	ગુણેષુ	= ગુણોમાં (વિષયોમાં)
મહાબાહો	= હે મહાબાહો !	વર્તન્ને	= પ્રવર્તે છે,
ગુણકર્મ-	= { ગુણ, કર્મ અને વિ- ભાગ (આત્મા)ના	ઇતિ	= એમ
વિભાગયો		મત્વા	= માનીને
તત્ત્વવિત્તુ	= { તત્ત્વને બાણનારો તત્ત્વવેત્તા	ન	= { આસક્ત થતો
ગુણા	= ગુણો (દેહ-ઇન્દ્રિયો)	સન્ન્યતે	= { નથી.

પ્રકૃતેર્ગુણસંમૂહાઃ સન્ન્યન્તે ગુણકર્મસુ,
તાનકૃત્સ્તનવિદો મન્દાન્કૃત્સ્તનવિત્ત વિચાલયેત્. ૨૯
પ્રકૃતે ગુણસંમૂહા સન્ન્યન્ને ગુણકર્મસુ
તાન્ અકૃત્સ્તનવિદ મન્દાન્કૃત્સ્તનવિત્ત ન વિચાલયેત્

પ્રકૃતે.	= પ્રકૃતિના	અકૃત્સ્તનવિદ	= અકૃત્
ગુણસંમૂહા	= { ગુણોથી મોડિત થયેલા ગુણ	મન્દાન્	= મૂર્ખ મનુષ્યોને
ગુણકર્મસુ	= ગુણો અને કર્મોમાં	કૃત્સ્તવિત્	= { મૂર્ખો (આત્મ- જાની) પુરુષ
સન્ન્યન્તે	= આસક્ત થાય છે,	નવિચાલયેત્	= { (કર્મોની) અલિપ્ત કરવા નહિ
તાન્	= તે		

મયિ સર્વાણિ કર્માણિ સંન્યસ્યાધ્યાત્મયેતસા,
નિરાશીર્નિર્મમો ભૂત્વા યુધ્યસ્વ વિગતજ્વરઃ. ૩૦
મયિ સર્વાણિ કર્માણિ સંન્યસ્ય અધ્યાત્મયેતસા
નિરાશી નિર્મમ ભૂત્વા યુધ્યસ્વ વિગતજ્વરઃ

હે અર્જુન-

આધ્યાત્મ	} = ધ્યનનિષ્ઠ ચિત્તથી	નિરાશી:	= આશા રહિત (તથા)
ચેતસા		નિર્મમ:	= મમતા રહિત
સર્વાણિ	= સર્વ	ભૂત્વા	= થઈ
કર્માણિ	= કર્મોને	વિગતજ્વર:	= ખેડ લયજી
મયિ	= મારે વિષે	કુદ્યસ્વ	= કુદ કર.
સંન્યસ્ય	= સમર્પણ કરીને		

યે મે મતમિદં નિત્યમનુતિષ્ઠન્તિ માનવાઃ,
 શ્રદ્ધાવન્તોઽનસૂયન્તો મુચ્યન્તે તેઽપિ કર્મણિઃ. ૩૧
 યે મે મતમ્ ઇદમ્ નિત્યમ્ અનુતિષ્ઠન્તિ માનવાઃ
 શ્રદ્ધાવન્તઃ અનસૂયન્તઃ મુચ્યન્તે તે અપિ કર્મણિઃ

શ્રદ્ધાવન્તઃ	= શ્રદ્ધાવાળા	મે	= મારા
યે અપિ	= જે કોઈ	ઇદમ્	= આ
માનવાઃ	= મનુષ્યો	મતમ્	= મતને
અનસૂયન્તઃ	= { અસૂયા (ગુણોમાં) દોષગુહિ } રહિત	અનુતિષ્ઠન્તિ	= આચરે છે,
નિત્યમ્	= હંમેશાં	તે	= તે પુરુષો
		કર્મણિઃ	= સઘળાં કર્મોથી
		મુચ્યન્તે	= મુક્ત થાય છે.

યે ત્યેતદ્વ્યસૂયન્તો નાનુતિષ્ઠન્તિ મે મતમ્,
 સર્વજ્ઞાનવિમૂઢાંસ્તાન્વિદ્ધિ નષ્ટાનચેતસઃ. ૩૨
 યે તુ ચેતત્ અભ્યસૂયન્તઃ ન અનુતિષ્ઠન્તિ મે મતમ્
 સર્વજ્ઞાનવિમૂઢાન્ તાન્ વિદ્ધિ નષ્ટાન્ અચેતસઃ

તુ	= પરંતુ (અશ્રદ્ધાથી)	ચેતત	= એ
અભ્યસૂ-	= { ગુણોમાં દોષદષ્ટિ- વાળા	મતમ્	= મતને
યન્તઃ		ન અનુ-	} = આચરતા નથી,
યે	= જે (મનુષ્યો)	તિષ્ઠન્તિ	
મે	= મારા	તાન્	= તે

અચેતસઃ = દુર્બુદ્ધિ મનુષ્યને	નશાન્ = { સઘળા કલ્યાણ- ના માર્ગોથી ભ્રષ્ટ
સર્વજ્ઞાન- વિમૂઢાન્ = { સઘળા જ્ઞાનોના વિપયોમાં મૂઢ	વિદ્ધિ = જાણુ.
વિમૂઢાન્ = { વિપયોમાં મૂઢ થયેલા (હોવાથી)	

‘સદશં’ ચેષ્ટતે સ્વસ્થાઃ પ્રકૃતેજ્ઞાનવાનપિ,
પ્રકૃતિં યાન્તિ ભૂતાનિ નિગ્રહઃ કિં કરિષ્યતિ. ૩૩
સદશમ્ ચેષ્ટતે સ્વસ્થાઃ પ્રકૃતેઃ જ્ઞાનવાન્ અપિ
પ્રકૃતિમ્ યાન્તિ ભૂતાનિ નિગ્રહઃ કિમ્ કરિષ્યતિ

૩૩ ૧.—

જ્ઞાનવાન્ = જ્ઞાનીઓ	ભૂતાનિ = સર્વ પ્રાણીઓ
અપિ = પણ	પ્રકૃતિમ્ = { પ્રકૃતિને પામે છે, યાન્તિ = { (સ્વભાવને વશ થઈ કર્મો કરે છે, તેમાં)
સ્વસ્થાઃ = પોતાની	નિગ્રહઃ = હઠ (નિરોધ)
પ્રકૃતેઃ = પ્રકૃતિ	કિમ્ = શું
સદશમ્ = પ્રમાણે	કરિષ્યતિ = કરે ?
ચેષ્ટતે = ચેષ્ટા કરે છે.	

ઇન્દ્રિયસ્યેન્દ્રિયસ્યાર્થે રાગદ્વેષો વ્યવસ્થિતૌ,
તથોર્ન વશમાગચ્છેતૌ હ્યસ્ય પરિપન્થિનૌ. ૩૪

ઇન્દ્રિયસ્ય ઇન્દ્રિયસ્ય અર્થે રાગદ્વેષો વ્યવસ્થિતૌ
તથોઃ ન વશમ્ આગચ્છેત્ તૌ હિ અસ્ય પરિપન્થિનૌ

ઇન્દ્રિયસ્ય = પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયને	ન આગચ્છેત્ = થવું નહિ;
ઇન્દ્રિયસ્ય } = ઇન્દ્રિયના અર્થમાં	હિ = કેમ કે
અર્થે } = (વિપયોમાં)	તૌ = તે બે (૭)
રાગદ્વેષો = રાગ અને દ્વેષ	અસ્ય = આ (મનુષ્યના)
વ્યવસ્થિતૌ = રહેલા છે	પરિપન્થિનૌ = { કલ્યાણમાર્ગના વિરોધી ૧ મહાન શત્રુઓ) છે.
તથોઃ = ને બેને	
વશમ્ = વશ	

શ્રેયાન્સ્વધર્મે વિગુણઃ પરધર્માત્સ્વનુષ્ટિતાત્,
સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મે ભયાવહઃ. ૮૫
શ્રેયાન્ સ્વધર્મઃ વિગુણઃ પરધર્માત્ સ્વનુષ્ટિતાત્
સ્વધર્મે નિધનમ્ શ્રેયઃ પરધર્મઃ ભયાવહઃ

સ્વનુષ્ટિ- તાત્	= {શારી રીતે આચરણ કરેલા	સ્વધર્મે	= પોતાના ધર્મમાં
પરધર્માત્	= પરધર્મ કરતાં	નિધનમ્	= મરવું (મરણ)
વિગુણઃ	= ગુણ રહિત (પણ)	શ્રેયઃ	= {કલ્યાણકારક છે; { (પણ)
સ્વધર્મઃ	= પોતાનો ધર્મ	પરધર્મઃ	= પારકો ધર્મ
શ્રેયાન્	= {વધારે કલ્યાણ- { કારક છે.	ભયાવહઃ	= {ભય ઉપજાવનારો { છે.

અર્થુન ઉવાચ

અથ કેન પ્રયુક્તોઽયં પાપં ચરતિ પુરુષા,
અનિચ્છન્નપિ વાશ્વર્જ્યેય ળલાદિવ નિયોજિતા. ૮૬
અથ કેન પ્રયુક્તઃ અયમ્ પાપમ્ ચરતિ પુરુષઃ
અનિચ્છન્ન અપિ વાશ્વર્જ્યેય ળલાત્ ઇવ નિયોજિતઃ

વાશ્વર્જ્યેય	= હે કુલ !	અનિચ્છન્ન	} = ન ઇચ્છતો છતાં
અથ	= ત્યારે	અપિ	
અયમ્	= આ	કેન	= કેનાથી
પુરુષઃ	= પુરુષ	પ્રયુક્તઃ	= પ્રેરાયેલો
ળલાત્	= પરાણે	પાપમ્	= પાપ
નિયોજિતઃ	} = જોડાયે હોય તેમ	ચરતિ	= આચરે છે ?
ઇવ			

શ્રી ભગવાનુવાચ

કામ એષ ક્રોધ એષં રજોગુણસમુહલવઃ,
મહાશનો મહાપાપ્મા વિષ્ણુનમિહ વૈરિણમ્. ૮૭

કામઃ એષઃ ક્રોધઃ એષઃ રજોગુણસમુદ્ભવઃ

મહાશનઃ મહાપાપ્યા વિદિ એનમ્ ઇહ વૈરિણમ્

એષઃ	= એ	એષઃ	= એ (જ)
રજોગુણ- સમુદ્ભવઃ	= { રજોગુણથી ઉત્પન્ન થયેલો (અને)	ક્રોધઃ	= ક્રોધ (છે)
મહાશનઃ	= { એમોથી વૃક્ષ ન થનાર (ખડુલાક્ષી તથા)	એનમ્	= એને જ
મહાપાપ્યા	= મહાપાપી	ઇહ	= { આ (દેહ્યાણુ- માર્ગમાં)
કામઃ	= કામ (વારના) છે.	વૈરિણમ્	= વૈરી
		વિદિ	= જાણુ.

ધૂમેનાગ્નિયતે વહ્નિર્મથાદર્શો મલેન ચ,

યથોદ્યમેનાવૃતો ગર્ભસ્તથા તેનેદમાધૃતમ્. ૩૮

ધૂમેન આગ્નિયતે વહ્નિઃ યથા આદર્શઃ મલેન ચ

યથા હૃદયેન આવૃતઃ ગર્ભઃ તથા તેન ઇદમ્ આવૃતમ્

યથા	= જેવી રીતે	હૃદયેન	= આંતર વડે
ધૂમેન	= ધુમાડાથી	ગર્ભઃ	= ગર્ભ
વહ્નિઃ	= અગ્નિ	આવૃતઃ	= ઢંકાયેલો (ઢાંચ)
ચ	= અને	તથા	= તેવી રીતે
મલેન	= મેલથી	તેન	= તે (કામ) વડે
આદર્શ	= આદર્શી	ઇદમ્	= આ (જ્ઞાન)
આગ્નિયતે	= ઢંકાય છે (તથા)	આવૃતમ્	= ઢંકાયેલું છે.
યથા	= જેમ		

આવૃત્ જ્ઞાતમેતેન જ્ઞાનિનો નિત્યવૈરિણા,

કામરૂપેણ કૌંતેય દુષ્પૃરેણાનલેન ચ. ૩૯

આવૃતમ્ જ્ઞાતમ્ એતેન જ્ઞાનિનઃ નિત્યવૈરિણા

કામરૂપેણ કૌંતેય દુષ્પૃરેણ અનલેન ચ

ચ = અને
કૌંતેય = હે અર્જુન !
અનલેન = અમિ (પેઠે)
કુપ્પૂરેણુ = વૃક્ષ ન થનાર
કામદયેણુ = કામદય

જ્ઞાનિનઃ = જ્ઞાનીઓના
નિત્યવૈરિણા = નિત્ય વૈરિ
એનેન = એ કામ વડે
જ્ઞાનમ્ = આ જ્ઞાન
આવૃતમ્ = ઢાંકાયેલું છે.

ઇન્દ્રિયાણિ મનો બુદ્ધિરસ્યામિધાનમુચ્યતે,
એતૈર્વિમોહયત્યેષ જ્ઞાનમાવૃત્ય દેહિનમ્. ૪૦

ઇન્દ્રિયાણિ મનઃ બુદ્ધિઃ અસ્ય અધિધાનમ્ ઉચ્યતે
એતૈઃ વિમોહયતિ એષઃ જ્ઞાનમ્ આવૃત્ય દેહિનમ્

તથા:—

ઇન્દ્રિયાણિ = ઇન્દ્રિયો,
મનઃ = મન (અને)
બુદ્ધિઃ = બુદ્ધિ
અસ્ય = આ (કામ) નાં
અધિધાનમ્ = રહેકાણુ
ઉચ્યતે = કહેવાય છે; (અને)
જ્ઞાનમ્ = જ્ઞાનને

આવૃત્ય = ઢાંકી રહીને
એષઃ = આ (કામ)
એતૈઃ = { એ (મન, બુદ્ધિ અને
ઇન્દ્રિયો વડે)
દેહિનમ્ = જીવાત્માને
વિમોહયતિ = મોહ પમાડે છે.

તસ્માત્ત્વમિન્દ્રિયાણ્યાદૌ નિયમ્ય ભરતર્પણ,
પાપ્માનં પ્રજહિ હ્યેનં જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાશનમ્. ૪૧
તસ્માત્ ત્વમ્ ઇન્દ્રિયાણિ આદૌ નિયમ્ય ભરતર્પણ
પાપ્માનમ્ પ્રજહિ હિ એનમ્ જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાશનમ્

તસ્માત્ = તે માટે
ભરતર્પણ = હે અર્જુન !
ત્વમ્ = તું
આદૌ = પહેલાં
ઇન્દ્રિયાણિ = ઇન્દ્રિયોને
નિયમ્ય = વશ કરીને

જ્ઞાનવિજ્ઞાન = { જ્ઞાન-વિજ્ઞાનને
નાશમ્ = { નાશ કરનાર
એનમ્ = એ
પાપ્માનમ્ = પાપી (વાસના) ને
હિ = જ
પ્રજહિ = હણી નાખ (નાશ કર

ઇન્દ્રિયાણિ પરાણ્યાહુરિન્દ્રિયેભ્યઃ પરં મનઃ,
 મનસસ્તુ પરા બુદ્ધિર્થો બુદ્ધેઃ પરતસ્તુ સઃ. ૪૨
 ઇન્દ્રિયાણિ પરાણિ આહુઃ ઇન્દ્રિયેભ્યઃ પરમ્ મનઃ
 મનસઃ તુ પરા બુદ્ધિઃ યઃ બુદ્ધેઃ પરતઃ તુ સઃ

ટીકા:—

ઇન્દ્રિયાણિ	= ઇન્દ્રિયોને	મનસઃ	= મનથી
પરાણિ	= [પર (શ્રેષ્ઠ) અને (સુશ્રુમ)]	બુદ્ધિઃ	= બુદ્ધિ
આહુઃ	= કહે છે (અને)	પરા	= શ્રેષ્ઠ (છે)
ઇન્દ્રિયેભ્યઃ	= ઇન્દ્રિયોથી	તુ	= અને
મનઃ	= મન	યઃ	= જે
પરમ્	= શ્રેષ્ઠ (છે)	બુદ્ધેઃ	= બુદ્ધિથી (પણ)
તુ	= અને	પરતઃ	= અત્યંત પર છે
		સઃ	= તે (આત્મા છે.)

એવં બુદ્ધેઃ પરં બુદ્ધિવા સંસ્તભ્યાત્માનમાત્મના,
 જહિ શત્રુ મહાબાહો કામરૂપં દુરાસદમ્. ૪૩
 એવમ્ બુદ્ધેઃ પરમ્ બુદ્ધિવા સંસ્તભ્ય આત્માનમ્ આત્મના
 જહિ શત્રુમ્ મહાબાહો કામરૂપમ્ દુરાસદમ્

મહાબાહો	= હે મહાબાહો !	આત્માનમ્	= મનને
એવમ્	= એ પ્રમાણે	સંસ્તભ્ય	= વશ કરીને
બુદ્ધેઃ	= બુદ્ધિથી	દુરાસદમ્	= (જે) દુર્જય
પરમ્	= [પર (શ્રેષ્ઠ) (એ આત્માને)]	કામરૂપમ્	= વાસનારૂપ
બુદ્ધિવા	= જાણીને (અને)	શત્રુમ્	= શત્રુને
આત્મના	= બુદ્ધિ વડે	જહિ	= હણ.

૪૦ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસુપનિષત્સુ બ્રહ્મવિવાયાં યોગ-
 શાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે કર્મયોગો નામ તૃતીયોઽધ્યાયઃ ૩

અન્યાય ૪ થો

શ્રી ભગવાનુવાચ

ધમં વિવસ્વતે યોગમ્ પ્રોક્તવાનહમવ્યયમ્,
વિવાસ્વાન્મનવે પ્રાહ મનુરિક્ષ્વાકુવેઽપ્રવીત્. ૧

ધમમ્ વિવસ્વતે યોગમ્ પ્રોક્તવાન્ અહમ્ અવ્યયમ્
વિવસ્વાન્ મનવે પ્રાહ મનુઃ ઇક્ષ્વાકુવે અપ્રવીત્

સજ્જિના ચારંગમાં:—

અહમ્	= મેં	વિવસ્વાન્	= સૂર્ય (પોતાના પુત્ર)
ધમમ્	= આ	મનવે	= મનુને
અવ્યયમ્	= અવિનાશી	પ્રાહ	= કહ્યો (અને)
યોગમ્	= યોગ	મનુઃ	= મનુએ
વિવસ્વતે	= સૂર્યને	ઇક્ષ્વાકુવે	= રાજા ઇક્ષ્વાકુને
પ્રોક્તવાન્	= કહ્યો હતો,	અપ્રવીત્	= કહ્યો હતો.

એવં પરમ્પરાપ્રાપ્તમિમં રાજર્ષિયો વિદુઃ,
સ કાલેનેહ મહતા યોગો નષ્ટઃ પરંતપ. ૨

એવમ્ પરમ્પરાપ્રાપ્તમ્ ધમમ્ રાજર્ષયઃ વિદુઃ

સઃ કાલેન ઇહ મહતા યોગઃ નષ્ટઃ પરંતપ

એવમ્	= એ પ્રમાણે	સઃ	= તે
પરમ્પરા-	} = પરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલા	યોગઃ	= યોગ
પ્રાપ્તમ્		મહતા	} = ઘણા સમયે (જાહ્ય કાલેન } = કાળ વીતી જતાં)
ધમમ્	= આ (યોગને)	ઇહ	= આ લોકમાંથી
રાજર્ષયઃ	= રાજર્ષિઓ	નષ્ટઃ	= હુપ્ત થયો.
વિદુઃ	= જાણતા હતા; (પરંતુ)		

સ એવાયં મયા તેઽધ યોગઃ પ્રોક્તઃ પુરાતનઃ
લક્તોઽસિ મે સખા ચેતિ રહસ્યં હ્યતદુત્તમમ્. ૩

સઃ એવ અયમ્ મંયા તે અવ યોગઃ પ્રોક્તઃ પુરાતનઃ
લક્ષ્મીઃ અસિ મે સખા ચ ઇતિ રહસ્યમ હિ એતત્ ઉત્તમમ્

પું—

મે	= મારો	યોગઃ	= યોગ
લક્ષ્મીઃ	= લક્ષ્મી	અવ	= આગે
ચ	= અને	મંયા	= મેં
સખા	= સખા	તે	= તને
અસિ	= છે,	પ્રોક્તઃ	= કહ્યો;
ઇતિ	= એટલા માટે	હિ	= ખરેખર
પુરાતનઃ	= પહેલાં કરેલો	એતત્	= એ
સઃ	= તે	ઉત્તમમ્	= ઉત્તમ
એવ	= જ	રહસ્યમ્	= { રહસ્ય (મર્મનો વિષય) છે.
અયમ્	= આ		

અર્થુન ઉભાય

અપરં ભવતો જન્મ પરં જન્મ વિવસ્વતઃ,
કથમેતદ્વિજનીયાં ત્વમાદૌ પ્રોક્તવાનિતિ. ૪

અપરમ્ ભવતઃ જન્મે પરમ્ જન્મે વિવસ્વતઃ

કથમ્ એતત્ વિજનીયામ્ ત્વમ્ આદૌ પ્રોક્તવાન ઇતિ

હે ભગવન્ —

ભવતઃ	= આપનો	એતત્	= એ યોગને
જન્મ	= જન્મ	આદૌ	= પહેલાં
અપરમ્	= { હમણું થયો છે (અને)	ત્વમ્	= આમે
વિવસ્વતઃ	= સૂર્યનો	પ્રોક્તવાન	= કહ્યો હતો,
જન્મ	= જન્મ	ઇતિ	= એમ (હ)
પરમ્	= પહેલાંના છે (માટે)	કથમ્	= કેવી રીતે
		વિજનીયામ્	= જાણું ?

श्री भगवानुवाच

अह्नि मे व्यतीतानि जन्मानि तव आर्जुन,
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्स्य परंतपः ५
अह्नि मे व्यतीतानि जन्मानि तव मे आर्जुन
तानि अदम वेद सर्वाणि न त्वं वेत्स्य परंतपः

आर्जुन	= हे आर्जुन !	परंतप	= हे, परंतप !
मे	= मां	तानि	= १.
व्य	= व्यति	सर्वाणि	= सर्वान्
तव	= तव	अहम्	= अहं
अह्नि	= अह्नि	वेद	= वेदेषु ३, (५)
जन्मानि	= जन्मा	त्वं	= त्वं
व्यतीतानि	= { धर्मं तथा हि, (५००)	न वेत्स्य	= न वेत्स्य नशी.

अज्ञेऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन्,
प्रकृतिं स्वाभिविष्टाय संलवाभ्यात्मभायया, ६
अन अपि सन्न व्यययात्मा भूतानाम् ईश्वर अपि सन्न
प्रकृतिम् स्वाम् अविष्टाय संलवाभि आत्मभायया

सन्नव्ययात्मा	= (६) नागिनामी,	अपि	= अपि
भूतानाम्	= भूतानाम्	स्वाम्	= मां
अन	= अतः	प्रकृतिम्	= प्रकृतिम्
अपि	= अपि	अविष्टाय	= आत्म भायया
भूतानाम्	= सर्व आर्जुनो	आत्म-	} = योगभायया
ईश्वरः	= ईश्वरः	भायया	
अन	= अतः	संलवाभि	= अकट यादं ६.

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत,
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं शृणुम्यहम्. ७

યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ઝ્વાનિઃ ભવતિ ભારત
અવ્યુત્થાનમ્ અધર્મસ્ય તદા આત્માનમ્-સુખમિ અહમ્

ભારત	= હે ભારત !	ભવતિ	= થાય છે,
યદા	= જ્યારે	તદા	= ત્યારે (ત્યારે)
યદા	= જ્યારે	હિ	= જ
ધર્મસ્ય	= ધર્મની	અહમ્	= હું
ઝ્વાનિઃ	= ડાનિ (ગાને)	આત્માનમ્	= મારા સ્વરૂપને
અધર્મસ્ય	= અધર્મની	સુખમિ	= પ્રકટ કરું છું.
અવ્યુત્થાનમ્	= વૃદ્ધિ		

પરિત્રાણાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્ટતામ્,
ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે. ૪
પરિત્રાણાય સાધૂનામ્ વિનાશાય ચ દુષ્ટતામ્,
ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે

સાધૂનામ્	= સાધુ પુરુષોના	ચ	= અને
પરિત્રાણાય	= રક્ષણ માટે	ધર્મસંસ્થા-	= ધર્મનું સ્થાપન
ચ	= અને	પનાર્થાય	= કરવા માટે
દુષ્ટતામ્	= પાપીઓના	યુગે યુગે	= દરેક યુગમાં
વિનાશાય	= વિનાશ માટે	સંભવામિ	= હું પ્રકટ થાઉં છું.

જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્યમેવં યો વેતિ તત્તતઃ,
ત્યક્ત્વા દેહં પુનર્જન્મ નૈતિ મામેતિ સોઽર્જુન. ૬
જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્યમ્ જીવમ્ ચ વેતિ તત્તતઃ
ત્યક્ત્વા દેહમ્ પુન જન્મ ન જીતિ મામ્ જીતિ સઃ અર્જુન

અર્જુન	= હે અર્જુન !	કર્મ	= કર્મ
મે	= મારા	દિવ્યમ્	= અલૌકિક (હિ.)
જન્મ	= જન્મ	જીવમ્	= એ પ્રમાણે
ચ	= અને	યઃ	= જે પુરુષ

તત્વતઃ = તત્વથી
વેત્તિ = જાણે છે
સઃ = તે
દેહમ્ = શરીર
ત્યકત્વા = છોડીને

પુનઃ = ફરી
જન્મ = જન્મને
ન એતિ = પામતો નથી, (પણ)
મામ્ = મને (જ)
એતિ = પામે છે.

વીતરાગભયક્રોધા મન્મથા મામુપાશ્રિતાઃ,
ખલ્લવો જ્ઞાનતપસા પૂતા મદ્ભાવમાગતાઃ ૧૦
વીતરાગભયક્રોધાઃ મન્મથાઃ મામ્ ઉપાશ્રિતાઃ
ખલ્લવઃ જ્ઞાનતપસા પૂતા મદ્ભાવમ્ આગતાઃ

મામ્ = મારું
ઉપાશ્રિતાઃ = શરણુ લઈ
વીતરાગ-ભયક્રોધાઃ = [રાગ, ભય, ક્રોધ
રહિત થયેલા,
મન્મથાઃ = [અનન્મભાવથી
ભગવત્પરાયણ થઈ,

જ્ઞાનતપસા = જ્ઞાનરૂપ તપવડે
પૂતાઃ = પવિત્ર થયેલા
ખલ્લવઃ = ઘણા (મનુષ્યા)
મદ્ભાવમ્ = મારા સ્વરૂપને
આગતાઃ = પામ્યા છે.

યે યથા માં પ્રપદન્તે તાંસ્તથૈવ ભજમ્યહમ્,
મમ વત્સર્ગાનુવર્તન્તે મનુષ્યાઃ પાર્થ સર્વશઃ ૧૧
યે યથા મામ્ પ્રપદન્તે તાન્ તથા એવ ભજમિ અહમ્
મમ વત્સર્ગ અનુવર્તન્તે મનુષ્યાઃ પાર્થ સર્વશઃ

પાર્થ = હે અર્જુન!
સર્વશઃ = બધા ય
મનુષ્યાઃ = મનુષ્યો
મમ = મારા
વત્સર્ગ = માર્ગને
અનુવર્તન્તે = અનુસરે છે, (પરંતુ)
યે = જે (મનુષ્યો)

મામ્ = મને
યથા = જેવી રીતે
પ્રપદન્તે = ભજે છે,
તાન્ = તેમને
અહમ્ = હું
તથા એવ = તે જ પ્રમાણે
ભજમિ = ભજું છું.

કવચઃ	= બ્રહ્મિમાન પુરુષો	પ્રવક્ષ્યામિ	= સ્પષ્ટ રીતે કહીશ,
અપિ	= પણ	યત્	= જે
મોહિતાઃ	= મુંઝાયા છે;	જ્ઞાત્વા	= જાણીને (તું)
તત્	= (માટે) તે	અથુક્ષાન્	= [દુઃખદમ સંસાર- બંધનથી
કર્મ	= કર્મ (તત્ત્વ)	માદ્યસે	= જટસે.
તે	= તને		

કર્મણો હપિ બોદ્ધવ્યં બોદ્ધવ્યં ચ વિકર્મણઃ,
અકર્મણશ્ચ બોદ્ધવ્યં ગદના કર્મણો ગતિઃ. ૧૭
કર્મણઃ હિ અપિ બોદ્ધવ્યમ્ બોદ્ધવ્યમ્ ચ વિકર્મણઃ
અકર્મણઃ ચ બોદ્ધવ્યમ્ ગદના કર્મણઃ ગતિઃ

કર્મણઃ	= કર્મનું તત્ત્વ	બોદ્ધવ્યમ્	= જાણવું જોઈએ;
અપિ	= પણ	હિ	= કેમ કે
બોદ્ધવ્યમ્	= જાણવું જોઈએ,	કર્મણઃ	= કર્મની
ચ	= તથા	ગતિઃ	= ગતિ (જ્ઞાન)
વિકર્મણઃ	= [નિષિદ્ધ કર્મનું તત્ત્વ (પણ)]	ગદના	= ગદન છે.

કર્મણ્યકર્મ યઃ પश्यેદકર્મણિ ચ કર્મ યઃ,
સ બ્રહ્મિમાન્મનુષ્યેષુ સ યુક્તઃ કૃત્સ્નકર્મકૃત્. ૧૮
કર્મણિ અકર્મ યઃ પश्यેત્ અકર્મણિ ચ કર્મ યઃ
સઃ બ્રહ્મિમાન્ મનુષ્યેષુ સઃ યુક્તઃ કૃત્સ્નકર્મકૃત્

યઃ	= જે પુરુષ	યઃ	= જે પુરુષ
કર્મણિ	= {કર્મમાં (દેહેન્દ્રિયો- ની ક્રિયામાં)}	અકર્મણિ	= {અકર્મમાં દેહાલિ- માનીની અકર્મણ્ય- તામાં}
અકર્મ	= {આત્માનો અકર્મભાવ}	કર્મ	= કર્મભાવને (જાણે છે)
પश्यેત્	= જુઓ છે (જાણે છે);	સઃ	= તે પુરુષ
ચ	= અને	મનુષ્યેષુ	= મનુષ્યોમાં
		બ્રહ્મિમાન્	= બ્રહ્મિમાન્ (છે.)

કૃત્તરનકર્મકૃત્ = { (અર્નો સંપૂર્ણ
કર્મનો કરનારો
(છતાં) } સઃ = તે
યુક્તઃ = યોગી જ છે.

યસ્ય સર્વે સમારમ્ભાઃ કામસંકલ્પવર્જિતાઃ,
જ્ઞાનાગ્નિદગ્ધકર્માણુ તમાહુઃ પણ્ડિતં પુધાઃ. ૧૯
યસ્ય સર્વે સમારમ્ભાઃ કામસંકલ્પવર્જિતાઃ
જ્ઞાનાગ્નિદગ્ધકર્માણુ તમ આહુઃ પણ્ડિતમ્ પુધાઃ

હે અર્જુન!—

યસ્ય = જેનાં
સર્વે = સઘળાં
સમારમ્ભાઃ = કાર્યો
કામસંકલ્પ
વર્જિતાઃ = { કૃણની ઇચ્છા અને
કર્તાપણાના સં-
કલ્પથી રહિત છે,
(તથા) } તમ્ = તે પુરુષને
પુધાઃ = જ્ઞાનીઓ (પણ્ડ)
પણ્ડિતમ્ = પંડિત
આહુઃ = કહે છે.

ત્યક્ત્વા કર્મફલાસર્જૈં નિત્યતૃપ્તો નિરાશ્રયઃ
કર્મણ્યભિપ્રવૃત્તોઽપિ નૈવ કિંચિત્કરોતિ સઃ. ૨૦

ત્યક્ત્વા કર્મફલાસર્જૈમ્ નિત્યતૃપ્તઃ નિરાશ્રયઃ

કર્મણિ અભિપ્રવૃત્તઃ અપિ ન એવ કિંચિત્ કરોતિ સઃ

નિરાશ્રયઃ = { (ભગવાન સિવાય
બીજા કોઈના)
આશ્રય વિનાનો,
નિત્યતૃપ્તઃ = { સદા પરમાત્મામાં
તૃપ્ત,
સઃ = તે
કર્મફલા-
સર્જૈમ્ = { કર્મના ફળની
ઇચ્છા અને કર્તા-
પણાના અભિમાનને } ત્યક્ત્વા = ત્યજીને
કર્મણિ = કર્મમાં
અભિપ્રવૃત્તઃ = પ્રવૃત્ત થયેલો
અપિ = છતાં
કિંચિત્ એવ = કંઈ પણ
ન કરોતિ = કરતો નથી.

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरित्रुडः,
शारीरं देवस्य कर्म कुर्वन्नामोति किङ्किणपम्. २१

निराशीः यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरित्रुडः

शारीरम् देवस्य कर्म कुर्वन् न आभोति किङ्किणपम्

यतचित्तात्मा = शरीर तथा मनने ; शारीरम् = शरीरनिर्वाह माटे
छतनार कर्म = कर्म
त्यक्तसर्व- = { सुधणां भोग- कर्म = कर्म
परित्रुडः = { साधनेनेत्यञ्जनार कुर्वन् = करतो छतां
निराशीः = आशा रहित पुरुष, किङ्किणपम् = पापने
देवस्य = मात्र न आभोति = पाभतो नथी.

यद्व्यञ्जालसंतुष्टो द्वन्द्वातीतो विभत्सरः,
समः सिद्धावसिद्धौ य कृत्वापि न निमज्जते. २२

यद्व्यञ्जालसंतुष्टः द्वन्द्वातीतः विभत्सरः

समः सिद्धौ असिद्धौ य कृत्वा अपि न निमज्जते

यद्व्यञ्जाल- = { अनायासे जे क'छ सिद्धा = सिद्धि
संतुष्टः = { भणे तेभां सतोप य = अने
माननारो, असिद्धौ = असिद्धिमां
द्वन्द्वातीतः = { रागद्वेषादि द्वन्द्व- समः = समसाववाणो पुरुष
सावथी रहित, कृत्वा = कर्म करवा छतां
विभत्सरः = { ईर्ष्याधी रहित अपि = पणु
{ तथा) न निमज्जते = ज'धातो नथी.

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः,
यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविशत्यते. २३

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः

यज्ञाय आचरतः कर्म समग्रम् प्रविशत्यते

ક્રમ કે—

ગતસર્જસ્ય = આસક્તિ રહિત	આચરતઃ = કર્મ કરનારનાં
મુક્તસ્ય = મુક્ત પુરુષનાં	કર્મ = કર્મો
જ્ઞાનાવસ્થિ- = જ્ઞાનમાં રિથર	સમગ્રચ્ = ફક્ત સહિત
તથેતસઃ = ચિત્તવાળા	અવિલીયતે = નાશ પામે છે.
યજ્ઞાય = યજ્ઞ(ધર્મ)ને માટે	

અહ્યર્પણું અહ્ય હવિર્અહ્યાશૌ અહ્યાણા હુતમ્,
અહ્યૈવ તેન ગન્તવ્યં અહ્યકર્મસમાધિના. ૨૪

અહ્ય અર્પણમ્ અહ્ય હવિઃ અહ્યાશૌ અહ્યાણા હુતમ્
અહ્ય એવ તેન ગન્તવ્યમ્ અહ્યકર્મસમાધિના

કારણ કે—

અપર્ણમ્ = { (જેને) અર્પણ (+સ્તુવાદિ સાધનો તથા મંત્રો)	હુતમ્ = { હોમોદુ (પણ અહ્ય જ છે.)
અહ્ય = અહ્ય (છે),	અહ્યકર્મ- સમાધિના = { અહ્યરૂપ કર્મમાં સમાધિસ્થ થયેલા
હવિઃ = હોમવાતું દ્રવ્ય(પણ)	તેન = તે પુરુષે
અહ્ય = અહ્ય છે (અને)	ગન્તવ્યમ્ = પ્રાપ્ત કરવાનું (પણ)
અહ્યાશૌ = અહ્યરૂપ અગ્નિમાં	અહ્ય = અહ્ય
અહ્યાણા = અહ્યરૂપ હોતાએ	એવ = જ (છે).

દૈવમેવાપરે યજ્ઞં યોગિનઃ પર્યુપાસતે,
અહ્યાગ્રાવપરે યજ્ઞં યજ્ઞેનૈવોપશ્નુહ્યતિ. ૨૫

દૈવમ્ એવ અપરે યજ્ઞમ્ યોગિનઃ પર્યુપાસતે
અહ્યાશૌ અપરે યજ્ઞમ્ યજ્ઞેન એવ ઉપશ્નુહ્યતિ

અપરે = બીજાં	દૈવમ્ = { દૈવતાઓનાં
યોગિનઃ = કર્મયોગીઓ	{ પૂજનરૂપ

+ સ્તુત=ચાટવો; શરવો

યજ્ઞમ્	= યજ્ઞને	અક્ષઙી	= અક્ષરૂપ અગ્નિમાં
એવ	= જ	એવ	= જ
પર્થુપાત્મને	= {સારી રીતે ઉપાસે છે,	યજ્ઞેન	= આત્માવડે
અપરે	= બીજા(જ્ઞાનયોગીઓ)	યજ્ઞમ્	= આત્માને
		ઉપજુર્હતિ	= હોમે છે.

શ્રોત્રાદીનીન્દ્રિયાણ્યન્યે સંયમાગ્નિષુ જુહ્વતિ,
શબ્દાદીન્નિપયાનન્ય ઇન્દ્રિયાગ્નિષુ જુહ્વતિ. ૨૬
શ્રોત્રાદીનિ ઇન્દ્રિયાણિ અન્યે સંયમાગ્નિષુ જુહ્વતિ
શબ્દાદીન્ વિપયાન્ અન્યે ઇન્દ્રિયાગ્નિષુ જુહ્વતિ

અન્યે	= {બીજા યોગીઓ (અક્ષઅસીઓ)}	અન્યે	= {બીજા (જુહ્વરૂપ યોગીઓ) યોગીઓ}
શ્રોત્રાદીનિ	= કાન વગેરે	શબ્દાદીન્	= શબ્દાદિ
ઇન્દ્રિયાણિ	= મનથી ઇન્દ્રિયાને	વિપયાન્	= વિષયોને
સંયમાગ્નિષુ	= {સંયમારૂપી અગ્નિમાં હોમે છે (ઇન્દ્રિયાને વિષયોથી દોઢી વરા કરે છે).	ઇન્દ્રિયાગ્નિષુ	= ઇન્દ્રિયોરૂપ અગ્નિમાં જુહ્વતિ = {હોમે છે (આસક્તિ રહિત ઇન્દ્રિયોદ્ધાર વિષયોને સેવે છે).

સર્વાણીન્દ્રિયકર્માણિ પ્રાણકર્માણિ આપરે,
આત્મસંયમયોગાઙ્ગી જુહ્વતિ જ્ઞાનદીપિતે. ૨૭
સર્વાણિ ઇન્દ્રિયકર્માણિ પ્રાણકર્માણિ ચ આપરે
આત્મસંયમયોગાઙ્ગી જુહ્વતિ જ્ઞાનદીપિતે

અર્થ—

આપરે	= બીજા યોગીઓ	ચ	= તથા
અર્વાણિ	= મનથી	આત્મસં-	= {પરમાત્મામાં
ઇન્દ્રિય-	= {ઇન્દ્રિયાની	યમયોગાઙ્ગી	= {ચિત્તને જોડવારૂપ યોગાગ્નિમાં
કર્માણિ	= {કર્મોને		

પ્રાણકેર્માણિ = {પ્રાણોની બધી ક્રિયાઓને | જ્ઞાનદીપિતે = જ્ઞાન વડે પ્રકાશિત
જુહૃતિ = હોમે છે. x

દ્રવ્યજ્ઞાસ્તપોયજ્ઞા યોગયજ્ઞાસ્તથાપરે,
સ્વાધ્યાયજ્ઞાનયજ્ઞાશ્ચ યતયઃ સંશિતવ્રતાઃ. ૨૮

દ્રવ્યયજ્ઞાઃ તપોયજ્ઞાઃ યોગયજ્ઞાઃ તથા અપરે
સ્વાધ્યાયજ્ઞાનયજ્ઞાઃ ચ યતયઃ સંશિતવ્રતાઃ

અપરે	= બીજા કેટલાક પુરુષો	(બીજા)
દ્રવ્યયજ્ઞાઃ	= {પરમાર્થ દ્રવ્ય વાપરનારા	સંશિતવ્રતાઃ = {અહિંસાદિ તીક્ષ્ણ વ્રત ધારણ કરનારા
તથા	= {તેમ જ (કેટલાક પુરુષો)	યતયઃ = યતનશીલ પુરુષો
તપોયજ્ઞાઃ	= {સ્વધર્મ પાલનરૂપ તપયજ્ઞને કરનારા (અને કેટલાક)	સ્વાધ્યાય- જ્ઞાનયજ્ઞાઃ = {જપ તથા શાસ્ત્રો- ના અધ્યયનરૂપ યજ્ઞ અને જ્ઞાનયજ્ઞ કરનારા (છે.)
યોગયજ્ઞાઃ	= {અષ્ટાંગ યોગરૂપ યજ્ઞ કરનારા છે,	

અપાને જુહૃવતિ પ્રાણુ પ્રાણેકપાનં તથાપરે,

અપાને જુહૃવતિ પ્રાણુમ્ પ્રાણે અપાનમ્ તથા અપરે

વર્ણી:—

અપરે	= {બીજા (પ્રાણાયામ કરનારા)	તથા	= (બીજા કેટલાક)
અપાને	= અપાનવાયુમાં	પ્રાણે	= પ્રાણવાયુમાં
પ્રાણુમ્	= પ્રાણવાયુને		
જુહૃતિ	= {હોમે છે (એટલે બહાર- રના વાયુને શરીરની અંદર રાંધી પૂરક પ્રાણાયામ કરે છે).	અપાનમ્	= {અપાનવાયુને (હોમે છે), (એટલે શરીર- ના વાયુને બહાર કાઢી નાખી રેશક પ્રાણાયામ કરે છે.

x પરમાત્મામાં ચિત્તને બેઠી યોગી ઇન્દ્રિય અને પ્રાણોની સઘળી ક્રિયાઓનો લય કરે છે.

પાર્થ = હે પાર્થ !

સર્વમ્ = સઘળાં

કર્મ = કર્મ

જાને = જ્ઞાનમાં

અખિલમ્ = સંપૂર્ણપણે

પરિશ્ર-
માખ્યતે = { સમાપ્ત થાય છે.

તદ્વિદ્ધિ પ્રણિપાતેન પરિશ્રમેન સેવયા,
ઉપદેશ્યન્તિ તે જ્ઞાનં જ્ઞાનિનસ્તત્ત્વદર્શિનઃ. ૩૪

તત્ વિદ્ધિ પ્રણિપાતેન પરિશ્રમેન સેવયા
ઉપદેશ્યન્તિ તે જ્ઞાનમ્ જ્ઞાનિનઃ તત્ત્વદર્શિનઃ

તત્ = તે જ્ઞાનને

પ્રણિપાતેન = હંડવત્ પ્રણામ કરી

સેવયા = સેવા વડે (તથા)

પરિશ્રમેન = વિવિધ પ્રશ્નો પૂછીને

વિદ્ધિ = જાણુ.

તત્ત્વદર્શિનઃ = તત્ત્વને જાણનાર

જ્ઞાનિનઃ = જ્ઞાનીઓ.

તે = તેને

જ્ઞાનમ્ = જ્ઞાનને.

ઉપદેશ્યન્તિ = ઉપદેશ કરશે.

યત્ક્રાત્વા ન પુનર્મોહમેવં યાસ્યસિ પાણ્ડવ,
યેન ભૂતાન્યશેષેણ દ્રક્ષ્યસ્યાત્મન્યથો મયિ. ૩૫

યત્ ક્રાત્વા ન પુનઃ મોહમ્ એવમ્ યાસ્યસિ પાણ્ડવ
યેન ભૂતાનિ અશેષેણ દ્રક્ષ્યસિ આત્મનિ અથો મયિ

યત્ = જ્યે

ક્રાત્વા = જાણુને (તું)

એવમ્ = એ પ્રમાણે

પુનઃ = ફરીથી

મોહમ્ = મોહને

ન યાસ્યસિ = પામીશ નહિ.

પાણ્ડવ = હે અર્જુન !

યેન = { જે જ્ઞાન વડે (તું)
(અભેદદષ્ટિથી)

આત્મનિ = તારામાં

અથો = તેમ જ

મયિ = મારામાં

અશેષેણ = સઘળાં

ભૂતાનિ = પ્રાણીઓને

દ્રક્ષ્યસિ = જોઈશ.

અપિ એદસિ પાપેભ્યઃ સર્વેભ્યઃ પાપકૃત્તમાઃ,
સર્વં જ્ઞાનપ્લવેનૈવ વૃજિનં સંતરિષ્યસિ. ૩૬

અપિ ચેત્ અસિ પાપેભ્યઃ સર્વેભ્યઃ પાપકૃત્તમઃ
સર્વમ્ જ્ઞાનપ્લવેન એવ વૃજિનમ્ સંતરિષ્યસિ

અમરઃ—

ચેત્ = જ્ઞે (તું)

સર્વેભ્યઃ = સઘળા

પાપેભ્યઃ = પાપીઓ કરતાં

અપિ = પણ

પાપકૃત્તમઃ = વધારે પાપી

અસિ = હોય (તો પણ)

જ્ઞાનપ્લવેન = જ્ઞાનરૂપી વહાણથી

સર્વમ્ એવ = બધાં જ

વૃજિનમ્ = પાપોને

સંતરિષ્યસિ = {સારી રીતે તરી
જઈશ.

યથૈધાંસિ સમિદ્ધોઽગ્નિર્ભસ્મસાત્કુરુતેઽર્જુન,
જ્ઞાનાગ્નિઃસર્વકર્માણિ ભસ્મસાત્કુરુતે તથા. ૩૭
યથા એધાંસિ સમિદ્ધઃ અગ્નિઃ ભસ્મસાત્ કુરુતે અર્જુન
જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ ભસ્મસાત્ કુરુતે તથા

અર્જુન = હે અર્જુન !

યથા = જેમ

સમિદ્ધઃ = પ્રજ્વલિત

અગ્નિઃ = અગ્નિ

એધાંસિ = લાકડાંને (બાળી)

ભસ્મસાત્ = ભસ્મ જેવાં

કુરુતે = કરે છે,

તથા = તેમ જ

જ્ઞાનાગ્નિઃ = જ્ઞાનરૂપી અગ્નિ

સર્વકર્માણિ = (પાપ તથા પુણ્ય-
કર્મ) સર્વ કર્મોને

ભસ્મસાત્ = ભસ્મ જેવાં

કુરુતે = કરે છે.

ન હિ જ્ઞાનેન સદૃશં પવિત્રમિહ વિદ્યતે,
તત્સ્વયં યોગસંસિદ્ધઃ કાલેનાત્મનિ વિન્દતિ. ૩૮
ન હિ જ્ઞાનેન સદૃશમ્ પવિત્રમ્ ઇહ વિદ્યતે
તત્ સ્વયમ્ યોગસંસિદ્ધઃ કાલેન આત્મનિ વિન્દતિ

હિ = કેમ કે

ઇહ = આ લોકમાં

જ્ઞાનેન = જ્ઞાનના

સદૃશમ્ = જેવું (ખીચું કંઈ)

અધ્યાય ૫ મો

અર્ચુન ઉવાચ

સંન્યાસં કર્મણાં કૃષ્ણ પુનર્યોગં ચ શંસસિ,
યચ્છ્રેય એતયોરેકં તન્મે બ્રૂહિ સુનિશ્ચિતમ્. ૧
સંન્યાસમ્ કર્મણામ્ કૃષ્ણ પુનઃ યોગમ્ ચ શંસસિ
યત્ શ્રેયઃ એતયોઃ એકમ્ તત્ મે બ્રૂહિ સુનિશ્ચિતમ્.

કૃષ્ણ	= હે કૃષ્ણ ! (એક વખત)	યત્	= જે
કર્મણામ્	= કર્મના	એકમ્	= એક
સંન્યાસમ્	= ત્યાગને	સુનિશ્ચિતમ્	= સારી રીતે નિશ્ચિત
ચ	= અને	શ્રેયઃ	= ઇચ્છાણુકારક (હિય)
પુનઃ	= ફરીથી	તત્	= તે
યોગમ્	= નિષ્કામ કર્મને	મે	= મને
શંસસિ	= વખાણુ છા (તો)	બ્રૂહિ	= કહો.
એતયોઃ	= એ બેમાં		

શ્રી ભગવાનુવાચ

સંન્યાસઃ કર્મયોગસ્ય નિઃશ્રેયસકરાણુભૌ,
તયોસ્તુ કર્મસંન્યાસાત્કર્મયોગો વિશિષ્યતે. ૨
સંન્યાસઃ કર્મયોગઃ ચ નિઃશ્રેયસકરૌ ઉભૌ
તયોઃ તુ કર્મસંન્યાસાત્ કર્મયોગઃ વિશિષ્યતે

સંન્યાસઃ	= કર્મનો ત્યાગ	તુ	= પરંતુ
ચ	= અને	તયોઃ	= તે બેમાં
કર્મયોગઃ	= કર્મયોગ	કર્મ-	} = કર્મના ત્યાગ
ઉભૌ	= એ બંને જ	સંન્યાસાત્	
નિઃશ્રેયસકરૌ	= { પરમ ઇચ્છાણુ- કારી છે,	કર્મયોગઃ	= નિષ્કામ કર્મ
		વિશિષ્યતે	= વધારે શ્રેષ્ઠ છે.

જ્ઞેયઃ સ નિત્યસંન્યાસી યો ન દ્વેષ્ટિ ન કાંક્ષતિ,
નિર્દ્વન્દ્વો હિ મહાબાહો સુખં બન્ધાત્પ્રમુચ્યતે. ૩
જ્ઞેયઃ સઃ નિત્યસંન્યાસી યઃ ન દ્વેષ્ટિ ન કાંક્ષતિ
નિર્દ્વન્દ્વઃ હિ મહાબાહો સુખમ્ બન્ધાત્ પ્રમુચ્યતે

મહાબાહો = હે અર્જુન !

યઃ = જે (પુરુષ)

ન દ્વેષ્ટિ = { (દુઃખના સાધન-
માં) દ્વેષ કરતો
નથી

ન કાંક્ષતિ = { (સુખના સાધનને)
છેત્તરતો નથી,

સઃ = તે

નિત્ય-
સંન્યાસી } = સદા સંન્યાસી

જ્ઞેયઃ = જાણના;

હિ = કેમ કે

નિર્દ્વન્દ્વઃ* = { સુખ-દુઃખમાં રાગ
દ્વેષ વિનાનો તે

સુખમ્ = { સુખપૂર્વક (સહે-
લાઈથી)

બન્ધાત્ = સંસારબંધનથી

પ્રમુચ્યતે = મુક્ત થાય છે.

સાંખ્યયોગૌ પૃથગ્બાસાઃ પ્રવદન્તિ ન પણ્ડિતાઃ

એકમધ્યાસિતઃ સમ્યગ્બલયોર્વિન્દતે ફલમ્. ૪

સાંખ્યયોગૌ પૃથક્ બાસાઃ પ્રવદન્તિ ન પણ્ડિતાઃ

એકમ્ આપિ આસિતઃ સમ્યક્ બલયોઃ વિન્દતે ફલમ્

ઉપર કહેલા:-

સાંખ્યયોગૌ = { સંન્યાસ અને
કર્મયોગને

બાસાઃ = અસાનીયો

પૃથક્ = અલગ અલગ

પ્રવદન્તિ = કહે છે-(પણ)

ન પણ્ડિતાઃ = { પાંડિતો એમ કહેતા
નથી; (કેમ કે)

એકમ્ = એકમાં

* જેવી રીતે વસિષ્ઠ, વ્યાસ, પ્રહલાદ, જનક, બીષ્મ, કપીલ, નાનક, દુકાસ, ઇત્યાદિ પ્રણા વિશુદ્ધાત્માઓ હેવદ સુધી બાસ સંન્યાસ કર્યા સિવાય આંતરિક ધ્યાનયોગ અને ધરમાત્રયોગ સાધીને મુક્ત થયા છે, એ રીતે સંસારમાં રહેલા છતાં તે દ્વંદ્વ રહિત યજ્ઞને અનાપાસે બંધનથી મુક્ત થાય છે.

અપિ	= પણ	}	ફલમ્	= {ફળ (રૂપ પર- માત્મા)ને
સમ્યક્	= સારી રીતે			
આસ્થિતઃ	= સ્થિત થયેલો પુરુષ			
ઉલ્ભયોઃ	= બંનેનાં		વિન્દતે	= પામે છે.÷

યત્સાંખ્યૈઃ પ્રાપ્યતે સ્થાનં તદોગૈરપિ ગમ્યતે,
એકં સાંખ્યં ચ યોગં ચ યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ, ૫
યત્ સાંખ્યૈઃ પ્રાપ્યતે સ્થાનમ્ તત્ યોગૈઃ અપિ ગમ્યતે
એકમ્ સાંખ્યમ્ ચ યોગમ્ ચ યઃ પશ્યતિ સઃ પશ્યતિ

વર્ણી:—

સાંખ્યૈઃ	= જ્ઞાનીઓ વડે	ચ	= અને
યત્	= જે	યોગમ્	= કર્મયોગને
સ્થાનમ્	= પુરમ ધામ	એકમ્	= {એક (પરમાત્માની પ્રાપ્તિના સાધનરૂપે)}
પ્રાપ્યને	= પ્રાપ્ત કરાય છે,	પશ્યતિ	= જુએ છે (જાણે છે),
યોગઃ	= કર્મયોગીઓ વડે	સઃ	= તે પુરુષ
અપિ	= પણ	ચ	= જ
તત્	= તે (સ્થાન)	પશ્યતિ	= {યથાર્થ} જુએ છે (જાણે છે).
ગમ્યને	= મેળવાય છે; (માટે)		
યઃ	= જે પુરુષ		
સાંખ્યમ્	= જ્ઞાનયોગ		

સંન્યાસરત્ન મહાબાહો દુઃખમાપ્તુમયોગતઃ,
યોગયુક્તો મુનિર્વ્રજ ન ચિરેણાધિગચ્છતિ. ૬
સંન્યાસઃ તુ મહાબાહો દુઃખમ્ આપ્તુમ્ અયોગતઃ
યોગયુક્ત મુનિઃ શ્રદ્ધા નચિરેણ અધિગચ્છતિ

÷ ઉપર કહ્યું તેમ સામાન્ય સાધક છેવટ સુધી કર્મયોગી જણાય
અથવા તો શુદ્ધ અને સતકાંક્ષી પેઠે આદિથી અંત સુધી કર્મત્યાગી અને
ધ્યાનયોગી રહે, તો પણ એ બંનેનાં ફળને પામે છે.

યુ	= પરંતુ	યોગયુક્તઃ	= {કર્મયોગ દ્વારા ચિત્તશુદ્ધિ પામેયો પુરુષ
મહાબાહો	= હે આત્મન !	મુનિઃ	= { મુનિ ધર્મને (પરમાત્મા- ત્માનુભવનક્રમને)
અયોગતઃ	= { નિષ્કામ કર્મથી ચિત્તશુદ્ધિ કર્યા સિવાય	નયિરેણુ	= જલદી
સંન્યાસઃ	= ત્યાગભાવ	બ્રહ્મ	= પરમાત્માને
આપ્તુમ્*	= પ્રાપ્ત કરવો	અધિગચ્છતિ	= પામે છે.
દુઃખમ્	= મુશ્કેલ છે. (વળી)		

યોગયુક્તો વિશુદ્ધાત્મા વિજિતાત્મા જિતેન્દ્રિયઃ,
સર્વભૂતાત્મભૂતાત્મા કુર્વન્નપિ ન લિપ્યતે.

૭

યોગયુક્તઃ વિશુદ્ધાત્મા વિજિતાત્મા જિતેન્દ્રિયઃ

■ સર્વભૂતાત્મભૂતાત્મા કુર્વન્ અપિ ન લિપ્યતે

વિજિતાત્મા = { શરીરને અધીન કરનાર,	સર્વભૂતાત્મ- ભૂતાત્મા = { સઘળાં જીવોને આત્મારૂપજાણનારો
જિતેન્દ્રિયઃ = ઇન્દ્રિયોને જીતનાર,	યોગયુક્તઃ = નિષ્કામ કર્મયોગી
વિશુદ્ધાત્મા = { શુદ્ધ આત્મકરણ- વાળો (તથા)	કુર્વન્ = કર્મ કરતો છતાં
	અપિ = પણ
	ન લિપ્યતે = લેવાનો નથી.

નૈવ કિંચિત્ કરોમીતિ યુક્તો મન્યેત તત્ત્વવિત્.

પશ્યન્ શૃણ્વન્ સ્પૃશન્ જિઘ્રન્ અશ્નન્ ગચ્છન્ સ્વપન્ ૮

બ્રહ્મપન્નિવસન્ ગૃહ્ણન્નુન્મિપન્નિમિપન્નપિ

ઇન્દ્રિયાણીન્દ્રિયાર્થેષુ વર્તન્તે ઇતિ ધારયન્ ૯

ન એવ કિંચિત્ કરોમિ ઇતિ યુક્તઃ મન્યેત તત્ત્વવિત્

પશ્યન્ શૃણ્વન્ સ્પૃશન્ જિઘ્રન્ અશ્નન્ ગચ્છન્ સ્વપન્

* દુઃખઆપ્તુમ્-ચિત્ શુદ્ધિ વગરનો સંન્યાસ દુઃખ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ છે.

શ્વસન્ પ્રસપન્ વિસૃજન્ શૃણુન્ ઉન્મિષન્ નિમિષન્ અપિ
ઇન્દ્રિયાણિ ઇન્દ્રિયાર્થેષુ વર્તન્તે ઇતિ ધારયન્

તત્ત્વિનૃ = તત્ત્વને જાણનારો	ઉન્મિષન્ = નેત્રો ઉઘાડતો (ક)
યુક્તાઃ = ચોક્કી	નિમિષન્ = મીચતો (છતાં)
પશ્યન્ = જોતો	અપિ = પણ
શણ્ડન્ = માલજનો	ઇન્દ્રિયાણિ = સર્વ ઇન્દ્રિયો
સ્પૃશન્ = સ્પર્શ કરતો	એવ = જ
ચિન્તન્ = સૂઘતો	ઇન્દ્રિયાર્થેષુ = ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં
અભન્ = ખાતો	વતન્તે = પ્રવૃત્ત થાય છે,
ગચ્છન્ = ચાલતો	ઇતિ = એમ
વ્યવપન્ = ગ્રાહ્યતો	ધારયન્ = સમજાવે
શ્વસન્ = શ્વાસ લેતો	દિશિન્ = (ક) કંઈ પણ
પ્રસપન્ = ખોલતો	ન કચ્ચામિ = કરતો નથી,
વિસૃજન્ = મળત્યાગ કરતો	ઇતિ = એમ
શૃણુન્ = [શ્રવણ કરતો (લેતો)] અને	મન્યેત = માને છે.

બ્રહ્મણ્યાધાય કર્માણિ સર્જં ત્યક્ત્વા કરોતિ યઃ
શિષ્યતે ન સ પાપેન પદ્મપત્રમિવાભસા. ૧૦

બ્રહ્મણિ આધાય કર્માણિ સર્જં ત્યક્ત્વા કરોતિ યઃ
શિષ્યતે ન સઃ પાપેન પદ્મપત્રમ્ ઇવ અભસા

બ્રહ્મણિ = બ્રહ્મણને	મઃ = મે (પુરુષ)
આધાય = અર્પણ કરી	અભસા = જળ વડે
સર્જં = સર્જામિ	પદ્મપત્રમ્ = કમળપત્રની
ત્યક્ત્વા = ત્યાગને	ઇવ = જેટલે
યઃ = જે પુરુષ	પાપેન = પાપ વડે
કર્માણિ = (કર્મ) કર્મો	ન શિષ્યતે = લેખાનો નથી.
કરોતિ = કરે છે,	

કાયેન મનસા બુદ્ધ્યા કેવલૈરિન્દ્રિયૈરપિ,
યોગિનઃ કર્મં કુર્વન્તિ સર્જં ત્યક્ત્વાત્મશુદ્ધયે. ૧૧

કાયેન મનસા બુદ્ધ્યા, કેવલૈઃ ઇન્દ્રિયૈઃ અપિ
યોગિનઃ કર્મં કુર્વન્તિ સર્જં ત્યક્ત્વા આત્મશુદ્ધયે

યોગિનઃ	= { નિષ્કામ કર્મ- યોગીઓ	કાયેન	= શરીર વડે, (કે)
આત્મશુદ્ધયે	= ચિત્તની શુદ્ધિ માટે	કેવલૈઃ	= એકલી
સર્જં	= આસક્તિ	ઇન્દ્રિયૈઃ	= ઇન્દ્રિયો વડે
ત્યક્ત્વા	= ત્યજીને	અપિ	= પણ
મનસા	= મન વડે	કર્મં	= કર્મ
બુદ્ધ્યા	= બુદ્ધિ વડે	કુર્વન્તિ	= કરે છે.

યુક્તઃ કર્મફલં ત્યક્ત્વા શાન્તિમામોતિ નૈષ્ઠીકીમ્,
અયુક્તઃ કામકારેણ ફલે સક્તો નિબધ્યતે. ૧૨

યુક્તઃ કર્મફલમ્ ત્યક્ત્વા શાન્તિમ્ આમોતિ નૈષ્ઠીકીમ્
અયુક્તઃ કામકારેણ ફલે સક્તઃ નિબધ્યતે

યુક્તઃ	= નિષ્કામ કર્મયોગી	અયુક્તઃ	= { (અયોગી-સકામી પુરુષ)
કર્મફલમ્	= કર્મોનાં ફળને	કામકારેણ	= { કામના વડે (કરતો હોવાથી)
ત્યક્ત્વા	= ત્યજીને	ફલે	= ફળમાં
નૈષ્ઠીકીમ્	= ભગવત્પ્રાપ્તિરૂપ	સક્ત	= આસક્ત થઈ
શાન્તિમ્	= પરમ શાંતિને	નિબધ્યતે	= બંધાય છે.
આમોતિ	= પામે છે, (પણ)		

‘સર્વકર્માણિ મનસા સંન્યસ્યાસ્તે સુખં વશી,
નવ દ્વારે પુરે દેહી નૈવ કુર્વન્ કારયન્. ૧૩

સર્વકર્માણિ મનસા સંન્યસ્ય અસ્તે સુખમ્ વશી
નવ દ્વારે પુરે દેહી ન એવ કુર્વન્ ન કારયન્

વશી	= સંયમી	ન કારયન્	= } ન (ક'ઈ) કરા-
દેહી	= { દેહથી લિપ્ત આત્મા- ને માનનારો	એવ	= } વતો જ
સર્વ કર્મોણિ	= સર્વે કર્મોને	નવ દારિ	= નવ દારવાળા
મનસા	= મન વડે સર્વે કર્મો	પુરે	= { આ (શરીરરૂપી) નગરમાં
શાન્ત્યસ્ય	= ત્યજીને	સુખમ્	= સુખપૂર્વક
ન કુર્વન્	= ન કરતો (ક)	આરતે	= સ્થિર રહે છે.

ન કર્તૃત્વં ન કર્મોણિ લોકસ્ય સ્તજતિ પ્રભુઃ,
 ન કર્મફલસંયોગં સ્વભાવસ્તુ પ્રવર્તતે. ૧૪
 ન કર્તૃત્વમ્ ન કર્મોણિ લોકસ્ય સ્તજતિ પ્રભુઃ
 ન કર્મફલસંયોગમ્ સ્વભાવઃ તુ પ્રવર્તતે

પ્રભુઃ*	= પરમેશ્વર	ન સ્તજતિ	= સરજતો નથી+
લોકસ્ય	= જીવોને માટે	તુ	= પરંતુ
ન કર્મોણિ	= ન કર્મોને	સ્વભાવઃ	= પ્રકૃતિ
ન કર્તૃત્વમ્	= ન કર્તાપણાને (ક)	પ્રવર્તતે	= પ્રવર્તે છે.
કર્મફલ-	= } કર્મફળના સંયોગ-		
સંયોગમ્	= } ને (ભોજાપણાને)		

નાદત્તે કસ્યચિત્પાપં ન ઐવ સુકૃતં વિભુઃ,
 અજ્ઞાનેનાવૃતં જ્ઞાનં તેન મુક્ષન્તિ જન્તવઃ. ૧૫
 ન આદત્તે કસ્યચિત્ પાપમ્ ન ચ ઐવ સુકૃતમ્ વિભુઃ
 અજ્ઞાનેન આવૃતમ્ જ્ઞાનમ્ તેન મુક્ષન્તિ જન્તવઃ

* પરમાત્મા જીવોને માટે રચ, ઘટ આદિ કર્મો કરતો નથી, તેમની પામે કર્મો કરાવતો નથી, તેમ કર્મોનાં ફળ ભોગવાતો નથી; પણ પ્રકૃતિ જ જીવો માટે રચ, ઘટ આદિ કર્મો સરજે છે, તેમની પાસે કર્મો કરાવે છે, અને કર્મનાં ફળ ભોગવાવે છે.

+ એટલે જ્ઞાનપૂર્વકના જ્ઞાન વડે ચિત્તશુદ્ધિ તથા સર્વેશ્વરની કૃપા પામનારનું તો એ જાણું સુધરી તથા ફરી પણ શકે છે.

વિભુઃ	= પરમાત્મા	અજ્ઞાનેન	= (પરતુ) માયા વડે
કસ્યચિત્	= કોઈ જીવનાં	જ્ઞાનમ્	= જ્ઞાન
પાપમ્	= પાપને	આવૃત્તમ્	= ઢંકાયેલું છે,
ન આદતે	= શ્રદ્ધા કરતો નથી,	તેન	= તેને લીધે
ચ	= તેમ જ	જન્તવઃ	= સર્વ જીવો
સુકૃતમ્	= શુભ કર્મને (પ્રણયને)	મુક્ષન્તિ	= { મોક્ષ પામે છે (આત્માને કર્તા- કારયિતા માને છે);
એવ	= પણ		
ન	= (શ્રદ્ધા કરતો) નથી;		

જ્ઞાનેન તુ તદ્વજ્ઞાનં યેષાં નાશિતમાત્મનઃ,
તેષામાદિત્યવજ્જ્ઞાનં પ્રકાશયતિ તત્પરમ્. ૧૬
જ્ઞાનેન તુ તત્ અજ્ઞાનમ્ યેષામ્ નાશિતમ્ આત્મનઃ
તેષામ્ આદિત્યવત્ જ્ઞાનમ્ પ્રકાશયતિ તત્પરમ્

તુ	= પરંતુ	તેષામ્	= તેઓનું
વેષામ્	= જે પુરુષોના	જ્ઞાનમ્	= જ્ઞાન
આત્મનઃ	= ચિત્તનું	તત્	= તે બ્રહ્મને
તત્	= તે -	આદિત્યવત્	= સૂર્યની જેઠ
અજ્ઞાનમ્	= અજ્ઞાન	પરમ્	= ન્યારો, નિર્વિકાર
જ્ઞાનેન	= આત્મજ્ઞાન વડે	પ્રકાશયતિ	= પ્રકટ કરે છે.
નાશિતમ્	= નાશ પામ્યું છે		

તદ્બુદ્ધયસ્તદાત્માનસ્તન્નિષ્ઠાતત્પરાયણાઃ,
ગમ્યન્ત્યપુનરાવૃત્તિં જ્ઞાનનિર્ધૂતકલ્મષાઃ. ૧૭
તદ્બુદ્ધયઃ તદાત્માનઃ તન્નિષ્ઠાઃ તત્પરાયણાઃ
ગમ્યન્તિ અપુનરાવૃત્તિમ્ જ્ઞાનનિર્ધૂતકલ્મષાઃ

તદ્બુદ્ધયઃ	= પ્રભુમય બુદ્ધિવાળા	તત્પરા-	= { સમગ્રવાનને પરમ
તદાત્માનઃ	= { પ્રભુપરાયણ ચિત્ત- વાળા	યણાઃ	= { આમય માનનારા
તન્નિષ્ઠાઃ	= { પરમાત્મામાં નિષ્ઠાવાળા	જ્ઞાનનિર્ધૂત	= { જ્ઞાન દ્વારા પાપ
		કલ્મષાઃ	= { રહિત થઈને

અપુનરા- } જન્મના અભાવ- | ગચ્છન્તિ = પામે છે.
શ્રુતિમ્ } રૂપ ભોક્ષને

વિદ્યાવિનયસંપન્ને બ્રાહ્મણે ગવિ હસ્તિનિ,
શુનિ એવ ચ પાકે ચ પહિડતાઃ સમદર્શિનઃ. ૧૮

વિદ્યાવિનયસંપન્ને બ્રાહ્મણે ગવિ હસ્તિનિ
શુનિ ચ એવ ચ પાકે ચ પહિડતાઃ સમદર્શિનઃ

પહિડતાઃ = જ્ઞાનીઓ	શુનિ = કૂતરામાં
વિદ્યાવિનય = { વિદ્યા અને વનય-	ચ = અને
સંપન્ને = { વાળા	ચ પાકે = ચાંદાલમાં
બ્રાહ્મણે = બ્રાહ્મણમાં	સમદર્શિનઃ = { સમદષ્ટિવાળા
ચ = તથા	{ (સર્વમાં પરમા-
ગવિ = ગાયમાં	{ ત્માને ભોજારા)
હસ્તિનિ = હાથીમાં	એવ = જ (હાય છે.)

ઇહૈવ તૈર્જિતઃ સર્ગો યેષાં સામ્યે સ્થિતમ્ મનઃ,
નિર્દોષમ્ હિ સમમ્ બ્રહ્મ તસ્માદ્બ્રહ્મણિ તે સ્થિતાઃ. ૧૯
ઇહ એવ તૈઃ જિતઃ સર્ગઃ યેષામ્ સામ્યે સ્થિતમ્ મનઃ
નિર્દોષમ્ હિ સમમ્ બ્રહ્મ તસ્માત્ બ્રહ્મણિ તે સ્થિતાઃ

હિ = કેમ કે	તે = તેઓ
બ્રહ્મ = પરમાત્મા	બ્રહ્મણિ = પરમાત્મામાં
નિર્દોષમ્ = નિર્દોષ (તથા)	સ્થિતાઃ = સ્થિત છે, (અને)
સમમ્ = { વિષમભાવ	તૈઃ = તેમણે
= { રહિત (છે)	ઇહ = { અહીં (હવંત-
તસ્માત્ = તેથી	= { દશામાં)
યેષામ્ = જેઓનાં	એવ = જ
મનઃ = મન	સર્ગઃ = { જન્મમરણરૂપ
સામ્યે = સમભાવમાં	= { અસારને
સ્થિતમ્ = સ્થિત (છે)	જિતઃ = હત્યો છે.

ન પ્રહૃષ્યેત્પ્રિયમ્ પ્રાપ્ય નોદ્વિજેત્પ્રાપ્ય આપ્રિયમ્,
સ્થિરબુદ્ધિરસંમૂઢો બ્રહ્મવિદ્ બ્રહ્મણિ સ્થિતઃ. ૨૦

ન પ્રહૃષ્યેત્ પ્રિયમ્ પ્રાપ્ય ન ઉદ્વિજેત્ પ્રાપ્ય ચ અપ્રિયમ્
સ્થિરબુદ્ધિઃ અસંમૂઢઃ બ્રહ્મવિત્ બ્રહ્મણિ સ્થિતઃ

સ્થિરબુદ્ધિઃ = સ્થિર બુદ્ધિવાળો	પ્રાપ્ય = પ્રાપ્ત કરીને
અસંમૂઢઃ = ભ્રાંતિ રહિત	ન પ્રહૃષ્યેત્ = હર્ષ પામતો નથી;
બ્રહ્મણિ = બ્રહ્મભાવમાં	ચ = અને
સ્થિતઃ = સ્થિર થયેલો	અપ્રિયમ્ = અપ્રિય વસ્તુને
બ્રહ્મવિત્ = બ્રહ્મવેદા પુરુષ	પ્રાપ્ય = પામીને
પ્રિયમ્ = પ્રિય વસ્તુને	ન ઉદ્વિજેત્ = ઉદ્વેગ પામતો નથી;

બાહ્યરૂપશેષવસંસ્કૃતાત્મા વિન્દત્યાત્મનિ યત્સુખમ્,
સ બ્રહ્મયોગયુક્તાત્મા સુખમક્ષયમશ્નુતે. ૨૧

બાહ્યરૂપશેષુ અસંસ્કૃતાત્મા વિન્દતિ આત્મનિ યત્ સુખમ્
સઃ બ્રહ્મયોગયુક્તાત્મા સુખમ્ અક્ષયમ્ અશ્નુતે

અર્થ.—

બાહ્યરૂપશેષુ = { બહારના શબ્દાદિ વિષયોમાં	બ્રહ્મયોગ- યુક્તાત્મા	{ યોગ (સંભાધિ) દ્વારા બ્રહ્મમાં સ્થિર ચિત્તવાળો
અસંસ્કૃતાત્મા = { અસંક્રિત રહિત ચિત્તવાળો	સઃ	= તે (યોગી)
આત્મનિ = અંતઃકરણમાં	સુખમ્	= (તે) આત્મસુખને
યત્ = જે	અક્ષયમ્	= અખંડ (નિરંતર)
સુખમ્ = સુખને	અશ્નુતે*	= ભોગવે છે;
વિન્દતિ = મેળવે છે,		

* સુપ્રિયમાં રહેલો પુરુષ-અથવા વિષયોમાં તૃપ્તિ રહિત થયેલો પુરુષ જે અંત સુખનો (આત્માનંદનો) યોગોદ્ભવ કરે છે, તે આત્મસુખને બ્રહ્મમાં સ્થિર-ચિત્ત થયેલો યોગી સંભાધિ દ્વારા નિરંતર ભોગવે છે.

યે હિ સંસ્પર્શન્ત ભોગા દુઃખયોનય એવ તે,
 આદ્યન્તવન્તઃ કૌન્તેય ન તેષુ રમતે બુધઃ. ૨૨
 યે હિ સંસ્પર્શન્તઃ ભોગાઃ દુઃખયોનયઃ એવ તે
 આદ્યન્તવન્તઃ કૌન્તેય ન તેષુ રમતે બુધઃ

હિ	= કેમ કે	એવ	= કારણરૂપ (તથા)
સંસ્પર્શન્તઃ	= { ઇન્દ્રિયો અને વિષયો- ના સંબંધથી ઉત્પન્ન થનારા	આદ્યન્ત- વન્તઃ	= { આદિઅંતવાળા છે, (માટે)
યે	= જે	કૌન્તેય	= હે અર્જુન !
ભોગા.	= ભોગો (બુખો) (છે)	બુધઃ	= વિવેકી પુરુષ
ને	= ને	તેષુ	= તે (વિષયોમાં)
દુઃખયોનયઃ	= દુઃખના જ	ન રમતે	= { રમતો નથી (પ્રીતિ રાખતો નથી).

શક્નોતીહૈવ યઃ સૌદુમ્ પ્રાક્ શરીરવિમોક્ષણાત્,
 કામક્રોધોદ્ભવં વેગં સ યુક્તઃ સ સુખી નરઃ. ૨૩
 શક્નોતિ હૈવ એવ યઃ સૌદુમ્ પ્રાક્ શરીરવિમોક્ષણાત્
 કામક્રોધોદ્ભવમ્ વેગમ્ સઃ યુક્તઃ સઃ સુખી નરઃ

ય	= જે	વેગમ્	= આવેશને
નર	= પુરુષ	સૌદુમ્	= સહન કરવામાં
શરીરવિમો- ક્ષણાત્	= { શરીર છોડતા	શક્નોતિ	= સમર્થ છે,
પ્રાક્	= પહેલાં	મઃ	= તે
ક્રોધ	= આ લોકમાં	યુગ્મઃ	= યોગી છે (અને)
એવ	= જ	મઃ	= તે (જ)
કામક્રોધ- ઉદ્ભવમ્	= { કામ અને ક્રોધ- થી ઉત્પન્ન	સુખી	= સુખી (છે).

યોગન્તઃ સુખોઽન્તરારામસ્તથાન્તર્ન્યોતિરેવ યઃ,
 સ યોગી બ્રહ્મનિર્વાણં બ્રહ્મભૂતોઽધિગચ્છતિ. ૨૪

યઃ અન્તઃસુખઃ અન્તરામઃ તથા અન્તર્યોતિઃ એવ યઃ

સઃ યોગી બ્રહ્મનિર્વાણુમ્ બ્રહ્મભૂતઃ અધિગચ્છતિ

યઃ	= જે (પુરુષ)	અન્તર્યોતિઃ	= { અંતરાત્મામાંથી જ્ઞાન મેળવનારો છે
અન્તઃસુખઃ	= { અંતરાત્મામાં જ એવ	સઃ	= તે
	= { સુખવાળો * (અને)	યોગી	= યોગી
અંતરામઃ	= { અંતરાત્મામાં જ પ્રીતિવાળો	બ્રહ્મભૂતઃ	= બ્રહ્મરૂપ થઈ
તથા	= તથા	બ્રહ્મનિર્વાણુમ્	= મોક્ષરૂપ બ્રહ્મને
યઃ	= જે	અધિગચ્છતિ	= પામે છે.

લભન્તે બ્રહ્મનિર્વાણુમ્ ક્ષયઃ ક્ષીણકલ્મષાઃ,
છિન્નદ્વેષા યતાત્માનઃ સર્વભૂતહિતે રતાઃ. ૨૫

લભન્તે બ્રહ્મનિર્વાણુમ્ ક્ષયઃ ક્ષીણકલ્મષાઃ
છિન્નદ્વેષા યતાત્માનઃ સર્વભૂતહિતે રતાઃ

ક્ષીણકલ્મષાઃ	= પાપ રહિત,	ક્ષયઃ	= બ્રહ્મવેતા પુરુષો
છિન્નદ્વેષાઃ	= સંશય વગરના	નિર્વાણુમ્	= { શાન્તરવરૂપ
સર્વભૂત-હિતે રતાઃ	= { સર્વ પ્રાણીઓના હિતમાં પ્રીતિવાળા	બ્રહ્મ	= { બ્રહ્મને
યતાત્માનઃ	= { પરમાત્માના ધ્યાનમાં એકાગ્ર ચિત્તવાળા	લભન્તે	= પામે છે.

કામક્રોધવિયુક્તાનાં યતીનાં યતચેતસામ્,
અભિતો બ્રહ્મનિર્વાણુ વર્તતે વિદિતાત્મનામ્. ૨૬
કામક્રોધવિયુક્તાનામ્ યતીનામ્ યતચેતસામ્
અભિતઃ બ્રહ્મનિર્વાણુમ્ વર્તતે વિદિતાત્મનામ્

* માત્ર ગોખેદા જ્ઞાનવાળો નહિ, પણ ચિત્ત અને આદિત્થની મુદ્ધિરૂપ પ્રકાશવાળો

કામકોપ- = {કામ અને કોપથી	યતીનામ્ = સ્થાની પુરુષોને
વિયુક્તાનામ્ = {રહિત	અભિતઃ = સર્વ કંકાણે
યતચેતસામ્ = ચિત્તને જીતનારા	નિર્વાણમ્ = {શાંતસ્વરૂપ
વિદિતાત્મ- = {પરમાત્માનો	બ્રહ્મ = {પરમાત્મા
નામ્ = {સાક્ષાત્કાર પામેલા	વર્તને = રહેલો છે.

સ્પર્શાન્કૃત્વા બહિર્બાહ્યાંશ્ચક્ષુર્ધૈવાન્તરે ભુવોઃ,
 પ્રાણાપાનો સમૌ કૃત્વા નાસાશ્વન્તરચારિણીઃ. ૨૭
 સ્પર્શાન્કૃત્વા બહિઃ બાહ્યાન્ ચક્ષુઃ ચ એવ અન્તરે ભુવોઃ
 પ્રાણાપાનો સમૌ કૃત્વા નાસાશ્વન્તરચારિણી
 હે અર્જુન !—

પ્રાણાપાની = {પ્રાણ અને અપાન	બહિઃ = બહાર
= {વાયુને	એવ = જ
નાસાશ્વન્ત- = {નાકની અંદર	કૃત્વા = કરીને (ત્યજીને)
ચારિણી = {વિચરનારા	ચ = અને
સમૌ = સમાન (ગતિવાળા)	ચક્ષુઃ = નેત્રોની દૃષ્ટિને
કૃત્વા = {કરીને (પ્રાણા-	ભુવોઃ = બે સ્ત્રાંત્રી
= {યામ કરીને);	અન્તરે = {મધ્યમાં (સ્થિતર
બાહ્યાન્ = બહારના	= {કરીને);
સ્પર્શાન્ = વિષયભોગને	

યતેન્દ્રિયમનોબુદ્ધિર્મુનિર્મોક્ષપરાયણઃ,
 વિગતેચ્છાભયકોપો યઃ સદા મુક્ત એવ સઃ. ૨૮
 યતેન્દ્રિયમનોબુદ્ધિઃ મુનિઃ મોક્ષપરાયણઃ
 વિગતેચ્છાભયકોપઃ યઃ સદા મુક્તઃ એવ સઃ

યઃ = જે	મોક્ષપરાયણઃ = મોક્ષપરાયણ (યદ્ય)
યતેન્દ્રિય- = {ઇન્દ્રિયા, મન અને	વિગતેચ્છા- = {ઇચ્છા, ભય અને
મનોબુદ્ધિઃ = {બુદ્ધિને જીતનાર,	ભયકોપઃ = {કોપથી રહિત
= મુનિ	= {યથેક્ષા (છે),

सुः = ते

સદા = સદા

भुक्तः = भुक्ता

$$\alpha = \gamma \quad (13)$$

लोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम्,

सुद्धं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति. ३६

लोक्तारम् यज्ञतपसाम् सर्वलोकाभ्येश्वरम्

सुदृढम् सर्वभूतानाम् हात्वा माम् शान्तिम् ऋच्छति

यज्ञतपसाभू=यज्ञ चाने तपने।

ભોક્તારમ્ = ભોગવનાર,

सर्वसोड- सिधणा सोडेना

મહેશ્વરમ્ ૧૧ ઈશ્વરને। પણ ઈશ્વર

सर्वभूतानाम्=सद्यः प्राप्तिर्भवे

सुहृदम् = स्वार्थे रक्षित प्रेमी

માગ = (ચોરો) મને

મહત્વ = અભિપ્રાય

शान्तिम् = शान्तिने

સમગ્રતા = પામે છે.

ॐ तत्सदिति श्रीभट्ट लगनङ्गीतासूपनिषत्सु

असविधायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-

संवादे कर्मसंन्यासयोगो नाम

पंचमोऽध्यायः ५

કામકોધ-	{કામ અને કોધથી	યતીનામ્ =	જ્ઞાની પુરુષોને
વિયુક્તાનામ્ =	રહિત	અસિતઃ =	સર્વ કંકાણે
યતચેતસામ્ =	ચિત્તને જીતનારા	નિર્વાણમ્ =	{શાંતરવરૂપ
વિદિતાત્મ-	{પરમાત્માનો	બ્રહ્મ =	{પરમાત્મા
નામ્ =	{સાક્ષાત્કાર પામેલા	વર્તતે =	રહેલો છે.

સ્પર્શાન્કૃત્વા બહિર્બાહ્યાંશ્ચક્ષુશ્ચૈવાન્તરે ભુવોઃ,
 પ્રાણાપાનો સમૌ કૃત્વા નાસાભ્યન્તરચારિણૌ. ૨૭
 સ્પર્શાન્કૃત્વા બહિઃ પાદ્યાન્ ચથુ ય એવ અન્તરે ભુવોઃ
 પ્રાણાપાનો સમૌ કૃત્વા નાસાભ્યન્તરચારિણૌ
 હે અર્જુન !—

પ્રાણાપાનો =	{પ્રાણ અને અપાન	બહિઃ =	બહાર
	{વાયુને	એવ =	જ
નાસાભ્યન્તર-	{નાકની અંદર	કૃત્વા =	કરીને (ત્યજીને)
ચારિણૌ =	{વિચરનારા	ચ =	અને
સમૌ =	સમાન (ગતિવાળા)	ચક્ષુઃ =	નેત્રોની દષ્ટિને
કૃત્વા =	{કરીને (પ્રાણા-	ભુવોઃ =	જે ભવાની
	{યામ કરીને);	અન્તરે =	{મધ્યમાં (સ્થિત
પાદ્યાન્ =	બહારના		{કરીને);
સ્પર્શાન્ =	વિપયભોગને		

યતેન્દ્રિયમનોબુદ્ધિર્મુનિર્મોક્ષપરાયણઃ,
 વિગતેચ્છાભયકોધો યઃ સદા મુક્ત એવ સઃ. ૨૮
 યતેન્દ્રિયમનોબુદ્ધિઃ મુનિઃ મોક્ષપરાયણઃ
 વિગતેચ્છાભયકોધઃ યઃ સદા મુક્તઃ એવ સઃ

યઃ = જ

ય-
 બુદ્ધિઃ = {ઉદ્વિષ્ટો, મન અને
 {બુદ્ધિને જીતનારો,
 = મુનિ

મોક્ષપરાયણઃ = મોક્ષપરાયણ (યદ્યપિ)
 વિગતેચ્છા- = {પ્રચ્છા, ભય અને
 ભયકોધઃ = {કોધથી રહિત
 {ચયેલા (છે,)

જિતાત્મનઃ પ્રશાન્તસ્ય પરમાત્મા સમાહિતઃ,
શીતોષ્ણુસુખદુઃખેષુ તથા માનાપમાનયોઃ. ૭

જિતાત્મનઃ પ્રશાન્તસ્ય પરમાત્મા સમાહિતઃ
શીતોષ્ણુસુખદુઃખેષુ તથા માનાપમાનયોઃ

શીતોષ્ણુસુ- ખદુઃખેષુ	= { શીત, ઉષ્ણ અને સુખદુઃખ વગેરે દ્વંદ્વોમાં	પ્રશાન્તસ્ય = { (અને) પૂર્ણ શાંત ચિત્તવાળા પુરુષને
તથા	= તથા	પરમાત્મા = પરમાત્મા
માનાપમા- નયોઃ	= { માન-અપમાનમાં	સમાહિતઃ = { સમાહિત થાય છે (સારી મન પ્રાપ્ત થાય છે).
જિતાત્મનઃ	= જિતે દ્વિય,	

જ્ઞાનવિજ્ઞાનતૃપ્તાત્મા કૃટસ્થો વિજિતેન્દ્રિયઃ,
યુક્તઃ ઇત્યુચ્યતે યોગી સમલોષ્ટાશ્મકાંચનઃ. ૮

જ્ઞાનવિજ્ઞાનતૃપ્તાત્મા કૃટસ્થઃ વિજિતેન્દ્રિયઃ

યુક્તઃ ઇતિ ઉચ્યતે યોગી સમલોષ્ટાશ્મકાંચનઃ

જ્ઞાનવિજ્ઞાન- તૃપ્તાત્માx	= { (શાસ્ત્રીય) જ્ઞાન અને (અતુલવયુક્ત જ્ઞાન વહે જેનું અતઃ- કરણ તૃપ્ત છે,	સમલોષ્ટા- શ્મકાંચન. = { માટી, પથ્થર અને સોલ્વ જેને (મન) સરખાં છે,
કૃટસ્થઃ	= { વિકારરહિત જેની રિચિતિ છે;	યોગી = (તે) યોગી
વિજિતેન્દ્રિયઃ	= { જેણે ઇન્દ્રિયાને માત્ર શીતે જીતેલી છે,	યુક્તઃ = યોગશીલ છે ઇતિ = એમ ઉચ્યતે = કહેવાય છે.

સુહૃન્મિત્રાર્યુદાસીનમધ્યસ્થદ્વેષ્યબન્ધુપુ,
સાધુષ્વપિ ચ પાપેષુ સમબુદ્ધિર્વિશિષ્યતે. ૯
સુહૃદ્ મિત્ર આરિ ઉદાસીન મધ્યસ્થ દ્વેષ્ય બન્ધુપુ
સાધુપુ અપિ ચ પાપેષુ સમબુદ્ધિઃ વિશિષ્યતે

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનં નાત્માનમવસાદયેત્,
આત્મૈવ હ્યાત્મનો બન્ધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મનઃ. ૫

ઉદ્ધરેત્ આત્મના આત્માનમ્ ન આત્માનમ્ અવસાદયેત્
આત્મા એવ હિ આત્મનઃ બન્ધુઃ આત્મા એવ રિપુઃ આત્મનઃ

આત્મના = {વિવેકયુક્ત મન વડે	હિ = કેમ કે (આ)
આત્માનમ્ = છવાત્માનો	આત્મા = જ્ઞાનયુક્ત મન
ઉદ્ધરેત્ = ઉદ્ધાર કરે,	એવ = જ
આત્માનમ્ = છવાત્માને	આત્મનઃ = છવાત્માનો
ન અવસાદયેત્ = { (અજ્ઞાનથી) અધોગતિમાં ન ઠયેત્ { સ્થઈ જાય;	બન્ધુઃ = મિત્ર (છે) (અને)
	આત્માએવ = જ્ઞાન રહિત મન જ
	આત્મનઃ = છવાત્માનો
	રિપુઃ = શત્રુ છે.

બન્ધુરાત્માત્મનસ્તસ્ય યેનાત્મૈવાત્મના જિતઃ,
અનાત્મનસ્તુ શત્રુત્વે વર્તેતાત્મૈવ શત્રુવત્. ૬

બન્ધુઃ આત્મા આત્મનઃ તસ્ય યેન આત્મા એવ આત્મના
જિતઃ અનાત્મનઃ તુ શત્રુત્વે વર્તેત આત્મા એવ શત્રુવત્

યેન = જેણે	બન્ધુઃ = મિત્ર (છે,)
આત્મા x = { મન અને ઇન્દ્રિયો અહિત શરીરને	તુ = પરંતુ
આત્મના એવ = { જ્ઞાનવાળા મન વડે જ	અનાત્મનઃ = અસંયમીનું
જિતઃ = જીતેલું (છે)	આત્મા = મન
તસ્ય = તેનું	એવ = જ
આત્મા = મન	શત્રુવત્ = શત્રુ પેઠે
આત્મનઃ = છવાત્માનો	શત્રુત્વે = શત્રુભાવે
	વર્તેત = વર્તે છે.

x મન વગેરે દ્રવ્યસમુદાય

જિતાત્મનઃ પ્રશાન્તસ્ય પરમાત્મા સમાહિતઃ,
શીતોષ્ણસુખદુઃખેષુ તથા માનાપમાનયોઃ, ૭

જિતાત્મનઃ પ્રશાન્તસ્ય પરમાત્મા સમાહિતઃ

શીતોષ્ણસુખદુઃખેષુ તથા માનાપમાનયોઃ

શીતોષ્ણસુ- ખદુઃખેષુ	= { શીત, ઉષ્ણ અને સુખ દુઃખ વગેરે દ્વંદ્વોર્મા	પ્રશાન્તસ્ય = { (અને) પૂર્ણ શાંત ચિત્તવાળા પુરુષને
તથા	= તથા	પરમાત્મા = પરમાત્મા
માનાપમા- નયોઃ	= { માન-અપમાનર્મા	સમાહિતઃ = { સમાહિત થાય છે (સારી રીતે માન થાય છે).
જિતાત્મનઃ	= જિતેન્દ્રિય,	

જ્ઞાનવિજ્ઞાનતૃપ્તાત્મા કૂટસ્થો વિજિતેન્દ્રિયઃ,
યુક્ત ઇત્યુચ્યતે યોગી સમસોદારમહાંચના. ૮

જ્ઞાનવિજ્ઞાનતૃપ્તાત્મા કૂટસ્થઃ વિજિતેન્દ્રિયઃ

યુક્તઃ ઇતિ ઉચ્યતે યોગી સમસોદારમહાંચનઃ

જ્ઞાનવિજ્ઞાન- તૃપ્તાત્મા*	= { (શાસ્ત્રીય) જ્ઞાન અને (અનુભવયુક્ત) જ્ઞાન વડે જેનું અંતઃ- કરણ તૃપ્ત છે,	સમસોદાર- મહાંચનઃ = { માટી, પથ્થર અને સોતું જેને (મન) સરખાં છે,
કૂટસ્થઃ	= { વિકારરહિત જેની રિયતિ છે,	યોગી = (તે) યોગી
વિજિતેન્દ્રિયઃ	= { જેણે ઇન્દ્રિયોને ત્યાગી રીતે જીતેલી છે,	યુક્તઃ = યોગારૂઢ છે ઇતિ = એમ ઉચ્યતે = કહેવાય છે.

સુહૃન્મિત્રાર્યુદાસીનમધ્યસ્થદ્વેષ્યબન્ધુષુ,
સાધુષ્વપિ ચ પાપેષુ સમબુદ્ધિર્વિશિષ્યતે. ૯
સુહૃદ મિત્ર આરિ ઉદાસીન મધ્યસ્થ દ્વેષ્ય બન્ધુષુ
સાધુષુ અપિ ચ પાપેષુ સમબુદ્ધિઃ વિશિષ્યતે

સહર્	= {સ્વાર્થ રહિત હિત કરનાર	બન્ધુ	= બન્ધુઓમાં (તથા)
મિત્ર	= મિત્ર	સાધુ	= ધર્માત્માઓમાં
અગ્નિ	= શત્રુ	ચ	= અને
ઉદારસીન	= તટસ્થ	પાપેષુ	= પાપીઓમાં
મધ્યસ્થ	= {બંને પક્ષનું સહ ધૃષ્ટનાર	અમણ્કિઃ	= {જે સુમાન બુદ્ધિ- વાળો છે (તે)
દ્રેષ્ય	= દ્રેષ્યપાત્ર (અને)	વિશિષ્યતે	= અતિ ઉત્તમ છે.

યોગી યુજ્યત સતતમાત્માનં રહસિ સ્થિતઃ,
એકાદ્રી યતચિત્તાત્મા નિરાશીરપરિશ્વહઃ. ૧૦
યોગી યુજ્યત સતતમ્ આત્માનમ્ રહસિ સ્થિતઃ
એકાદ્રી યતચિત્તાત્મા નિરાશીઃ અપરિશ્વહઃ

ભાષે:—

યોગી	= યોગી	નિરાશીઃ	= {વાસના રહિત (તથા)
રહસિ	= એકાંતમાં	અપરિશ્વહઃ	= અશ્વહ રહિત થઈ
એકાદ્રી	= એકથે	આત્માનમ્	= ચિત્તને
સ્થિતઃ	= રહીને	યતતમ્	= નિરંતર
યતચિ- ત્તાત્મા	= {મન અને ઇન્દ્રિયો સહિત શરીરને છતીને,	યુજ્યત	= પરમાત્મામાં જોડે.

શુચૌ દેશે પ્રતિષ્ઠાપ્ય સ્થિરભાસનમાત્મનઃ,
નાત્યુચ્છ્રિતં નાતિનીચં ચૈલાગ્નિન કુશોત્તરમ્. ૧૧
શુચૌ દેશે પ્રતિષ્ઠાપ્ય સ્થિરમ્ આસનમ્ આત્મનઃ
ન અતિ હિગ્ગિષ્ઠમ્ ન અતિનીચમ્ ચૈલાગ્નિનકુશોત્તરમ્ -

શુચૌ	= પવિત્ર	ચૈલ-અગ્નિન-	= {દર્શ, મૃગચર્મ અને વસ્ત્રને એક
દેશે	= સ્થાનમાં	કુશોત્તરમ્	= {ઉપર એક બિછાવી

આત્મનઃ = પોતાનું
આસનમ્ = આસન
ન અતિ } = ન ખૂબ ઊંચું
ઉચ્છ્રિતમ્ }

ન અતિ } = (કે) ન ખૂબ નીચું
નીચમ્ }
સ્થિરમ્ = સ્થિર
પ્રતિષ્ઠાપ્ય = સ્થાપન કરીને,

તત્રૈકાગ્રં મનઃ કૃત્વા યતચિત્તેન્દ્રિયક્રિયઃ,
ઉપવિશ્યાસને યુજ્યાધોગમાત્મવિશુદ્ધયે. ૧૨

તત્ર એકાગ્રમ્ મનઃ કૃત્વા યતચિત્તેન્દ્રિયક્રિયઃ
ઉપવિશ્ય આસને યુજ્યાત્ યોગમ્ આત્મવિશુદ્ધયે
અને:—

તત્ર = તે
આસને = આસન ઉપર
ઉપવિશ્ય = બેસીને (તથા)
મનઃ = મનને
એકાગ્રમ્ = એકાગ્ર
કૃત્વા = કરી

યત-ચિત્તેન્દ્રિય-ક્રિયઃ = { ચિત્ત તથા ઇન્દ્રિયો-
ની ક્રિયાઓને રોકી
ક્રિયઃ = { (તે પુરુષ)
આત્મ-વિશુદ્ધયે = { અંતઃકરણની શુદ્ધિ
માટે
યોગમ્ = યોગને
યુજ્યાત્ = અભ્યાસ કરે.

સમં કાયશિરોગ્રીવં ધારયન્નચલં સ્થિરઃ,
સંપ્રેક્ષ્ય નાસિકાગ્રં સ્વં દિશઃ શ્વાનવલોકયન્. ૧૩
સમમ્ કાયશિરોગ્રીવમ્ ધારયન્ અચલમ્ સ્થિરઃ
સંપ્રેક્ષ્ય નાસિકાગ્રમ્ સ્વમ્ દિશઃ ચ અનવલોકયન્

કાય-શિરો-ગ્રીવમ્ = { શરીર, માથું અને
કોઠાને
સમમ્ = સીધાં
ચ = અને
અચલમ્ = સ્થિર
ધારયન્ = રાખી

સ્થિરઃ = દૃઢ થઈ
સ્વમ્ = પોતાના
નાસિકાગ્રમ્ = નાકની આગળી ઉપર
સંપ્રેક્ષ્ય = દ્રષ્ટિ રાખીને
દિશઃ = બીજી બાજુએ
અનવલોકયન્ = ન જોતાં;

પ્રશાન્તાત્મા વિગતલીર્ઘ્યયારિત્રતે સ્થિતઃ,
 મનઃ સંયમ્ય મચ્ચિત્તો યુક્ત આસીત મત્પરઃ. ૧૪
 પ્રશાન્તાત્મા વિગતલીઃ બ્રહ્મયારિત્રતે સ્થિતઃ
 મનઃ સંયમ્ય મચ્ચિત્તઃ યુક્તઃ આસીત મત્પરઃ

બ્રહ્મયારિત્રતે = બ્રહ્મચર્ય ત્રતમાં	સંયમ્ય = વશ કરીને
સ્થિતઃ = સ્થિર થઈ	મચ્ચિત્તઃ = {માનમાં ચિત્ત- વાળો (અને)}
વિગતલીઃ = ભય રહિત બની,	મત્પરઃ = પ્રભુપરાયણ (થઈ)
પ્રશાન્તાત્મા = {શાંતી મેળે શાંત અંતઃકરણવાળો (થઈ),	યુક્તઃ = {યોગમાં સ્થિર આસીત = {થાય.
મનઃ = મનને	

યુગ્જન્નેવં સદાત્માનં યોગી નિયતમાનસઃ,
 શાન્તિં નિર્વાણપરમાં મત્સંસ્થામધિગચ્છતિ. ૧૫
 યુગ્જન્ એવમ્ સદા આત્માનમ્ યોગી નિયતમાનસઃ
 શાન્તિમ્ નિર્વાણ પરમામ્ મત્સંસ્થામ્ અધિગચ્છતિ

એવમ્ = એ પ્રમાણે	મત્સંસ્થામ્ = {મારા સ્વરૂપમાં (રહેશી)
સદા = હમેશાં	નિર્વાણ = મોક્ષરૂપ
આત્માનમ્ = {ચિત્તને (પરમાત્મા- યુગ્જન્ = {માં) બેઠનારો	પરમામ્ = પરમ
નિયતમાનસઃ = સ્વાધીન મનવાળો	શાન્તિમ્ = શાંતિને
યોગી = યોગી	અધિગચ્છતિ = પામે છે.

નાત્યશ્રતસ્તુ યોગોઽસ્તિ ન એકાન્તમનશ્રતઃ,
 ન આતિ સ્વમશીલસ્ય જાત્રતો નૈવ આર્જુન. ૧૬
 ન અતિ અશ્રતઃ તુ યોગઃ અસ્તિ ન ચ એકાન્તમ્ અનશ્રતઃ
 ન ચ અતિ સ્વમશીલસ્ય જાત્રતઃ ન એવ ચ આર્જુન

पणु —

अर्जुन = हे अर्जुन !
 अति = बहुत
 अश्रतः = अनारने
 योगः = देश
 न अस्ति = (प्राप्त यतो) नहीं,
 य = तेम
 ओकान्तम् = मिलकुल
 अनश्रतः = थोड़ु अनारने
 तु = पणु

न = (प्राप्त यतो) नहीं
 य = अने
 अति = बहुत
 स्वप्रशीलस्य = शिंधनारने
 न = (प्राप्त यतो) नहीं;
 य येव = तेम न
 अश्रतः = [अलु अनारने
 ((मणु)
 न = (मिद्ध यतो) नहीं.

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु,
 युक्तरवभावणोधस्य योगो भवति दुःखहा. १७
 युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु
 युक्तस्वभावणोधस्य योगः भवति दुःखहा

युक्ताहार-विहारस्य = [योग्य आहारविहार
 विहारस्य = [वाणाने (तथा)
 कर्मसु = कर्मोभां

युक्तस्वभाव-
 णोधस्य = { योग्य प्रभावभां
 { शिंधनार तथा
 { अनारने (न)

युक्तचेष्टस्य = { योग्यचेष्टवाणाने
 { (अने)

दुःखहा = दुःखाने नाश करनारि
 योगः = (ये) योग
 भवति = (मिद्ध) थाय छे.

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते,
 निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्तं धृत्युच्यते तदा. १८
 यदा विनियतम् चित्तम् आत्मनि एव अवतिष्ठते
 निःस्पृहः सर्वकामेभ्यः युक्तं धृति उच्यते तदा

यदा = जयारे
 विनियतम् = अत्यंत वश करेव
 चित्तम् = चित्त
 आत्मनि = परमात्माभां

एव = न
 अवतिष्ठते = [सारी रीने स्थिर
 [यर्ध नय छे,
 तदा = तयारे

સર્વકામેભ્યઃ = [સંપૂર્ણ કામના-
ઓથી
નિઃસ્પૃહઃ = [સ્પૃહા રહિત થયેલો
પુરુષ
યુક્તઃ = યોગયુક્ત (છ)
ઈતિ = એમ
ઉચ્યતે = કહેવાય છે.

યથા દીપો નિવાતસ્થો નેજ્ઞંતે સોપમા સ્મૃતા,
યોગિનો યતચિત્તસ્ય યુંજતો યોગમાત્મનાઃ. ૧૯

યથા દીપઃ નિવાતસ્થઃ ન ઇજ્ઞંતે સા ઉપમા સ્મૃતા
યોગિનઃ યતચિત્તસ્ય યુંજતઃ યોગમ્ આત્મનઃ

યથા = જેમ
નિવાતસ્થઃ = [વાયુ રહિત સ્થાન-
માં રહેલો
દીપઃ = દીવો
ન ઇજ્ઞંતે = [ચલાયમાન થતો
નથી,
સા = તેવી જ
ઉપમા = ઉપમા
આત્મનઃ = પરમાત્માના
યોગમ્ યુંજતઃ = ધ્યાનમાં જોડાયેલા
યોગિનઃ = યોગીના
યતચિત્તસ્ય = જતેલા ચિત્તને
સ્મૃતા = અપાય છે.

યત્રોપરમતે ચિત્તં નિરુદ્ધં યોગસેવયા,
યત્ર ચૈવાત્મનાત્માનં પશ્યન્નાત્મનિ તુષ્યતિ. ૨૦
યત્ર ઉપર મતે ચિત્તમ્ નિરુદ્ધમ્ યોગસેવયા યત્ર
ચ જોવ આત્મના આત્માનમ્ પશ્યન્ આત્મનિ તુષ્યતિ
અને હે અશુન!—

યત્ર = જે સ્થિતિમાં
યોગસેવયા = યોગના અભ્યાસથી
નિરુદ્ધમ્ = નિરુદ્ધ થયેલું
ચિત્તમ્ = ચિત્ત
ઉપરમતે = શાંત થાય છે
ચ = અને
યત્ર = જેમાં
આત્મના = સૂક્ષ્મ પ્રુદ્ધિ વડે
આત્માનમ્ = પરમાત્માનો
પશ્યન્ = સાક્ષાત્કાર કરીને
આત્મનિ = પરમાત્મા
જોવ = જ
તુષ્યતિ = સંતુષ્ટ થાય છે,

સુખમાત્યન્તિકં યત્તદ્ બુદ્ધિઆલ્સમતીન્દ્રિયમ્,
વેત્તિ યત્ર ન ચૈવાયં સ્થિતશ્ચલતિ તત્તતઃ. ૨૧
સુખમ્ આત્યન્તિકમ્ યત્ તત્ બુદ્ધિઆલ્સમ્ આતીન્દ્રિયમ્
વેત્તિ યત્ર ન ચ એવ અયમ્ સ્થિતઃ ચલતિ તત્તતઃ

તથા:—

યત્ર	= જે અવસ્થામાં	તત્	= તે સુખને
આતીન્દ્રિયમ્	= { ઇન્દ્રિયો વહે ગ્રહણ ન કરાય એવું	વેત્તિ	= અનુભવે છે,
બુદ્ધિઆલ્સમ્	= { શુદ્ધ થયેલો બુદ્ધિ વહે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય	ચ	= અને (જે અવસ્થામાં)
આત્યન્તિકમ્	= અનંત	સ્થિતઃ	= સ્થિત થયેલો
યત્	= જે	અયમ્	= આ યોગી
સુખમ્	= સુખ છે,	તત્તતઃ	= ભગવત્ સ્વરૂપથી
		ન ચલતિ	= ચલાયમાન થતો
		એવ	= જ નથી,

યં લબ્ધ્વા આપરં લાભં મન્યતે નાધિકં તતઃ,
યસ્મિન્સ્થિતો ન દુઃખેન ગુરુણાપિ વિચાલ્યતે. ૨૨
યમ્ લબ્ધ્વા ચ અપરમ્ લાભમ્ મન્યતે ન અધિકમ્ તતઃ
યસ્મિન્ સ્થિતઃ ન દુઃખેન ગુરુણા અપિ વિચાલ્યતે

અને —

યમ્	= જે (લાભને)	યસ્મિન્	= જે અવસ્થામાં
લબ્ધ્વા	= પામીને	સ્થિતઃ	= સ્થિત થયેલો યોગી
અપરમ્	= ખીજ (કોઈ પણ)	ગુરુણા	= મોટામાં મોટા
લાભમ્	= લાભને	દુઃખેન	= દુઃખથી
તતઃ	= તેથી	અપિ	= પણ
અધિકમ્	= વધારે	ન	= { ચલાયમાન થતો નથી,
ન મન્યતે	= માનતો નથી,	વિચાલ્યતે	
ચ	= તથા,		

તં વિદ્યાદ્ દુઃખસંયોગવિયોગં યોગસંજ્ઞિતમ્,
 સ નિશ્ચયેન યોક્તવ્યો યોગોઽનિર્વિણ્ણયેતસા. ૨૩
 તમ્ વિદ્યાત્ દુઃખસંયોગવિયોગમ્ યોગસંજ્ઞિતમ્
 સઃ નિશ્ચયેન યોક્તવ્યઃ યોગઃ અનિર્વિણ્ણયેતસા

તમ્	= તે (નિરોધ) ને	સઃ	= તે
દુઃખ-		યોગઃ	= યોગ
સંયોગ-	= { દુઃખરૂપ સંસાર-	અનિર્વિણ્ણ-	= { ઉદ્વેગ રહિત
વિયોગમ્	= { ના સંયોગથી	યેતસા	= { ચિત્ત વડે
	રહિત		
યોગસંજ્ઞિતમ્	= 'યોગ' નામવાળો	નિશ્ચયેન	= નિશ્ચયપૂર્વક
વિદ્યાત્	= જાણે.	યોક્તવ્યઃ	= સાધવા યોગ્ય છે.

સંકલ્પપ્રભવાન્કામાન્સત્યેકત્વા સર્વાનશોષતઃ,
 મનસૈવેન્દ્રિયગ્રામં વિનિયમ્ય સમન્તતઃ. ૨૪
 સંકલ્પપ્રભવાન્ કામાન્ ત્યેકત્વા સર્વાન્ અશોષતઃ
 મનસા એવ ઇન્દ્રિયગ્રામમ્ વિનિયમ્ય સમન્તતઃ

સંકલ્પ-	= { સંકલ્પથી ઉત્પન્ન	મનસા	= મન વડે
પ્રભવાન્	= { થનારી	ઇન્દ્રિય-	} = ઇન્દ્રિયોના સમુદાયને
સર્વાન્	= બધી	ગ્રામમ્	
કામાન્	= વાસનાઓને	સમન્તતઃ	= બધી બાજુએથી
અશોષતઃ	= સંપૂર્ણપણે	એવ	= જ
ત્યેકત્વા	= ત્યજીને (અને)	વિનિયમ્ય	= સારી રીતે વશ કરીને,

શનૈઃ શનૈરુપરમેદ્ બુદ્ધ્યા ધૃતિગૃહીતયા,
 આત્મસંસ્થમ્ મનઃ કૃત્વા ન કિંચિદપિ ચિન્તયેત્. ૨૫
 શનૈઃ શનૈઃ ઉપરમેત્ બુદ્ધ્યા ધૃતિગૃહીતયા
 આત્મસંસ્થમ્ મનઃ કૃત્વા ન કિંચિત્ અપિ ચિન્તયેત્

ધૃતિ ગૃહી-	} = ધૈર્ય વાળી	આત્મ-	= { પરમાત્મામાં
તયા		સંસ્થમ્	
બુદ્ધ્યા	= બુદ્ધિ વડે	કૃત્વા	= કરી

મનઃ	= મનને	અપિ	= પણ
શનૈઃ શનૈઃ	= ધીરે ધીરે		
ઉપરમેત્	= શાંત કરે,		
કિંચિત્	= (ખીજી) કંઈ	ન ચિન્તયત્	= ચિન્તવન કરે નહિ;

યતો યતો નિશ્ચરતિ મનશ્ચયંલમસ્થિરમ્,
તતસ્તતો નિયમ્યૈતદાત્મન્યેવ વશં નયેત્. ૨૬

યતઃ યતઃ નિશ્ચરતિ મનઃ ચંચલમ્ અસ્થિરમ્
તતઃ તતઃ નિયમ્ય એતત્ આત્મનિ એવ વશમ્ નયેત્

અને:—

એતત્	= આ	તૈતઃ તતઃ	= તે તે કારણથી
અસ્થિરમ્	= સ્થિર ન રહેનાર	નિયમ્ય	= રાડીને
ચંચલમ્	= ચંચળ	આત્મનિ	= પરમાત્મામાં
મનઃ	= મન,	એવ	= જ
યતઃ યતઃ	= જે જે કારણથી	વશમ્	= નિરોધ
નિશ્ચરતિ	= { (વિષયોમાં) વિચરણ કરે	નયેત્	= કરે;

પ્રશાન્તમનસં દ્યોનં યોગિનં સુખમુત્તમમ્,
ઉપૈતિ શાન્તરજસં બ્રહ્મભૂતમકલ્મષમ્. ૨૭
પ્રશાન્તમનસમ્ હિ એનમ્ યોગિનમ્ સુખમ્ ઉત્તમમ્
ઉપૈતિ શાન્તરજસમ્ બ્રહ્મભૂતમ્ અકલ્મષમ્

હિ	= કેમ કે	બ્રહ્મભૂતમ્	= બ્રહ્મરૂપ થયેલા
શાન્ત-રજસમ્	} = રજેશુ રહિત	એનમ્	= એ
અકલ્મષમ્	= { પાપ (તમોગુણ) વગરના	યોગિનમ્	= યોગીને (જ)
પ્રશાન્ત-મનસમ્	= { અતિ શાંત મનવાળા	ઉત્તમમ્	= ઉત્તમ
		સુખમ્	= સુખ
		ઉપૈતિ	= પ્રાપ્ત થાય છે.

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः,

सुप्तेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते. २८

युञ्जन् एवम् सदा आत्मानम् योगी विगतकल्मषः

सुप्तेन ब्रह्मसंस्पर्शम् अत्यन्तम् सुखम् अश्नुते

तेः—

विगत-	= { (विक्षेप आवरण- कल्मषः = { (इष) मण रहित	युञ्जन्	= जेडते।
योगी	= योगी	सुप्तेन	= सुषुप्तपूर्वक
एवम्	= एव प्रमाद्ये	ब्रह्मसं- स्पर्शम्	= { परमात्मान्नी = { आसिद्धि
आत्मानम्	= { चित्तने (परमात्माभां)	अत्यन्तम्	= परम्
सदा	= कुशेशां	सुखम्	= सुप्तेन
		अश्नुते	= अनुशब्दे छे.

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि आत्मनि,

धक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः. २९

सर्वभूतस्थम् आत्मानम् सर्वभूतानि च आत्मनि,

धक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः

पुरषः—

योगयु- क्तात्मा	= { योगद्वारा चित्तने । = { परमात्माभां = { जेडनाशे,	सर्वभूतस्थम्	= सर्वभूतोभां शब्दे।
सर्वत्र	= सर्वभां	य	= तथा
समदर्शनः	= समदृष्टिवाणो	सर्वभूतानि	= सर्वभूतोने
आत्मानम्	= आत्माने	आत्मनि	= आत्माभां (शब्दां)
		धक्षते	= शुभे छे.

यो भां पश्यति सर्वत्र सर्वं च न पश्यति,

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति. ३०

यः भां पश्यति सर्वत्र सर्वम् च न पश्यति

तस्य अहम् न प्रणश्यामि सः च मे न प्रणश्यति

યઃ	= જે પુરુષ	તસ્ય	= તેને
સર્વત્ર	= સર્વ ભૂતોમાં	અહ્ય	= હું
મામ્	= મને (પરમાત્માને)	ન પ્રણુશ્યામ	= પરેશ્વર થતો નથી;
પશ્યતિ	= જુએ છે	ચ	= અને
ચ	= તથા	સઃ	= તે
સર્વમ્	= સર્વભૂતોને	મે	= મને
મયિ	= મારામાં	ન પ્રણુશ્યતિ	= અદૃષ્ટ થતો નથી,
પશ્યતિ	= જુએ છે,		

સર્વભૂતસ્થિતં યો માં લજ્જત્યેકત્વમાસ્થિતઃ,
 સર્વથા વર્તમાનોઽપિ સ યોગી મયિ વર્તતે. ૩૧
 સર્વભૂતસ્થિતમ્ યઃ મામ્ લજ્જતિ એકત્વમ્ આસ્થિતઃ
 સર્વથા વર્તમાનઃ અપિ સઃ યોગી મયિ વર્તતે

આ પ્રમાણે:—

એકત્વમ્	= એકાત્મભાવમાં	સઃ	= તે
આસ્થિતઃ	= સ્થિત થયેલો	યોગી	= યોગી
યઃ	= જે પુરુષ	સર્વથા	= ગમે તેમ
સર્વભૂત-	= [સર્વભૂતોમાં (આ- સ્થિતમ્] = [તમારે) રહેલો	વર્તમાનઃ	= વર્તતો (હોય)
સ્થિતમ્		આપ	= છતાં પણ
મામ્	= મને (પરમાત્માને)	મયિ	= મારામાં (જ)
લજ્જતિ	= લજે છે,	વર્તતે	= રહેલો છે.

આત્મૌપમ્યેન સર્વત્ર સમં પશ્યતિ યોઽર્જુન,
 સુખં વા યદિ વા દુઃખં સ યોગી પરમેા ભતઃ. ૩૨
 આત્મૌપમ્યેન સર્વત્ર સમમ્ પશ્યતિ યઃ અર્જુન
 સુખમ્ વા યદિ વા દુઃખમ્ સઃ યોગી પરમઃ ભતઃ

અર્જુન	= હે અર્જુન !	સુખમ્	= સુખ
યઃ	= જે યોગી	યદિ વા	= અથવા
સર્વત્ર	= સર્વ ભૂતોમાં	દુઃખમ્ વા	= દુઃખને પણ

આત્મોપચયેન=પોતાના દર્શાવથી	યોગી	=યોગી
સમમ્ =સમાન	પરમઃ	=પરમ (શ્રેષ્ઠ)
પશ્યતિ =જુએ છે,	મતઃ	=માન્યો છે.
સઃ =તે		

અર્થુનં ઉવાચ

ચોડ્યં યોગસ્ત્વયા પ્રોક્તઃ સામ્યેન મધુસૂદન,
એતરયાહં ન પશ્યામિ ચંચલત્વાસ્થિતિં સ્થિરામ્. ૩૩

યઃ અયમ્ યોગઃ ત્વયા પ્રોક્તઃ સામ્યેન મધુસૂદન
એતરસ્ય અહમ્ ન પશ્યામિ ચંચલત્વાન્ સ્થિતિમ્ સ્થિરામ્

મધુસૂદન =હે મધુસૂદન !	ચંચલત્વાત્=	{(મનની) ચંચળ-
ત્વયા =તમે		તાને લીધે
ય. =જે	અહમ્ =હું	
અયમ્ =આ	એતરસ્ય =એની	
સામ્યેન =સમસાવ યુક્ત	સ્થિરામ્ =	{લાંબા વખત
યોગઃ =યોગ		{સુધી રહેનારી.
પ્રોક્તઃ =ઠણો, (પણ)	સ્થિતિમ્ =સ્થિતિને	
	ન પશ્યામિ=જોતો નથી;	

ચંચલં હિ મનઃ કૃષ્ણ પ્રમાયિ બલવદ્દંભમ્,
તસ્યાહં નિશ્ચલં મન્યે વાયોરિવ સુદુષ્કરમ્. ૩૪

ચંચલમ્ હિ મનઃ કૃષ્ણ પ્રમાયિ બલવત્ દંભમ્
તસ્ય અહમ્ નિશ્ચલમ્ મન્યે વાયોઃ ઇવ સુદુષ્કરમ્

હિ =કેમ કે	અહમ્ =	(માટે) હું
કૃષ્ણ =હે કૃષ્ણ !	તસ્ય =તેને	
મનઃ =	(આ) મન	
બલવત્ =બળવાન	નિશ્ચલમ્ =	વશ કરવું (એ)
દંભમ્ =દંડ, (અને)	વાયોઃ =	વાયુને (ચોંટવા)
પ્રમાયિ =	{શીઘ્ર ઉદ્રિયોમાં	
	{ક્ષોભ ઉપબળનાર	
ચંચલમ્ =ચંચળ (હિ);	ઇવ =	જેવું
	સુદુષ્કરમ્ =	અત્યંત કઠિન
	મન્યે =	માનું છું.

શ્રી ભગવાનુવાચ

અસંશયં મહાબાહો મનો દુર્નિગ્રહં ચલમ્,
અભ્યાસેન તુ કૌન્તેય વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે. ૩૫
અસંશયમ્ મહાબાહો મનઃ દુર્નિગ્રહમ્ ચલમ્
અભ્યાસેન તુ કૌન્તેય વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે

મહાબાહો = હે મહાબાહો !	કૌન્તેય = હે અર્જુન !
મનઃ = (આ) મન	અભ્યાસેન = અભ્યાસ વડે
ચલમ્ = ચંચળ (અને)	ચ = અને
દુર્નિગ્રહમ્ = વશ કરવું મુશ્કેલ (છે)	વૈરાગ્યેણ = વૈરાગ્ય વડે
અસંશયમ્ = (એમાં) સંશય નથી,	ગૃહ્યતે = (તે) વશ કરાય છે.
તુ = પરંતુ	

અસંયતાત્મના યોગો દુઃપ્રાપ્ ધૃતિ મે મતિઃ,
વશ્યાત્મના તુ યતતા શક્યોઽવાપ્તુમુપાયતઃ. ૩૬
અસંયતાત્મના યોગઃ દુઃપ્રાપ્ઃ ધૃતિ મે મતિઃ
વશ્યાત્મના તુ યતતા શક્યઃ અવાપ્તુમ્ ઉપાયતઃ

અસંય- તાત્મના = { જેણે મન વશ કર્યું નથી તેને	યતતા = યતનશીલ પુરુષ વડે
યોગઃ = યોગ	ઉપાયતઃ = સાધનથી
દુઃપ્રાપ્ઃ = પ્રાપ્ત થવો મુશ્કેલ છે,	અવાપ્તુમ્ = પ્રાપ્ત કરવો
તુ = પરંતુ	શક્યઃ = શક્ય (છે)
વશ્યાત્મના = { જેણે મનને વશ કર્યું છે (એવા)	ધૃતિ = એવો
	મે = મારો
	મતિઃ = મત (છે).

અર્જુન ઉવાચ

અયતિઃ શ્રદ્ધયોપેતો યોગાચ્ચલિતમાનસઃ,
અપ્રાપ્ય યોગસંસિદ્ધિં કાં ગતિં કૃષ્ણ ગચ્છતિ. ૩૭
અયતિઃ શ્રદ્ધયા ઉપેતઃ યોગાત્ ચલિતમાનસઃ
અપ્રાપ્ય યોગસંસિદ્ધિ મયાતિમ્ કામ કૃષ્ણ ગચ્છતિ

કૃષ્ણ = હે કૃષ્ણ !

શ્રદ્ધયા ઉપેતઃ- શ્રદ્ધાવાળો

અયતિઃ = યત્નહીન

યોગાત્ = યોગથી

ચલિત-
માનસ = {ચલિત મનવાળો
(પુનઃ)}

યોગ-
મચિદ્ધિમ્ = {યોગચિદ્ધિને

અપ્રાપ્ય = ન પામતાં

કામ્ = કંઈ

ગતિમ્ = ગતિને

ગચ્છતિ = પામે છે ?

કચ્ચિન્નોભયવિભ્રષ્ટચિન્નાભ્રમિવ નશ્યતિ,
અપ્રતિષ્ઠો મહાબાહો વિમૂઢો બ્રહ્મણઃ પથિ. ૩૮
કચ્ચિન્ન ન ઉભયવિભ્રષ્ટ ચિન્નાભ્રમ્ ઇવ નશ્યતિ
અપ્રતિષ્ઠ મહાબાહો વિમૂઢ બ્રહ્મણઃ પથિ

મહાબાહો = હે મહાબાહો !

કચ્ચિન્ન = શૂ

બ્રાહ્મણ = ભગવત્પ્રાસિના

પથિ = માર્ગમાં

વિમૂઢઃ = ભ્રાન્તિ પામેલો

અપ્રતિષ્ઠ. = {કર્મ અને ઉપા-
મનાના) આધાર
રહિત પુરુષ

ચિન્નાભ્રમ્ = છૂટા પડેલા વાદળની

ઇવ = પેઢે

ઉભયવિભ્રષ્ટ = {જ્ઞાન અને કર્મ
બંને માર્ગથી
(ભગવત્પ્રાસિ અને
માસારિક ભોજી-
થી) ભ્રષ્ટ થયેલો

ન નશ્યતિ = {નાશ તો પામતો
નથી ?

એતન્મે સંશયં કૃષ્ણ હેતુમર્હસ્યશેપતઃ,
ત્વદન્યઃ સંશયસ્યાસ્ય હેત્તા ન હ્યુપપદ્યતે. ૩૯
એતત્ મે સંશયમ્ કૃષ્ણ હેતુમ્ અર્હસિ અશેપતઃ
ત્વદન્ય સંશયસ્ય અસ્ય હેત્તા ન હિ ઉપપદ્યતે .

કૃષ્ણ = હે કૃષ્ણ !

મે = મારા

એતત્ = આ

સંશયમ્ = સંશયને (આપ)

અશેપતઃ = સંપૂર્ણ

હેતુમ્ = નાશ કરવાને

અર્હસિ = યોગ્ય છો,

હિ = કેમ કે

ત્વદન્યઃ = {આપ વિના ખીજે | સંશયસ્ય = સંશયને
(કોઈ) | છેતા = છેદનાર
અરય = આ | ન ઉપપદ્યતે = મળવો સંભવ નથી.

શ્રી ભગવાનુવાચ

પાર્થ નૈવેહ નામુત્ર વિનાશસ્તસ્ય વિધતે,
ન હિ કલ્યાણકૃત્કશ્ચિદ્ દુર્ગતિં તાત ગચ્છતિ. ૪૦

પાર્થ ન એવ ઇહ ન અમુત્ર વિનાશ તસ્ય વિધતે
ન હિ કલ્યાણકૃત્ કશ્ચિત્ દુર્ગતિમ્ તાત ગચ્છતિ

પાર્થ = હે. પાર્થ !	હિ = કેમ કે
તસ્ય = તે પુરુષને	તાત = હે વત્સ !
ઇહ = આ લોકમાં (તેમ જ)	કલ્યાણકૃત્ = સુખ કર્મ કરનાર
અમુત્ર = પરલોકમાં	કશ્ચિત્ = કોઈ પણ
એવ = પણ	દુર્ગતિમ્ = દુર્ગતિને
વિનાશઃ = વિનાશ	ન ગચ્છતિ = પામવો નથી.
ન વિધતે = થતો નથી,	

પ્રાપ્ય પુણ્યકૃતાં લોકાનુષિત્વા શાશ્વતીઃ સમાઃ,
શુચીનાં શ્રીમતાં ગેહે યોગબ્રહ્મોઽસિન્નયતે. ૪૧

પ્રાપ્ય પુણ્યકૃતામ્ લોકાન્ ઉષિત્વા શાશ્વતીઃ સમાઃ
શુચીનામ્ શ્રીમતામ્ ગેહે યોગબ્રહ્મઃ અસિન્નયતે

પરંતુ—

યોગબ્રહ્મઃ = યોગબ્રહ્મ પુરુષ	સમાઃ = વરો સુધી
પુણ્યકૃતામ્ = પુણ્યવાનોના	ઉષિત્વા = રહીને
લોકાન્ = { (સ્વર્ગાદિ) ઉત્તમ લોકોને	શુચીનામ્ = સદાચારી
પ્રાપ્ય = પામી (ત્યાં)	શ્રીમતામ્ = શ્રીમતોના
શાશ્વતીઃ = ઘણા	ગેહે = ઘરમાં
	અસિન્નયતે = જન્મે છે.

અથવા યોગિનામેવ કુલે ભવતિ ધીમતામ્,
 એતદ્ધિ દુર્લભતરં લોકે જન્મ યદીદ્રશમ્. ૪૨
 અથવા યોગિનામ્ એવ કુલે ભવતિ ધીમતામ્
 એતત્ હિ દુર્લભતરમ્ લોકે જન્મ યત્ ઈદ્રશમ્

અથવા	= અથવા	યત્	= જે
ધીમતામ્	= જ્ઞાનવાન	ઈદ્રશમ્	= આ પ્રકારનો
યોગિનામ્	= યોગીઓના	જન્મ	= જન્મુ છે
એવ	= જ	એતત્	= એ
કુલે	= કુળમાં	હિ	= ખરેખર
ભવતિ	= જન્મે છે (અને)	દુર્લભતરમ્	= અતિ દુર્લભ છે.
લોકે	= લોકમાં		

તત્ર તં બુદ્ધિસંયોગં લભતે પૌર્વદેહિકમ્,
 યતતે ચ તતો ભૂયઃ સંસિદ્ધૌ કુરુનન્દન. ૪૩
 તત્ર તમ્ બુદ્ધિસંયોગમ્ લભતે પૌર્વદેહિકમ્
 યતતે ચ તતઃ ભૂયઃ સંસિદ્ધૌ કુરુનન્દન

કુરુનન્દન	= [હિ કુરુનન્દન ! (તે પુરુષ)	લભતે	= પામે છે,
તત્ર	= ત્યાં	ચ	= અને
તમ્	= તે	તતઃ	= તેના પ્રભાવથી
પૌર્વદેહિકમ્	= { પૂર્વદેહમાં સાધન કરેલા	ભૂયઃ	= (તે) ફરીને
બુદ્ધિ-	= { સમ બુદ્ધિયોગના	સંસિદ્ધૌ	= { ભગવત્પ્રાસિદ્ધ સિદ્ધિ માટે
સંયોગમ્	= { સંસ્કારોને	યતતે	= પ્રયત્ન કરે છે.

પૂર્વાભ્યાસેન તેનૈવ દ્વિયતે હવશોઽપિ સઃ,
 જિજ્ઞાસુરપિ યોગસ્ય શબ્દબ્રહ્માતિવર્તતે. ૪૪
 પૂર્વાભ્યાસેન તેન એવ દ્વિયતે હિ અવશઃ અપિ સઃ
 જિજ્ઞાસુઃ અપિ યોગસ્ય શબ્દબ્રહ્મ અતિવર્તતે

હિ	= કેમ કે	હિયતે એવ =	{ (ઈશ્વર તરફ) ખેયાય છે જ, (કેમ કે એ)
સ	= તે (યોગબ્રહ્મ પુરુષ)	યોગસ્ય	= સમ બુદ્ધિરૂપ યોગનો
અવશ	= { અમ ચમી (હોવા છતા)	બિજાસુ	= બિજાસુ
અપિ	= પણ	અપિ	= પણ
તેન	= તે	શબ્દબ્રહ્મ	= { વેદમાં કહેલા સકામ કર્મોને
પૂર્વાભ્યાસેન	= પૂર્વના અભ્યાસ વડે	અતિવર્તતે	= ઓળંગી જાય છે

પ્રયત્નાદ્યતમાનસ્તુ યોગી સંશુદ્ધકિરિબધઃ,
અનેકજન્મસંસિદ્ધરતતો યાતિ પરાં ગતિમ્. ૪૫
પ્રયત્નાત્ યતમાન તુ યોગી સશુદ્ધકિરિબધ
અનેકજન્મસંસિદ્ધ તત યાતિ પરામ્ ગતિમ્

અનેકજન્મ	= { અનેક જન્મોના પુણ્યોથી અત કરણ ની શુદ્ધિને પામેલો	મ શુદ્ધ- કિરિબધ	= { સ પૂર્ણ પાપોથી મારી રીતે શુદ્ધ થઈ
અશિદ્ધ		તત	= તે સાધનના પ્રભાવથી
તુ	= અને	પરામ્	= પરમ
પ્રયત્નાત્	= અતિ પ્રયત્નથી	ગતિમ્	= ગતિને
યતમાન	= અભ્યાસ કરનારો	યાતિ	= { પામે (એમાં કહેવું જ શક્ય)
યોગી	= યોગી		

તપસ્વિભ્યોઽધિકો યોગી જ્ઞાનિભ્યોઽપિ મતોઽધિકઃ,
કર્મિભ્યશ્ચાધિકો યોગી તરમાધોગી ભવાર્જુન. ૪૬
તપસ્વિભ્ય અધિકઃ યોગી જ્ઞાનિભ્ય અપિ મત અધિક
કર્મિભ્ય ચ અધિક યોગી તસ્માત્ યોગી ભવ અર્જુન

કેમ કે —

કર્મિભ્ય	= { (મકામ) કર્મ કરનારાઓથી	અધિક	= ઐક છે,
યોગી	= યોગી	તપસ્વિભ્ય	= તપસ્વીઓ કરતા
		યોગી	= યોગી

અધિકઃ	= શ્રેષ્ઠ છે	મતઃ	= માનેશો. (છે);
ય	= અને	તરમાત્ર	= માટે
જ્ઞાનિભ્યઃ	= (જ્ઞાન) જ્ઞાનીઓથી	અર્જુન	= હે અર્જુન ! (તું)
અપિ	= પણ	યોગી	= યોગી
અધિકઃ	= શ્રેષ્ઠ	ભવ	= થા.

યોગિનામપિ સર્વેષાં મહાગતેનાન્તરાત્મના,
શ્રદ્ધાવાન્ભજતે યો માં સ મે યુક્તતમો મતઃ. ૪૭

. યોગિનામ્ અપિ સર્વેષામ્ મહાગતેન અન્તરાત્મના
શ્રદ્ધાવાન્ ભજતે યઃ મામ્ સઃ મે યુક્તતમઃ મતઃ
હે અર્જુન !—

સર્વેષામ્	= સર્વ	મામ્	= મને
યોગિનામ્	= યોગીઓમાં	ભજતે	= (નિરંતર) ભજે છે,
અપિ	= પણ	સઃ	= તે (યોગી)
યઃ	= જે	મે	= મને
શ્રદ્ધાવાન્	= શ્રદ્ધાવાન યોગી	યુક્તતમ	= અતિશ્રેષ્ઠ
મહાગતેન	= મારામાં ક્ષીન થયેલા	મતઃ	= માન્ય (છે).
અન્તરાત્મના	= અન્તરાત્મા વડે		

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં

યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે

આત્મસંયમયોગો નામ

પદોર્ધ્વાયઃ ૬

અધ્યાય ૭ મો

શ્રી ભગવાનુવાચ

મધ્યાસક્તમનાઃ પાર્થ યોગં યુન્મન્મદાશ્રયઃ,
અસંશયં સમગ્રં માં યથા જ્ઞાસ્યસિ તત્શૃણુ. ૧
મયિ આસક્તમનાઃ પાર્થ યોગમ્ યુન્મન્ મદાશ્રયઃ
અસંશયમ્ સમગ્રમ્ મામ્ યથા જ્ઞાસ્યસિ તત્ શૃણુ

પાર્થ	=હે પાર્થ ! (૩)	યથા	=જે રીતે
મયિ	=મારામાં	અસંશયમ્	=સંશયરહિત (અને).
આસક્ત- મનાઃ	= { પ્રીતિયુક્ત મન- વાળો (અને)	સમગ્રમ્	= { સંપૂર્ણ (વિભૂતિ, બળ અને એશ્વર્યા- દિ ગુણોથી યુક્ત)
મદાશ્રયઃ	=મારો આશ્રય લઈ	જ્ઞાસ્યસિ	=(૩) જાણે
યોગમ્ યુન્મન્	= { યોગમાં બેડાઈ (ચિત્તવૃત્તિ એકાગ્ર કરી)	તત્	=તે
મામ્	=મને	શૃણુ	=સાંભળ.

જ્ઞાનં તેહં સવિજ્ઞાનમિદં વક્ષ્યામ્યશેષતઃ,
યજ્ઞજ્ઞાત્વા નેહભૂયોઽન્યજ્ઞાતવ્યમવશિષ્યતે. ૨
જ્ઞાનમ્ તે અહમ્ સવિજ્ઞાનમ્ ઇદમ્ વક્ષ્યામિ અશેષતઃ
યત્ જ્ઞાત્વા ન ઇહ ભૂયઃ અન્યત્ જ્ઞાતવ્યમ્ અવશિષ્યતે

અહમ્	=હું	યત્	=જેને
તે	=તને	જ્ઞાત્વા	=જાણીને
ઇદમ્	=આ	ભૂયઃ	=ફરી
જ્ઞાનમ્	=(મારા) જ્ઞાનને	ઇહ	=આ સંસારમાં
સવિજ્ઞાનમ્	=રહેલું મહિત	અન્યત્	=બીજું કંઈ પણ
અશેષતઃ	=સંપૂર્ણપણે	જ્ઞાતવ્યમ્	=જાણવા યોગ્ય
વક્ષ્યામિ	=કહીશ (કે)	ન અવશિષ્યતે	=ખાકી રહેતું નથી.

મનુષ્યાણાં સહસ્રેષુ કશ્ચિદતતિ સિદ્ધયે,
 યતતામપિ સિદ્ધાનાં કશ્ચિન્માં વેત્તિ તત્ત્વતઃ. ૩
 મનુષ્યાણામ્ સહસ્રેષુ કશ્ચિત્ યતતિ સિદ્ધયે
 યતતામ્ અપિ સિદ્ધાનામ્ કશ્ચિન્ મામ વેત્તિ તત્ત્વત

પરંતુ —

મનુષ્યેષુ	= હજારે	મિદ્ધાનામ્	= યોગીઓમાંથી
મનુષ્યાણામ્	= મનુષ્યોમાંથી	અપિ	= પણ
કશ્ચિન્	= કોઈક જ	કશ્ચિન્	= કોઈક જ
મિદ્ધય	= મારી પ્રાપ્તિ માટે	મામ્	= મને
યતતિ	= યત્ન કરે છે, (અને)	તત્ત્વત	= તત્ત્વથી
યતતામ્	= યત્ન કરનારા	વેત્તિ	= જાણે છે

ભૂમિરોપોડનલો વાયુઃ ખં મનો બુદ્ધિરેવ ચ,
 અહંકાર ઇતીયં મે લિન્ના પ્રકૃતિરથધા. ૪

ભૂમિ આપ અનન્ય વાયુ ખમ્ મન બુદ્ધિ એવ ચ
 અહંકાર ઇતિ ઇયમ્ મે લિન્ના પ્રકૃતિ અથધા

હે અનુન !—

ભૂમિ	= પૃથ્વી	ચ	= અને
આપ	= જળ	અહંકાર	= અહંકાર (અ યક્ત)
અનન્ય	= અગ્નિ	ઇતિ	= એ પ્રમાણે
વાયુ	= વાયુ	મે	= મારી
ખમ્	= આકાશ	ઇયમ્	= આ
એવ	= તથા	પ્રકૃતિ	= પ્રકૃતિ
મન	= મન (અહંકાર)	અથધા	= આહં પ્રકારે
બુદ્ધિ	= બુદ્ધિ (મહત્તર)	લિન્ના	= વહે ચાલેલી છે

અપરેયમિતસ્ત્વન્યાં પૃકૃતિં વિદ્ધિ મે પરામ્,
 હવભૂતાં મહાબાહો યથેદં ધાર્યતે જગત્. ૫

અપરા ઇયમ્ ઇતઃ તુ અન્યામ્ પ્રકૃતિમ્ વિદ્ધિ મે પરામ્
જીવભૂતામ્ મહાબાહો યયા ઇદમ્ ધાર્યતે જગત્

ઇયમ્	= આ (આઠ પ્રકારની)	પરામ્	= પરા (ચેતન)
અપરા	= અપરા (પ્રકૃતિ છે)	પ્રકૃતિમ્	= પ્રકૃતિ
તુ	= પરંતુ	વિદ્ધિ	= જાણુ (કે)
મહાબાહો	= હે મહાબાહો !	યયા	= જેના વડે
ઇતઃ	= એનાથી	ઇદમ્	= આ (સંપૂર્ણ)
અન્યામ્	= બીજી	જગત્	= જગત
જીવભૂતામ્	= જીવજંતુ	ધાર્યતે	= ધારણ કરાય છે.
મે	= મારી		

એતદ્યોનીનિ ભૂતાનિ સર્વાણીત્યુપધારય,
અહં કૃત્સ્તસ્ય જગતઃ પ્રભવઃ પ્રલયસ્તથા. ૬
એતદ્યોનીનિ ભૂતાનિ સર્વાણિ ઇતિ ઉપધારય
અહમ્ કૃત્સ્તસ્ય જગતઃ પ્રભવઃ પ્રલયઃ તથા

હિ અશુન ! તું -

સર્વાણિ	= સઘળાં	અહમ્	= (તેથી) હું
ભૂતાનિ	= પ્રાણીઓ	કૃત્સ્તસ્ય	= સંપૂર્ણ
એતદ્યોનીનિ	= { આ જે પ્રકૃતિઓ- થી જ ઊત્પન્ન થાય છે }	જગતઃ	= જગતને
ઇતિ	= એમ	પ્રભવઃ	= ઉત્પન્ન કરનાર
ઉપધારય	= જાણુ,	તથા	= તથા
		પ્રલયઃ	= નાશ (કરનાર છું)

મત્તઃ પરતરં નાન્યત્કિંચિદસ્તિ ધનંજય,
મયિ સર્વમિદં પ્રોતમ્ સૂત્રે મણિગણા ઇવ. ૭

મત્તઃ પરતરમ્ ન અન્યત્ કિંચિત્ અસ્તિ ધનંજય
મયિ સર્વમ્ ઇદમ્ પ્રોતમ્ સૂત્રે મણિગણાઃ ઇવ

ધનંજય = હે ધનંજય !		સર્વમ્ = આખું (જગત)
મતઃ = મારાથી		સૂત્રે = દોરામાં
પરતરમ્ = વધારે મોટું		મણિગણાઃ = મણિઓની
અન્યત્ = બીજું		ઇવ = પેઠે
કિંચિત્ = કોઈ પણ (તત્ત્વ)		મયિ = મારામાં
ન અસ્તિ = નથી.		પ્રોતમ્ = પહેલાથેણું છે.
ઇદમ્ = આ		

રસોઽહમખ્યુ કૌન્તેય પ્રભાસ્મિ શશિસૂર્યયોઃ,

પ્રણવઃ સર્વવેદેષુ શબ્દઃ જે પૌરુષં નૃપુ. ૮

રસઃ અહમ્ અખ્યુ કૌન્તેય પ્રભા અસ્મિ શશિસૂર્યયોઃ

પ્રણવઃ સર્વવેદેષુ શબ્દઃ જે પૌરુષમ્ નૃપુ

કૌન્તેય = હે અર્જુન !		સર્વવેદેષુ = સર્વ વેદોમાં
અખ્યુ = જણમાં		પ્રણવઃ = પ્રણવ (હું છું)
અહમ્ = હું		જે = આકાશમાં
રસઃ = રસ છું,		શબ્દઃ = શબ્દ (તથા)
શશિસૂર્યયોઃ = ચંદ્ર અને સૂર્યમાં		નૃપુ = પુરુષોમાં
પ્રભા = પ્રકાશ		પૌરુષમ્ = પુરુષત્વ (હું છું)
અસ્મિ = હું છું,		

પ્રુણ્યો ગન્ધઃ પૃથિવ્યાં ચ તેજશ્ચાસ્મિ વિભાવસૌ,

ઇવનં સર્વભૂતેષુ તપશ્ચાસ્મિ તપસ્વિપુ. ૯

પ્રુણ્યઃ ગન્ધઃ પૃથિવ્યામ્ ચ તેજઃ ચ અસ્મિ વિભાવસૌ

ઇવનમ્ સર્વભૂતેષુ તપઃ ચ અસ્મિ તપસ્વિપુ

તથા:—

પૃથિવ્યામ્ = પૃથ્વીમાં		વિભાવસૌ = અગ્નિમાં
પ્રુણ્યઃ = પવિત્ર		તેજઃ = તેજ
ગન્ધઃ = ગંધ		અસ્મિ = હું છું,
ચ = તથા		ચ = અને

સર્વભૂતેષુ = સર્વ પ્રાણીઓમાં	તપસ્વિણુ = તપસ્વીઓમાં
જીવનમ્ = જીવન (જી)	તપઃ = તપ
ચ = અને	અરિમ્ = હું, છું.

બીજાં માં સર્વભૂતાનાં વિદ્ધિ પાર્થ સનાતનમ્,
બુદ્ધિર્બુદ્ધિમતામસ્મિ તેજસ્તેજસ્વિનામહમ્. ૧૦

બીજમ્ મામ્ સર્વભૂતાનામ્ વિદ્ધિ પાર્થ સનાતનમ્
બુદ્ધિઃ બુદ્ધિમતામ્ અસ્મિ તેજઃ તેજસ્વિનામ્ અહમ્

૧૧ીઃ—

પાર્થ = હે અર્જુન ! (તું)	બુદ્ધિમતામ્ = વિવેકીઓની
સર્વભૂતાનામ્ = સર્વ પ્રાણીઓનું	બુદ્ધિઃ = વિવેકશક્તિ (તથા)
સનાતનમ્ = સનાતન	તેજસ્વિનામ્ = પ્રભાવશાળીઓને
બીજમ્ = કારણુ	તેજઃ = પ્રભાવ
મામ્ = મને	અહમ્ = હું
વિદ્ધિ = જાણુ.	અસ્મિ = છું.

બલ્લં બલવતાં ચાહં કામરાગવિવર્જિતમ્,
ધર્માવિરુદ્ધો ભૂતેષુ કામેષ્ઠસ્મિ ભરતર્પણ. ૧૧

બલ્લમ્ બલવતામ્ ચ અહમ્ કામરાગવિવર્જિતમ્
ધર્માવિરુદ્ધઃ ભૂતેષુ કામઃ અસ્મિ ભરતર્પણ

ભરતર્પણ = હે ભરતશ્રેષ્ઠ !	ચ = અને
બલવતામ્ = બળવાનોનું	ભૂતેષુ = સર્વ પ્રાણીઓમાં
કામરાગ-વિવર્જિતમ્ = [કામના અને આસક્તિ રહિત	ધર્માવિરુદ્ધઃ = [ધર્મને અનુકૂળ (એવો)
બલમ્ = બળ	કામ = કામ (ભોગની ઇચ્છા)
અહમ્ = હું (છું)	અસ્મિ = છું.

યે યૈવ સાત્ત્વિકા ભાવા રાજસાસ્તામસાશ્ચ યે,
મત્ત એવેતિ તાન્વિદ્ધિ ન ત્વહં તેષુ તે મયિ. ૧૨

યે ચ એવ સાત્ત્વિકાઃ ભાવાઃ રાજસાઃ તામસાઃ ચ યે

મતાઃ એવ ઇતિ તાન્ વિદ્ધિ ન તુ અહમ્ તેષુ તે મયિ

ચ	= અને	એવ	= જ (ભિપ્રયેલા છે)
યે યે	= જે જે	ઇતિ	= એમ
સાત્ત્વિકાઃ	= સાત્ત્વિક	વિદ્ધિ	= જણ,
રાજસાઃ	= રાજસ	તુ	= પરંતુ
ચ એવ	= તેમ જ	તેષુ	= તેઓમાં
તામસાઃ	= તામસ	અહમ્ ન	= હું (રહેલો) નથી,
ભાવાઃ	= પદાર્થો (છે)	તે	= તેઓ
તાન્	= તે (બધાને તું)	મયિ	= મારામાં (હકિપત છે)
મતાઃ	= મારાથી		

ત્રિભિર્ગુણમયૈર્ભાવૈરેણિઃ સર્વમિદં જગત્,

મોહિતં નાભિજનાતિ મામેભ્યઃ પરમઅન્યથમ્. ૧૩

ત્રિભિઃ ગુણમયૈઃ ભાવૈઃ એભિઃ સર્વમ્ ઇદમ્ જગત્

મોહિતમ્ ન અભિજનાતિ મામ્ એભ્યઃ પરમ્ અન્યથમ્

એભિઃ	= આ	સર્વમ્	= સઘણું
ત્રિભિઃ	= ત્રણ પ્રકારના	જગત્	= જગત
ગુણમયૈઃ	= { ગુણોના કાર્યરૂપ (સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ)	એભ્યઃ	= એ (ત્રણે ગુણો)થી
ભાવૈઃ	= ભાવો વડે	પરમ્	= પર
મોહિતમ્	= મોહ પામેલું	મામ્	= મને
ઇદમ્	= આ	અન્યથમ્	= અંધિનાશીને
		ન અભિ- જનાતિ	= { તત્ત્વથી જાણતું નથી.

દૈવી હેપા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા,

મામેવ યે પ્રપદન્તે માયામેતાં તરન્તિ તે.

દૈવી હિ એપા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા

મામ્ એવ યે પ્રપદન્તે માયામ્ એતામ્ તરન્તિ તે

હિ	= કેમ કે	યે	= (પરંતુ) જે પુરુષો
મમ	= મારી	મામ્	= મને
એવા	= આ	એવ	= જ
દેવી	= અલૌકિક	પ્રપચન્તે	= નિરંતર ભજે છે,
શુશ્રુષી	= ત્રિશુશ્રુષી	તે	= તેઓ
માયા	= માયા	એતામ્	= આ
દુરત્યયા	= તરવી યુદ્ધકેલ (છે)	માયામ્	= માયાને
		તરન્તિ	= તરી જાય છે.

ન માં દુષ્ટતિનો મૂઢાઃ પ્રપચન્તે નરાધમાઃ,
 માયયાપહૃતજ્ઞાના આસુરં ભાવમાશ્રિતાઃ. ૧૫
 ન મામ્ દુષ્ટતિનઃ મૂઢાઃ પ્રપચન્તે નરાધમાઃ
 માયયા અપહૃતજ્ઞાનાઃ આસુરમ્ ભાવમ્ આશ્રિતાઃ

પણ:—

માયયા	= માયા વડે	આશ્રિતાઃ	= વશ થયેલા
અપહૃત-	= {જેમતું જ્ઞાન હરાઈ	દુષ્ટતિનઃ	= { (અને) દ્વિવિત
જ્ઞાનાઃ	= {ગયું છે એવા		= {કર્મો કરનારા
મૂઢાઃ	= મૂઢ લોકો	નરાધમાઃ	= નરાધમો
આસુરમ્	= આસુરી	મામ્	= મને
ભાવમ્	= સ્વભાવને	ન પ્રપચન્તે	= ભજતા નથી.

ચતુર્વિધા ભજન્તે માં જનાઃ સુકૃતિનોઽર્જુન,
 આર્તો જિજ્ઞાસુરર્થાર્થી જ્ઞાની ચ ભરતર્પણ. ૧૬
 ચતુર્વિધાઃ ભજન્તે મામ્ જનાઃ સુકૃતિનઃ અર્જુન
 આર્તાઃ જિજ્ઞાસુઃ અર્થાર્થી જ્ઞાની ચ ભરતર્પણ

પણ:—

ભરતર્પણ	= {હો ભરતવંશીઓ-	અર્થાર્થી	= {સંસારના પદાર્થો-
	= {માં મેક		= {ની કામનાવાળા
અર્જુન	= અર્જુન !	આર્તાઃ	= દુઃખી

નિઃસાસુઃ = {મારા સ્વરૂપને જાણવાની ઇચ્છા- વાળા	અભિવિધાઃ = ચાર પ્રકારનાં
અ = અને	સુકૃતિનઃ = પુણ્યશાળી
જ્ઞાની = જ્ઞાની (એ)	જનાઃ = મનુષ્યો
	મામ્ = મને
	ભજન્તે = ભજે છે.

તેમાં જ્ઞાની નિત્યયુક્ત એકભક્તિર્વિશિષ્યતે,

પ્રિયો હિ જ્ઞાનિનોઽત્યર્થમહં સ મમ પ્રિયઃ. ૧૭

તેમાં જ્ઞાની નિત્યયુક્તઃ એકભક્તિઃ વિશિષ્યતે

પ્રિયઃ હિ જ્ઞાનિનઃ અત્યર્થમ્ આહમ્ સઃ અ મમ પ્રિયઃ

તેમાં = તેઓમાં (પણ)	જ્ઞાની = જ્ઞાની ભક્ત
નિત્યયુક્તઃ = {મદા મારામાં વિશિષ્યતે = અતિ ઉત્તમ છે, રિધર થયેલો હિ = હેમ હે	
એકભક્તિઃ = અનન્ય ભક્તિવાળો જ્ઞાનિનઃ = જ્ઞાનીને	

+ (૧) જે રાગ અથવા શરીરદુઃખથી પીડાતો હોય અને દુઃખના નિવારણાર્થે પ્રભુને ધણા કરુણભાવથી યાદ કરતો હોય, તે આર્તભક્ત કહેવાય છે. જેમ કે-કૌપદી, ગજરાજ, સુધન્વા વગેરે.

(૨) જે રાત્રિદિવસ પ્રભુને શોધવામાં-જાણવામાં મગ્ન રહે છે, તે નિઃસાસુ ભક્ત કહેવાય છે. જેમ કે-સાધન કરનારા ઋષિમુનિઓ, પરીક્ષિત રામ વગેરે

(૩) જે શરીરમુખ, સ્ત્રીમુખ, પુત્રમુખ, રાત્ર્યમુખ, સ્વર્ગમુખ અને બીજા સાંસારિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિને માટે પ્રભુને યાદ કરે છે, તે અર્થાર્થ-ભક્ત કહેવાય છે. જેમ કે-ધ્રુવ, વિશ્વપણ, મુગ્ધીવ આદિ.

(૪) જે શરીરનાં મુખદુઃખાદિને સદન દરીને દોષ પણ બોલ્ય પદાર્થની ઇચ્છા વિના અને દોષ પણ અન્ય વસ્તુને જાણવાની ઇચ્છા વિના 'પ્રભુનું ભજન કરું એ મારી દરજ્જા છે' એવું સમજીને રાત્રિદિવસ પ્રભુભજનમાં લીન રહે છે, તે જ્ઞાની ભક્ત કહેવાય છે. જેમ કે-સતરંગમાર, નારદ વગેરે

અહમ્	= હું	સઃ	= તે જ્ઞાની
અત્યર્થમ્	= અત્યંત	મમ	= મને
પ્રિયઃ	= પ્રિય (છું)	પ્રિયઃ	= (અત્યંત) પ્રિય (છે).
મ્	= અને		

ઉદારાઃ સર્વં એવૈતે જ્ઞાની ત્વાત્મૈવ મે મતમ્,
આસ્થિતઃ સ હિ યુક્તાત્મા મામેવાનુત્તમાં ગતિમ્. ૧૮

ઉદારાઃ સર્વં એવ એને જ્ઞાની તુ આત્મા એવ મે મતમ્
આસ્થિતઃ સઃ હિ યુક્તાત્મા મામ્ એવ અનુત્તમામ્ ગતિમ્

એતે	= એ	હિ	= કેમ કે
સર્વં	= સુઘળા (લક્ષ્મી)	યુક્તાત્મા	= રિધર પુદ્ધિવાળો
ઉદારાઃ	= ઊંચી કેટલિના	સઃ	= તે (જ્ઞાની લક્ષ્મ)
એવ	= જ (છે)	અનુત્તમામ્	= અતિ ઉત્તમ
તુ	= પણ	ગતિમ્	= ગતિસ્વરૂપ
જ્ઞાની	= જ્ઞાની (તો) સાક્ષાત્	મામ્	= માશર્મા
આત્મા	= મારું સ્વરૂપ	એવ	= જ
એવ	= જ છે (એવો)	આસ્થિતઃ	= [સારી રીતે સ્થિત ધર્મેણ (છે).
મે	= મારો		
મતમ્	= મત (છે),		

બહુનાં જન્મનામન્તે જ્ઞાનવાન્માં પ્રપદ્યતે,
વાસુદેવઃ સર્વમિતિ સ મહાત્મા સુદુર્લભઃ. ૧૯
બહુનામ્ જન્મનામ્ અન્તે જ્ઞાનવાન્ મામ્ પ્રપદ્યતે
વાસુદેવઃ સર્વમ્ ઇતિ સઃ મહાત્મા સુદુર્લભઃ

બહુનામ્	= બહુ	ઇતિ	= એ પ્રમાણે
જન્મનામ્	= જન્મોને	જ્ઞાનવાન્	= જ્ઞાનવાળો (યદ્ય)
અન્તે	= અંતે (મનુષ્ય)	મામ્	= મને
સર્વમ્	= આ સઘથું	પ્રપદ્યતે	= ભજે છે,
વાસુદેવઃ	= વાસુદેવ જ (છે)	સઃ	= એવો

ગહાત્મા = મહાત્મા

સુદુર્લભઃ = અતિ દુર્લભ (છે).x

કામૈસ્તૈસ્તૈર્હૃતજ્ઞાનાઃ પ્રપદન્તેઽન્યદેવતાઃ

તં તં નિયમમાસ્થાય પ્રકૃત્યા નિયતાઃ સ્વયા. ૨૦

કામૈઃ તૈઃ તૈઃ હૃતજ્ઞાનાઃ પ્રપદન્તે અન્યદેવતાઃ

તમ્ તમ્ નિયમમ્ આસ્થાય પ્રકૃત્યા નિયતાઃ સ્વયા

સ્વયા = પોતાની

પ્રકૃત્યા = (તુચ્છ) પ્રકૃતિ વડે

નિયતાઃ = પરાધીન બનેલા

તૈઃ તૈઃ = તે તે

કામૈઃ = { (ભાગોની)
કામનાઓ વડેહૃતજ્ઞાનાઃ = { જેમનું જ્ઞાન નાશ
પામ્યું છે એવા

તમ્ તમ્ = તે તે (દેવોના)

નિયમમ્ = નિયમોને

આસ્થાય = ધારણ કરીને

અન્યદેવતાઃ = બીજા દેવોને

પ્રપદન્તે = ભજે છે.

યો યો યાં યાં તતું ભક્તઃ શ્રદ્ધયાર્થિતુમિચ્છતિ.

તસ્ય તસ્યાયલાં શ્રદ્ધાં તામેવ વિદધામ્યહમ્. ૨૧

ય યઃ પામ્ યામ્ તતુમ્ ભક્તઃ શ્રદ્ધયા અર્થિતુમ્ ઇચ્છતિ

• તસ્ય તસ્ય અયલામ્ શ્રદ્ધામ્ તામ્ એવ વિદધામિ અહમ્

યઃ યઃ = જે જે

ભક્તઃ = (સકામી) ભક્ત

યામ્ યામ્ = જે જે

તતુમ્ = દેવતાની પ્રતિમાને

શ્રદ્ધયા = શ્રદ્ધાથી

અર્થિતુમ્ = પૂજવા

ઇચ્છતિ = ઇચ્છે છે,

અહમ્ = હું

તસ્ય તસ્ય = તે તે (ભક્તની)

શ્રદ્ધામ્ = (ને ને) શ્રદ્ધાને

તામ્ એવ = તે જ દેવતા પ્રત્યે

અયલામ્ = રિથર

વિદધામિ = કરું છું.

• x લૌકિક પદાર્થ માટે જ્યો મને જાણે છે, તેઓ તે પદાર્થ પામે છે; પણ પછી તેની અસારતા જાણે અનુભવાતાં તેઓ મને જ પામવા ઇચ્છીને સંસારમુક્ત થાય છે. જે વિશેષ રજોમુશ્મી તથા તમોમુશ્મી પુરોષ પોતાની ઇચ્છા પૂરી થવા માટે કુદ દેવો વગેરેને ઉપાસે છે, તેઓ તે આ જન્મ-મરણરૂપી સંસારમાં જટક્યા જ કરે છે.

સ તથા શ્રદ્ધયા યુક્તસ્તસ્થારાધનમીહતે,
લભતે ચ તતઃ કામાન્મયૈવ વિહિતાન્ હિ તાન્. ૨૨
સઃ તથા શ્રદ્ધયા યુક્તઃ તસ્ય આરાધનમ્ ઇહતે
લભતે ચ તતઃ કામાન્ મથા એવ વિહિતાન્ હિ તાન્

અને —

સઃ	=તે પુરુષ	તતઃ	=તેની પાસેથી
તથા	=તે	મથા	=મેં
શ્રદ્ધયા	=શ્રદ્ધા વડે	એવ	=જ
યુક્તઃ	=યુક્ત થઈને	વિહિતાન્	=વિહિત કરેલા
તસ્ય	=તે દેવની (પ્રતિમાની)	તાન્	=તે તે
આરાધનમ્	=પૂજા	કામાન્	=છાંછિત ભાગોને
ઇહતે	=કરે છે	હિ	=નિશ્ચય
ચ	=અને	લભતે	=મેળવે છે.

અન્તવત્તુ ફલં તેષાં તદ્ભવત્યદ્યમેધસામ્,
દેવાન્દેવયજ્ઞો યાન્તિ મહલકતા યાન્તિ મામપિ. ૨૩
અન્તવત્તુ તુ ફલમ્ તેષામ્ તત્ ભવતિ અદ્યમેધસામ્,
દેવાન્ દેવયજ્ઞઃ યાન્તિ મહલકતાઃ યાન્તિ મામ્ અપિ

તુ	=પણ	દેવયજ્ઞઃ	=દેવોને પૂજવારા
તેષામ્	=તે	દેવાન્	=દેવોને
અદ્યમેધ- સામ્	= [અદ્ય ઇન્દ્રિ- વાળાઓનું	યાન્તિ	=પામે છે.
તત્	=તે	અપિ	=પરંતુ
ફલમ્	=ફળ	મહલકતાઃ	=મારા ભક્તો
અન્તવત્	=નાશવાળું	મામ્	=મને (જ)
ભવતિ	=હોય છે, (કેમ કે)	યાન્તિ	=પામે છે.

અવ્યક્તં વ્યક્તિમાયત્ત્વં મન્યન્તે મામણુદ્ધયઃ,
પરં ભાવમજાતન્તો મમાવ્યયમનુત્તમમ્. ૨૪

અવ્યક્તમ્ વ્યક્તિમ્ આપન્નમ્ મન્યન્તે મામ્ અબુદ્ધયઃ
પરમ્ ભાવમ્ અજ્ઞનન્તઃ મમ અવ્યયમ્ અનુત્તમમ્

મમ	= મારા	અબુદ્ધયઃ	= બુદ્ધિહીન મનુષ્યો
અનુત્તમમ્	= સર્વોત્તમ	અવ્યક્તમ્	= સ્થૂળ રૂપરહિત
અવ્યયમ્	= અવિનાશી	મામ્	= મને
પરમ્	= સૂક્ષ્મ	વ્યક્તિમ્	= {સ્થૂળ દેહધારી
ભાવમ્	= રવરૂપને	આપન્નમ્	= { (કોઈ જીવ)
અજ્ઞનન્તઃ	= ન જાણનાર	મન્યન્તે	= માને છે.

નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસમાવૃતઃ,
મૂઢોઽયમ્ નાલિજ્ઞનાતિ લોકો મામજ્ઞમવ્યયમ્, ૨૫
ન અહમ્ પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસમાવૃતઃ મૂઢઃ,
અયમ્ ન અલિજ્ઞનાતિ લોકઃ મામ્ અજ્ઞમ્ અવ્યયમ્

કારણ કે:—

યોગમાયા સમાવૃતઃ	= { પોતાની યોગ- માયા વડે આવૃત થયેલા	મૂઢઃ	= (તે માયાથી) મોહ પામેલ
અહમ્	= હું	અયમ્	= આ
સર્વસ્ય	= સર્વને	લોકઃ	= જગત
પ્રકાશઃ	= પ્રત્યક્ષ	મામ્	= મને
ન	= (થતો) નથી,	અજ્ઞમ્	= જન્મરહિત (તથા)
		અવ્યયમ્	= અવિનાશીરૂપ
		ન અલિજ્ઞનાતિ	= નજાણું નથી.

વેદાહં સમતીતાનિ વર્તમાનાનિ ચાર્જુન,
ભવિષ્યાણિ ચ ભૂતાનિ માં તુ વેદ ન કશ્ચન. ૨૬
વેદ અહમ્ સમતીતાનિ વર્તમાનાનિ ચ અર્જુન
ભવિષ્યાણિ ચ ભૂતાનિ મામ્ તુ વેદ ન કશ્ચન

અર્જુન	= હે અર્જુન ।	ચ	= તથા
સમતીતાનિ	= પહેલાં થઈ ગયેલાં	વર્તમાનાનિ	= હાલ રહેલાં

ચ = ચને | ટ = પણ
 ભવિષ્યાણિ = ભવિષ્યમાં થનારાં | મામ્ = મને
 ભૂતાનિ = સર્વ પ્રાણીઓને | કમન = કોઈ
 અહમ્ = હું | ન વેદ = જાણતો નથી.
 વેદ = જાણું છું,

ઇચ્છાદેવસમુત્થેન દ્વન્દ્વમોદેન ભારત,
 સર્વભૂતાનિ સંમોહં સર્ગે યાન્તિ પરંતપ. ૨૭
 ઇચ્છાદેવસમુત્થેન દ્વન્દ્વમોદેન ભારત
 સર્વભૂતાનિ સંમોહમ્ સર્ગે યાન્તિ પરંતપ

૩મ ક્રે:—

ભારત = હે ભરતવંશી | ઇચ્છાદેવ- = { ઇચ્છા અને દેવથી
 સમુત્થેન = { ઉત્પન્ન થયેલા
 પરંતપ = અર્જુન ! | દ્વન્દ્વમોદેન = { સુખદુઃખાદિ દ્વન્દ્વ-
 સર્વભૂતાનિ = મયળાં પ્રાણીઓ | સંમોહમ્ = અત્યંત વ્યાકુળતાને
 સર્ગે = જન્મકાળે | યાન્તિ = પામે છે.

યેપાં ત્વન્તગતં પાપં જનનાં પુણ્યકર્મણામ્,
 તે દ્વન્દ્વમોહનિર્મુક્તા ભજન્તે માં દદત્તા: ૨૮
 યેપામ્ તુ અન્તગતમ્ પાપમ્ જતાનામ્ પુણ્યકર્મણામ્
 તે દ્વન્દ્વમોહનિર્મુક્તા: ભજન્તે મામ્ દદત્તા:

તુ = પરંતુ (નિષ્કામભાવથી) | તે = તેઓ
 યેપામ્ = જે | દ્વન્દ્વમોહ- } = રાગદેવાદિ દ્વન્દ્વ-
 પુણ્યકર્મણામ્ = પુણ્યશાળી | નિર્મુક્તા: } = રૂપ મોહથી મુક્ત
 જનનામ્ = પુરુષોનાં | દદત્તા: = દદ નિમયથી
 પાપમ્ = પાપ | મામ્ = મને
 અન્તગતમ્ = નાશ પામ્યાં છે, | ભજન્તે = ભજે છે.

જરામરણમોક્ષાય મામાશ્રિત્ય યતન્તિ ચે,
 તે પ્રહા તદ્વિદુઃ કૃત્સ્નમધ્યાત્મં કર્મ આખિલમ્. ૨૯

જરામરણમોક્ષાય મામ્ આશ્રિત્ય ચતન્તિ ચે તે

અથ તત્ વિદુઃ કૃત્સ્નમ્ અધ્યાત્મમ્ કર્મ ચ અખિલમ્

યે = જેઓ

મામ્ = મારે

આશ્રિત્ય = આશ્રય કરી

જરામર- } = જરામરણથી

ણમોક્ષાય } = છુટવા મારે

ચતન્તિ = ચત્ન કરે છે,

તે = તેઓ

તત્ = તે

અથ = અર્થને,

કૃત્સ્નમ્ = સંપૂર્ણ

અધ્યાત્મમ્ = અધ્યાત્મને,

ચ = તથા

કર્મ = { કર્મને (મહાપ્રાપ્તિ-
ના ઉપાયને)

અખિલમ્ = સંપૂર્ણપણે

વિદુઃ = જાણે છે.

સાધિભૂતાધિદેવં માં સાધિયશં ચ ચે વિદુઃ,

પ્રયાણકાલેઽપિ ચ માં તે વિદુર્યુક્તચેતસાઃ. ૩૦

સાધિભૂતાધિદેવમ્ ગામ્ સાધિયજમ્ ચ ચે વિદુઃ

પ્રયાણકાલે અપિ ચ મામ્ તે વિદુઃ યુક્તચેતસઃ

એ પ્રમાણે:—

યે = જેઓ

સાધિભૂત- } = અધિભૂત અને

અધિદેવમ્ } = અધિદેવ સહિત+

ચ = તથા

સાધિયજમ્ = અધિયજ સહિત

મામ્ = મને

વિદુઃ = જાણે છે,

તે = તેઓ

પ્રયાણકાલે = મરણકાળે

અપિ = પણ

યુક્તચેતસઃ = { મારામાં એકાગ્ર
ચિત્તવાળા થઈ

મામ્ = મને

ચ = જ

વિદુઃ = જાણે છે (પામે છે).

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ અન્નવિધાયાં.

યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે જ્ઞાનવિજ્ઞાન-

યોગો નામ સમ્પ્રભોડધ્યાયઃ ૭

+ આ 'અધિભૂત, અધિદેવ અને અધિયજ' શુ? તે હવે પછીના અધ્યાય-
માં સમજાવે છે.

અધ્યાય ૮ મો

અર્ચુન ઉભાય

કિં તદ્વશ્ન કિમધ્યાત્મં કિં કર્મ પુરુષોત્તમ,
અધિભૂતં ચ કિં પ્રોક્તમધિદેવં કિમુચ્યતે. ૧

કિમ્ તત્ પ્રશ્ન કિમ્ અધ્યાત્મમ્ કિમ્ કર્મ પુરુષોત્તમ
અધિભૂતમ્ ચ કિમ્ પ્રોક્તમ્ અધિદેવમ્ કિમ્ ઉચ્યતે

પુરુષોત્તમ = હે પુરુષોત્તમ !

તત્ પ્રશ્ન કિમ્ = તે પ્રશ્ન શું ?

અધ્યાત્મ કિમ્ = અધ્યાત્મ શું ?

કર્મ કિમ્ = કર્મ શું ?

ચ = વળી

અધિભૂતમ્ = અધિભૂત

કિમ્ પ્રોક્તમ્ = શું કહ્યું ? (તથા)

અધિદેવમ્ = અધિદેવ

કિમ્ ઉચ્યતે = શું કહેવાય છે ?

અધિયજ્ઞઃ કથં કોઽન્ન દેહેસ્મિન્મધુસૂદન,
પ્રયાણકાલે ચ કથં જ્યેષ્ઠાસિ નિયતાત્મભિઃ. ૨

અધિયજ્ઞઃ કથમ્ કઃ અન્ન દેહે અસ્મિન્ મધુસૂદન

પ્રયાણકાલે ચ કથમ્ જ્ઞેયઃ અસિ નિયતાત્મભિઃ

મધુસૂદન = હે મધુસૂદન !

અન્ન = ખાદ્ય

અધિયજ્ઞઃ = અધિયજ્ઞ

કઃ = કોણ છે ? (અને તે)

અસ્મિન્ = આ

દેહે = શરીરમાં

કથમ્ = કેવી રીતે છે ?

ચ = અને

પ્રયાણકાલે = મરણ સમયે

નિયતાત્મભિઃ = એકાગ્ર ચિત્ત વદે

કથમ્ = (આપ) કેવી રીતે

જ્ઞેયઃ અસિ = જાણવા યોગ્ય છો ?

શ્રી ભગવાતુભાય

અક્ષરં પ્રશ્ન પરમં સ્વભાવોઽધ્યાત્મમુચ્યતે,
ભૂતભાવોદ્ભવકરો વિસર્ગઃ કર્મસંશિતઃ. ૩

અક્ષરમ્ બ્રહ્મ પરમમ્ સ્વભાવઃ અધ્યાત્મમ્ ઉચ્યતે
ભૂતભાવોદ્ભવકરઃ વિસર્ગઃ કર્મસંજિતઃ

પરમમ્ = સર્વશ્રેષ્ઠ શુદ્ધ	ભૂતભાવોદ્ભવકરઃ =	{ ભૂતોની ઉત્પત્તિ તથા ઉત્તતિ કરનારો
અક્ષરમ્ = અવિનાશી પરમાત્મા		
બ્રહ્મ* = બ્રહ્મ (છે) (અને)		
સ્વભાવઃ = {તેનું પોતાનું સ્વરૂપ, અંતરાત્મા	વિસર્ગઃ =	{ (શાસ્ત્રવિહિત યજ્ઞ દાનાદિ નિમિત્તે દ્રવ્ય વગેરેનો) ત્યાગ
અધ્યાત્મમ્ = અધ્યાત્મ		
ઉચ્યતે = કહેવાય છે, (તથા)	કર્મસંજિતઃ =	કર્મનામથી કહેલો છે.

અધિભૂત* ક્ષરો ભાવઃ પુરુષશ્ચાધિદેવતમ્,

અધિયજ્ઞોઽહમેવાત્ર દેહે દેહભૂતાં વર.

૪

અધિભૂતમ્ ક્ષરઃ ભાવઃ પુરુષઃ ચ અધિદેવતમ્

અધિયજ્ઞઃ અહમ્ એવ અત્ર દેહે દેહભૂતામ્ વર

તથા:—

ક્ષરઃ ભાવઃ = {ઉત્પન્ન થઈ નાશ થનારા પદાર્થો	પુરુષઃ =	{વિરાટપુરુષ (હિ- રણ્ય ગર્ભ-બ્રહ્મા)*
અધિભૂતમ્ = અધિભૂત છે		
ચ = અને	અધિદેવતમ્ =	અધિદેવ છે, (અને)

* જન પશુ અક્ષર (નાશ રહિત) છે, તો તે પશુ પરબ્રહ્મ કેમ નહિ ? તેનો ઉત્તર એ છે, કે બ્રહ્મની પેઠે જીવ કાંઈ જગતનું મૂળ કારણ નથી. શ્રુતિ કહે છે, કે 'એણે તદસત્ત્વં ગામિં માત્રાણા અમિવદંતિ' અર્થાત્ 'હે ગામિં! બ્રહ્મવેતાઓ જોને અક્ષરબ્રહ્મ કહે છે તેને જ કારણરૂપ જાણવા.' માટે જીવનું સ્વરૂપ બેતાં તે બ્રહ્મરૂપ નથી—જો કે પોતાના મૂળ સ્વરૂપે તો બધું જ બ્રહ્મ છે; પશુ અહીં એ વાત કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી; માત્ર એ બંને વચ્ચે ફેર શું છે! તે કહેવાનો ઉદ્દેશ છે.

x મૂર્ધમંડળ અધિષ્ઠાતક દેવ છે.

દેહજૂતામ્ = { હે દેહધારીઓમાં એવ = જ (વિભક્તિરૂપથી)
 વર = { એક અર્જુન !
 અન્ = આ (મનુષ્ય)
 દેહે = શરીરમાં અભિયનઃ = { અધિયન (સર્વ
 અહમ્ = હું (વાસુદેવ) કર્મનો કળદાતા
 { છ') .

અન્તકાલે ચ મામેવ સ્મરન્મુક્ત્વા કલેવરમ્,
 યઃ પ્રયાતિ સ મહાભાવં યાતિ નાસ્ત્યન સંશયઃ. ૫
 અન્તકાલે ચ મામ્ એવ સ્મરન્ મુક્ત્વા કલેવરમ્
 યઃ પ્રયાતિ સ. મહાભાવમ્ યાતિ ન અસ્તિ અન સંશયઃ

ચ = અને	પ્રયાતિ = જાય છે,
યઃ = જે (પુરુષ)	સઃ = ને
અન્તકાલે = અન્તકાળે	મહાભાવમ્ = મારા સ્વરૂપને
મામ્ એવ = મને જ	યાતિ = પામે છે
સ્મરન્ = સ્મરણ કરતો	અન = એમા
કલેવરમ્ = શરીર	સંશય = સંશય
મુક્ત્વા = છોડીને	ન અસ્તિ = નથી.

યં યં વાઽપિ સ્મરન્ભાવં ત્યજત્યન્તે કલેવરમ્,
 તં તમેવંતિ કૌન્તેય સદા તદ્ભાવભાવિતઃ. ૬
 યમ્ યમ્ વા અપિ સ્મરન્ ભાવમ્ ત્યજતિ અન્તે કલેવરમ્
 તમ્ તમ્ એવ એતિ કૌન્તેય સદા તદ્ભાવભાવિતઃ

વા અપિ = અથવા તો	તમ્ તમ્ = તે તે (પદાર્થને)
કૌન્તેય = હે અર્જુન !	એવ = જ
અન્તે = (મનુષ્ય) અન્તકાળે	એતિ = તે પામે છે, (કારણ કે)
યમ્ યમ્ = જે જે	સદા = હમેશાં (તેણે)
ભાવમ્ = પદાર્થને	તદ્ભાવ-ભાવિતઃ = { તે જ પદાર્થનું { ચિન્તન કરેલું { હોય છે.
સ્મરન્ = સ્મરણ કરતો	
કલેવરમ્ = શરીરને	
ત્યજતિ = છોડે છે	

તસ્માત્સર્વેષુ કાલેષુ મામનુસ્મર યુધ્ય ચ,
મય્યર્પિતમનોબુદ્ધિર્માભિવૈષ્યસ્યસંશયમ્. ૭

તસ્માત્ સર્વેષુ કાલેષુ મામ્ અનુસ્મર યુધ્ય ચ
મયિ અર્પિતમનોબુદ્ધિઃ મામ્ એવ એષ્યસિ અસંશયમ્

તસ્માત્	= { તે માટે (હે અર્જુન ! તું)	મયિ	= મારામાં
સર્વેષુ કાલેષુ =	{ સર્વ કાળમાં (હમેશાં)	અર્પિતમને- બુદ્ધિઃ	{ મન અને બુદ્ધિને અર્પણ કરી
મામ્	= મારું	અસંશયમ્	= નક્કી
અનુસ્મર	= સ્મરણ કર	મામ્	= મને
ચ	= અને	એવ	= જ
યુધ્ય =	યુદ્ધ પણ કર (એ પ્રમાણે)	એષ્યસિ	= પામીશ.

અભ્યાસયોગયુક્તેન ચેતસા નાન્યગામિના,
પરમં પુરુષં દિવ્યં યાતિ પાર્થાનુચિન્તયન્. ૮

અભ્યાસયોગયુક્તેન ચેતસા ન અન્યગામિના

પરમમ્ પુરુષમ્ દિવ્યમ્ યાતિ પાર્થ અનુચિન્તયન્

પાર્થ	= હે પાર્થ !	અનુ-	{ હમેશાં ચિન્તન
અભ્યાસ-	{ નિરંતર પ્રભુચિન્તન-	ચિન્તયન્	{ કરનારો પુરુષ
યોગયુક્તેન	= { રૂપ યોગથી યુક્ત	પરમમ્	= પરમ
ન અન્ય-	{ બીજા કશામાં	દિવ્યમ્	= દિવ્ય
ગામિના	= { નહિ જનારા	પુરુષમ્	= પુરુષને (પરમાત્માને)
ચેતસા	= ચિત્ત વડે	યાતિ	= પામે છે.

કવિં પુરાણમનુશાસિતારમણોરણીયાંસમનુસ્મરેદયઃ,
સર્વસ્ય ધાતારમચિન્ત્યરૂપમાદિત્યવર્ણં તમસા પરસ્તાત્. ૯
પ્રયાણકાલે મનસાઽયત્નેન ભક્ત્યા યુક્તો યોગબલ્લેન ચૈવ,
બ્રુવોર્મધ્યે પ્રાણમાવેશ્ય સમ્યક્ સર્ત્ત પરં પુરુષમુપૈતિ દિવ્યમ્. ૧૦

પ્રયાણકાલે ભક્ત્યા યોગબલેન ચ યુક્તઃ યઃ ક્ષુભોઃ મધ્યે
પ્રાણં સમ્યક્ આવેશ્ય અચલેન મનસાં દર્શિં પુરાણં
અનુશાસિતારં સર્વસ્ય ધાતારં અચિત્યરૂપં આદિત્યવર્ણં તમસઃ
પરસ્તાત્ અણોઃ અણીયાંસં (માં એવ) અનુસ્મરેત્ સઃ
(બ્રહ્મરન્દ્રેણ પ્રાણાન્ ઉત્ક્રમ્ય) તં પરં દિવ્યં પુરુષં યાતિ

પ્રયાણકાલે = મરતી વખતે

ભક્ત્યા = ભક્તિ

ચ = અને

યોગબલેન = યોગબળ વડે

યુક્તઃ = યુક્ત

યઃ = જે (પુરુષ)

ક્ષુભોઃ = જે ભયાંતી

મધ્યે = વચ્ચે

પ્રાણમ્ = પ્રાણોને

સમ્યક્ = સારી રીતે સાવધાનતાથી

આવેશ્ય = સ્થાપન કરીને

અચલેન મનસાં = સ્થિર મનવડે

દર્શિંમ્ = સર્વજ્ઞ

પુરાણમ્ = શાનાદિ

અનુશાસિતારમ્ = સર્વના નિયંતા

સર્વસ્ય ધાતારમ્ = { બધાંને કર્મ
પ્રમાણે કરી
આપનારા

અચિત્યરૂપમ્ = { ચિત્તવીન રાકાય
એવા રૂપવાળા

આદિત્યવર્ણમ્ = સૂર્ય જેવી કાંતિવાળા

તમસઃ પરસ્તાત્ = { અજ્ઞાનરૂપ અધા-
સ્તાત્ = { રાધી અત્યંત દૂર

અણોઃ અણીયાંસમ્ = { સૂક્ષ્મથી પલુચાતિ
સૂક્ષ્મ (એવા)

માં = મને

એવ = ૦

અનુસ્મરેત્ = રમરણ કરે

સઃ = { તે (પુરુષ) (બ્રહ્મ-
રંબ્રદ્વારા પ્રાણોનો
પરિત્યાગ કરીને)

તમ્ = તે

પરમ્ = શ્રેષ્ઠ

દિવ્યમ્ = દિવ્ય

પુરુષમ્ = પુરુષને

ઉપૈતિ = પામે છે.

યદક્ષરં વેદવિદો વદન્તિ વિશન્તિ યદતથો વીતરાગાઃ,
યદિચ્છન્તો બ્રહ્મચર્યાં ચરન્તિ તત્તે પદં સંબ્રહેણ પ્રવક્ષ્યે. ૧૧
યત્ અક્ષરમ્ વેદવિદઃ વદન્તિ વિશન્તિ યત્ યતથઃ વીતરાગાઃ
યત્ ઇચ્છન્તઃ બ્રહ્મચર્યાં ચરન્તિ તત્ તે પદમ્ સંબ્રહેણ પ્રવક્ષ્યે

વેદવિદઃ	= વેદને જાણનારા	ઇચ્છન્તઃ	= { ઇચ્છતા (શુરુ પાસે રહી)
યત્	= જેને	બ્રહ્મચર્યમ્	= બ્રહ્મચર્ય
અક્ષરમ્	= ઓંકાર (નામથી)	ચરન્તિ	= પાળે છે
વદન્તિ	= કહે છે,	તત્	= તે
વીતરાગાઃ	= આસક્તિરહિત	પદમ્	= (પરમ) પદને
યતયઃ	= યત્નશીલ મહાત્માઓ	તે	= (હું) તને
યત્	= જેમાં (ધ્યાનદ્વારા)	સંબ્રહેણુ	= દંઠામાં
વિશન્તિ	= પ્રવેશ કરે છે (તથા)	પ્રવશ્યે	= કહીશ.
યત્	= જે (પરમ પદને)		

સર્વદ્વારાણિ સંયમ્ય મનો હૃદિ નિરુદ્ય ચ,
 મૂઢન્યાધાયાત્મનઃ પ્રાણુમાસ્થિતો યોગધારણામ્. ૧૨
 ઓમિત્યેકાક્ષરં બ્રહ્મ વ્યાહરન્બ્રામનુસ્મરન્,
 યઃ પ્રયાતિ ત્યજન્દેહં સ યાતિ પરમાં ગતિમ્. ૧૩
 સર્વદ્વારાણિ સંયમ્ય ચ મનઃ હૃદિ નિરુદ્ય ઓમ્ ઇતિ
 એકાક્ષરં બ્રહ્મ વ્યાહરન્ માં અનુસ્મરન્ આત્મનઃ
 યોગધારણાં આસ્થિતઃ યઃ પ્રાણું મૂઢિ આધાય દેહં
 ત્યજન્ પ્રયાતિ સઃ પરમાં ગતિં યાતિ

સર્વદ્વારાણિ	= સઘળી છદ્ધિયાને	વ્યાહરન્	= ઉચ્ચારતો
સંયમ્ય	= વશ કરી	અનુ	= (અને) સાથમાં
ચ	= અને	માં	= માન
મનઃ	= મનને	સ્મરન્	= સ્મરણ કરતો
હૃદિ	= હૃદયમાં	આત્મનઃ	= આત્માની
નિરુદ્ય	= રોકી	યોગધારણામ્	= યોગધારણામાં
ઓમ્ ઇતિ	= ઓમ પ્રમાણે	આસ્થિતઃ	= સ્થિર થયેલો
એકાક્ષરમ્	= એક અક્ષરરૂપ	યઃ	= જે (પુરુષ)
બ્રહ્મ	= બ્રહ્મને	પ્રાણુમ્	= પ્રાણને
		મૂઢિ	= બ્રહ્મરંધ્રમાં

આધાય	= ચડાવી	સઃ	= તે
દેહમ્	= દેહને	પરમામ્	= પરમ
ત્યજન્	= ત્યજતો	ગતિમ્	= ગતિ (પરમાત્મા)ને
પ્રયાતિ	= પ્રયાણ કરે છે,	યાતિ	= પામે છે.

અનન્યચેતાઃ સતતં યો માં સ્મરતિ નિત્યશઃ,
તસ્યાહં સુલભઃ પાર્થ નિત્યયુક્તસ્ય યોગિનઃ. ૧૪
અનન્યચેતાઃ સતતં યઃ માં સ્મરતિ નિત્યશઃ
તસ્ય અહમ્ સુલભઃ પાર્થ નિત્યયુક્તસ્ય યોગિનઃ

વળી.—

પાર્થ	= હે અર્જુન !	તસ્ય	= તે
યઃ	= જે (પુરુષ)	નિત્યયુક્તસ્ય	= [મારામાં નિરંતર યુક્ત થયેલા]
અનન્યચેતાઃ	= એક ચિત્તે	યોગિનઃ	= યોગીને
નિત્યશઃ	= સદા (જીવતાં સુધી)	અહમ્	= હું
સતતમ્	= નિરંતર	સુલભઃ	= [સુલભ છું (સહજ મામ થાઉં છું)].
મામ્	= મારું (જ)		
સ્મરતિ	= સ્મરણ કરે છે,		

મામુપેત્ય પુનર્જન્મ દુઃખાલયમશાશ્વતમ્,
નાપ્નુવન્તિ મહાત્માનઃ સંસિદ્ધિં પરમાં ગતાઃ. ૧૫
મામ્ ઉપેત્ય પુનઃ જન્મ દુઃખાલયમ્ અશાશ્વતમ્,
ન આપ્નુવન્તિ મહાત્માનઃ સંસિદ્ધિમ્ પરમામ્ ગતાઃ

વળી:—

મામ્	= મને	દુઃખાલયમ્	= દુઃખના સ્થાનરૂપ
ઉપેત્ય	= ભજીને	અશાશ્વતમ્	= ક્ષણભંગ્ય
પરમામ્	= પરમ	જન્મ	= જન્મને
સંસિદ્ધિમ્	= સિદ્ધિને	પુનઃ	= ફરી
ગતાઃ	= પામેલા	ન આપ્નુવન્તિ	= પામતા નથી,
મહાત્માનઃ	= મહાત્માઓ		

આશ્રયભુવનાલ્લોકાઃ પુનરાવર્તિનોઽર્જુન,
 મામુપેત્ય તુ કૌન્તેય પુનર્જન્મ ન વિદ્યતે. ૧૬
 આશ્રયભુવનાત્ લોકાઃ પુનરાવર્તિનઃ અર્જુન
 મામ્ ઉપેત્ય તુ કૌન્તેય પુનર્જન્મ ન વિદ્યતે

કેમ કે:—

અર્જુન	= હે અર્જુન !	કૌન્તેય	= હે કુન્તીપુત્ર !
આશ્રયભુવનાત્	= પ્રલોક સુધીના	મામ્	= મારાં
લોકાઃ	= સર્વ લોકો	ઉપેત્ય	= { શરણુ લઈને (પ્રલ- લોકમાં જનારનો)
પુનરા- વર્તિનઃ	= { પુનર્જન્મ દેનારા (છે) +	પુનર્જન્મ	= પુનર્જન્મ
તુ	= પરંતુ	ન વિદ્યતે	= થતો નથી.

+ પ્રલોક પશુ નાશવંત હોવાથી ત્યાં ગયેલા અજ્ઞાની લોકોનો પણ નાશ જ થાય; અને જેઓ ઉપલા કેમે મોક્ષદાયક ઉપાસના કરીને પ્રલોકમાં જાય, તેઓ ત્યાં પૂર્ણજ્ઞાની થઈને પ્રજ્ઞાની સાથે મોક્ષ પામે છે; જેમ કે:—

મદ્યાગા સદ્ તે સર્વે સંગ્રાપ્તે પ્રતિગ્ચરે ।

પરસ્પ્રાન્તે જુતાત્માનઃ પ્રવિગ્નન્તિ પરં પદમ્ ॥

‘પ્રજ્ઞાના પરમ આયુષ્યને અતિ મહાપ્રલય થાય, ત્યારે જેઓની વૃત્તિ પ્રલય થયેલી હોય તે સર્વ મહાત્માઓ પ્રજ્ઞાની સાથે પરમપદમાં પ્રવેશ કરે છે’ પણ જેઓ માત્ર કર્મવડે જ પ્રલોકમાં જાય છે, તેમને મુક્તિ મળતી નથી.

શંકા.—જો પ્રલોક આદિનો પણ ત્રિલોકીની પેઠે નાશ થતો હોય, તો પુરાણો તેમને ઉત્તમ કેમ ગણે ? જેમ કે:—

તપસ્વિનો દાનશીલ્ય વીતરાગાસ્તિતિભયઃ ।

ત્રિલોક્યા ડપરિ રચાનં લમન્તે શોસ્વજિતમ્ ॥

‘તપસ્વી, દાતા, આસક્તિરહિત તથા સદનશીલ પુરોહિત, બ્રહ્મલોક, સુવલોક તથા સ્વલોક—એ ત્રિલોકીથી ઉપરના જે મહર્ આદિ લોકવર્જિત ઉત્તમ લોક છે ત્યાં જાય છે.’

ઉત્તર:—ત્રિલોકી કરતાં તેની ઉપરના પ્રલોક સુધીના લોકો મોક્ષ

સહસ્રયુગપર્યન્તમહર્ષદ્ અઘણો વિદુઃ,
 રાત્રિં યુગસહસ્રાન્તાં તેઽહોરાત્રવિદો જનાઃ. ૧૭
 સહસ્રયુગપર્યન્તમ્ અહઃ યત્ અઘણઃ વિદુઃ
 રાત્રિમ્ યુગસહસ્રાન્તામ્ તે અહોરાત્રવિદઃ જનાઃ
 હે અર્જુન!—

સહસ્રયુગ- પર્યન્તમ્	} = હજાર ચતુર્થુગ જેવડો	રાત્રિમ્	= રાત્રિ (જે યુગનો)
અઘણઃ		વિદુઃ	= જાણે છે,
યત્	= જે	તે	= તે
અહઃ	= દિવસ (અને)	જનાઃ	= મનુષ્યો
x યુગસહસ્રા- ન્તામ્	} = હજાર ચતુર્થુગની	અહોરાત્રવિદઃ	= { કાળના તત્ત્વને જાણનારા છે.

અવ્યક્તાદ્ વ્યક્તયઃ સર્વાઃ પ્રભવન્ત્યહોરાગમે,
 રાત્ર્યાગમે પ્રલીયન્તે તત્રૈવાવ્યક્તસંજકે. ૧૮

નાશ પામે છે, તેથી તેમને હત્તમ કહ્યા છે; તે નાશ નહિ થવાના અભિ-
 પ્રાયથી કહ્યા નથી; એમ સમજાવવા માટે હવે અહ્યાની રાત્રિ અને દિવસનું
 પ્રમાણ તથા અહ્યાનો દિવસ યતાં ત્રિસોડી હતપત થાય છે અને રાત્રિ યતાં
 ત્રિસોડીનો સપ થાય છે. એ વાત કહે છે.

x ઉપર કહેલા યુગ શબ્દને ચાર યુગના અર્થમાં જાણવો. વિષ્ણુ-
 પુરાણમાં કહ્યું છે, કે 'ચતુર્યુગસદૃશં તુ વ્રજ્ઞણો દિનમુચ્યતે અર્થાત્ ચાર હજાર
 યુગ તે અહ્યાનો દિવસ કહેવાય છે.' એમાં 'વ્રજ્ઞણઃ' શબ્દથી અહ્યા ઉપરાંત
 મહલોક આદિના નિવાસી પણ સમજવા. અહ્યાના આયુષ્યની ગણના આ
 પ્રમાણે કહી છે:—

મનુષ્યોનું વર્ષ તે દેવોનો રાત્રિ-દિવસ છે; એવા દિવસો પ્રમાણે પક્ષ,
 માસ અને વર્ષની ગણતરી કરતાં ૧૨ હજાર વર્ષના ચાર યુગ થાય છે.
 એવા ચાર હજાર યુગ વડે અહ્યાનો એક દિવસ થાય છે અને તેવડી જ
 તેમની રાત્રિ થાય છે. એવાં દિવસ-રાત્રિ વડે પક્ષ, માસ અને વર્ષ ગણતાં
 એવાં સો વર્ષ જેટલું અહ્યાનું પુરમ આયુષ્ય છે,

અવ્યક્તાત્ વ્યક્તય સર્વા પ્રભવન્તિ અહરાગમે

રાગ્યાગમે પ્રક્ષીયન્તે તત્ર એવ અવ્યક્તસંસૈકે

સર્વા = સર્વ

તત્ર = તે

વ્યક્તય = પ્રાણીઓ

અહરાગમે = (અદ્વાનો) દિવમથતા

અન્યક્ત-

મનકે

= { અવ્યક્ત નામ-
વાળા પ્રદ્વાના
મુદ્ધમ શરીરમા

અન્યક્તાત્ = { (અનેકા પ્રદ્વાના)
મુદ્ધમ શરીરમાથી

પ્રભવન્તિ = પ્રકટ થાય છે (અને)

એવ

= જ

ગાગ્યાગમે = (અદ્વાનો) રાત્રિ થતા પ્રવીયન્તે = લય પામે છે.

ભૂતગ્રામઃ સ એવાયં ભૂત્વા ભૂત્વા પ્રક્ષીયતે,

રાગ્યાગમેઽવશઃ પાર્થ પ્રભવત્યહરાગમે.

૧૬

ભૂતગ્રામ સ એવ ભૂત્વા ભૂત્વા પ્રક્ષીયતે

રાગ્યાગમે અવશ પાર્થ પ્રભવતિ અહરાગમે

પાર્થ = હે અર્જુન !

ભૂતગ્રામઃ = પ્રાણીમમુદ્ધ

અવગ = { (અવિગ્રા,વાગના,
કર્મ, કાળને)
અધીન

ભૂત્વાભૂત્વા = ઉત્પન્ન થઈ થઈને

રાગ્યાગમે = રાત્રિ આવતાં

પ્રક્ષીયતે = લય પામે છે (અને)

ગ એવ = તેના તે જ

અહરાગમે = દિવમ આવતાં (કેળી)

ગયમ્ = આ

પ્રભવતિ = ઉત્પન્ન થાય છે

પરસ્તસ્માત્તુ ભાવોઽન્યોઽવ્યક્તોઽવ્યક્તાત્સનાતનઃ,

યઃ સ સર્વેષુ ભૂતેષુ નશ્યત્સુ ન વિનશ્યતિ. ૨૦

પર તસ્માત્ તુ ભાવઃ અન્ય અવ્યક્તઃ અવ્યક્તાત્

સનાતન ય ગ સર્વેષુ ભૂતેષુ નશ્યત્સુ ન વિનશ્યતિ

તુ = પરંતુ

પરઃ = અતિ શ્રેષ્ઠ

તન્નાત્ = ને

અન્યઃ = બીજું (વિલક્ષણ)

અવ્યક્તાત્ = { અવ્યક્ત પ્રદ્વાથી
પણ

ય. = જે

સનાતન = અનાતન

અવ્યક્તઃ	= અવ્યક્ત	। ભૂતેષુ	= પ્રાણીઓ
ભાવઃ	= સ્વરૂપ (છે)	। નશ્યત્સુ	= નાશ પામતાં પણ
અઃ	= તે (પરમાત્મા)		
સર્વેષુ	= સઘળાં	। ન વિનશ્યતિ	= નાશ પામતો નથી.

અવ્યક્તોઽક્ષર ઇત્યુક્તસ્તમાહુઃ પરમાં ગતિમ્, '
 યં પ્રાપ્ય ન નિવર્તન્તે તદ્ધામ પરમં મમ. ૨૧

અવ્યક્તઃ અક્ષરઃ ઇતિ ઉક્તઃ તન્ આહુઃ પરમામ્ ગતિમ્
 યમ્ પ્રાપ્ય ન નિવર્તન્તે તત્ ધામ પરમમ્ મમ

અવ્યક્તઃ	= (જે) અવ્યક્તને	યમ્ = જે (અવિનાશી સ્વરૂપને)
અક્ષરઃ	= અવિનાશી	પ્રાપ્ય = પામીને (મનુષ્યો)
ઇતિ	= એમ	। ન નિવર્તન્તે = પાછા આવતા નથી,
ઉક્તઃ	= કહ્યો	તત્ = તે
તન્	= તેને	મમ = મારું (જ)
પરમામ્	= પરમ	પરમમ્ = પરમ (સુક્ષ્મ)
ગતિમ્	= ગતિ	ધામ = ધામ (સ્વરૂપ) છે.
આહુઃ	= કહે છે; (કેમ.કે)	

પુરુષઃ સ પરઃ પ્રાર્થ ભક્ત્યા લભ્યસ્ત્વનન્યયા,
 યસ્યાન્તઃસ્થાનિ ભૂતાનિ યેન સર્વમિદં તતમ્. ૨૨

પુરુષઃ સઃ પરઃ પ્રાર્થ ભક્ત્યા લભ્યઃ સુ અનન્યયા

• પરમ અન્તઃસ્થાનિ ભૂતાનિ યેન સર્વમ્ ઇદમ્ તતમ્

પ્રાર્થ	= છે પ્રાર્થ ।	સઃ	= તે (સનાતન)
ભૂતાનિ	= (સર્વ) પ્રાણીઓ	પરઃ	= પરમ
યસ્ય	= જે પરમાત્માની	પુરુષઃ	= પુરુષ
અન્તઃસ્થાનિ	= અંદર રહેલાં છે,	તુ	= કેવળ
યેન	= જે પરમાત્મા વડે	અનન્યયા	= અનન્ય
ઇદમ્	= આ	ભક્ત્યા	= ભક્તિ વડે
સર્વમ્	= સર્વ (જગત)	લભ્યઃ	= પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.
તતમ્	= પરિપૂર્ણ છે		

યત્ર કાલે ત્વનાવૃત્તિમાવૃત્તિં ચૈવ યોગિનઃ,
 પ્રયાતા યાન્તિ તં કાલં વક્ષ્યામિ ભરતર્ષભ. ૨૩
 યત્ર કાલે તુ અનાવૃત્તિમ્ આવૃત્તિમ્ ચ એવ યોગિનઃ
 પ્રયાતાઃ યાન્તિ તમ્ કાલમ્ વક્ષ્યામિ ભરતર્ષભ

તુ	= વળી	ચ	= તથા
ભરતર્ષભ	= હે અર્જુન !	આવૃત્તિમ્	= પુનર્જન્મને
યત્ર કાલે	= { જે કાળે (જે કાળાભિમાની દેવતાના માર્ગે)	એવ	= જ
પ્રયાતાઃ	= શરીર છોડીને ગયેલા	યાન્તિ	= પામે છે,
યોગિનઃ	= યોગીઓ	તમ્	= તે
અનાવૃત્તિમ્	= અપુનર્જન્મ (મોક્ષ)	કાલમ્	= કાળ (માર્ગ, હું તને
		વક્ષ્યામિ	= કહું છું.

અગ્નિર્જ્યોતિરહઃ શુક્લઃ પદ્માસા ઉત્તરાયણમ્,
 તત્ર પ્રયાતા ગચ્છન્તિ બ્રહ્મ બ્રહ્મવિદો જનાઃ. ૨૪
 અગ્નિઃ જ્યોતિઃ અહઃ શુક્લઃ પદ્માસાઃ ઉત્તરાયણમ્
 તત્ર પ્રયાતાઃ ગચ્છન્તિ બ્રહ્મ બ્રહ્મવિદઃ જનાઃ

જે માર્ગમાં—

જ્યોતિઃ	= પ્રકાશમય	પદ્માસાઃ	= { ઉત્તરાયણ (છ
અગ્નિઃ*	= { અગ્નિઅભિમાની દેવતા,	ઉત્તરાયણમ્	= { માસ)ના અભિ માની દેવતા છે,
અહઃ	= { દિવસના અભિ- માની દેવતા,	તત્ર	= તે માર્ગમાં
શુક્લ	= { શુક્લપક્ષના અ- ભિમાની દેવતા અને	પ્રયાતાઃ	= ગયેલા
		બ્રહ્મવિદઃ	= { બ્રહ્મના ઉપાસકો
		જનાઃ	= { બ્રહ્મલોક પામી છેવટે)

* આ શ્લોક ઉપર શ્રીમદ્ સંકરાચાર્ય કહે છે, કે: 'અગ્નિ, જ્યોતિ, દિવસ, શુક્લપક્ષ અને ઉત્તરાયણના છ માસ—એ બધા સમયોના અભિમાની દેવતાઓના માર્ગે પ્રયાણ કરી ગયેલા બ્રહ્મવેતાઓ બ્રહ્મને પામે છે.'

પ્રહ્લ = પ્રહ્લને જ - ગચ્છન્તિ = પામે છે.*

ધૂમો રાત્રિસ્તથા કૃષ્ણઃ પણ્ડુમાસા દક્ષિણાયનમ્,
તત્ર ચાન્દ્રમસં જ્યોતિર્યોગી પ્રાપ્ય નિવર્તતે. ૨૫

ધૂમઃ રાત્રિઃ તથા કૃષ્ણઃ પણ્ડુમાસાઃ દક્ષિણાયનમ્
તત્ર ચાન્દ્રમસમ્ જ્યોતિઃ યોગી પ્રાપ્ય નિવર્તતે

જે માર્ગમાં.—

ધૂમઃ	= ધૂમાલિંગાની દેવતા,	તત્ર	= તે માર્ગમાં ગયેલા
રાત્રિઃ	= {રાત્રિઅલિંગાની દેવતા	યોગી	= સકામ કર્મયોગી
તથા	= તથા	ચાન્દ્રમસમ્	= {ચન્દ્રમાની જ્યોતિઃ = {જ્યોતિને (ચન્દ્ર- લોકના ભોગોને)
કૃષ્ણઃ	= {કૃષ્ણપક્ષના અલિ- ંગાની દેવતા, (અને)	પ્રાપ્ય	= પામી (ભોગવી)
પણ્ડુમાસાઃ	= {દક્ષિણાયન (૭ માસ)ના અલિંગાની	નિવર્તતે	= { (પુણ્ય જુટતાં) પાછા આવે છે.
દક્ષિણાયનમ્	દેવતા છે,		

* શ્રી રામાનુજાયર્ તથા શ્રી વલ્લભાયર્ કહે છે, કે ‘અમિ આદિ સમયમાં ગમન કરનારા બ્રહ્મવેતાઓ જ બ્રહ્મને પામે છે; અર્થાત્ આ ગતિ સામાન્ય જનો માટે કહી નથી.’

મૂળમાં ‘વ્રહ્મવિદ્’ શબ્દનો પ્રયોગ છે, તેથી ઉપરનો બાવ મૂળને જ અનુસરતો ગણીય, ઐટલે તેમાં દર્શાવેલી ગતિ સામાન્ય જનો માટે ન જ હોય.

આ શ્લોક ઉપર શ્રીમત્ શંકરાચાર્ય કહે છે, કે ધૂમ, રાત્રિ, કૃષ્ણપક્ષ, દક્ષિણાયનના ૭ માસ—એ બધા સમયેના અલિંગાની દેવતાઓના માર્ગે જનારો યોગી ચન્દ્રલોકને પામીને છેવટે પાછો અહીં જન્મ ધારણ કરે છે.’

શ્રી રામાનુજાયર્ તથા શ્રી વલ્લભાયર્નું કહેવું છે, કે ‘જે યોગીઓના હૃદયળળને પૂરો વિકાસ મળે નથી અને જેઓ મનોબળદ્વારા ઉત્તરાયણ-કાળમાં શરીરનો ત્યાગ કરી શક્તા નથી, તેઓ ચન્દ્રલોકમાં જઈને કોઈતરે પોતાની ઉત્પત્તિ કરવા માટે પુનર્જન્મ લે છે.’

—લિલ્લુઅખંડાનંદ

અધ્યાય ૯ મો.

શ્રી ભગવાનુવાચ

ઇદં તુ તે ગુહ્યતમં પ્રવક્ષ્યામ્યનસૂયવે,
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનસહિતં યજ્ઞજ્ઞાત્વા મોક્ષયસેઽશુભાતઃ. ૧
ઇદમ્ તુ તે ગુહ્યતમમ્ પ્રવક્ષ્યામિ અનસૂયવે
જ્ઞાનમ્ વિજ્ઞાનસહિતમ્ યત્ જ્ઞાત્વા મોક્ષયસે અશુભાત્

ઇ	= પણ (હવે)	પ્રવક્ષ્યામિ	= કહીશ
અનસૂયવે	= દોષદષ્ટિ વચરના	યત્	= જેને
તે	= તને	જ્ઞાત્વા	= જાણીને (૮)
ઇદમ્	= આ	અશુભાત્	= [કુઃખદિપ સંસાર- બંધનથી
ગુહ્યતમમ્	= અત્યંત ગુહ્ય		
જ્ઞાનમ્	= જ્ઞાન*		
વિજ્ઞાનસહિતમ્	= વિજ્ઞાનસહિત	મોક્ષયસે	= મુક્ત થશે.

રાજવિદ્યા રાજગુહ્યં પવિત્રમિદમુત્તમમ્,
પ્રત્યક્ષાવગમં ધર્મ્યં સુસુખં કર્તુમવ્યયમ્. ૨
રાજવિદ્યા રાજગુહ્યમ્ પવિત્રમ્ ઇદમ્ ઉત્તમમ્
પ્રત્યક્ષાવગમમ્ ધર્મ્યમ્ સુસુખમ્ કર્તુમ્ અવ્યયમ્

ઇદમ્	= આ (જ્ઞાન)	પ્રત્યક્ષા-	= [પ્રત્યક્ષ દ્રશ્ય અને
રાજવિદ્યા	= મર્વ વિદ્યાઓમાં શ્રેષ્ઠ	વગમમ્	= [પ્રમાણવાળું
રાજગુહ્યમ્	= મર્વ ગુહ્યોમાં શ્રેષ્ઠ,	ધર્મ્યમ્	= ધર્મના દ્રશ્યરૂપ
ઉત્તમમ્	= [અતિ પવિત્ર	કર્તુમ્	= પ્રાપ્ત કરવાને
પવિત્રમ્	= [કરનારું	સુસુખમ્	= ખુબ સુગમ (અને)
		અવ્યયમ્	= અદ્વય (દ્રશ્યદાયક છે).

* ધર્મવિષયક જ્ઞાન “ગુહ્ય” કહેવાય છે; આત્મજ્ઞાન “ગુહ્યતર”
અને પરમાત્મજ્ઞાન “ગુહ્યતમ” કહેવાય છે.

અશ્રદ્ધાનાઃ પુરુષાઃ ધર્મસ્થાસ્ય પરંતપ,
અપ્રાપ્ય માં નિવર્તન્તે મૃત્યુસંસારવર્ત્તનિ. ૩

અશ્રદ્ધાનાઃ પુરુષાઃ ધર્મસ્ય અસ્ય પરંતપ
અપ્રાપ્ય મામ્ નિવર્તન્તે મૃત્યુસંસારવર્ત્તનિ

પરંતપ = હે પરંતપ ! | પુરુષાઃ = પુરુષો
અસ્ય = આ (સગવાનના | મામ્ = મને
તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ) અપ્રાપ્ય = ન સજવાધી
ધર્મસ્ય = { ધર્મના (સ્વરૂપ, મૃત્યુસંસાર- = { જન્મમરણરૂપ
સાધન અને ફળમાં) રવર્ત્તનિ = { સંસારમાર્ગમાં
અશ્રદ્ધાનાઃ = શ્રદ્ધા નહિ રાખનારા નિવર્તન્તે = ભટકે છે.

મયા તત્તમિદં સર્વં જગદ્વ્યક્તમૂર્તિના,
મત્સ્થાનિ સર્વં ભૂતાનિ ન ચાહં તેષ્વવસ્થિતઃ. ૪

મયા તત્તમ્ ઇદમ્ સર્વમ્ જગત્, અવ્યક્તમૂર્તિના
મત્સ્થાનિ સર્વભૂતાનિ ન ચ અહમ્ તેષુ અવસ્થિતઃ

હે અશ્વિન !—

અવ્યક્તમૂર્તિના = અવ્યક્તરૂપે | સર્વં ભૂતાનિ = સર્વં પ્રાણીઓ.
મયા = મારાથી | મત્સ્થાનિ = { મારામાં (દિષ્ટિપત્ત
ઇદમ્ = આ | રૂપે) રહેલાં છે;
સર્વમ્ = સઘણું | ચ અહમ્ = પણ હું
જગત્ = જગત | તેષુ = તેઓમાં
તતમ્ = વ્યાપેલું છે, | ન અવસ્થિતઃ = રહેલા નથી.

ન ચ મત્સ્થાનિ ભૂતાનિ પરમ્ મે યોગમૈશ્વરમ્,
ભૂતભૂત્ત ચ ભૂતસ્થો મમાત્મા ભૂતભાવનઃ. ૫

ન ચ મત્સ્થાનિ ભૂતાનિ પરમ્ મે યોગમ્ એશ્વરમ્
ભૂતભૂત્ ન ચ ભૂતસ્થઃ મમ આત્મા ભૂતભાવનઃ

ચ	= વળી (ખરું જોતાં)	ભૂતભાવનઃ	= { પ્રાણીઓને ઉપજાવનારો
ભૂતાનિ	= સર્વ પ્રાણીઓ (પણ)	ભૂતભૂત	= { પ્રાણીઓનું ધારણ- ચોપણ કરનારો (છતાં)
મત્સ્થાનિ	= મારામાં રહેલાં	ચ	= તથા
ન	= નથી,	મમ આત્મા	= મારો આત્મા (હું)
મે	= (જો) મારી	ભૂતસ્થઃ	= પ્રાણીઓમાં રહેલો
યોગમ્	= ચતુરાઈ (અને)	ન	= નથી (આમકા નથી).
ઐશ્વર્યમ્	= પ્રભાવને		
પરય	= જો.		

યથાકાશસ્થિતો નિત્યં વાયુઃ સર્વત્રગો મહાન્.,
તથા સર્વાણિ ભૂતાનિ મત્સ્થાનીત્યુપધારય. ૬

યથા આકાશસ્થિતઃ નિત્યમ્ વાયુઃ સર્વત્રગઃ મહાન્,
તથા સર્વાણિ ભૂતાનિ મત્સ્થાનિ ઇતિ ઉપધારય

૧મ ક્રોડઃ—

યથા	= જેમ	તથા	= તેમ જ
સર્વત્રગઃ	= સઘળે ફરનારો	સર્વાણિ	= સઘળાં
મહાન્	= મહાન	ભૂતાનિ	= પ્રાણીઓ
વાયુઃ	= વાયુ	મત્સ્થાનિ	= { મારામાં (અસિમ) રહેલાં છે
નિત્યમ્	= નિત્ય	ઇતિ	= એમ (તું)
આકાશ- સ્થિતઃ	= { આકાશમાં રહેલો છે,	ઉપધારય	= જાણુ.

સર્વભૂતાનિ કૌન્તેય પ્રકૃતિં યાન્તિ મામિકામ્,
કલ્પક્ષયે પુનસ્તાનિ કલ્પાદૌ વિસૃજન્મયહમ્. ૭

સર્વભૂતાનિ કૌન્તેય પ્રકૃતિમ્ યાન્તિ મામિકામ્
કલ્પક્ષયે પુનઃ તાનિ કલ્પાદૌ વિસૃજન્મિ અહમ્

કૌન્તેય = હે અર્જુન ! | સર્વભૂતાનિ = સર્વ પ્રાણીઓ
કલ્પક્ષયે = મહાકલ્પને અંતે | મામિકામ્ = મારી

પ્રકૃતિમ્ = પ્રકૃતિને
 યાન્તિ = { પામે છે (પ્રકૃતિમાં)
 લય પામે છે) (અને)
 કલ્પાદૌ = { મહા કલ્પના
 આરંભમાં

તાનિ = તેમને
 અહમ્ = હું
 પુનઃ = ફરી
 વિસૃજામિ = સરજું છું.

પ્રકૃતિં સ્વામવલ્લભ્ય વિસૃજામિ પુનઃ પુનઃ,
 ભૂતગ્રામમિમં કૃત્સ્તમવશં પ્રકૃતેર્વશાત્.
 પ્રકૃતિમ્ સ્વામ્ અવલ્લભ્ય વિસૃજામિ પુનઃ પુનઃ
 ભૂતગ્રામમ્ ઇમમ્ કૃત્સ્તેનમ્ અવશમ્ પ્રકૃતેઃ વશાત્

સ્વામ્ = મારી
 પ્રકૃતિમ્ = ત્રિગુણમયી માયાને
 અવલ્લભ્ય = આધાર આપીને
 પ્રકૃતેઃ વશાત્ = પ્રકૃતિના પ્રભાવથી
 અવશમ્ = { (અવિદ્યાવાસના કર્મ
 કાળને) પરાધીન

ઇમમ્ = આ
 કૃત્સ્તેનમ્ = સંપૂર્ણ
 ભૂતગ્રામમ્ = ભૂતસમૂહને
 પુનઃ પુનઃ = ફરી ફરી
 વિસૃજામિ = સરજું છું.

ન ચ માં તાનિ કર્માણિ નિબંધનન્તિ ધનંજય,
 ઉદાસીનવદાસીનમસક્તં તેષુ કર્મસુ.

ન ચ મામ્ તાનિ કર્માણિ નિબંધનન્તિ ધનંજય
 ઉદાસીનવત્ આસીનમ્ અસક્તમ્ તેષુ કર્મસુ

ચ = પરંતુ
 ધનંજય = હું અર્જુન ।
 તાનિ = તે (સર્જન વગેરે)
 કર્માણિ = કર્મો
 મામ્ = મને
 ન નિબંધનન્તિ = { બાંધતાં નથી
 (કારણ કે)

તેષુ = તે
 કર્મસુ = કર્મોમાં (હું)
 ઉદાસીનવત્ = તટસ્થની પેઠે
 અસક્તમ્ = આસક્તિ રહિત
 આસીનમ્ = રહેલો છું.

મયાધ્યક્ષેણ પ્રકૃતિઃ સૂયતે સયરાચરમ્,
 હેતુનાનેન કૌન્તેય જગદ્વિપરિવર્તતે.

મયા અધ્યક્ષેણ પ્રૃતિઃ સૂચતે સચરાચરમ્
 હેતુના અનેન કૌન્તેય જગત વિપરિવર્તતે

કૌન્તેય = હે અર્જુન ! સૂચતે = ઉપજાતે છે

મયા = મારા અનેન = એ

અધ્યક્ષેણ = અધ્યક્ષપણાથી હેતુના = હેતુથી

પ્રૃતિઃ = માયા જગત્ = આ જગત

સચરાચરમ્ = { જડ-ચેતન સહિત (મધુ) જગત } વિપરિવર્તતે = { (અનેક રૂપે) બદલાય છે.

અવજનનન્તિ માં મૃદા માનુષીં તનુમાશ્રિતમ્,
 પરમ ભાવગજનનન્તો મમ ભૂતમહેશ્વરમ્. ૧૧

અવજનનન્તિ મામ્ મૃદાઃ માનુષીમ્ તનુમ આશ્રિતમ્
 પરમ ભાવમ અજનનન્તઃ મમ ભૂતમહેશ્વરમ્

પં. ૬ —

ભૂતમહેશ્વરમ્ = { પ્રાણીમાત્રના માનુષીમ્ } = મનુષ્યસામ્રાજ્યને
 મહાન હેશ્વરરૂપ તનુમ

મમ = મારા

પરમ્ = શ્રેષ્ઠ (સદ્ મ)

ભાવમ્ = રવરૂપને

અજનનન્તઃ = ન જાળુનારા

મૃદાઃ = અસ્તાની પુરુષો

આશ્રિતમ્ = આશ્રય કરી રહેલા

મામ્ = મને

અવજનનન્તિ = { હુએ (સાધારણ મનુષ્ય) સમજે છે.

મોઘાશા મોઘકર્માણો મોઘજ્ઞાના વિચેતસઃ,
 રાક્ષસીમાસુરીં ચૈવ પ્રકૃતિં મોહિનીં શ્રિતાઃ. ૧૨
 મોઘાશાઃ મોઘકર્માણુઃ મોઘજ્ઞાનાઃ વિચેતસઃ

• રાક્ષસીમ્ આસુરીમ્ ચ એવ પ્રકૃતિમ્ મોહિનીમ્ શ્રિતાઃ

વિચેતસઃ = { વિપરીત બુદ્ધિ-વાળા (નર્મો) } | મોહિનીમ્ = { મોહ (ભ્રાંતિ) ઉપજાવનારા

રાક્ષસીન્ = રાક્ષસી
ય = અને
આસુરીન્ = આસુરી
પ્રકૃતિન્ = સ્વભાવને
એવ = જ

શ્રિતાઃ = { વશ થઈ (સગવડ-
લાવ રહિત)
મોઘાશાઃ = વ્યર્થ આશા રાખનારા
મોઘકર્માણુઃ = વૃથા કર્મ કરનારા
મોઘજ્ઞાનાઃ = { વૃથા જ્ઞાન
મેળવનારા (છે.)

મહાત્માનસ્તુ માં પાર્થ દૈવી પ્રકૃતિમાશ્રિતાઃ,
ભજન્ત્યનન્યમનસો જ્ઞાત્વા ભૂતાદિમવ્યયમ્. ૧૩
મહાત્માનઃ તુ મામ્ પાર્થ દૈવીમ્ પ્રકૃતિમ્ આશ્રિતાઃ
ભજન્તિ અનન્યમનસઃ જ્ઞાત્વા ભૂતાદિમ્ અવ્યયમ્

તુ = પરંતુ
પાર્થ = હે પૃથાપુત્ર! (અર્જુન)
મહાત્માનઃ = મહાત્માઓ (તો)
દૈવીમ્ પ્રકૃતિમ્ = { દૈવી પ્રકૃતિને
આશ્રિતાઃ = { આશ્રયે રહીને
મામ્ = મને
ભૂતાદિમ્ = { પ્રાણીમાત્રનાં સુના-
તન કારણુ (અને)
અવ્યયમ્ = નિર્વિકારક્રમ
જ્ઞાત્વા = જાણીને
અનન્ય } = { અનન્ય મનથી
મનસઃ } = { (એક ચિત્તે)
ભજન્તિ = (હમેશાં) ભજે છે.

સતતં કીર્તયન્તો માં યતન્તશ્ચ દદત્વતાઃ,
નમસ્યન્તશ્ચ માં ભક્ત્યા નિત્યયુક્તા ઉપાસતે. ૧૪
સતતમ્ કીર્તયન્તઃ મામ્ યતન્તઃ ચ દદત્વતાઃ
નમસ્યન્તઃ ચ મામ્ ભક્ત્યા નિત્યયુક્તાઃ ઉપાસતે

તેઃ—

દદત્વતાઃ = દદ નિશ્ચયવાળા ભક્તો
સતતમ્ = નિરંતર
કીર્તયન્તઃ = મારું કીર્તન કરતા
ચ = તથા (મને પામવા)
યતન્તઃ = યતન કરતા
ચ = અને
મામ્ = મને
નમસ્યન્તઃ = પારંપર પ્રણામ કરતા
નિત્યયુક્તાઃ = { નિરંતર ધ્યાનમાં
જોડાયેલા

ભક્ત્યા = ભક્તિ વડે | ઉપાસને = ભજે છે.
મામ્ = મને

જ્ઞાનયજ્ઞેન આપ્યન્થે યજન્તો મામુપાસતે,
એકત્વેન પૃથક્ત્વેન બહુધા વિશ્વતોમુખમ્. ૧૫
જ્ઞાનયજ્ઞેન ચ અપિ અન્થે યજન્તાઃ મામ્ ઉપાસતે
એકત્વેન પૃથક્ત્વેન બહુધા વિશ્વતોમુખમ્

અન્થે = બીજા (કેટલાક) જ્ઞાનયજ્ઞેન = જ્ઞાનયજ્ઞ વડે
એકત્વેન = એકલાએ યજન્તાઃ = પૂજન કરતા
પૃથક્ત્વેન = એકલાએ વિશ્વતોમુખમ્ = વિરાટરૂપ (એવા)
ચ = અને મામ્ = મને (જ)
બહુધા = { બહુ પ્રકારે (જુદા
જુદા દેવતાઓ) | ઉપાસતે = ઉપાસે છે;

અહં કૃતુરહં યજ્ઞઃ સ્વધાહમહમૌપધમ્,
મન્ત્રોઽહમહમેવાન્યમહમશ્નિરહં હુતમ્. ૧૬
અહમ્ કૃતુઃ અહમ્ યજ્ઞઃ સ્વધા અહમ્ અહમ્ ઔપધમ્
મન્ત્રઃ અહમ્ અહમ્ એવ આન્યમ્ અહમ્ અશ્નિઃ
અહમ્ હુતમ્

કારણ કે:—

કૃતુઃ = { વિભુયાગાદિ	અહમ્ = હું (હું)
અહમ્ = { શ્રોતકર્મ	મન્ત્રઃ = મન્ત્ર
અહમ્ = હું (હું)	અહમ્ = હું (હું)
યજ્ઞઃ = { યજ્ઞ (પંચમહાયજ્ઞાદિ	આન્યમ્ = બી
અહમ્ = { સ્માતકર્મ	અહમ્ = હું (હું)
અહમ્ = હું હું	અશ્નિઃ = અશ્નિ
સ્વધા = મિત્રોને અપાત્ર અન્ન	અહમ્ = હું હું (અને)
અહમ્ = હું (હું)	હુતમ્ = હવનક્રિયા (પણ)
ઔપધમ્ = { વનસ્પતિજન્ય	અહમ્ એવ = હું જ (હું)
ધાન્ય તથા ઓસડ	

પિતાહમસ્ય જગતો માતા ધાતા પિતામહઃ,
વેદમ્ પવિત્રમોંકારઃ ઋક્સામ યજુરેવ ચ. ૧૭

પિતા અહમ્ અસ્ય જગતઃ માતા ધાતા પિતામહઃ
વેદમ્ પવિત્રમ્ ઓંકારઃ ઋક્ સામ યજુઃ એવ ચ

અસ્ય	= આ	ચ	= અને
જગતઃ	= જગતનો	વેદમ્	= જાણવા યોગ્ય વસ્તુ
ધાતા	= { ધારણ-પોષણ કરનાર (અને કર્મનું ફળ દેનાર)	પવિત્રમ્	= પવિત્ર કરનાર
પિતા	= પિતા	ઓંકારઃ	= ઓમકાર
માતા	= માતા (અને)	ઋક્	= ઋગ્વેદ,
પિતામહઃ	= પિતામહ (હું છું)	સામ	= સામવેદ, (અને)
		યજુઃ	= યજુર્વેદ (પણ)
		અહમ્ એવ	= હું જ (હું.)

ગતિર્ભર્તા પ્રભુઃ સાક્ષી નિવાસઃ શરણું સુદત્,
પ્રભવઃ પ્રલયઃ સ્થાનં નિધાનં બીજમવ્યયમ્. ૧૮

ગતિઃ ભર્તા પ્રભુઃ સાક્ષી નિવાસઃ શરણમ્ સુદત્
પ્રભવઃ પ્રલયઃ સ્થાનમ્ નિધાનમ્ બીજમ્ અવ્યયમ્

હે અમૃત!—

ગતિઃ	= પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય	પ્રભવઃ	= ઉત્પન્ન કરનાર
ભર્તા	= ભરણપોષણ કરનાર	પ્રલયઃ	= નાશ કરનાર
પ્રભુઃ	= બધાનો સ્વામી	સ્થાનમ્	= સ્થિતિસ્થ
સાક્ષી	= શુભાશુભનો દ્રષ્ટા	નિધાનમ્	= લયસ્થાન (અને)
નિવાસઃ	= સર્વનું નિવાસસ્થાન	અવ્યયમ્	= અવિનાશી
શરણમ્	= આશ્રય	બીજમ્	= કારણ (પણ)
સુદત્	= નિઃસ્વાર્થ હિતકારી	અહમ્	= હું (જ હું.)

તપામ્યહમહં વર્ષં નિઘૃક્ષ્ણામ્યુત્સૃજમિ ચ,
અમૃતં ચૈવ મૃત્યુશ્ચ સદસચ્ચાહમર્જુન. ૧૯

યેઽધ્યન્યદેવતા ભક્તા યજન્તે શ્રદ્ધયાન્વિતાઃ,
તેઽપિ મામેવ કૌન્તેય યજન્ત્યવિધિપૂર્વકમ્. ૨૩

યે યપિ અન્યદેવતાઃ ભક્તાઃ યજન્તે શ્રદ્ધયા અન્વિતાઃ
તે અપિ મામ્ એવ કૌન્તેય યજન્તિ અવિધિપૂર્વકમ્

કૌન્તેય	= હે અર્જુન !	તે	= તેઓ
યે અપિ	= જે કેાઈ	અપિ	= પણ
ભક્તાઃ	= (સદાશી) ભક્તો	અવિધિપૂર્વકમ્	= અજ્ઞાનપૂર્વક
શ્રદ્ધયા	= { શ્રદ્ધાવાળા	મામ્	= મને
અન્વિતાઃ	= { થઈને	એવ	= જ
અન્યદેવતાઃ	= બીજા દેવતાઓને	યજન્તિ	= પૂજે છે.
યજન્તે	= પૂજે છે		

અહં હિ સર્વયજ્ઞાનાં ભોક્તા ચ પ્રભુરેવ ચ,
ન તુ મામભિજનન્તિ તત્ત્વેનાતશ્ચયન્તિ તે. ૨૪
અહમ્ હિ સર્વયજ્ઞાનામ્ ભોક્તા ચ પ્રભુઃ એવ ચ
ન તુ મામ્ અભિજનન્તિ તત્ત્વેન અતઃ ચયન્તિ તે

હિ	= કેમ કે	તે	= તેઓ
સર્વયજ્ઞાનામ્	= સર્વ યજ્ઞોનો	મામ્	= મને
ભોક્તા	= ભોક્તા	તત્ત્વેન	= તત્ત્વથી
ચ એવ	= તેમ જ	ન અભિજનન્તિ	= જાણતા નથી,
પ્રભુઃ	= સ્વામી (કેળદાતા)	અતઃ	= તેથી
ચ	= પણ	ચયન્તિ	= { પતન પામે છે
અહમ્	= હું (હું)		{ (ફરી જન્મે છે).
તુ	= પરંતુ		

યાન્તિ દેવવ્રતા દેવાન્ પિતૃન્યાન્તિ પિતૃવ્રતાઃ,
ભૂતાનિ યાન્તિ ભૂતેજ્યા યાન્તિ મધ્વાજિનોઽપિ મામ્. ૨૫
યાન્તિ દેવવ્રતાઃ દેવાન્ પિતૃન્ યાન્તિ પિતૃવ્રતાઃ
ભૂતાનિ યાન્તિ ભૂતેજ્યાઃ યાન્તિ મધ્વાજિનઃ અપિ મામ્

દેવવ્રતાઃ = દેવોને પૂજનારા
 દેવાન્ = દેવોને
 યાન્તિ = પામે છે,
 પિતૃવ્રતાઃ = પિતૃઓને પૂજનારા
 પિતૃન્ = પિતૃઓને
 યાન્તિ = પામે છે,
 ભૂતેજયાઃ = ભૂતોને પૂજનારા

ભૂતાનિ = ભૂતોને
 યાન્તિ = પામે છે, (અને)
 મધાગ્નિઃ = મને પૂજનારા
 મામ્ = મને
 અપિ = જ
 યાન્તિ = પામે છે.

પત્રં પુષ્પં ફલં તોયં યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ,
 તદ્દહં ભક્ત્યુપહૃતમશ્નામિ પ્રયતાત્મનઃ. ૨૬
 પત્રમ્ પુષ્પમ્ ફલમ્ તોયમ્ યઃ મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ
 તત્ અહમ્ ભક્ત્યુપહૃતમ્ અશ્નામિ પ્રયતાત્મનઃ

યઃ = જે (કોઈ)
 મે = મને
 ભક્ત્યા = પ્રેમભક્તિ વડે
 પત્રમ્ = પત્ર
 પુષ્પમ્ = પુષ્પ
 ફલમ્ = ફળ (ફ)
 તોયમ્ = પાણી (જે કંઈ પણી)

પ્રયચ્છતિ = આપે છે
 પ્રયતાત્મનઃ = { તે શુદ્ધજીવિ નિષ્કા-
 મપ્રેમી ભક્તનાં
 ભક્ત્યુપહૃતમ્ = { ભાવપૂર્વક
 અર્પણ કરેલાં
 તત્ = તે (પત્ર, પુષ્પ વગેરેને)
 અહમ્ = હું (પ્રેમપૂર્વક)
 અશ્નામિ = અંગીકાર કરું છું

યત્કરોપિ યદશ્નાસિ યજ્ઞજુહોપિ દદાસિ યત્,
 યત્તપસ્યસિ કૌન્તેય તત્કુરુષ્વ મદર્પણમ્. ૨૭
 યત્ કરોપિ યત્ અશ્નાસિ યત્ જુહોપિ દદાસિ યત્
 યત્ તપસ્યસિ કૌન્તેય તત્ કુરુષ્વ મદર્પણમ્

માટે.—

કૌન્તેય = હે અર્જુન! (તું)
 યત્ = જે
 કરોપિ = કરે છે,

યત્ = જે
 અશ્નાસિ = જમે છે,
 યત્ = જે

શુદ્ધાપિ = હોમે છે,

યત્ = જે

દદાસિ = દાન કરે છે,

યત્ = જે

તપરયસિ = તપ કરે છે

તત્ = તે (બધુ)

મદર્પણમ્ = મને અર્પણ

કુરુત્વ = કર.

શુભાશુભફલૈરેવં મોક્ષયસે કર્મબન્ધનૈઃ,

સંન્યાસયોગયુક્તાત્મા વિમુક્તો મામુપૈષ્યસિ. ૨૮

શુભાશુભફલૈઃ એવમ્ મોક્ષયસે કર્મબન્ધનૈઃ

સંન્યાસયોગયુક્તાત્મા વિમુક્તઃ મામ્ ઉપૈષ્યસિ

એવમ્ = એ પ્રમાણે (કરવાથી તુ) । વિમુક્તઃ = બંધનથી છુટેલો ।

શુભાશુભફલૈઃ = { શુભ અને
અશુભ ફળવાળાં } સંન્યાસયો- = { સંન્યાસયોગદ્વારા
ગયુક્તાત્મા = { પરમાત્માપરાય
ધર્મ

કર્મબન્ધનૈઃ = બંધનરૂપ કર્મોથી

મામ્ = મને (જ)

મોક્ષયસે = છુટીશ (અને)

ઉપૈષ્યસિ = પામીશ.

સમોઽહં સર્વભૂતેષુ ન મે દ્વેષ્યોઽસ્તિ ન પ્રિયઃ,

યે ભજન્તિ તુ માં ભક્ત્યા મયિ તે તેષુ આપ્યહમ્. ૨૯

સમઃ અહમ્ સર્વભૂતેષુ ન મે દ્વેષ્યઃ અસ્તિ ન પ્રિયઃ

યે ભજન્તિ તુ મામ્ ભક્ત્યા મયિ તે તેષુ ચ અપિ અહમ્

નૈ કેઃ—

અહમ્ = હું

સર્વભૂતેષુ = સર્વજીવોમાં

સમઃ = સમભાવે (રહેવો હું)

મે = મને (કાઈ)

દ્વેષ્યઃ ન અસ્તિ = અપ્રિય નથી

પ્રિયઃ ન = (કે) પ્રિય નથી

તુ = પરંતુ

યે = જે (ભક્તો)

મામ્ = મને

ભક્ત્યા = પ્રેમપૂર્વક

ભજન્તિ = ભજે છે

તે = તેઓ

મયિ = મારામાં (છે)

ચ = અને

અહમ્ = હું

અપિ = પણ

તેષુ = તેઓમાં (હું).

અપિ ચેત્સુદુરાચારો ભજતે મામનન્યભાક્,
સાધુરેવ સ મન્તવ્યઃ સમ્યગ્વ્યવસિતો હિ સઃ. ૩૦

અપિ ચેત્ સુદુરાચારઃ ભજતે મામ્ અનન્યભાક્
સાધુઃ એવ સઃ મન્તવ્યઃ સમ્યક્ વ્યવસિતઃ હિ સઃ

સુદુરાચારઃ = મહાદુરાચારી

અપિ = પણ

ચેત્ = બે

અનન્યભાક્ = અનન્ય ભાવે

મામ્ = મને

ભજતે = ભજે છે (તો)

સઃ = તે (પણ)

સાધુઃ = સાધુ

એવ = જ

મન્તવ્યઃ = માનવાયોગ્ય (છે);

હિ = કારણ કે

સઃ = તે

સમ્યક્ વ્યવસિતઃ = {યથાર્થ (શુભ)
નિશ્ચયવાળો છે.

ક્ષિપ્રં ભવતિ ધર્માત્મા શશ્વચ્છાન્તિં નિગચ્છતિ,
કૌન્તેય પ્રતિજ્ઞનીહિ ન મે ભક્તઃ પ્રણુશ્યતિ. ૩૧
ક્ષિપ્રમ્ ભવતિ ધર્માત્મા શશ્વત્ શાન્તિમ્ નિગચ્છતિ
કૌન્તેય પ્રતિ જ્ઞનીહિ ન મે ભક્તઃ પ્રણુશ્યતિ

તેથી તે પુરુષઃ—

ક્ષિપ્રમ્ = જલદી

ધર્માત્મા = ધર્માત્મા

ભવતિ = { ધાય છે (અને)
(વિષયવિકારોથી)

શશ્વત્ = નિરંતર (રહેવાવાળી)

શાન્તિમ્ = શાંતિને

નિગચ્છતિ = પામે છે;

કૌન્તેય = હે અર્જુન ! (તું)

પ્રતિ = નિશ્ચયપૂર્વક

જ્ઞનીહિ = જાણુ (કે),

મે ભક્તઃ = મારો ભક્ત

ન પ્રણુશ્યતિ = નાશ પામતો નથી;

માં હિ પ્રાર્થં વ્યપાશ્રિત્ય યેઽપિ સ્યુઃ પાપયોનયઃ,
સ્ત્રિયો વૈશ્યાસ્તથા શૂદ્રાસ્તેઽપિ યાન્તિ પરાં ગતિમ્. ૩૨
મામ્ હિ પ્રાર્થં વ્યપાશ્રિત્ય યે અપિ સ્યુઃ પાપયોનયઃ
સ્ત્રિયઃ વૈશ્યાઃ તથા શૂદ્રાઃ તે અપિ યાન્તિ પરામ્ ગતિમ્

હિ = કારણ કે
 પાથ = હે અર્જુન !
 સ્ત્રિયઃ = સ્ત્રીઓ
 વૈશ્યાઃ = વૈશ્યો
 શદ્રાઃ = શદ્રો
 તથા = તેમ જ
 ચે ચાપિ = જે કોઈ

સ્ત્રુઃ = હોય
 તે ચાપિ = તેઓ પણ
 મામ્ = મને
 વ્યપાશ્રિત્ય = ભણને
 પરામ્ ગતિમ્ = { પરમ ગતિને
 (પરબ્રહ્મને)

પાપયોનયઃ = પાપયોનિમાં જન્મેલાં યાન્તિ = પામે છે.

કિં પુનર્બ્રાહ્મણાઃ પુણ્યા ભક્તા રાજર્ષયસ્તથા,
 અનિત્યમમૃણં લોકમિમં પ્રાપ્ય ભજસ્વ મામ્, ૩૩

કિમ્ પુનઃ બ્રાહ્મણાઃ પુણ્યા ભક્તાઃ રાજર્ષયઃ તથા
 અનિત્યમ્ અમૃણમ્ લોકમ્ ઇમમ્ પ્રાપ્ય ભજસ્વ મામ્

પુનઃ = તે પછી	અનિત્યમ્ = ક્ષણભંગુર
પુણ્યાઃ = પર્માત્મા	ઈમમ્ = આ
બ્રાહ્મણાઃ = બ્રાહ્મણ (ભક્તો)	અમૃણમ્ = દુઃખમય
તથા = તથા	લોકમ્ = મનુષ્યશરીરને
રાજર્ષયઃ = રાજર્ષિ	પ્રાપ્ય = પામીને
ભક્તાઃ = ભક્તો (મને પામે એમાં)	મામ્ = મને (જ)
કિમ્ = શું (કહેવું) ? (માટે તું)	ભજસ્વ = ભજ.

મન્મના ભવ મદ્ભક્તો મધ્યાશ્ત માં નમસ્કરુઃ,
 મામેવૈધ્યસિ યુક્તૈવમાત્માનં મત્પરાયણાઃ, ૩૪

મન્મનાઃ જવ મદ્ભક્તઃ મધ્યાશ્ત મામ્ નમસ્કરુઃ

મામ્ એવ એધ્યસિ યુક્ત્વા એવમ્ આત્માનમ્ મત્પરાયણાઃ

મન્મનાઃ = { મારામાં ચિત્ત	ભવ = થા.
{ રાજનરો	મામ્ = મને
મદ્ભક્તાઃ = મારા ભક્ત	નમસ્કરુઃ = નમસ્કાર કરે.
મધ્યાશ્ત = માર્ગ પૂજન કરનારો	એવમ્ = અ પ્રમાણે

આત્માનમ્ = ચિત્તને
 પુરુષા = એકાગ્ર કરીને
 મત્પરાયણઃ = { ૧. પરાયણ
 ૨. ધર્મ (ઉં)

મામ્ એવ = મને જ
 એવ્યસિ = પ્રાપ્તિ.

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસૂત્રનિપત્તુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં
 યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે રાઘવિવારાજયુગ્મ-
 યોગો નામ નવમોઽધ્યાયઃ ૬

અધ્યાય ૧૦ મે

શ્રી ભગવાનુવાચ

ભૂય એવ મહાબાહો શૂણુ મે પરમં વચઃ,
 યત્તેઽહં પ્રીયમાણાય વક્ષ્યામિ હિતકામ્યયા. ૧

ભૂયઃ એવ મહાબાહો શૂણુ મે પરમમ્ વચઃ
 યત્ તે અહમ્ પ્રીયમાણાય વક્ષ્યામિ હિતકામ્યયા

મહાબાહો = હે મહાબાહો !

ભૂયઃ = ફરી

એવ = પણ

મે = મારા

પરમમ્ = શ્રેષ્ઠ

વચઃ = વચનને

શૂણુ = સાંભળ,

યત્ = જે (વચન)

અહમ્ = હું

હિતકામ્યયા = હિતની ઇચ્છાથી

પ્રીયમાણાય = પ્રીતિ રાખવાવાળાને

તે = તને

વક્ષ્યામિ = કહીશ.

ન મે વિદુઃ સુરગણાઃ પ્રભવં ન મહર્ષયઃ,
 અહમાદિહિ દેવાનાં મહર્ષીણાં ચ સર્વશઃ. ૨

ન મે વિદુઃ સુરગણાઃ પ્રભવમ્ ન મહર્ષયઃ
 અહમ્ આદિઃ હિ દેવાનામ્ મહર્ષીણામ્ ચ સર્વશઃ

હે અર્જુન !—

સુરગણાઃ	= દેવતાલોક	અહમ્	= હું
મે	= મારા	સર્વશઃ	= સઘળા
પ્રભવમ્	= પ્રભાવને	દેવાનામ્	= દેવોતું
ન વિદુઃ	= જાણતા નથી,	ચ	= તથા
મહર્ષયઃ	= મહર્ષિઓ (પણ)	મહર્ષિણામ્	= મહર્ષિઓતું
ન	= (જાણતા) નથી;	આદિ	= આદિ (કારણ છું)
હિ	= કેમ કે		

યો મામજમનાદિં ચ વેત્તિ લોકમહેશ્વરમ્,
 અસંમૂઢઃ સ મર્ત્યેષુ સર્વપાપઃ પ્રમુચ્યતે,
 યઃ મામ્ અજમ્ અનાદિમ્ ચ વેત્તિ લોકમહેશ્વરમ્
 અસંમૂઢાઃ સઃ મર્ત્યેષુ સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે

યઃ	= જે	વેત્તિ	= જાણે છે,
મામ્	= મને	સઃ	= તે (પુરુષ)
અજમ્	= જન્મરહિત,	મર્ત્યેષુ	= મનુષ્યોમાં
અનાદિમ્	= [અનાદિ (સર્વના કારણરૂપ)]	અસંમૂઢ	= જાનવાન હોઈ
ચ	= તથા	સર્વપાપૈઃ	= સઘળાં પાપોથી
લોકમહે- શ્વરમ્	= [લોકોના મહાત્ ઈશ્વર	પ્રમુચ્યતે	= મુક્ત થાય છે.

બુદ્ધિર્જ્ઞાનમસંમોહઃ ક્ષમા સત્યં દમઃ શમઃ,
 સુખં દુઃખં ભવોઽભાવો ભયં આભયમેવ ચ. ૪
 અહિંસા સમતા તુષ્ટિસ્તપો દાનં યશોઽયશઃ,
 ભવન્તિ ભાવા ભૂતાનાં મત્ત એવ પૃથગ્વિદ્યાઃ. ૫
 બુદ્ધિઃ જ્ઞાનમ્ અગ્રમોહઃ ક્ષમા સત્યમ્ દમઃ શમઃ
 સુખમ્ દુઃખમ્ ભવઃ અભાવઃ ભયમ્ ચ અભયમ્ એવ ચ
 અહિંસા સમતા તુષ્ટિઃ તપઃ દાનમ્ યશઃ વ્યયશઃ
 ભવન્તિ ભાવાઃ ભૂતાનામ્ મત્ત એવ પૃથગ્વિદ્યાઃ

દે અર્જુન !—

ભુજિઃ	= ભુજિ (વિવેકશક્તિ)	અભયમ્	= અભય (તથા)
જ્ઞાનમ્	= જ્ઞાન (વિવેક)	અભિમા	= અભિમા
અમંગોત્	= અમંગોત્	અમતા	= અમતાવ
દુઃખા	= દુઃખા	દુઃખિ	= દુઃખિ
અભયમ્	= અભય	તપઃ	= તપ
દુઃખઃ	= દુઃખિનો નિવૃત્તિ	દાનમ્	= દાન
જ્ઞાનઃ	= જ્ઞાનનો નિવૃત્તિ	યજ્ઞઃ	= યજ્ઞિ (અને)
સુખમ્	= સુખ	અયજ્ઞઃ	= અયજ્ઞિ (એ બધા)
દુઃખમ્	= દુઃખ	વૃત્તાનામ્	= વૃત્તાના
સપઃ	= ઉત્પત્તિ	પૃથગ્વિધાઃ	= પૃથગ્વિધા મહાના
સ	= સને	ભાવા	= ભાવો
અભાવઃ	= નાશ	મત્ત	= મારામી
ભયમ્	= ભય	એવ	= જ
ય એવ	= તેમ જ	સન્વિત	= થાય છે.

મહર્ષયઃ સપ્ત પૂર્વે અત્વારે મનવસ્તથા,

મહાભાવા માનસા જાતા ચેષાં લોકે ઇમાઃ પ્રજાઃ ૬

મહર્ષયઃ સપ્ત પૂર્વે અત્વારઃ મનવઃ તથા

મહાભાવાઃ માનસાઃ જાતાઃ ચેષામ્ લોકે ઇમાઃ પ્રજાઃ

દે અર્જુન !—

સપ્ત	= (બુદ્ધિ આદિ) માત્ર	મહાભાવાઃ	= મારામાં ભાવવાળા
મહર્ષયઃ	= મહર્ષિઓ	માનસાઃ	= મનના સંકેતપદી
પૂર્વે	= પહેલાં થયેલા	જાતાઃ	= ઉત્પન્ન થયેલા છે,
અત્વારઃ	= ચાર (અનકાદિ)	ચેષામ્	= જેમની
તથા	= તથા	લોકે	= લોકમાં
મનવઃ	= [સ્વયંભુવ વગેરે [ચીઠ] મનુષ્યો	ઇમાઃ	= આ સઘળી
		પ્રજાઃ	= પ્રજા (છે.)

એતાં વિભૂતિં યોગં ચ મમ યો વોત્ત તત્ત્વતઃ,
સોઽવિક્રમ્પેન યોગેન યુજ્યતે નાત્ર સંશયઃ. ૭

એતામ્ વિભૂતિમ્ યોગમ્ ચ મમ યઃ વેત્તિ તત્ત્વતઃ
સઃ અવિક્રમ્પેન યોગેન યુજ્યતે ન અત્ર સંશયઃ

અને:—

યઃ	= જે (પુરુષ)	સઃ	= તે (પુરુષ)
મમ	= મારી	અવિક્રમ્પેન	= અચળ
એતામ્	= આ	યોગેન	= {ભાવથી (જ્ઞાનથી) (મારામાં જ)
વિભૂતિમ્	= વિભૂતિને	યુજ્યતે	= ભેડાય છે
ચ	= તથા	અત્ર	= એમાં
યોગમ્	= યોગશક્તિને	સંશયઃ	= સંશય
તત્ત્વતઃ	= તત્ત્વથી	ન	= નથી.
વેત્તિ	= જાણે છે,		

અહં સર્વસ્ય પ્રભવો મત્તઃ સર્વં પ્રવર્તતે,
ઇતિ મત્વા ભજન્તે માં બુધા ભાવસમન્વિતાઃ. ૮

અહમ્ સર્વસ્ય પ્રભવઃ મત્તઃ સર્વમ્ પ્રવર્તતે
ઇતિ મત્વા ભજન્તે મામ્ બુધાઃ ભાવસમન્વિતાઃ

અહમ્	= હું	ઇતિ	= એ પ્રકારે
સર્વસ્ય	= સર્વનું	મત્વા	= સમજીને
પ્રભવઃ	= {ઉત્પત્તિકારણ (હું) (તથા)	બુધાઃ	= બુદ્ધિમાન પુરુષો
મત્તઃ	= મારાથી જ	ભાવસમન્વિતાઃ	= {પ્રેમભાવ યુક્ત થઈ નિવૃત્તાઃ
સર્વમ્	= સર્વ (જગત)	મામ્	= મને (જ)
પ્રવર્તતે	= ચાલે છે,	ભજન્તે	= ભજે છે.

મઞ્ચિત્તા મહાતપ્રાણા બોધયન્તઃ પરસ્પરમ્,
કથયન્તશ્ચ માં નિત્યં તુષ્યન્તિ ચ રમન્તિ ચ. ૯

મચ્ચિતાઃ મદ્ગતપ્રાણાઃ બોધયન્તઃ પરસ્પરમ્

કથયન્તઃ ચ મામ્ નિત્યમ્ તુષ્યન્તિ ચ રમન્તિ ચ

મચ્ચિતાઃ	= {મારામાં એકાગ્ર ચિત્તવાળા	કથયન્તઃ	= { (ચુલુ-પ્રભાવનું) કથન કરતા
મદ્ગત-પ્રાણાઃ	= {મારામાં પ્રાણોને અર્પણ કરનારા	તુષ્યન્તિ	= { (તેઓ) સંતોષ પામે છે;
નિત્યમ્	= નિરંતર	ચ	= અને
પરસ્પરમ્	= એકબીજાને	રમન્તિ	= આનંદ કરે છે
બોધયન્તઃ	= બોધ કરતા	ચ	= તથા
મામ્	= મારા		(બીજાને પણ આનંદ કરાવે છે.)

તેષાં સતતયુક્તાનાં ભજતાં પ્રીતિપૂર્વકમ્,
દદામિ બુદ્ધિયોગં તં येन મામુપયાન્તિ તે. ૧૦

તેષામ્ સતતયુક્તાનામ્ ભજતામ્ પ્રીતિપૂર્વકમ્
દદામિ બુદ્ધિયોગમ્ તમ્ येन મામ્ ઉપયાન્તિ તે

સતતયુક્તા-નામ્	= { નિરંતર મારા ધ્યાનમાં જોડા-યેલા (અને)	બુદ્ધિયોગમ્	= જ્ઞાનયોગને
પ્રીતિપૂર્વકમ્	= પ્રેમપૂર્વક	દદામિ	= { હું આપું છું (ઉત્પત્ત કરું છું),
ભજતામ્	= ભજન કરનારા	येन	= જે વડે
તેષામ્	= તે (સત્તોને)	તે	= તેઓ
તમ્	= તે (અચળ)	મામ્	= મને
		ઉપયાન્તિ	= પામે છે.

તેષામેવાનુકંપાર્થમહમજ્ઞાનજ્ઞં તમઃ,
નાશયામ્યાત્મભાવસ્થૌ જ્ઞાનદીપેન ભાસ્વતા. ૧૧
તેષામ્ એવ અનુકંપાર્થમ્ અહમ્ અજ્ઞાનજ્ઞમ્ તમઃ
નાશયામિ આત્મભાવસ્થઃ જ્ઞાનદીપેન ભાસ્વતા

અને હે અર્જુન!—

તેષામ્ = તેમના

એવ = જ

અનુકર્યમાર્થમ્ = અનુકરણ માટે

આત્મભા-વસ્થા = { (તેમના અંતઃ-કરણમાં) આત્મા-રૂપે રહેલો }

અહમ્ = હું

ભાસ્વતા = પ્રકાશિત

જ્ઞાનદીપેન = જ્ઞાનરૂપી દીવા વડે

અજ્ઞાનજમ્ = { અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલો }

તમઃ = { (આવરણરૂપ) અંધકારને }

નાશયામિ = નષ્ટ કરું છું.

અર્જુન ઉવાચ

પરં બ્રહ્મ પરં ધામ પવિત્રં પરમં ભવાન્,
પુરુષં શાશ્વતં દિવ્યમાદિદેવમજ્જં વિભુમ્. ૧૨

આહુસ્ત્વામૃપયઃ સર્વે દેવર્ષિર્નારદસ્તથા,
અસિતો દેવલો વ્યાસઃ સ્વયં એવ બ્રવીષિ મે. ૧૩

પરમ્ બ્રહ્મ પરમ્ ધામ પવિત્રમ્ પરમમ્ ભવાન્
પુરુષમ્ શાશ્વતમ્ દિવ્યમ્ આદિદેવમ્ અજમ્ વિભુમ્

આહુઃ ત્વામ્ ઋપયઃ સર્વે દેવર્ષિઃ નારદઃ તથા

અસિતઃ દેવલઃ વ્યાસઃ સ્વયમ્ ચ એવ બ્રવીષિ મે

ભવાન્ = આપ

પરમ્ = પરમ

બ્રહ્મ = બ્રહ્મરૂપ

પરમ્ = શ્રેષ્ઠ

ધામ = ધામ (અને)

પરમમ્ = પરમ

પવિત્રમ્ = પવિત્રકરનાર (છો);

સર્વે = સર્વ (બૃહુઆદિ)

ઋપયઃ = ઋષિઓ,

દેવર્ષિઃ નારદઃ = દેવર્ષિ નારદ

અસિતઃ = અસિત મુનિ,

દેવલઃ = દેવલ ઋષિ (તથા)

વ્યાસઃ = મહર્ષિ વ્યાસ (પણ)

ત્વામ્ = આપને

શાશ્વતમ્ = સનાતન

દિવ્યમ્ = પ્રકાશરવરૂપ

પુરુષમ્ = પુરુષ,

આદિદેવમ્ = આદિદેવ

અજમ્ = જન્મરહિત (અને)

વિભુમ્	= સર્વવ્યાપી	સ્વયમ્ એવ= આપ પણ
આહુઃ	= કહે છે,	મે = મને
તથા ચ	= તેમ જ	પ્રવીણિ = (એમ જ) કહે છે.

સર્વમેતદતં મન્યે યન્માં વદસિ કેશવ,
 ન હિ તે ભગવન્વ્યક્તિં વિદુર્દેવા ન દાનવાઃ. ૧૪
 સર્વમ્ એતત્ ક્ષતમ્ મન્યે યત્ મામ્ વદસિ કેશવ
 ન હિ તે ભગવન્ વ્યક્તિમ્ વિદુઃ દેવાઃ ન દાનવાઃ

માટે.—

કેશવ	= હે કેશવ !	હિ	= કેમ કે
મામ્	= મને	ભગવન્	= હે ભગવન્ !
યત્	= જે કંઈ	તે	= આપના
વદમિ	= (આપ) કહે છે	વ્યક્તિમ્	= પ્રભાવને
એતન્	= એ	ન	= ન
સર્વમ્	= સઘણું (કુ)	દેવાઃ	= દેવો (કે)
ક્ષતમ્	= સત્ય	દાનવાઃ	= દાનવો, (કાઈ)
મન્યે	= માનુ છું,	ન વિદુઃ	= જાણતા નથી.

સ્વયમેવાત્મનાત્માનં વેત્ય ત્વં પુરુષોત્તમ,
 ભૂતભાવન ભૂતેશ દેવદેવ જગત્પતે. ૧૫

સ્વયમ્ એવ આત્મના આત્માનમ્ વેત્ય ત્વમ્ પુરુષોત્તમ
 ભૂતભાવન ભૂતેશ દેવદેવ જગત્પતે

ભૂતભાવન	= [હે ભૂતોને ઉત્પન્ન- કરનારા !	ત્વમ્	= આપ
ભૂતેશ	= હે ભૂતોના ઇશ્વર !	સ્વયમ્	= પોતે
દેવદેવ	= હે દેવોના દેવ !	એવ	= જ
જગત્પતે	= હે જગત્પતિ !	આત્મના	= ચેતાની મેળે
પુરુષોત્તમ	= હે પુરુષોત્તમ !	આત્માનમ્	= ચેતાને
		વેત્ય	= જાણુ છે.

વક્તુમર્હસ્યશેષેણ દિવ્યા દ્યાત્મવિભૂતયઃ,
 યાભિર્નિર્ભતિભિલોકાનિમાંસ્ત્વં વ્યાપ્ય તિષ્ઠસિ. ૧૬
 વક્તુમ્ અર્હસિ અશેષેણ દિવ્યાઃ હિ આત્મવિભૂતયઃ
 યાભિઃ વિભૂતિભિઃ લોકાન્ ઇમાન્ ત્વમ્ વ્યાપ્ય તિષ્ઠસિ

માટે:—

યાભિઃ	= જે	દિવ્યાઃ	= { (તે) આપની
વિભૂતિભિઃ	= વિભૂતિઓ વડે	આત્મ-	= { દિવ્ય વિભૂતિ-
ઇમાન્	= આ બધા	વિભૂતયઃ	= { ઓને
લોકાન્	= લોકોને	અશેષેણ	= સંપૂર્ણપણે
વ્યાપ્ય	= વ્યાપીને	ત્વમ્	= આપ
તિષ્ઠસિ	= રહેલા છા.	હિ	= જ
		વક્તુમ્	= કહેવા
		અર્હસિ	= યોગ્ય છા.

કથં વિદ્યામર્હં યોગિસ્ત્વાં સદા પરિચિન્તયન્,
 કેપુ કેપુ ચ ભાવેષુ ચિન્ત્યોઽસિ ભગવન્મયા. ૧૭
 કથમ્ વિદ્યામ્ અહમ્ યોગિન્ ત્વામ્ સદા પરિચિન્તયન્
 કેપુ કેપુ ચ ભાવેષુ ચિન્ત્યઃ અસિ ભગવન્ મયા

વળી:—

યોગિન્	= હે યોગેશ્વર !	ચ	= તથા
અહમ્	= હું	ભગવન્	= હે ભગવન્ (આપ !)
કથમ્	= કેવી રીતે	કેપુ કેપુ	= કયા કયા
સદા	= હમેશાં	ભાવેષુ	= પદાર્થોમાં
પરિચિન્તયન્	= ચિંતન કરતો	મયા	= મારે
ત્વામ્	= આપને	ચિન્ત્યઃ	= ચિંતન કરવા યોગ્ય
વિદ્યામ્	= જ્ઞાન,	અસિ	= છા ?

વિસ્તરેણાત્મનો યોગં વિભૂતિં ચ જનાર્દન,
 ભયઃ કથમ્ તૃપ્સિર્હિ શૃણ્વતો નાસ્તિ મેઽમૃતમ્. ૧૮

વિસ્તરેણ આત્મન યોગમ્ વિભૂતિમ્ ચ જનાર્દન

ભૂય કથય ત્વંમિ હિ શણ્વત ન અસ્તિ મે અમૃતમ્

જનાર્દન	= હે જનાર્દન !	કથય	= કહો,
આત્મન	= આપની	હિ	= કારણ કે (આપના)
યોગમ્	= યોગશક્તિને	અમૃતમ્	= અમૃતમય વચનોને
ચ	= તથા	શણ્વત	= સાલગતા
વિભૂતિમ્	= વિભૂતિને	મે	= મને
ભૂય	= ફરીથી	ત્વંમિ	= ત્વંમિ
વિસ્તરેણ	= વિસ્તારપૂર્વક	ન અસ્તિ	= થતી નથી

શ્રી બગનાનુવાચ

હન્ત તે કથયિષ્યામિ દિવ્યા હ્યાત્મવિભૂતયઃ,

પ્રાધાન્યતઃ કુરુશ્રેષ્ઠ નારત્યન્તો વિસ્તરસ્ય મે. ૧૬

હન્ત તે કથયિષ્યામિ દિવ્યા હિ આત્મવિભૂતય

પ્રાધાન્યતઃ કુરુશ્રેષ્ઠ ન અસ્તિ અન્ત વિસ્તરસ્ય મે

હન્ત	= હમે !	હિ	= કારણ કે
દિવ્યા આત્મ	= [મારી દિવ્ય	કુરુશ્રેષ્ઠ	= હે કુરુશ્રેષ્ઠ !
વિભૂતય	= [વિભૂતિઓ	મે	= મારા
તે	= તને	વિસ્તરસ્ય	= વિસ્તારને
પ્રાધાન્યતઃ	= પ્રધાનપણે	અન્ત	= પાર
કથયિષ્યામિ	= કહીશ,	ન અસ્તિ	= નથી

અહંમાત્મા શુકાકેશ સર્વભૂતાશયસ્થિતઃ,

અહંમાદિશ્ચ મધ્યં ચ ભૂતાનામન્ત એવ ચ. ૨૦

અહં આત્મા શુકાકેશ સર્વભૂતાશયસ્થિત

અહં આદિ ચ મધ્યમ્ ચ ભૂતાનામ્ અન્ત એવ ચ

શુકાકેશ	= { હે નિદ્રાગિત	અહં	= હું
	= અર્થુન !	આત્મા	= આત્મારૂપે

સર્વભૂતા-	= { સર્વે પ્રાણીઓના	ચ	= અને
શયન્નિથતઃ	= { હૃદયમાં રહેલો છું	અન્તઃ	= અંત (લય)
ચ	= તથા		
ભૂતાનામ્	= સવળાં પ્રાણીઓની	ચ	= પણ
આદિઃ	= આદિ (ઉત્પત્તિ)	અહમ્	= હું
મધ્યમ્	= મધ્ય (સ્થિતિ)	એવ	= જ (છં.)

આદિત્યાનામહં વિષ્ણુર્જ્યોતિષાં રવિરંશુમાન્,
મરીચિર્મરુતામસ્મિ નક્ષત્રાણામહં શશી. ૨૧

આદિત્યાનામ્ અહમ્ વિષ્ણુઃ જ્યોતિષામ્ રવિઃ અંશુમાન્
મરીચિઃ મરુતામ્ અસ્મિ નક્ષત્રાણામ્ અહમ્ શશી

આદિત્યા-	= { (આદિતિના	મરુતામ્	= (૪૯) વાયુદેવોમાં
નામ્	= { પુત્રો) દેવોમાં	મરીચિઃ	= મરીચિ (વાયુ) તથા
વિષ્ણુઃ	= વિષ્ણુ દેવ	નક્ષત્રાણામ્	= નક્ષત્રોમાં
અહમ્	= હું (છં)	શશી	= ચંદ્રમાં
જ્યોતિષામ્	= પ્રકાશમય પદાર્થોમાં	અહમ્	= હું
અંશુમાન્	= કિરણવાળો	અસ્મિ	= છં.
રવિઃ	= મધ્ય (છં)		

વેદાનાં સામવેદોઽસ્મિ દેવાનામસ્મિ વાસવા,
ઇન્દ્રિયાણાં મનશ્ચાસ્મિ ભૂતાનામસ્મિ ચેતના. ૨૨

વેદાનામ્ સામવેદઃ અસ્મિ દેવાનામ્ અસ્મિ વાસવઃ

ઇન્દ્રિયાણામ્ મનઃ ચ અસ્મિ ભૂતાનામ્ અસ્મિ ચેતના

વેદાનામ્	= વેદોમાં	વાસવઃ	= ઇંદ્ર
સામવેદઃ	= સામવેદ x	અસ્મિ	= (હું) છું
અસ્મિ	= હું છું.		
દેવાનામ્	= દેવોમાં	ઇન્દ્રિયાણામ્	= ઇન્દ્રિયોમાં

x કેમ કે સામવેદની હિવ્ય ભાવનાઓ તથા પ્રાર્થનાઓ સમજીને
અસરકારક સંગીતની પેઠે ગાવા-સાંભળવાથી શ્રદ્ધામક્તિની અસર વધારે
થાય અને પરિણામ વહેતું આવે એ સ્વાભાવિક જ છે.

મનઃ	= મન*	શૂતાનામ	= પ્રાણીઓમાં
અસ્મિ	= (હું) છું;	ચેતના	= ચેતનશક્તિ
ચ	= અને	અસ્મિ	= (હું) છું.

રુદ્રાણાં શંકરશ્ચાસ્મિ વિત્તેશો યક્ષરક્ષસામ્,
વસૂનાં પાવકશ્ચાસ્મિ મેરુઃ શિખરિણામહમ્. ૨૩

રુદ્રાણામ્ શંકરઃ ચ અસ્મિ વિત્તેશઃ યક્ષરક્ષસામ્
વસૂનામ્ પાવકઃ ચ અસ્મિ મેરુઃ શિખરિણામ્ અહમ્

રુદ્રાણામ્	= અગિયાર રુદ્રોમાં	વસૂનામ્	= આઠ વસુઓમાં
શંકરઃ	= શંકર	પાવકઃ	= અગ્નિ (વસુ)
અસ્મિ	= (હું) છું	અસ્મિ	= (હું) છું
યક્ષરક્ષસામ્	= { યક્ષો તથા રાક્ષસોમાં	ચ	= તથા
વિત્તેશઃ	= { જ્ઞાનો સ્વામી (કુબેર છું.)	શિખરિણામ્	= પર્વતોમાં
ચ	= અને	મેરુઃ	= સુમેરુ પર્વત
		અહમ્	= હું (હું).

પુરોધસાં ચ મુખ્યં માં વિદ્ધિ પાર્થ બૃહસ્પતિમ્,
સેનાનીનામહં રુકન્દઃ સરસામસ્મિ સાગરઃ. ૨૪

પુરોધસામ્ ચ મુખ્યમ્ મામ્ વિદ્ધિ પાર્થ બૃહસ્પતિમ્
સેનાનીનામ્ અહમ્ રુકન્દઃ સરસામ્ અસ્મિ સાગરઃ

પાર્થ	= હે પાર્થ !	વિદ્ધિ	= જાણ.
પુરોધસામ્	= પુરોહિતોમાં	અહમ્	= હું
મુખ્યમ્	= મુખ્ય	સેનાનીનામ્	= સેનાપતિઓમાં
બૃહસ્પતિમ્	= બૃહસ્પતિ	રુકન્દઃ	= કાર્તિક સ્વામી
મામ્	= મને		

* કેમ કે મન=મનન=ચિંતાર જે રસ્તે ગ્રેષ્, તે જ રસ્તે માણસની શુદ્ધિ,
ચિત્ત અને ઈંદ્રિયો ગ્રેસાય છે.

+ કેમ કે ચેતના હોય ત્યાં સુધી જ સરીર ગ્રિપ લાગી ચેતના જતાં જ
તે નકારું અને અગ્નિ લાગે જે.

ચ = અને

સાગરઃ = સમુદ્ર

સરસાગ્ = જળાશયોમાં

અસ્મિ = છું.

મહર્પીણાં ભૃગુરહં ગિરામસ્થ્યેકમક્ષરમ્,

યજ્ઞાનાં જપયજ્ઞોઽસ્મિ રથાવરાણાં હિમાલયઃ. ૨૫

મહર્પીણામ્ ભૃગુઃ અહમ્ ગિરામ્ અસ્મિ એકમ્ અક્ષરમ્

યજ્ઞાનામ્ જપયજ્ઞઃ અસ્મિ રથાવરાણામ્ હિમાલયઃ

હે અર્જુન !—

મહર્પીણામ્ = મહર્પિંઓમાં

અસ્મિ = (હું) છું.

ભૃગુઃ = ભૃગુ ઋષિ

યજ્ઞાનામ્ = યજ્ઞના યજ્ઞોમાં

અહમ્ = હું (હું)

જપયજ્ઞઃ = જપયજ્ઞ (અને)

ગિરામ્ = શબ્દમય વાણીમાં

રથાવરાણામ્ = અચળ પદાર્થોમાં

એકમ્ = { એકાક્ષર

હિમાલયઃ = હિમાલય

અક્ષરમ્ = { ઓગકારરૂપ

અસ્મિ = (હું) છું.

અશ્વત્થઃ સર્વવૃક્ષાણાં દેવર્પીણાં ચ નારદઃ,

ગન્ધર્વાણાં ચિત્રરથઃ સિદ્ધાનાં કપિલો મુનિઃ. ૨૬

અશ્વત્થઃ સર્વવૃક્ષાણામ્ દેવર્પીણામ્ ચ નારદઃ

ગન્ધર્વાણામ્ ચિત્રરથઃ સિદ્ધાનાં કપિલઃ મુનિઃ

સર્વવૃક્ષાણામ્ = સર્વ વૃક્ષોમાં

ચિત્રરથઃ = ચિત્રરથ ગન્ધર્વ

અશ્વત્થઃ = પીપળાનું ઝાડ,

ચ = અને

દેવર્પીણામ્ = દેવર્પિંઓમાં

સિદ્ધાનામ્ = સિદ્ધોમાં

નારદઃ = નારદ,

કપિલઃ = કપિલ

ગન્ધર્વાણામ્ = ગન્ધર્વોમાં

મુનિઃ = મુનિ (દુ હ).

ઉચ્ચૈઃ શ્રવસમશ્વાનાં વિદ્ધિ મામમૃતોદ્ભવમ્,

ઔરાવતં ગજેન્દ્રાણાં નરાણાં ચ નરાધિપમ્. ૨૭

ઉચ્ચૈઃ શ્રવસમ્ અશ્વોનામ્ વિદ્ધિ મામ્ અમૃતોદ્ભવમ્

ઔરાવતમ્ ગજેન્દ્રાણામ્ નરાણામ્ ચ નરાધિપમ્

હે અશુન !—

અશ્વનામ્ = દોડાઓમાં	ઐરાવતમ્ = ઐરાવત હાથી
અમૃનોદ- સવમ્ = { અમૃત માટે સમુદ્રમંથન કરતા નીકળેલો	ચ = તથા નરાણામ્ = મનુષ્યામાં નરાધિપમ્ = રાજા†
ઉચ્ચૈઃશ્રવસમ્- { ઉચ્ચૈઃશ્રવા નામનો દોડો,	મામ્ = મને
મજેન્દ્રાણુમ્ = હાથીઓમાં	વિહિ = જાણુ.

આયુધાનામહં વજ્રં ધેનૂતામસ્મિ કામધુક્,
પ્રજનશ્ચાસ્મિ કન્દર્પઃ સર્પાણામસ્મિ વાસુકિઃ. ૨૮

આયુધાનામ અહમ્ વજ્રમ્ ધેનૂતામ્ અસ્મિ કામધુક્
પ્રજનઃ ચ અસ્મિ કન્દર્પઃ સર્પાણામ્ અસ્મિ વાસુકિઃ

આયુધાનામ્ = હથિયારોમાં	પ્રજનઃ = પ્રજાઉત્પન્ન કરનાર
વજ્રમ્ = વજ્ર	કન્દર્પઃ = કામદેવ
અહમ્ = હું (હું)	અસ્મિ = (હું) છું (તેમ જ)
ધેનૂતામ્ = ગાદોમાં	સર્પાણામ્ = સર્પોમાં
કામધુકે = કામધેનુ.	વાસુકિઃ = વાસુકી
અસ્મિ = (હું) છું,	અસ્મિ = (હું) છું
ચ = તથા	

અનન્તશ્ચાસ્મિ નાગાનાં વરુણો યાદસામહમ્,
પિતૃણામર્યમા અસ્મિ યમઃ સંયમતામહમ્. ૨૯

અનન્તઃ ચ અસ્મિ નાગાનામ્ વરણુઃ યાદસામ્ અહમ્
પિતૃણામ્ અર્યમા ચ અસ્મિ યમઃ સંયમતામ્ અહમ્

નાગાનામ્ = નાગોમાં	યાદસામ્ = જળચરોમાં
અનન્તઃ = શેષનાગ	વરણુઃ = વરુણ દેવ
ચ = અને	અહમ્ અસ્મિ = હું છું;

† આ વાન દેવી રાજાની છે, આસુરીની નહિ જા.

ચ = અને
 પિતૃણામ્ = પિતૃઓમા
 અર્થમા = { અર્થમા નામના
 { પિતૃ (તથા)

મ યમતામ્ = શાસન કરનારાઓમ
 ચમ = યમગણ
 અહમ્ અસ્મિ = હું છું

પ્રહૃલાદશ્ચાસ્મિ દૈત્યાનાં કાલઃ કલયતામહમ્,
 મૃગાણાં ચ મૃગેન્દ્રોઽહં વૈનતેયશ્ચ પક્ષિણામ્. ૩૦
 પ્રહૃલાદ ચ અસ્મિ દૈત્યાનામ્ કાલ કલયતામ્ અહમ્
 મૃગાણામ્ ચ મૃગેન્દ્ર અહમ્ વૈનતેય ચ પક્ષિણામ્
 હે અર્જુન!—

દૈત્યાનામ્ = દૈત્યોમા

ચ = તથા

પ્રહૃલાદ = પ્રહૃલાદ

મૃગાણામ્ = પશુઓમા

અહમ્ અસ્મિ = હું છું,

મૃગેન્દ્ર = મૃગરાજ-મિહ,

ચ = અને

ચ = તથા

કલયતામ્ = ગણતરી કરનારાઓમા

પક્ષિણામ્ = પક્ષીઓમા

કાલ = (ગણનાત્મક) કાળ

વૈનતેય = ગરુડ

અસ્મિ = (હું) છું,

અહમ્ = હું (છું)

પવનઃ પવતામસ્મિ રામઃ શસ્ત્રભૃતામહમ્,
 ઝપાણાં મકરશ્ચાસ્મિ સ્રોતસામસ્મિ બહૂનવી. ૩૧
 પવન પવતામ્ અસ્મિ રામ શસ્ત્રભૃતામ્ અહમ્
 ઝપાણામ્ મકર ચ અસ્મિ સ્રોતસામ્ અસ્મિ બહૂનવી
 અને —

પવતામ્ = વેગવાળાઓમા

ઝપાણામ્ = માછલામા

પવન = વાયુ (અને)

મકર = મગરમચ્છ

શસ્ત્રભૃતામ્ = શસ્ત્રધારીઓમા

અસ્મિ = (હું) છું (અને)

રામ = ગામ

સ્રોતસામ્ = નદીઓમા

અહમ્ અસ્મિ = હું છું,

બહૂનવી = ગ ગાણ

ચ = તથા

અસ્મિ = (હું) છું

સર્ગાણામાદિરન્તસ્થ મધ્યં ચૈવાહમર્જુન,
અધ્યાત્મવિદ્યા વિદ્યાનાં વાદઃ પ્રવદતામહમ્. ૩૨
સર્ગાણામ્ આદિઃ અન્તઃ ચ મધ્યમ્ ચ એવ અહમ્ અર્જુન
અધ્યાત્મવિદ્યા વિદ્યાનામ્ વાદઃ પ્રવદતામ્ અહમ્

અર્જુન, = હે અર્જુન !
સર્ગાણામ્ = (૧૪) સૃષ્ટિઓના
આદિઃ = આદિ
મધ્યમ્ = મધ્ય
ચ = અને
અન્તઃ = અન્ત
અહમ્ એવ = હું જ હું;

ચ = તથા
વિદ્યાનામ્ = વિદ્યાઓમાં
અધ્યાત્મવિદ્યા = { અધ્યાત્મવિદ્યા
(પ્રજ્ઞાવિદ્યા અને)
પ્રવદતામ્ = { વિવાદ કરનારના
વિવાદોમાં
વાદ. + = તત્ત્વવાદ
અહમ્ = હું (હું).

અક્ષરાણામકારોઽસ્મિ દ્વન્દ્વઃ સામાસિકસ્ય ચ,
અહમેવાક્ષયઃ કાલો ધાતાઽહં વિશ્વતોમુખઃ. ૩૩
અક્ષરાણામ્ અકારઃ અસ્મિ દ્વન્દ્વઃ સામાસિકસ્ય ચ
અહમ્ એવ અક્ષયઃ કાલઃ ધાતા અહમ્ વિશ્વતોમુખઃ

તથા:—

અક્ષરાણામ્ = અક્ષરોમાં
અકારઃ = અકાર
ચ = અને
સામાસિકસ્ય = સામાસોમાં
દ્વન્દ્વઃ = દ્વન્દ્વ પ્રમાણ
અસ્મિ = (હું) હું
અક્ષયઃ = (કાળોમાં) કાયરહિત

કાલઃ = કાળ
અહમ્ એવ = હું જ (હું),
વિશ્વતોમુખઃ = વિશાલ સ્વરૂપ
ધાતા = { સર્વનો ધારણ-
પ્રાપ્ત કરનાર.
અહમ્ = હું (હું)

+ તત્ત્વના નિર્ણય માટે ગુરુશિષ્ય વચ્ચે અથવા સન્નનો વચ્ચે કશા
પણ રાગદ્વેષ વિના જે ચર્ચા થાય, તેને વાદ કહે છે. આ પ્રમાણે તે બીજા
વાદો કરતાં એક હોવાથી પરમેશ્વરની વિશ્રુતિ ગણાય છે.

મૃત્યુઃ સર્વહરશ્ચાહમુદ્ભવશ્ચ ભવિષ્યતામ્,
 કીર્તિઃ શ્રીવાક્ય નારીણાં સ્મૃતિર્મેધા ધૃતિઃ ક્ષમા. ૩૪
 મૃત્યુઃ સર્વહરઃ ચ અહમ્ ઉદ્ભવ ચ ભવિષ્યતામ્ કીર્તિઃ
 શ્રીઃ વાક્ ચ નારીણામ્ સ્મૃતિઃ મેધા ધૃતિઃ ક્ષમા
 હે અશુન!—

મર્વહર	= { મર્વનો નાશ	કીર્તિ	= કીર્તિ
મૃત્યુ.	= { કુનાર મૃત્યુ	શ્રી	= શ્રી (વેભવ નકલ)
અહમ્	= હું (હ')	વાક્	= વાણી
ચ	= અને	સ્મૃતિ.	= સ્મૃતિ
ભવિષ્યતામ્	= ભાવિ કલ્યાણોમા	મેધા	= શુદ્ધિ (કે ખંડિતાર્થ)
ઉદ્ભવ	= ઉત્પત્તિનું કારણ	ધૃતિઃ	= ધીરજ
ચ	= તથા	ચ	= અને
નારીણામ્	= સ્ત્રીઓમા	ક્ષમા	= ક્ષમા (હું હ').

બૃહત્સામ તથા સામ્નાં ગાયત્રી છન્દસામહમ્,
 માસાનાં માર્ગશીર્ષાહમૃતૂનાં કુસુમાકરઃ, ૩૫
 બૃહત્સામ તથા સામ્નામ્ ગાયત્રી છન્દસામ્ અહમ્
 માસાનામ્ માર્ગશીર્ષં અહમ્ ઋતૂનામ્ કુસુમાકરઃ

તથા	= તથા	માસાનામ્	= મહિનાઓમાં
સામ્નામ્	= મામવેદની શ્રુતિઓમા	માર્ગશીર્ષં	= { મારગશ મહિનો
બૃહત્સામ	= બૃહત્સામ		{ (તથા)
અહમ્	= હું (હ'),	ઋતૂનામ્	= ઋતુઓમાં
છન્દસામ્	= છંદોમા	કુસુમાકર.	= વસંત ઋતુ
ગાયત્રી	= ગાયત્રી છંદ,	અહમ્	= હું (હ').

ધૃતં છત્રયતામસ્મિ તેજસ્તેજસ્વિનામહમ્,
 જ્યૈઽસ્મિ વ્યવસાયૈઽસ્મિસત્ત્વં સત્ત્વવતામહમ્. ૩૬
 દ્વામ્ છત્રયતામ્ અસ્મિ તેજઃ તેજસ્વિનામ્ અહમ્
 જય અસ્મિ વ્યવસાય અસ્મિ સત્ત્વમ્ સત્ત્વવતામ્ અહમ્

છલયતામ્ = છળ દેનારાઓમાં	જયઃ = { (છલનારાઓમાં) (વિજય)
ધૂતમ્ = જુમાર (અને)	
તેજસ્વિનામ્ = { પ્રભાવશાળી પુરુષોમાં	અસ્મિ = { હું, છું (તથા) (નિશ્ચયવાળાને)
તેજઃ = પ્રભાવ,	વ્યવસાયઃ = નિમ્નય (અને)
અહમ્ = હું	સત્ત્વવતામ્ = સારિવદ્ પુરુષોમાં
અગ્નિમ્ = છું (તથા)	સત્ત્વમ્ = સારિવદ્ ભાવ
	અહમ્ અસ્મિ = હું, છું.

વૃષ્ણીનાં વાસુદેવોઽસ્મિ પાણ્ડવાનાં ધનંજયઃ,
મુનીનામપ્યહં વ્યાસઃ કવીનામુશના કવિઃ. ૩૭

વૃષ્ણીનામ્ વાસુદેવ અસ્મિ પાણ્ડવાનામ્ ધનંજયઃ
મુનીનામ્ અપિ અહમ્ વ્યાસઃ કવીનામ્ ઉશના કવિઃ

વૃષ્ણીનામ્ = યાદવોમાં	કવીનામ્ = કવિઓમાં
વાસુદેવઃ = વૃષ્ણ,	ઉશના = શુદ્ધાર્થ
પાણ્ડવાનામ્ = પાંડવોમાં	કવિઃ = કવિ
ધનંજયઃ = ધનંજય (અર્જુન),	અપિ = પણ
મુનીનામ્ = મુનિઓમાં	અહમ્ અગ્નિમ્ = હું, છું.
વ્યાસઃ = વેદવ્યાસ (અને)	

દણ્ડો દમયતામસ્મિ નીતિરસ્મિ જિગીપતામ્,
મૌનં યૈવાસ્મિ શુદ્ધાનાં જ્ઞાનં જ્ઞાનવતામહમ્. ૩૮

દણ્ડઃ દમયતામ્ અસ્મિ નીતિઃ અસ્મિ જિગીપતામ્
મૌનમ્ ચ યૈવ અસ્મિ શુદ્ધાનામ્ જ્ઞાનમ્ જ્ઞાનવતામ્ અહમ્

દમયતામ્ = દંડ દેનારાઓમાં	શુદ્ધાનામ્ = શુદ્ધ ભાવોમાં
દણ્ડઃ = દંડશક્તિ	મૌનમ્ = મૌન (આત્મચિંતન)
અસ્મિ = (હું) છું	અસ્મિ = (હું) છું, (તથા)
ચ = અને	જ્ઞાનવતામ્ = જ્ઞાનીઓની
જિગીપતામ્ = જય કર્ષ્ણનારાઓમાં	જ્ઞાનમ્ = જ્ઞાનશક્તિ
નીતિઃ = નીતિ (ન્યાય)	અહમ્ યૈવ = હું જ (હું.)
અસ્મિ = (હું) છું.	

યચ્ચાપિ સર્વભૂતાનાં બીજં તદદ્ભર્જન,
 ન તદસ્તિ વિના યત્સ્થાન્મયા ભૂતં ચરાચરમ્. ૩૯
 યત્ ય અપિ સર્વભૂતાનામ્ બીજમ્ તત્ અદ્ભમ્ અર્જુન
 ન તત્ અસ્તિ વિના યત્ સ્થાન્ મયા ભૂતમ્ ચરાચરમ્

ય	= વળી	અદ્ભમ્	= હું (છું);
અર્જુન	= હે અર્જુન !	યત્	= (કેમ કે) જે
યત્	= જે	ચર-અચરમ્	= } એતન કે જડ
સર્વભૂતાનામ્	= સર્વભૂતોનાં	ભૂતમ્	= } કાઈ પ્રાણી
બીજમ્	= કારણ	મયા વિના	= } મારાથી રહિત
તત્	= તે	સ્થાન્	= } હોય
અપિ	= પણ	તત્ ન અસ્તિ	= તે નથી.

નાન્તોઽસ્તિ મમ દિવ્યાનાં વિભૂતીનાં પરંતપ,
 એપ તુદ્દેશતઃ પ્રોક્તો વિભૂતોર્વિસ્તરો મયા. ૪૦
 ન અન્તઃ અસ્તિ મમ દિવ્યાનામ્ વિભૂતીનામ્ પરંતપ
 એપઃ તુ ઉદ્દેશતઃ પ્રોક્તઃ વિભૂતેઃ વિસ્તરઃ મયા

પરંતપ	= હે પરંતપ !	તુ	= તે
મમ	= મારી	વિભૂતેઃ	= વિભૂતિઓના
દિવ્યાનામ્	= દિવ્ય	વિસ્તરઃ	= વિસ્તાર
વિભૂતીનામ્	= વિભૂતિઓના	મયા	= મેં
અન્તઃ	= પાટ	ઉદ્દેશતઃ	= દુઃકારમાં
ન અસ્તિ	= નથી.	પ્રોક્તઃ	= કહ્યો છે.
એપઃ	= આ		

યદ્યદ્ વિભૂતિમત્ સત્ત્વં શ્રીમદ્ભર્જિતમેવ વા,
 તત્તદેવાવગચ્છ ત્વં મમ તેજોઽશસંભવમ્. ૪૧
 યત્ યત્ વિભૂતિમત્ સત્ત્વમ્ શ્રીમત્ ભર્જિતમ્ એવ વા
 તત્ તત્ એવ અવગચ્છ ત્વમ્ મમ તેજોઽશસંભવમ્

યત્ યત્ એવ = જે જે કાઈ

વિવૃત્તિમન = એમર્યાવાળું

શ્રીમત્ = હક્રમી-શોભાવાળું

વા = કે

હિંજિતમ્ = ખળવાળું

સરવમ્ = પ્રાણી (દોષ)

તત્ તત્ = તે તે (પ્રાણી)

ત્વમ્ = તુ

મમ્ = મારા

તેલ્લેડસમલ- [તેજના અંશથી જ
વમ્ એવ = ઉત્પન્ન થયેલું

અવમચ્છ = બહુ.

અથવા બાહુર્નેતેન કિં જ્ઞાતેન તવાર્જુન,
વિષ્ણુયાહમિદં કૃત્સ્નમેકાંશેન સ્થિતો જગત્ ૪૨

અથવા બાહુના એનેન કિમ્ જ્ઞાતેન તત્ અર્જુન
વિષ્ણુ અહમ્ હંહમ કૃત્સ્નમ્ એકાંશેન સ્થિતઃ જગત્

અથવા = અથવા

ઈદમ્ = આ

બાહુર્ન = હે અર્જુન !

કૃત્સ્નમ્ = સંપૂર્ણ

એનેન = એ

જગત્ = જગતને

બાહુના = બાહુ

અહમ્ = હું

જ્ઞાતેન = જાણવાથી

એકાંશેન = એક અંશમાત્રથી

તત્ = તને

વિષ્ણુ = ધારણ કરીને

કિમ્ = શું પ્રયોજન છે ?

સ્થિતઃ = રહેલો (છે).

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસ્થાનિપત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે વિષ્ણુતિયોગો
નામ દશમોઽધ્યાયઃ ૧૦

અધ્યાય ૧૧ મો

અર્જુન ઉવાચ

મદનુગ્રહાય પરમં શુભમધ્યાત્મસંજ્ઞિતમ્,
યત્ત્વયોક્તં વચસ્તેન મોહોઽયં વિગતો મમ. ૧

મદનુગ્રહાય પરમમ્ શુભમ્ અધ્યાત્મસંજ્ઞિતમ્
યત્ ત્વયા ઉક્તમ્ વચઃ તેન મોહઃ અયમ્ વિગતઃ મમ

મદનુગ્રહાય = મારા પર કૃપા કરીને	વચઃ = વચન
ત્વયા = આમે	ઉક્તમ્ = કહ્યું
પરમમ્ = પરમ	તેન = તેથી
શુભમ્ = શુભ	મમ = મારું
અધ્યાત્મ-સંજ્ઞિતમ્ = આત્મજ્ઞાન સંબંધી	અયમ્ = આ
મત્ = મે	મોહઃ = અજ્ઞાન
	વિગતઃ = નાશ પામ્યું (છે.)

લવાપ્યયો હિ ભૂતાનાં શ્રુતૌ વિસ્તરશો મયા,
ત્વતઃ કમલપત્રાક્ષ માહાત્મ્યમપિ આન્યયમ્. ૨
લવાપ્યયો હિ ભૂતાનામ્ શ્રુતૌ વિસ્તરશઃ મયા
ત્વતઃ કમલપત્રાક્ષ માહાત્મ્યમ્ અપિ ચ અન્યયમ્

કમલપત્રાક્ષ = {કમળ જેવા નેત્રો- વાળા !	શ્રુતૌ = સાંભળ્યાં,
મયા = મેં	ચ = અને
ત્વતઃ હિ = આપનાથી જ	અન્યયમ્ = નિર્વિઠાર સ્વરૂપ
ભૂતાનામ્ = પ્રાણીઓની	માહાત્મ્યમ્ = { (સચ્ચિદ્રૂપ આપ- નો) મહિમા
લવાપ્યયો = ઉત્પત્તિ અને નાશ	અપિ = પણ (સાંભળ્યો.)
વિસ્તરશઃ = વિસ્તારપૂર્વક	

विश्वरूपदर्शन

એવમેતદથાત્ય ત્વમાત્માનં પરમેશ્વર,
દ્રષ્ટુમિચ્છામિ તે રૂપમેશ્વરં પુરુષોત્તમ.

૩

એવમ્ એતત્ યથા આત્ય ત્વમ્ આત્માનમ્ પરમેશ્વર
દ્રષ્ટુમ્ ઇચ્છામિ તે રૂપમ્ એશ્વરમ્ પુરુષોત્તમ

પરમેશ્વર = હે પરમેશ્વર !

પુરુષોત્તમ = હે પુરુષોત્તમ !

ત્વમ્ = આપે

યથા = જેવું

આત્માનમ્ = પોતાના સ્વરૂપને

આત્ય = વર્ણવું

એવમ્ = એવા,

એતત્ = એ

તે = આપના

એશ્વરમ્ = દેવશક્તિયુક્ત

રૂપમ્ = રૂપને

દ્રષ્ટુમ્ = (પ્રત્યક્ષ) જોવાને

ઇચ્છામિ = ઇચ્છું છું.

મન્યસે યદિ તદ્વચ્ચયં મયા દ્રષ્ટુમિતિ પ્રભો,
યોગેશ્વર તતો મે ત્વં દર્શયાત્માનમન્યયમ્.

૪

મન્યસે યદિ તત્ શક્યમ્ મયા દ્રષ્ટુમ્ ઇતિ પ્રભો
યોગેશ્વર તતઃ મે ત્વમ્ દર્શય આત્માનમ્ અન્યયમ્

પ્રભો = હે પ્રભો !

યદિ = જો

તત્ = તે (રૂપ)

મયા = મારાથી

દ્રષ્ટુમ્ = જોવું

શક્યમ્ = શક્ય હોય

ઇતિ = એમ

મન્યસે = માનતા હો,

તતઃ = તે

યોગેશ્વર = હે યોગેશ્વર !

ત્વમ્ = આપ (આપના)

અન્યયમ્ = અવિનાશી

આત્માનમ્ = સ્વરૂપનું

મે = મને

દર્શય = દર્શન કરાવો.

શ્રી ભગવાનુવાચ

પશ્ય મે પાર્થ રૂપાણિ શતશોડશ સહસ્રશઃ,

નાનાવિધાનિ દિવ્યાનિ નાનાવર્ણકૃત્તીનિ ચ. ૫

પરથ મે પાર્થ રૂપાણિ શતશઃ અથ સહસ્રશઃ
નાનાવિધાનિ દિવ્યાનિ નાનાવર્ણકૃતીનિ ચ

પાર્થ	= હે પાર્થ !	અથ	= તથા
નાનાવ- ર્ણકૃતીનિ	= { અનેક વર્ણ તથા અનેક આકારવાળાં	સહસ્રશઃ	= હજારો
ચ	= અને	મે	= મારાં
નાનાવિધાનિ	= બહુ પ્રકારનાં	દિવ્યાનિ	= અલૌકિક
શતશઃ	= સેંકડો	રૂપાણિ	= રૂપોને
		પરથ	= જો.

પશ્યાદિત્યાન્વસૂન્ રુદ્રાન્ અશ્વિનો મરુતસ્તથા,
બહૂન્યદદૃષ્ટ્વૃર્વાણિ પશ્યાશ્ચર્યાણિ ભારત.

૬

પરથ આદિત્યાન્ વસૂન્ રુદ્રાન્ અશ્વિનો મરુતઃ તથા
બહુનિ અદૃષ્ટ્વૃર્વાણિ પશ્ય આશ્ચર્યાણિ ભારત

ભારત	= હે અર્જુન ! (મારામાં)	પશ્ય	= જો.
આદિત્યાન્	= બાર સૂર્યોને	તથા	= તથા
વસૂન્	= આઠ વસુઓને	અદૃષ્ટ્વૃર્વાણિ	= મહેલોં ન જોયેલાં
રુદ્રાન્	= અગિયાર રુદ્રોને	બહુનિ	= બીજાં વર્ણાંય
અશ્વિનો	= બે અશ્વિનીકુમારોને (તથા)	આશ્ચર્યાણિ	= આશ્ચર્ય જનક રૂપોને
મરુતઃ	= (૪૯) વાયુઓને	પશ્ય	= જો.

ઇકૈકસ્થં જગત્કૃત્સ્નં પશ્યાથ સચરાચરમ્,
મમ દેહે ગુહાકેશ ચચ્યાન્યદ્ દ્રષ્ટુમિચ્છસિ.

૭

ઇદં એકસ્થમ્ જગત્ કૃત્સ્નમ્ પરથ અથ સચરાચરમ્
મમ દેહે ગુહાકેશ યત્ ચ અન્યત્ દ્રષ્ટુમ્ ઇચ્છસિ

ગુહાકેશ	= હે અર્જુન !	મમ	= મારા
અથ	= હવે	દેહે	= શરીરમાં
ઇદં	= આ	એકસ્થમ્	= એક ભાગમાં રહેલા

સચરાચરમ્ = જડચેતન સહિત	યત = જે
દૃક્ષ્ણમ્ = સંપૂર્ણ	દ્રઘ્નમ્ = જોવા
જગત્ = જગતને (તથા)	છ્વચ્ચસિ = ચાહે છે
અન્યત્ = બીજું	પશ્ય = (તે) જો.
ચ = પણ	

ન તુ માં શક્યસે દ્રઘ્નમનેનૈવ સ્વચક્ષુષા,
દિવ્યં દદામિ તે ચક્ષુઃ પશ્ય મે યોગમૈશ્વરમ્. ૮
ન તુ મામ્ શક્યસે દ્રઘ્નમ્ અનેન એવ સ્વચક્ષુષા
દિવ્યમ્ દદામિ તે ચક્ષુઃ પશ્ય મે યોગમ્ ઐશ્વરમ્

અનેન = આ	ચક્ષુઃ = જ્ઞાનચક્ષુ
સ્વચક્ષુષા = તારાં ચર્મચક્ષુથી	દદામિ = { આપું છું (તેનાથી હું)
એવ = જ	મે = મારી
મામ્ = મને	ઐશ્વરમ્ = વિભૂતિઓને (તથા)
દ્રઘ્નમ્ = જોવાને	યોગમ્ = યોગશક્તિને
ન શક્યસે = અમર્થ નથી.	પશ્ય = જો.
તે = (માટે) તને	
દિવ્યમ્ = અલૌકિક	

સંજ્ઞા ઉચ્ચ

એવમુક્ત્વા તતો રાજન્મહાયોગેશ્વરો હરિઃ,
દર્શયામાસ પાર્થાય પરમં રૂપમૈશ્વરમ્. ૯
એવમ્ ઉક્ત્વા તતઃ રાજન્ મહાયોગેશ્વરઃ હરિઃ
દર્શયામાસ પાર્થાય પરમમ્ રૂપમ્ ઐશ્વરમ્

રાજન્ = હૈ રાજા મૃતરાટ્ !	પાર્થાય = અર્જુનને
એવમ્ = એમ	ઐશ્વરમ્ = ઐશ્વર્યયુક્ત
ઉક્ત્વા = કહીને	પરમમ્ = દિવ્ય
તતઃ = તે પછી	રૂપમ્ = રૂપને
મહાયોગેશ્વરઃ = મહાયોગેશ્વર	દર્શયામાસ = બતાવ્યું.
હરિઃ = શ્રીકૃષ્ણ	

અનેકવક્ત્રનયનમનેકાદ્ભુતદર્શનમ્,
 અનેકદિવ્યાભરણં દિવ્યાનેકાવતાયુધમ્. ૧૦
 અનેકવક્ત્રનયનમ્ અનેકાદ્ભુતદર્શનમ્
 અનેકદિવ્યાભરણમ્ દિવ્યાનેકાવતાયુધમ્

તે રૂપ:—

અનેકવક્ત્ર- નયનમ્	= { ઘણાં મુખો અને નેત્રોવાળું,	અનેકદિવ્યા- ભરણમ્	= { ઘણાં દિવ્ય ધરે- ણાંવાળું (અને)
અનેકાદ્ભુત- દર્શનમ્	= { ઘણાં અદ્ભુત રૂપોવાળું, (અને)	દિવ્યાનેકા- વતાયુધમ્	= { ઉકાનેકાં ઘણાં દિવ્ય શસ્ત્રોવાળું (છે).

દિવ્યમાલ્યાભરધરં દિવ્યગન્ધાનુલેપનમ્,
 સર્વાશ્વર્યમયં દેવમનન્તં વિશ્વતોમુખમ્. ૧૧
 દિવ્યમાલ્યાભરધરમ્ દિવ્યગન્ધાનુલેપનમ્
 સર્વાશ્વર્યમયમ્ દેવમ્ અનન્તમ્ વિશ્વતોમુખમ્

વળી —

દિવ્ય માલ્યા- ભરધરમ્	= { દિવ્ય માળા અને વસ્ત્રોને ધારણ કરેલું (અને)	સર્વાશ્વર્ય- મયમ્	= { સર્વ પ્રકારનાં આશ્ચર્યોથી ભરેલું
		દેવમ્	= પ્રકાશવાળું
		અનન્તમ્	= અપાર
દિવ્યગન્ધા- નુલેપનમ્	= { દિવ્ય ગંધોનું લેપન કરેલું	વિશ્વતોમુખમ્	= { ચોતરફ મુખો- વાળું (છે).

દિવિ સૂર્યસહસ્રસ્ય ભવેદ્યુગપદુત્થિતા,
 યદિભાઃ સદશી સા સ્યાદ્ ભાસસ્તસ્ય મહાત્મનઃ. ૧૨
 દિવિ સૂર્યસહસ્રસ્ય ભવેત્ યુગપદ્ ઉત્થિતા
 યદિ ભાઃ સદશી સા સ્યાત્ ભાસઃ તસ્ય મહાત્મનઃ

યદિ = જગદ્ બે
 દિવિ = આકાશમાં
 યુગપદ્ = એકી સાથે

સૂર્યસહસ્રસ્ય = હજારે સૂર્યોના
 ભાઃ = પ્રકાશ

ઉત્થિતા } = ઉત્પન્ન થાય (તો	મહાત્મનઃ = પરમાત્માના
ભવેત્ } = કદાચ)	ભાસઃ = પ્રકાશ
સા = તે (પ્રભા)	સદશી = જોવી
તસ્ય = તે	રયાત્ = ચાપ.

તન્નૈકસ્ય જગત્કૃત્સ્નં પ્રવિભક્તમનેકધા,

અપશ્યદેવદેવસ્ય શરીરે પાણ્ડવસ્તદા.

૧૩

તત્ર એકસ્યમ્ જગત્ કૃત્સ્નમ્ પ્રવિભક્તિમ્ અનેકધા

અપશ્યત્ દેવદેવસ્ય શરીરે પાણ્ડવઃ તદા

તદા = તે વખતે	પ્રવિભક્તમ્ = જુદા જુદા રંગોવાળા
દેવદેવસ્ય = ભગવાનના	કૃત્સ્નમ્ = સંપૂર્ણ
તત્ર = તે	જગત્ = જગતને
શરીરે = શરીરમાં	એકસ્યમ્ = એક ભાગમાં રહેલું
પાણ્ડવઃ = અર્જુન	અપશ્યત્ = જોયું.
અનેકધા = અનેક પ્રકારના	

તતઃ સ વિસ્મયાવિષ્ટો દૃષ્ટૌરમા ધનંજયઃ,

પ્રણમ્ય શિરસા દેવં કૃતાંજલિરભાષત.

૧૪

તતઃ સઃ વિસ્મયાવિષ્ટઃ દૃષ્ટૌરમા ધનંજયઃ

પ્રણમ્ય શિરસા દેવમ્ કૃતાંજલિઃ અભાષત

તતઃ = તે પછી	દેવમ્ = ભગવાનને
વિસ્મયાવિષ્ટઃ = આશ્ચર્ય પામેલો	શિરસા = મસ્તકથી
દૃષ્ટૌરમા = પુલકિત રોમવાળો	પ્રણમ્ય = પ્રણામ કરીને
સઃ = તે	કૃતાંજલિઃ = બે હાથ જોડી
ધનંજયઃ = અર્જુન	અભાષત = કહેવા લાગ્યો.

અર્જુન ઉવાચ

પશ્યામિ દેવાંસ્તવ દેવ દેહે સર્વાસ્તથા ભૂતવિશેષસંધાન્,
બ્રહ્માણ્મીશં કમલાસનસ્યમૃધીશ્ચ સર્વાનુરગાંશ્ચ દિવ્યાન્.

પર્યામિ દેવાન્ તવ દેવ દેહે સર્વાન્ તથા
ભૂતવિશેષસંધાન્ બ્રહ્માણુમ્ ઈશમ્ કમલાસનસ્થમ્
ઋષીન્ ચ સર્વાન્ ઉરગાન્ ચ દિવ્યાન્

દેવ	= દે દેવ ।	બ્રહ્માણુમ્	= બ્રહ્માને,
તવ	= આપના	ચ	= અને
દેહે	= શરીરમાં	ઈશમ્	= મહાદેવને,
સર્વાન્	= બધા	સર્વાન્	= બધા
દેવાન્	= દેવાને,	ઋષીન્	= ઋષિઓને
ભૂતવિશેષ- સંધાન્	= {હુદા હુદા પ્રાણી- સમૂહોને	ચ	= તથા
તથા	= તથા	દિવ્યાન્	= દિવ્ય
કમલાસન- સ્થમ્	= {પદ્માસન વાળી ઝેંઠલા	ઉરગાન્	= સૂર્યોને
		પર્યામિ	= જોઉં છું.

અનેકબ્રાહ્મદરવક્ત્રનેત્રં પર્યામિ ત્વાં સર્વતોડનન્તરૂપમ્,
નાન્તં ન મધ્યં ન પુનરતવાદિં પર્યામિ વિશ્વેશ્વર વિશ્વરૂપ.

અનેકબ્રાહ્મદરવક્ત્રનેત્રમ્ પર્યામિ ત્વામ્ સર્વતઃ
અનન્તરૂપમ્ ન અન્તમ્ ન મધ્યમ્ ન પુનઃ તત્ર
આદિમ્ પર્યામિ વિશ્વેશ્વર વિશ્વરૂપ

વિશ્વેશ્વર	= હું વિશ્વના સ્વામી ।	પુનઃ	= વળી
વિશ્વરૂપ	= હું વિશ્વરૂપ !	તવ	= આપના
અનન્તરૂપમ્	= અનન્ત રૂપોવાળા	અન્તમ્	= અન્તને
બ્રાહ્મદર- વક્ત્રનેત્રમ્	= {અનેક હાથ, પેટ, મુખ અને નેત્રો- વાળા	ન	= (જેતો) નથી
ત્વામ્	= આપને	મધ્યમ્	= મધ્યને
સર્વતઃ	= સઘળે ઠેકાણે	ન	= (જેતો) નથી
પર્યામિ	= જોઉં છું,	આદિમ્	= (તેમ) આદિને (પણ)
		ન પર્યામિ	= જેતો નથી.

किरीटिनं गद्दिनं यच्छिणुं य तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम्,
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ताद्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम्. १७
किरीटिनम् गद्दिनम् यच्छिणुम् य तेजोराशिम सर्वतः दीप्तिमन्तम्
पश्यामि त्वाम् दुर्निरीक्ष्यम् समन्तात् दीप्तानलार्कद्युतिम् अप्रमेयम्
हे भगवन् !—

किरीटिनम् = मुकुट धारण करनारा	दीप्तानलार्क- = { प्रज्वलित अग्नि
गद्दिनम् = गदा धारण करनारा	द्युतिम् = { तथा सूर्यना ज्वी
यच्छिणुम् = यच्छ धारण करनारा	प्रलावाणा
सर्वतः = पक्षी पालुथी	दुर्निरीक्ष्यम् = { दृष्टवान् अशक्य
दीप्तिमन्तम् = प्रकाशवाण	((तथा)
तेजोराशिम = तेजना समूहश्च	अप्रमेयम् = अप्रमेय रविरूपे
य = तथा	त्वाम् = आपने
	समन्तात् = सर्वत्र
	पश्यामि = जेठि छु.

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्,
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनरत्नं पुरुषो भतो मे. १८
त्वम् अक्षरम् परमम् वेदितव्यम् त्वम् अरय विश्वस्य परमनिधानम्
त्वम् अव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनः त्वम् पुरुषः भतः मे
भाटे हे प्रभु !—

त्वम् = आप	त्वम् = आप
वेदितव्यम् = ज्ञानवा बोध्य	शाश्वत- = { निरंतर धर्म-
परमम् = परम	धर्मगोप्ता = { रक्षक छौ (तथा)
अक्षरम् = { अविनाशी (परमा-	त्वम् = आप
तमा) छौ),	सनातनः = अनादि
त्वम् = आप	अव्ययः = अनंत
अरय = आ	पुरुषः = पुरुष छौ (अवेव)
विश्वस्य = जगतना	मे = भाटे
परम् = परम	मतः = मत छौ).
निधानम् = आश्रय छौ),	

અનાદિમધ્યાન્તમનન્તવીર્યમનન્તબાહુઃ શશિસૂર્યનેત્રમ્,
પશ્યામિ ત્વાં દીપ્તહૃતાશવકૂત્રં સ્વતેજસા વિશ્વમિદં તપન્તમ્.
અનાદિમધ્યાન્તમ્ અનન્તવીર્યમ્ અનન્તબાહુમ્ શશિસૂર્યનેત્રમ્
પશ્યામિ ત્વામ્ દીપ્તહૃતાશવકૂત્રમ્ સ્વતેજસા વિશ્વમ્ ઇદમ્ તપન્તમ્
ત્વામ્ = આપને

અનાદિમ-
ધ્યાન્તમ્ = { ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ
અને નાશરૂપ
વિકારોથી રહિત

અનન્તવીર્યમ્ = { અપાર પરાક્રમ-
વાળા, (અને)

અનન્તબાહુમ્ = અનેક હાથોવાળા,

શશિસૂર્યનેત્રમ્ = { ચંદ્રસૂર્યરૂપી
નેત્રોવાળા,

દીપ્તહૃતા-
શવકૂત્રમ્ = { પ્રજ્વલિત અગ્નિમય
મુખવાળા (તથા)

સ્વતેજસા = યોતાના તેજથી

ઇદમ્ = આ

વિશ્વમ્ = જગતને

તપન્તમ્ = તપાવતા

પશ્યામિ = જોઉં છું.

ધાવાપૃથિવ્યોરિદમન્તરં હિ વ્યાપ્તં ત્વયેકેન દિશશ્ચ સર્વાઃ,
દૃક્ષ્ણુતં રૂપમુયં તવેદં લોકત્રયં પ્રવ્યથિતં મહાત્મનૃ.૨૦

ધાવાપૃથિવ્યોઃ ઇદમ્ અન્તરમ્ હિ વ્યાપ્તમ્ ત્વયા એકેન

દિશઃ ચ સર્વાઃ દૃક્ષ્ણુતમ્ રૂપમ્ ઉચ્ચમ્ તવ ઇદમ્

લોકત્રયમ્ પ્રવ્યથિતમ્ મહાત્મનૃ

મહાત્મનૃ = હે મહાત્મનૃ !

ધાવાપૃથિવ્યોઃ = { રવર્ગ અને
પૃથ્વીની

અન્તરમ્ = વચ્ચેનું

ઇદમ્ = આ (સમગ્ર જગત)

ચ = તથા

સર્વાઃ = મુઘળી

દિશઃ = દિશાઓ

એકેન = એકલા

ત્વયા = આપથી

હિ = જ

વ્યાપ્તમ્ = પરિપૂર્ણ (છે) (તથા)

તવ = આપના

ઇદમ્ = આ

અદ્રુતમ્ = અલૌકિક

ઉચ્ચમ્ = ભયંકર

રૂપમ્ = રૂપને

દૃક્ષ્ણુ - જોઈ

લોકત્રયમ્ = ત્રણે લોક

પ્રવ્યથિતમ્ = ફૂંચી (થાય છે).

અમી હિ ત્વાં સુરસંધા વિશન્તિ

દેવિહ્લીતાઃ પ્રાંજલયો ગૃણન્તિ,

સ્વસ્તીત્યુક્ત્વા મહર્ષિસિદ્ધસંધાઃ

સ્તુવન્તિ ત્વાં સ્તુતિભિઃ પુષ્કલાભિઃ. ૨૧

અમી હિ ત્વામ્ સુરસંધાઃ વિશન્તિ દેવિત્ લીતાઃ

પ્રાંજલયઃ ગૃણન્તિ સ્વસ્તિ ઇતિ ઉક્ત્વા મહર્ષિસિદ્ધસંધાઃ

સ્તુવન્તિ ત્વામ્ સ્તુતિભિઃ પુષ્કલાભિઃ

હે ભગવન!—

અમી = તે (સર્વે)

સુરસંધાઃ = દેવેના સમૂહ

ત્વામ્ = આપનાં

હિ = જ

વિશન્તિ = પ્રવેશ કરે છે (અને)

ભીતઃ = ભય પામેલા

દેવિત્ = કેટલાક

પ્રાંજલયઃ = હાથ જોડીને

ગૃણન્તિ = પ્રાર્થના કરે છે (તથા)

રુદ્રાદિત્યા વસવો યે ચ સાધ્યા વિશ્વેઽશ્વિનો મરુતશ્રોભપાશ્ચ,

ગન્ધર્વયક્ષાસુરસિદ્ધસંધા વીક્ષન્તે ત્વાં ત્રિશિખતાશ્ચૈવ સર્વે.

રુદ્રાદિત્યાઃ વસવઃ યે ચ સાધ્યાઃ વિશ્વે અશ્વિનો મરુતઃ ચ શ્રોભપાઃ

ચ ગન્ધર્વયક્ષાસુરસિદ્ધસંધાઃ વીક્ષન્તે ત્વામ્ ત્રિશિખતાઃ ચ એવ સર્વે

હે પ્રભો!—

યે = જે

રુદ્રાદિત્યાઃ = { અગિયાર રુદ્રો,
ખાર સૂર્યો,

ચ = તથા

વસવઃ = આઠ વસુઓ,

મહર્ષિ- = { મહર્ષિ અને
શિદ્ધસંધાઃ = { સિદ્ધીના સમૂહ

સ્વસ્તિ = 'કલ્યાણ થાઓ!'

ઇતિ = એમ

ઉક્ત્વા = કહીને

પુષ્કલાભિઃ = સંપૂર્ણ અર્ધજામક

સ્તુતિભિઃ = સ્તોત્રો વડે

ત્વામ્ = આપની

સ્તુવન્તિ = સ્તુતિ કરે છે.

રુદ્રાદિત્યાઃ વસવો યે ચ સાધ્યા વિશ્વેઽશ્વિનો મરુતશ્રોભપાશ્ચ,

ગન્ધર્વયક્ષાસુરસિદ્ધસંધા વીક્ષન્તે ત્વાં ત્રિશિખતાશ્ચૈવ સર્વે.

રુદ્રાદિત્યાઃ વસવઃ યે ચ સાધ્યાઃ વિશ્વે અશ્વિનો મરુતઃ ચ શ્રોભપાઃ

ચ ગન્ધર્વયક્ષાસુરસિદ્ધસંધાઃ વીક્ષન્તે ત્વામ્ ત્રિશિખતાઃ ચ એવ સર્વે

હે પ્રભો!—

સાધ્યાઃ = સાધ્ય દેવો,

વિશ્વે = વિશ્વદેવો

અશ્વિનો = બે અશ્વિની કુમારો

ચ = તથા

મરુતઃ = વાયુદેવો

ચ	= તથા	સર્વે એવ	= તે બધા જ
જામપા:	= { (ગિનું બાજન કરનારા) પિતૃઓ	વિસ્મિતા:	= વિસ્મિત થઈને
ચ	= તથા		
ગન્ધર્વ-યશ-	= { ગન્ધર્વો, યશો,	ત્વામ	= આપને
અમુર-	= { શક્તિ તથા		
શિશ્વસંધા:	= { શિશ્વોના સમૂહ,	વીક્ષન્તે	= જુઓ છે.

૩૫ મહત્તં બહુવક્ત્રનેન મહાબાહો બહુબાહુરૂપાદમ્,
બહુદરં બહુદંષ્ટાકરાત્ દક્ષા લોકાઃ પ્રત્યયિતાસ્તથાહમ્.

૩૫મ મહત્ તે બહુવક્ત્રનેનમ્ મહાબાહો બહુબાહુરૂપાદમ્

બહુદરમ્ બહુદંષ્ટાકરાતમ્ દક્ષા લોકાઃ પ્રત્યયિતાઃ તથા આહમ્

મહાબાહો = હે મહાબાહો ! તે = આપનું

ને = આપના મહત્ = વિશાળ

બહુવક્ત્ર-
નેત્રમ્ = { બહુ મુખ અને
નેત્રાવાજુ' ૩૫મ્ = ૩૫

બહુબાહુ-
રૂપાદમ્ = { બહુ હાથ,
તથા તથા દક્ષા = જોઈને
પંચાવાજુ', લોકાઃ = સઘળા લોકો

બહુદરમ્ = { બહુ ઉદરવાજુ'
(તથા) તથા = તથા

બહુદંષ્ટા-
કરાતમ્ = { બહુ વિકરાળ
દંટિયાવાજુ' આહમ્ = હું
પ્રત્યયિતાઃ = { કુઃખી થઈ રહ્યા
હોએ.

• મારદુર્ગં મહેર્દશં મારદશંતિ યામયા. ।

દિગ્દર્શનવદંતિ મારદશંતિ દર્શિતુમ્ ॥

અનિમાં દર્શુ છે, કે ત્યાં સુધી અન ગિનું, લેખ અને આદર્શો જમનાર
નેત્રેણાઓ ત્યાં સુધી વાળીનું મોન રાખીને જતો છે તથા દર્શિતુમ્
મારા-નરસા સ્વાત્તી વન કરના નથી, ત્યાં સુધી જ પિતૃઓ જતો છે. તમા
અનિમાં દર્શુ છે, કે 'અમ્મા દિ વિદ્ય.' અર્થાત્ 'પિતૃઓ ઉપજી અત્તના
બાળી છે.' આવી જ ઉપમા ગ્રંથમાં પિતૃઓને 'જામપા' કવા છે.

નભઃસ્પૃશં દીપ્તમનેકવર્ણં વ્યાત્તાનનં દીપ્તવિશાલનેત્રમ્,
દૃષ્ટ્વા હિ ત્વાં પ્રવ્યથિતાન્તરાત્મા ધૃતિમ્ ન વિન્દામિ શમમ્ ચ વિષ્ણો.

નભઃસ્પૃશમ્ દીપ્તમ્ અનેકવર્ણમ્ વ્યાત્તાનનમ્ દીપ્તવિશાલનેત્રમ્ દૃષ્ટ્વા
હિ ત્વામ્ પ્રવ્યથિતાન્તરાત્મા ધૃતિમ્ ન વિન્દામિ શમમ્ ચ વિષ્ણો

વિષ્ણો = હે વિષ્ણો !

નભઃસ્પૃશમ્ = આકાશને અડેલા,

દીપ્તમ્ = પ્રકાશમય

અનેકવર્ણમ્ = અનેક વર્ણોવાળા

વ્યાત્તાનનમ્ = { ઉઘાડેલાં મુખો-
વાળા (તથા)

દીપ્તવિશાલ- = { પ્રકાશમાન
નેત્રમ્ = { વિશાળનેત્રોવાળા

ત્વામ્ = આપના (કેમને)

દૃષ્ટ્વા = જોઈને

હિ = જ

પ્રવ્યથિતા- = { મનમાં ભય
ન્તરાત્મા = { પામેલો (હું)

ધૃતિમ્ = ધીરજ

ચ = અને

શમમ્ = શાંતિ

ન વિન્દામિ = મેળવી શકતો નથી.

દંષ્ટ્રાકરાલાનિ ચ તે મુખાનિ દૃષ્ટ્વૈવ કાલાનલસન્નિભાનિ,

દિશો ન જાને ન લભે ચ શર્મ પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ. રપ

દંષ્ટ્રાકરાલાનિ ચ તે મુખાનિ દૃષ્ટ્વા એવ કાલાનલસન્નિભાનિ

દિશઃ ન જાને ન લભે ચ શર્મ પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ

દેવેશ = હે દેવેશ !

તે = આપનાં

દંષ્ટ્રાકરા- = { ભયંકર દાઢી-
લાનિ = { વાળાં

ચ = અને

કાલાનલ- = { પ્રલયકાળના અગ્નિ
સન્નિભાનિ = { જેવાં પ્રજ્વલિત

તે = આપનાં

મુખાનિ = મુખો

દૃષ્ટ્વા એવ = { જોઈને જ { ભય
= { પામેલો હું

દિશઃ = દિશાઓને

ન જાને = જાણતો નથી,

ચ = તેમ જ

શર્મ = મુખ

ન લભે = પામતો નથી.

જગન્નિવાસ = હે જગન્નિવાસ !

પ્રસીદ = પ્રસન્ન થાઓ !

અમી ચ ત્વાં ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય પુત્રાઃ સર્વે સહૈવાવનિપાલસંધૈઃ,
ભીષ્મો દ્રોણઃ સૂતપુત્રસ્તથાસૌ સહાસ્મદીયૈરપિ યોધમુખ્યૈઃ.
અમી ચ ત્વામ્ ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય પુત્રાઃ સર્વે સહ એવ અવનિપાલસંધૈઃ
ભીષ્મઃ દ્રોણઃ સૂતપુત્રઃ તથા અસૌ સહ અસ્મદીયૈઃ અપિ યોધમુખ્યૈઃ

અવનિપા- = {રાજ્યોના
લસંધૈઃ = {સમુદાય

સહ = સહિત

અમી = પેલા

ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય = ધૃતરાષ્ટ્રના

પુત્રાઃ = પુત્રો

ચ = અને

ભીષ્મ = ભીષ્મ પિતામહ

દ્રોણઃ = દ્રોણાચાર્ય

અસૌ = પેલા

સૂતપુત્રઃ = કૃષ્ણ

તથા = તથા

અસ્મદીયૈઃ = અમારા પક્ષના

અપિ = પણ

યોધમુખ્યૈઃ = મુખ્ય યોદ્ધાઓ

સહ = સાથે

સર્વે એવ = બધા જ

ત્વામ્ = {આપમાં (પ્રવેશ
કરે છે).

વક્ત્રાણિ તે ત્વરમાણા વિશન્તિ દંષ્ટ્રાકરાણાનિ લયનાકાનિ,
કેચિદ્વિલક્ષ્ણાઃ દશનાન્તરેષુ સંદશ્યન્તે ચૂર્ણિતૈરુત્તમાઙ્ગૈઃ. ૨૭

વક્ત્રાણિ તે ત્વરમાણાઃ વિશન્તિ દંષ્ટ્રાકરાણાનિ લયનાકાનિ
કેચિત્ વિલક્ષ્ણાઃ દશનાન્તરેષુ સંદશ્યન્તે ચૂર્ણિતૈઃ ઉત્તમાઙ્ગૈઃ

તેઓ :—

ત્વરમાણાઃ = વેગપૂર્વક

તે = આપનાં

દંષ્ટ્રાકરા- = {વિકરાળ

ણાનિ = {દાદાવાળાં

લયનાકાનિ = લયનકર

વક્ત્રાણિ = મુખોમાં

વિશન્તિ = પેસે છે (અને)

કેચિત્ = કેટલાક

ચૂર્ણિતૈઃ = ચૂરા થયેલાં

ઉત્તમાઙ્ગૈઃ = માથાં સાથે

દશનાન્તરેષુ = દાંતોની વચમાં

વિલક્ષ્ણાઃ = એટલા

સંદશ્યન્તે = જણાય છે.

યથા નદીનાં બહવોઽમ્બુવેગાઃ સમુદ્રમેવાભિમુખા દ્રવન્તિ,
તથા તવામી નરલોકવીરા વિશન્તિ વક્ત્રાણ્યભિવિજ્વલન્તિ.

યથા નદીનામ્ બહવઃ અમ્બુવેગાઃ સમુદ્રમ્ એવ અભિમુખાઃ દ્રવન્તિ
તથા તવ અમી નરલોકવીરાઃ વિશન્તિ વક્ત્રાણિ અભિવિજ્વલન્તિ

યથા = જેમ
નદીનામ્ = નદીઓના
બહવઃ = ઘણા
અમ્બુવેગાઃ = જળપ્રવાહો
સમુદ્રમ્
અભિમુખાઃ } = સમુદ્ર તરફ જ
એવ
દ્રવન્તિ = દોડે છે,

તથા = તેવી રીતે
અમી = એ સઘળા
નરલોકવીરાઃ = { મનુષ્યલોકના
વીર પુરુષો
તવ = આપનાં
અભિવિજ્વલન્તિ = પ્રજ્વલિત
વક્ત્રાણિ = મુખોમાં
વિશન્તિ = પ્રવેશ કરે છે.

યથા પ્રદીપ્તમ્ જ્વલનમ્ પતંગૌ વિશન્તિ નાશાય સમૃદ્ધવેગાઃ,
તથૈવ નાશાય વિશન્તિ લોકાસ્તવાપિ વક્ત્રાણિ સમૃદ્ધવેગાઃ.

યથા પ્રદીપ્તમ્ જ્વલનમ્ પતંગૌ વિશન્તિ નાશાય સમૃદ્ધવેગાઃ
તથા એવ નાશાય વિશન્તિ લોકાઃ તવ અપિ વક્ત્રાણિ સમૃદ્ધવેગાઃ

યથા = જેમ
પતંગાઃ = પતંગિયાં
નાશાય = મરવાને ગાટે
પ્રદીપ્તમ્ = સળગતા
જ્વલનમ્ = અગ્નિમાં
સમૃદ્ધવેગાઃ = ઘણા વેગથી
વિશન્તિ = પ્રવેશ કરે છે,
તથા = તેવી રીતે

લોકાઃ = (આ સઘળા) લોકો
અપિ = પણ
નાશાય એવ = { (પોતાના) નાશ
માટે જ
તવ = આપનાં
વક્ત્રાણિ = મુખમાં
સમૃદ્ધવેગાઃ = ઘણા વેગથી
વિશન્તિ = પ્રવેશ કરે છે.

લેલિહસે પ્રસમાનઃ સમન્તાલ્લોકાન્સમગ્રાન્વદનૈર્જર્વલદ્ભિઃ,
તેજેભિરાપૂર્ણ જગત્સમગ્રમ્ ભાસસ્તવોગ્રાઃ પ્રતપન્તિ વિખળો.

લેલિદ્વિસે અસમાન સમન્તાત્ લોકાન્ સમગ્રાન્ વદને ન્વવદ્ધિ
તેજોશિ આપૂર્ણ જગત્ સમગ્રમ્ ભામ તવ ઉગ્રા પ્રતપન્તિ વિધ્યો

વિધ્યો	= હે વિધ્યુ !	તવ	= આપને
મમગ્રાન્	= મમળા	ઉગ્રા	= ઉગ્ર
લોકાન્	= લોકોને	ભામ	= પ્રકાશ
જ્વલદ્ધિ	= પ્રજ્વલિત	સમગ્રમ્	= મ પૂર્ણ
વદને	= મુખો વહે	જગત્	= જગતને
અસમાન	= ગામ કચ્છા	તેજોશિ	= તેજ વહે
સમન્તાત્	= ચારે બાજુથી	આપૂર્ણ	= પરિપૂર્ણ કરી
લેલિદ્વિસે	= ચાલી રહ્યા છે	પ્રતપન્તિ	= તપાવે છે.

આખ્યાહિ મે કો ભવાનુગ્રરૂપો નમોઽસ્તુ તે દેવવર પ્રસીદ,
વિજાતુમિચ્છામિ ભવન્તમાયં ન હિ પ્રજનામિ તવ પ્રવૃત્તિમ્.
આખ્યાહિ મે ક ભવાન્ ઉગ્રરૂપ નમો ઇત્યુ તે દેવવર પ્રસીદ
વિજાતુમ ઇચ્છામિ ભવન્તમ આયમ્ ન હિ પ્રજનામિ તવ પ્રવૃત્તિમ્

હે ભગવન્ !—

મે	= મને	આયમ્	= આદિ સ્વરૂપ
આખ્યાહિ	= (કૃપા કરીને) કહેા (કે)	ભવન્તમ્	= આપને (હું)
ઉગ્રરૂપ	= ઉગ્ર રૂપવાળા	વિજાતુમ્	= જાણવાને
ભવાન્	= આપ	ઇચ્છામિ	= ઇચ્છુ છું,
ક	= કોણ (છે) ?	હિ	= કારણ કે (હું)
દેવવર	= હે દેવેશ !	તવ	= આપની
તે	= આપને	પ્રવૃત્તિમ્	= પ્રવૃત્તિને
નમો ઇત્યુ	= નમરકાર હો—	ન પ્રજનામિ	= જાણુતો નથી
પ્રસીદ	= પ્રમત્ત થાઓ,		

શ્રી ભગવાનુવાચ

કાલોઽસ્મિ લોકક્ષયકૃત્પ્રવૃદ્ધો લોકાન્સમાહર્તુમિહ પ્રવૃત્તઃ,
ઋતેઽપિ ત્વાં ન ભવિષ્યન્તિ સર્વે યેઽવસ્થિતાઃ પ્રત્યનીકેષુ યોધાઃ.

કાલઃ અસ્મિ લોકશયકૃત્ પ્રવૃદ્ધઃ લોકાન્ સમાહૃતુંમ્ ઇહ પ્રવૃત્તઃ
ઋતે અપિ ત્વામ્ ન ભવિષ્યન્તિ સર્વે ચે અવસ્થિતાઃ પ્રત્યનીકેષુ યોધાઃ

લોકશયકૃત્ =	{લોકોના નાશ કરનારો	ત્વામ્ ઋતે =	{તારા માર્યા વિના અપિ	{પણ
પ્રવૃદ્ધઃ =	અતિ ઉગ્ર	પ્રત્યનીકેષુ =	દરેક સેનામાં	
કાલઃ =	મહાકાળ	અવસ્થિતાઃ =	રહેલા	
અસ્મિ =	હું (અમે)	૨ =	૭	
ઇહ =	આ સમયે	યોધાઃ =	યોદ્ધાઓ (છે),	
લોકાન્ =	આ લોકોના	સર્વે =	(તે) બધા	
સમાહૃતુંમ્ =	સંહાર કરવા	ન ભવિષ્યન્તિ =	રહેશે નહિ,	
પ્રવૃત્તઃ =	પ્રવૃત્ત થયેલો હું.			

તસ્માત્પ્રમુત્તિષ્ઠ યશો લભસ્વ

જિત્વા શત્રૂન્ભુદ્ધન્ રાજ્યં સમૃદ્ધમ્,

મયૈવૈતે નિહતાઃ પૂર્વમેવ

નિમિત્તમાત્રં લવ સંવ્યસાયિન્.

૩૩

તસ્માત્ ત્વમ્ ઉત્તિષ્ઠ યશઃ લભસ્વ જિત્વા શત્રૂન્
ભુદ્ધન્ રાજ્યમ્ સમૃદ્ધમ્ મયા એવ એતે નિહતાઃ
પૂર્વમ્ એવ નિમિત્તમાત્રમ્ લવ સંવ્યસાયિન્

તસ્માત્ =	તે માટે	ભુદ્ધન્ =	લોકાગવ.
ત્વમ્ =	તું	પૂર્વમ્ =	પહેલેથી
ઉત્તિષ્ઠ =	ઊભો થા,	એવ =	જ
શત્રૂન્ =	શત્રુઓને	મયા =	મેં
જિત્વા =	જીતીને	એતે =	આ બધા
યશઃ =	યશ	નિહતાઃ એવ =	મારેલા જ છે (માટે)
લભસ્વ =	મેળવ (અને)	સંવ્યસાયિન્ =	હે અર્જુન ! (તું)
સમૃદ્ધમ્ =	ધનધાનથી પૂર્ણ	નિમિત્તમાત્રમ્ =	નિમિત્ત માત્ર
રાજ્યમ્ =	રાજ્યને	લવ =	થા.

દ્રોણં ચ ભીષ્મં ચ જયદ્રથં ચ કર્ણં તથાન્યાનપિ યોધવીરાન,
 મયા હતાંસ્ત્વં જહિ મા વ્યથિષ્ઠા યુધ્યસ્વ નેતાસિ રણે સપત્નાન
 દ્રોણમ્ ચ ભીષ્મમ્ ચ જયદ્રથમ્ ચ કર્ણમ્ તથા અન્યાન
 અપિ યોધવીરાન મયા હતાન્ ત્વમ્ જહિ મા વ્યથિષ્ઠાઃ
 યુધ્યસ્વ નેતાસિ રણે સપત્નાન્

તથા—

મયા	= મેં	અન્યાન્ અપિ	= બીજાં પણ
હતાન્	= મારેલા	યોધવીરાન્	= વીર યોદ્ધાઓને
દ્રોણમ્	= દ્રોણાચાર્ય	ત્વમ્	= તું
ચ	= અને	જહિ	= માર,
ભીષ્મમ્	= ભીષ્મપિતામહ	મા વ્યથિષ્ઠાઃ	= ગભરાઈશ નહિ,
અ	= તથા	યુધ્યસ્વ	= યુદ્ધ કર
જયદ્રથમ્	= જયદ્રથ	રણે	= યુદ્ધમાં (હ)
અ	= અને	સપત્નાન્	= શત્રુઓને
કર્ણમ્	= કર્ણ	નેતાસિ	= (જેર) છતીશ.
તથા	= તથા		

સંજ્ઞા ઉવાચ

એતરશ્રુત્વા વચનં કેશવસ્ય કૃતાંજલિર્વેપમાનઃ કિરીટી,
 નમસ્કૃત્વા ભૂય એવાહ કૃષ્ણં સગદ્ગદં ભીતભીતઃ પ્રણમ્ય,
 એતત્ શ્રુત્વા વચનમ્ કેશવસ્ય કૃતાંજલિઃ વેપમાનઃ કિરીટી
 નમસ્કૃત્વા ભ્રૂઃ એવ આહ કૃષ્ણમ્ સગદ્ગદમ્ ભીતભીતઃ પ્રણમ્ય
 કેશવસ્ય = શરવાનના
 એતત્ = એ
 વચનમ્ = વચનને
 શ્રુત્વા = સાંભળી
 કિરીટી = મુકુટધારી અર્જુન
 વેપમાનઃ = ધ્રુવો ધ્રુવો
 કૃતાંજલિઃ = હાથ ભેડીને
 નમસ્કૃત્વા = નમસ્કાર કરી
 ભૂયઃ = ફરીથી
 એવ = પણ
 કૃષ્ણમ્ = શરવાન્ (શ્રીકૃષ્ણને)

પ્રણમ્ય = પ્રણામ કરીને
ખીતખીતઃ = ખીતે ખીતે।

સગદ્ગદમ્ = ગળગળે। યઈને
આહ = ઠહેવા લાગે।

અર્થુન ઉવાચ

સ્થાને દ્વષીકેશ તવ પ્રકીર્ત્યા જગત્પ્રદુષ્યત્યનુરજ્યતે ચ,
રક્ષાંસિ ભીતાનિ દિશો દ્રવન્તિ સર્વે નમસ્યન્તિ ચ સિદ્ધસંધાઃ।

સ્થાને દ્વષીકેશ તવ પ્રકીર્ત્યા જગત્ પ્રદુષ્યતિ અનુરજ્યતે ચ
રક્ષાંસિ ભીતાનિ દિશઃ દ્રવન્તિ સર્વે નમસ્યન્તિ ચ સિદ્ધસંધાઃ

દ્વષીકેશ = અંતર્યામી !

રક્ષાંસિ = રાક્ષસો

તવ = આપના

દિશઃ = દિશાઓમાં

પ્રકીર્ત્યા = કીર્તનથી

દ્રવન્તિ = ટોડે છે

જગત્ = જગત

ચ = અને

પ્રદુષ્યતિ = આનંદ પામે છે

સર્વે = સઘળા

ચ = અને

સિદ્ધસંધાઃ = સિદ્ધોના સમૂહો

અનુરજ્યતે = પ્રેમવશ થાય છે (તથા)

નમસ્યન્તિ = નમસ્કાર કરે છે

ભીતાનિ = ભય પામેલા

સ્થાને = (જે) યોગ્ય જ (છે)

કસ્માચ્ચ તે ન નમેરન્મહાત્મન્ ગરીયસે પ્રક્ષણોઽધ્યાદિકર્ત્રે,

અનન્ત દેવેશ જગન્નિવાસ ત્વમક્ષરં સદસત્તત્પરં યત્, ૩૭

કસ્માત્ ચ તે ન નમેરન્મહાત્મન્ ગરીયસે પ્રક્ષણઃ અપિ આદિકર્ત્રે

અનન્ત દેવેશ જગન્નિવાસ ત્વમ્ અક્ષરમ્ સત્ અસત્ તત્પરમ્ યત્

મહાત્મન્ = હે મહાત્મન્ !

ન નમેરન્ = { નમસ્કાર ન કરે ?
(કેમ કે)

પ્રક્ષણઃ = પ્રક્ષાળા

અનન્ત = હે અનંત !

અપિ = પણ

દેવેશ = હે દેવેશ !

આદિકર્ત્રે = આદિ સ્રષ્ટા

ચ = અને

જગન્નિવાસ = હે જગન્નિવાસ !

ગરીયસે = મહાન્ શુર

યત્ = જે (કંઈ)

તે = આપને (તેઓ)

સત્ = સત્ (સ્થૂળ)

કસ્માત્ = શા માટે

અસત્	= {અસત્ (સદ્ગત છે)	ત્વમ્	= આપ
તત્	= તે બધાથી	પરમ્	= {શ્રેષ્ઠ તથા અવિ-
		અક્ષરમ્	= {નાશી સ્વરૂપ છે.

ત્વમાદિદેવઃ પુરુષઃ પુરાણસ્ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્,
વેતાસિ વેદમ્ ચ પરં ચ ધામ ત્વયા તતં વિશ્વમનન્તરૂપ. ૩૮
ત્વમ્ આદિદેવઃ પુરુષઃ પુરાણઃ ત્વમ્ આસ્ય વિશ્વસ્ય પરમ્ નિધાનમ્
વેતા આસિ વેદમ્ ચ પરમ્ ચ ધામ ત્વયા તતમ્ વિશ્વમ્ અનન્તરૂપ

અનન્ત રૂપ=હે અનન્ત રૂપોવાળા।	ચ	= તથા।
ત્વમ્ = આપ	વેતા	= સર્વશ
આદિદેવઃ = આદિદેવ (અને)	વેદમ્	= જાણવા યોગ્ય
પુરાણઃ = પુરાણ	ચ	= અને
પરમઃ = પુરૂષ છે,	પરમ્	= પરમ
ત્વમ્ = આપ	ધામ	= ધામરૂપ
આસ્ય = આ	આસિ	= છે;
વિશ્વસ્ય = જગતના	ત્વયા	= આપનાથી
પરમ્ = પરમ	વિશ્વમ્	= (સઘણું) જગત
નિધાનમ્ = આશ્રય,	તતમ્	= પરિપૂર્ણ છે.

વાયુર્યમોઽગ્નિર્વરણઃ શશાંકઃ પ્રજપતિસ્ત્વં પ્રપિતામહશ્ચ,
નમો નમસ્તેઽસ્તુ સહસ્રકૃત્વઃ પુનશ્ચ ભૂયોઽપિ નમો નમસ્તે. ૩૯
વાયુઃ યગ્મઃ અગ્નિઃ વરણઃ શશાંકઃ પ્રજપતિઃ ત્વમ્ પ્રપિતામહઃ ચ
નમઃ નમઃ તે અસ્તુ સહસ્રકૃત્વઃ પુનઃ ચ ભૂયઃ અપિ તમઃ નમઃ તે

વાયુ.	= વાયુદેવ	ચ	= અને
યમ.	= યમરાજ	પ્રપિતામહઃ	= પ્રજ્ઞાના પણ પિતા
અગ્નિ.	= અગ્નિદેવ	ત્વમ્	= આપ જ (છો).
વરણઃ	= વરુણદેવ	તે	= આપને
શશાંકઃ	= ચંદ્રમા	સહસ્રકૃત્વઃ	= હજારો વાર
પ્રજપતિ	= પ્રજ્ઞા		

નમઃ નમઃ } નમસ્કાર હો-
અરતુ } નમસ્કાર હો,-
ભૂયઃ = ફરીથી
અપિ = પણ

તે = આપને
પુનઃ ચ = વારંવાર
નમઃ = નમસ્કાર હો-
નમઃ = નમસ્કાર હો !

નમઃ પુરસ્તાદય પૃષ્ઠતસ્તે નમોઽસ્તુ તે સર્વંત એવ સર્વં,
અનન્તવીર્યામિતવિક્રમસ્ત્વં સર્વં સમામોષિ તતોઽસિ સર્વં.

નમઃ પુરસ્તાત્ અથ પૃષ્ઠતઃ તે નમઃ અસ્તુ તે સર્વંતઃ એવ સર્વં
અનન્તવીર્યં અમિતવિક્રમઃ ત્વમ્ સર્વમ્ સમામોષિ તતઃ અસિ સર્વં

સર્વં = હે સર્વાત્મન !

પુરસ્તાત્ = આગળ

અથ = તથા

પૃષ્ઠતઃ = પાછળ (રહેલા)

તે = આપને

નમઃ = નમસ્કાર (હો !)

સર્વંતઃ એવ = સઘળે જ રહેલા

તે = આપને

નમઃ અરતુ = નમસ્કાર હો !

અનન્તવીર્યં = { હે અપાર
શક્તિવાળા !

ત્વમ્ = આપ

અમિતવિક્રમઃ = { અપાર પરાક્રમ
વાળા છો (તથા)

સર્વમ્ = સમસ્ત સંસારને

સમામોષિ = { સમાવીને (વ્યાપીને)
રહેલા છો,

તતઃ = તેથી (આપ)

સર્વં = સર્વદ્રવ્ય

અસિ = છો.

સખેતિ મત્વા પ્રસભં યદુક્તાં હે કૃષ્ણ હે યાદવ હે સખેતિ,
અજનતા મહિમાનં તવેદં મયા પ્રમાદાત્પ્રણયેન વાપિ. ૪૧
સખા ઇતિ મત્વા પ્રસભમ્ યત્ ઉક્તમ્ હે કૃષ્ણ હે યાદવ હે સખે ઇતિ
અજનતા મહિમાનમ્ તવ ઇદમ્ મયા પ્રમાદાત્ પ્રણયેન વા અપિ
હે પ્રભો !—

સખા = સખા

ઇતિ = એમ

મત્વા = માનીને

તવ = આપના

ઇદમ્ = આ

મહિમાનમ્ = પ્રભાવને

અજ્ઞાનતા = ન જાણનારા

મયા = મેં

પ્રત્યુચેન = સ્નેહથી

વા = અથવા

પ્રમાદાત્ = પ્રમાદથી

અપિ = પણ

દે કૃષ્ણ = દે કૃષ્ણ !

હે યાદવ = હે યાદવ !

હે સખે = હે સખા !

ઈતિ = એ પ્રકારે

પ્રમલભૂ = ર આખથી

યત્ = જે (કંઈ)

ઉક્રમ્ = કહ્યું હોય

યચ્ચાવહાસાર્થમસત્કૃતોઽસિ વિહારશય્યાસનભોજનેષુ,
એકોઽથવાપ્યન્યુત તત્સમક્ષં તત્કામયે ત્વામહમપ્રમેયમ્. ૪૨

યત્ ચ અવહાસાર્થં ચ અસત્કૃત. અસિ વિહારશય્યાસનભોજનેષુ એકં
અથવા અપિ અન્યુત તત્સમક્ષમ્ તત્કામયે ત્વામ્ અહમ્ અપ્રમેયમ્

ચ = વળી

યત્ = જે કંઈ

અન્યુત = દે અન્યુત !

અપિ = પણ

સ્વહાસાર્થમ્ = રિનોડ માટે

અમત્કૃત. } અપમાન કર્યું

વિહારશય્યા- } વિહાર, શય્યા,

અગિ } = હોય

આમન- = { આમન અને

તત્ = તે અપરાધની

ભોજનેષુ { ભોજનમાં

અપ્રમેયમ્ = અપ્રમેય સ્વરૂપ

એકઃ = એકલા

ત્વામ્ = આપની

અથવા = અથવા

અહમ્ = હું

તત્સમક્ષમ્ = તે ને મિત્રો સમક્ષ

કામયે = ક્ષમાં માથું હું.

પિતાસિ લોકસ્ય ચરાચરસ્ય ત્વમસ્ય પૂજ્યશ્ચ ગુરુર્ગરીયાન્,
ન ત્વન્સમોઽસ્ત્યન્યથિકઃ કૃતોઽન્યો લોકત્રયેઽપ્યપ્રતિમપ્રભાવ.

પિતા અગિ લોકસ્ય ચરાચરસ્ય ત્વમ્ અસ્ય પૂજ્યઃ ચ ગુરુ ગરીયાન્ ત
ત્વત્તમ અગ્નિ અન્યથિક કૃતઃ અન્ય લોકત્રયે અપિ અપ્રતિમપ્રભાવ

અનપ્રમ } = દે અનપ્રમ
પ્રભાવ } = પ્રભાવવાળા !

અન્ય = આ

ચરાચર-ચ = ચરાચર

ત્વમ્ = આપ

લોકત્રય = જગતના

પિતા = પિતા
 ગરીયાન્ = સર્વશ્રેષ્ઠ
 ગુરુઃ = ગુરુ
 ચ = અને
 પૂજ્યઃ = પૂજ્ય
 અસિ = છો,
 લોકત્રયે = ત્રણે લોકોમાં

ત્વત્સમઃ = આપના સમાન
 અન્યઃ = બીજો કોઈ
 અપિ = પણ
 ન અરિત = નથી (તો)
 અભયધિકઃ = વધુ મોટો
 કુતઃ = ક્યાંથી હોય ?

તસ્માત્પ્રણમ્ય પ્રણિધાય કાયમં પ્રસાદયે ત્વામહમીશમીડ્યમ્,
 પિતેવ પુત્રસ્ય સખેવ સખ્યુઃ પ્રિયઃ પ્રિયાયાર્હસિ દેવ સોહમ્.
 તસ્માન્ પ્રણમ્ય પ્રણિધાય કાયમં પ્રસાદયે ત્વામ્ અહમ્ ઈશમ્ ઈડ્યમ્
 પિતા ઇવ પુત્રસ્ય સખા ઇવ સખ્યુઃ પ્રિયઃ પ્રિયાયાઃ અર્હસિ દેવ સોહમ્

તસ્માત્ = તેથી
 અહમ્ = હું
 કાયમ્ = શરીરને
 પ્રણિધાય = હાંડવણ કરી
 પ્રણમ્ય = નમસ્કાર કરી
 ઈડ્યમ્ = સ્તુતિ કરવા યોગ્ય
 ઈશમ્ = જગન્નિયતાને
 ત્વામ્ = આપને
 પ્રસાદયે = {પ્રસન્ન થવા
 = {પ્રાર્થના કરું છું.
 દેવ = હે દેવ !
 પિતા = પિતા

ઇવ = જેમ
 પુત્રસ્ય = પુત્રના,
 સખા = મિત્ર
 ઇવ = જેમ
 સખ્યુઃ = મિત્રના,
 પ્રિયઃ = પતિ (જેમ)
 પ્રિયાયાઃ = {પ્રિય સ્ત્રીના, (તેમ
 = {આપ મારા અપ-
 = {રાધને)
 સોહમ્ = ક્ષમા કરવા
 અર્હસિ = યોગ્ય છો.

અદૃષ્ટપૂર્વં હૃષિતોઽસ્મિ દષ્ટ્વા ભયેન ચ પ્રબ્યથિતં મનો મે,
 તદેવ મે દર્શય દેવ રૂપં પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ. ૪૫
 અદૃષ્ટપૂર્વમ્ હૃષિતઃ અસ્મિ દષ્ટ્વા ભયેન ચ પ્રબ્યથિતમ્ મનઃ મે
 તત્તુ એવ મે દર્શય દેવ રૂપમ્ પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ

અદૃષ્ટપૂર્વમ્ = { પહેલાં ન જોયેલા
આપના આ વિશ્વ-
રૂપને

દૃષ્ટ્વા = જોઈ

હૃષિતઃ અસ્મિ-હૃષિત થયો છું

ચ = તથા

ભવેન = ભયથી

મે = મારું

મનઃ = મન

પ્રવ્યથિતમ્ = { અતિ વ્યાકુળ થયું
છું. (માટે)

દેવેશ = હે દેવેશ !

જગન્નિવાસ = હે જગન્નિવાસ !

પ્રસીદ્ધ = પ્રસન્ન થાઓ (અને)

દેવ = હે દેવ !

મે = મને

તત્ = તે (ચતુર્ભુજ)

રૂપમ્ એવ = રૂપનું જ

દર્શય = દર્શન કરાવો.

કિરીટિનં ગદ્ધિનં ચક્રહસ્તમિચ્છામિ ત્વાં દ્રુપદમહં તથૈવ,
તેનૈવ રૂપેણ ચતુર્ભુજેન સહસ્રબાહો ભવ વિશ્વમૂર્તે. ૪૬
કિરીટિનમ્ ગદ્ધિનમ્ ચક્રહસ્તમ્ ઇચ્છામિ ત્વામ્ દ્રુપદમ્ અહમ્ તથા
એવ તેન એવ રૂપેણ ચતુર્ભુજેન સહસ્રબાહો ભવ વિશ્વમૂર્તે

સરસ્વબાહો = હે મહાસ્રબાહો !

વિશ્વમૂર્તે = હે વિશ્વમૂર્તે !

અહમ્ = હું

તેન એવ = તે જ

ચતુર્ભુજેન = ચતુર્ભુજ

રૂપેણ = રૂપે

ત્વામ્ = આપને

કિરીટિનમ્ = મુકુટ ધારણ કરેલા

ગદ્ધિનમ્ = { ગદા તથા ચક્ર
ચક્રહસ્તમ્ = { હાથમાં ધારણ
કરેલા

દ્રુપદમ્ = જોવાને

ઇચ્છામિ = ઇચ્છું છું

તથા એવ = (માટે) તેવા રૂપે જ

ભવ = થાઓ.

શ્રી ભગવાનુવાચ

મયા પ્રસન્નેન તવાર્જુનેદં રૂપં પરં દર્શિતમાત્મયોગાત્,
તેન્નેમયં વિશ્વમનન્તમાયં યન્મે ત્વદન્યેન ન દૃષ્ટપૂર્વમ્. ૪૭

... પ્રસન્નેન તવ અર્જુન ઇદમ્ રૂપમ્ પરમ્ દર્શિતમ્ આત્મયોગાત્
તેન્નેમયમ્ વિશ્વમ્ અનન્તમ્ આયમ્ યત્ મે ત્વદન્યેન ન દૃષ્ટપૂર્વમ્.

અર્જુન = હે અર્જુન !
 પ્રસન્નેન = પ્રસન્ન થયેલા
 મયા = મેં
 આત્મયો-ગાત્ર = [મારી યોગશક્તિના
 ગાત્ર
 મે = મારું
 ઇદમ્ = આ
 તેન્નેમયમ્ = તેન્નેમય
 આધમ્ = જગતના કારણરૂપ
 અનન્તમ્ = (અને) સીમા રહિત

પરમ્ = પરમ
 વિશ્વમ્ = વિરાટ
 રૂપમ્ = રૂપ
 તવ = તને
 દર્શિતમ્ = દેખાણું છે,
 ચત્ = જે રૂપ
 ત્વદન્યેન = [તારા સિવાય
 (બીજા કોઈએ)
 ન દૃષ્ટપૂર્વમ્ = પહેલાં જોયું નથી.

ન વેદ્યજ્ઞાધ્યયનૈર્ન દાનૈર્ન ચ ક્રિયાભિર્ન તપોભિરુચ્ચૈઃ,
 એવંરૂપઃ શક્ય અહમ્ નૃલોકે દ્રઘદુમ્ ત્વદન્યેન કુરુપ્રવીર. ૪૮

ન વેદ્યજ્ઞાધ્યયનૈઃ ન દાનૈઃ ન ચ ક્રિયાભિઃ ન તપોભિઃ ઉચ્ચૈઃ
 એવંરૂપઃ શક્યઃ અહમ્ નૃલોકે દ્રઘદુમ્ ત્વદન્યેન કુરુપ્રવીર

કુરુપ્રવીર = હે અર્જુન !
 નૃલોકે = મનુષ્ય લોકમાં
 એવંરૂપઃ = એવા વિશ્વરૂપવાળો
 અહમ્ = હું
 ન વેદ્ય-જ્ઞાધ્યયનૈઃ = [ન યજ્ઞો તથા વેદો-
 ના અધ્યયનથી
 ન દાનૈઃ = ન દાનથી
 ન ક્રિયાભિઃ = ન પુણ્યકર્મથી

ચ = કે
 ઉચ્ચૈઃ = ઉચ્ચ
 તપોભિઃ = તપથી (પણ)
 ત્વદન્યેન = [તારા સિવાય
 (બીજા કોઈથી
 દ્રઘદુમ્ = જોવાને
 ન શક્યઃ = શક્ય નથી;

મા તે વ્યથા માં ચ વિમૂઢભાવો દૃષ્ટ્વા રૂપં ધોરમીદૃશ્યમ્ મેદં,
 વ્યપેતહીઃ પ્રીતમનાઃ પુનસ્ત્વં તદેવ મે રૂપમિદં પ્રપશ્ય. ૪૯
 મા તે વ્યથા મા ચ વિમૂઢભાવઃ દૃષ્ટ્વા રૂપમ્ ધોરમ્ ઈદં મમ્ ઇદમ્
 વ્યપેતહીઃ પ્રીતમનાઃ પુનઃ ત્વમ્ તત્ જીવ મે રૂપમ્ ઇદમ્ પ્રપશ્ય

વાસ્ત્વે :—

ઈદં = આતું

[ધોરમ્ = ભયંકર

મમ	= મારું	વ્યપેતભીઃ	= ભય રહિત
ઈદમ્	= આ	પ્રીતમનાઃ	= પ્રમત્ત મનવાળો થઈ
રૂપમ્	= રૂપ	ત્વમ્	= તું
દદ્યુવા	= બેઈ	પુનઃ	= ફરી
તે	= તને	તત્ એવ	= તે જ
મા ન્યથા	= વીડા ન થાઓ	મે	= મારા
ચ	= તથા	ઈદમ્	= આ (ચતુર્થજ)
વિમદભાવ	= વ્યાકુળતા (પણ)	રૂપમ્	= રૂપને
મા	= ન થાઓ. (પરંતુ)	પ્રપશ્ય	= જો.

સંજ્ઞા ઉચ્ચ

ઈત્યર્જુનં વાસુદેવસ્તથોક્ત્વા સ્વકં રૂપં દર્શયામાસ ભૂયઃ,
આશ્વાસયામાસચ ભીતમેનં ભત્વા પુનઃ સૌમ્યવપુર્મહાત્મા.
ઈતિ અર્જુનમ્ વાસુદેવ તથા ઉક્ત્વા સ્વકમ્ રૂપમ્ દર્શયામાસ ભૂયઃ
આશ્વાસયામાગ ચ ભીતમ્ જ્ઞાનમ્ ભૂત્વા પુનઃ સૌમ્યવપુઃ મહાત્મા

વાસુદેવ	= વાસુદેવ ભગવાને	ચ	= અને
અર્જુનમ્	= અર્જુનને	પુનઃ	= ફરીથી
ઈતિ	= એમ	સૌમ્યવપુ	= સૌમ્ય શરીરવાળા
ઉક્ત્વા	= કહીને	મહાત્મા	= મહાત્મા
સ્વકમ્	= પોતાનું	ભૂત્વા	= થઈને
તવા	= તેવું	ભીતમ્	= ભય પામેલા
રૂપમ્	= ચતુર્થજ રૂપ	જ્ઞાનમ્	= જ્ઞાને
ભૂય	= ફરીથી	આશ્વા-	= { આશ્વામન નયામાગ
દર્શયામાસ = દેખાડ્યું,		નયામાગ	

અર્જુન ઉચ્ચ

દપ્ત્રવેદં માનુષં રૂપં તવ સામ્યં જનાર્દન,
ઈદાનીમસ્મિ સંવૃત્તઃ સચેતાઃ પ્રકૃતિં ગતઃ. ૫૧

દૃષ્ટ્વા ઇદમ્ માનુષમ્ રૂપમ્ તવ સૌમ્યમ્ જનાર્દન
ઇદાનીમ્ અસ્મિ સંવૃત્તઃ સચેતાઃ પ્રકૃતિમ્ ગતઃ

જનાર્દન = હે જનાર્દન !

તવ = આપના

ઇદમ્ = આ

સૌમ્યમ્ = અતિ શાંત

માનુષમ્ = મનુષ્ય

રૂપમ્ = રૂપને

દૃષ્ટ્વા = જોઈ

ઇદાનીમ્ = હવે (હું)

પ્રકૃતિમ્ ગતઃ = રવરથ થઈ

સચેતાઃ = સચેત

સંવૃત્તઃ અસ્મિ = ધમે છું.

શ્રી ભગવાનુવાચ

સુદુર્દર્શમિદં રૂપં દૃષ્ટ્વાનસિ યન્મમ,
દેવા અપ્યસ્ય રૂપસ્ય નિત્યં દર્શનકાક્ષિણ્યઃ. પર

સુદુર્દર્શમ્ ઇદમ્ રૂપમ્ દૃષ્ટ્વાન્ અસિ યત્ મમ

દેવાઃ અપિ અસ્ય રૂપસ્ય નિત્યમ્ દર્શનકાક્ષિણ્યઃ

મમ = મારું

યત્ = જે

ઇદમ્ = આ

રૂપમ્ = વિશ્વરૂપ

દૃષ્ટ્વાનસિ = (તે) જોઈ છે

સુદુર્દર્શમ્ = { (તે) જોઈ અતિ
દુર્લભ છે;

દેવાઃ = દેવો

અપિ = પણ

નિત્યમ્ = સદા

અસ્ય = આ

રૂપસ્ય = રૂપના

દર્શન-કાક્ષિણ્યઃ = { દર્શનની ઇચ્છા-
વાળા (ડાય છે.)

નાહં વેદૈર્ ન તપસા ન દાનેન ન યજ્ઞયથા,

શક્ય એવાંવિધો દ્રષ્ટુમ્ દૃષ્ટ્વાનસિ માં યથા. પ૩

ન અહમ્ વેદૈઃ ન તપસા ન દાનેન ન ચ ઇજ્યથા

શક્યઃ એવાંવિધઃ દ્રષ્ટુમ્ દૃષ્ટ્વાન્ અસિ મામ્ યથા

યથા = જેવો

મામ્ = મને (તે)

દૃષ્ટ્વાનસિ = જોઈ છે,

એવાંવિધઃ = એવા સ્વરૂપવાળો

અહમ્ = હું
 ન વેદૈઃ = ન વેદો વડે
 ન તપસા = ન તપ વડે
 ન દાનેન = ન દાન વડે

ચ = તેમ જ
 ઇન્ધ્રિયા = યજ્ઞ વડે (પણ)
 દ્રૃષ્ટુમ્ = જોવાને
 ન શક્યઃ = શક્ય નથી.

ભક્ત્યા ત્વનન્યયા શક્ય અહમેવંવિદ્યોઽર્જુન,
 જ્ઞાતું દ્રૃષ્ટું ચ તત્ત્વેન પ્રવેષ્ટું ચ પરંતપ. ૫૪
 ભક્ત્યા તુ અનન્યયા શક્યઃ અહમ્ એવંવિધઃ અર્જુન
 જ્ઞાતુમ્ દ્રૃષ્ટુમ્ ચ તત્ત્વેન પ્રવેષ્ટુમ્ ચ પરંતપ

તુ = પરંતુ
 પરંતપ = હે પરંતપ !
 અર્જુન = હે અર્જુન !
 અનન્યયા = અનન્ય
 ભક્ત્યા = ભક્તિ વડે
 એવંવિધઃ = એવા વિશ્વરૂપવાળો
 અહમ્ = હું,

તત્ત્વેન = વાસ્તવિક
 જ્ઞાતુમ્ = જાણવાને
 ચ = તથા
 દ્રૃષ્ટુમ્ = સાક્ષાત્કાર કરવાને
 ચ = અને
 પ્રવેષ્ટુમ્ = પ્રાપ્ત થવા માટે
 શક્યઃ = શક્ય છે.

મત્કર્મકૃન્મત્પરમો મહ્ભક્તઃ સંગવર્જિતઃ,
 નિર્વૈરઃ સર્વભૂતેષુ યઃ સ મામેતિ પાણ્ડવ. ૫૫

મત્કર્મકૃત્ મત્પરમઃ મહ્ભક્તઃ સંગવર્જિતઃ

નિર્વૈરઃ સર્વભૂતેષુ યઃ સઃ મામ્ એતિ પાણ્ડવ

પાણ્ડવ = હે અર્જુન !
 યઃ = જે
 મહ્ભક્તઃ = મારો ભક્ત
 સંગવર્જિતઃ = { (સંસારમાં)
 { આસક્તિ રહિત
 મત્કર્મકૃત્ = { મારે માટે કર્મો
 { કરનારો,

મત્પરમઃ = મમ પરાયણ
 સર્વભૂતેષુ = { (તથા) સઘળાં
 { પ્રાણીઓમાં
 નિર્વૈરઃ = વેરભાવથી રહિત (છે),
 સઃ = તે (પુરુષ)
 મામ્ = મને (જ)
 એતિ = પામે છે.

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
 શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે વિશ્વરૂપદર્શનયોગો નામૈકાદશોઽધ્યાયઃ ૧૧

અધ્યાય ૧૨ એ

અનુન ઉવાચ

એવં સતતયુક્તા યે ભક્તાસ્ત્વાં પર્યુપાસતે,
યે આપ્યક્ષરમન્યક્તં તેષાં કે યોગવિત્તમાઃ. ૧

એવમ્ સતતયુક્તાઃ યે ભક્તાઃ ત્વામ્ પર્યુપાસતે
યે ચ અપિ અક્ષરમ્ અન્યક્તમ્ તેષામ્ કે યોગવિત્તમાઃ

એવમ્	= એ રીતે	યે અપિ	= જે કોઈ
સતતયુક્તાઃ	= [નિરંતર ધ્યાનમાં રહેનારા]	અન્યક્તમ્	= (આપના) નિરાકાર
યે	= જે	અક્ષરમ્	= [પરબ્રહ્મ સ્વરૂપને (ઉપાસે છે)]
ભક્તાઃ	= ભક્તો	તેષામ્	= [તે (જે પ્રકારના) ભક્તોમાં]
ત્વામ્	= (સચ્ચિદાનંદ) આપને	યોગવિત્તમાઃ	= [અતિ ઉત્તમ યોગ-વિતા]
પર્યુપાસતે	= સર્વ ભાવે ઉપાસે છે	કે	= કોણ (છે) ?
ચ	= તથા		

શ્રી ભગવાનુવાચ

મધ્યાવેશ્ય મનો યે માં નિત્યયુક્તા ઉપાસતે,
શ્રદ્ધયા પરયોપેતાસ્તે મે યુક્તતમા મતાઃ. ૨

મધિ. આવેશ્ય મનઃ યે મામ્ નિત્યયુક્તાઃ ઉપાસતે
શ્રદ્ધયા પરયા ઉપેતાઃ તે મે યુક્તતમાઃ મતાઃ

મનઃ	= મનને	યે	= જે (ભક્તો)
મધિ	= મારામાં	પરયા	= પરમ
આવેશ્ય	= એકાગ્ર કરીને	શ્રદ્ધયા	= શ્રદ્ધા વડે
નિત્યયુક્તાઃ	= નિત્ય પરાયણ	ઉપેતાઃ	= યુક્ત થઈને

મયિ એવ મનઃ આધત્સ્ય મયિ બુદ્ધિમ્ નિવેશય
નિવસિષ્યસિ મયિ એવ અતઃ હિર્દયમ્ ન સંશયઃ

ભાટ.—

મનઃ	= મનને	અતઃ	= { એ પછી (એમ
મયિ	= મારામાં	હિર્દયમ્	= { કરવાથી હું)
એવ	= જ	મયિ	= મારામાં
આધત્સ્ય	= સ્થિર કર (અને)	એવ	= જ
બુદ્ધિમ્	= બુદ્ધિને	નિવસિ-	} = વાસ પામીશ
મયિ	= મારામાં	ષ્યસિ	
નિવેશય	= પડાવ.	સંશયઃ ન	= સંશય નથી.

અથ ચિત્તં સમાધાતું ન શક્નોષિ મયિ સ્થિરમ્,
અભ્યાસયોગેન તતો મામિચ્છાપ્તું ધનંજય. ૯
અથ ચિત્તમ્ સમાધાતુમ્ ન શક્નોષિ મયિ સ્થિરમ્
અભ્યાસયોગેન તતઃ મામ્ ઇચ્છ આપ્તુમ્ ધનંજય

ધનંજય	= હે ધનંજય !	તતઃ	= તે.
અથ	= અગર જો (તું)	અભ્યાસ-	} = અભ્યાસ યોગ વડે +
મયિ	= મારામાં	યોગેન	
ચિત્તમ્	= મનને	મામ્	= મને
સ્થિરમ્	= સ્થિર	આપ્તુમ્	= મેળવવાને
સમાધાતુમ્	= સ્થાપિત કરવાને	ઇચ્છ	= ઇચ્છા કર (ચત્ન કર).
ન શક્નોષિ	= સમર્થ ન હોય		

અભ્યાસેઽયસમર્થોઽસિ મત્કર્મપરમો ભવ,
મદર્થમપિ કર્માણિ કુર્વન્સિદ્ધિમવાપ્સ્યસિ. ૧૦

+ પરમેશ્વરના આપાર શુભ, મહિમા ઇત્યાદિનું ચિંતન, કીર્તન, શ્રવણ, અન્યોન્ય પ્રયોધન તથા ભગવદ્વિષયક ગ્રંથોનું પઠન-પ્રાઠન ઇત્યાદિ જો કાળશૂન્યક અને લૌકિક કામના નિના કરાય, તો તે થણુ અભ્યાસયોગ જ છે.

અભ્યાસે અપિ અસમર્થઃ અસિ મત્કર્મપરમઃ ભવ
મદર્થમ્ અપિ કર્માણિ કુર્વાન્ સિદ્ધિમ્ અવાપ્સ્યસિ

અગર—

અભ્યાસે	= અભ્યાસમાં	ભવ	= થા.
અપિ	= પણ	મદર્થમ્	= મારે માટે
અસમર્થઃ	= { અસમર્થ હોય, (તો તું)	કર્માણિ	= કર્મો (ભાગવતકર્મો)
અસિ	= { મારાં કર્મ (અવ- હુતિ ભાગવત- ધર્મ) પરાયણ	કુર્વાન્ અપિ	= { કરતો (આચરતો) પણ
મત્કર્મ- પરમઃ	= { ભારાં કર્મ (અવ- હુતિ ભાગવત- ધર્મ) પરાયણ	સિદ્ધિમ્	= પ્રાપ્તિરપિ સિદ્ધિને
		અવાપ્સ્યસિ	= પામીશ.

અથૈતદ્વ્યશકતોઽસિ કર્તુમ્ મયોગમાશ્રિતા,
સર્વકર્મફલત્યાગમ્ તતઃ કુરુ યતાત્મવાન્. ૧૧
અથ એતત્ અપિ અશક્તઃ કર્તુમ્ મયોગમ્ આશ્રિતઃ
સર્વકર્મફલત્યાગમ્ તતઃ કુરુ યતાત્મવાન્

અથ	= અગર	મયોગમ્	= { મારા યોગને આ- શ્રય કરીને (મારું શરણુ લઈ સર્વ કર્મો મને અર્પણુ કરી)
એતત્	= એ (ભાગવતકર્મો)	આશ્રિતઃ	
અપિ	= પણ	સર્વકર્મફલ	= { સર્વ કર્મોના ફળ- ત્યાગમ્ = નો ત્યાગ
કર્તુમ્	= કરવાને (આચરવાને)	ત્યાગમ્	
અશક્તઃ, અસિ	= અશક્ત હોય,	કુરુ	= કર. x
તતઃ	= તે		
યતાત્મવાન્	= મન-દિદિયો જીતીને		

એવો હિ જ્ઞાનમભ્યાસાઞ્જ્ઞાનાદ્ધ્યાનાત્ વિશિષ્યતે,
ધ્યાનાત્કર્મફલત્યાગસ્ત્યાગાઽઽછાન્તિરનન્તરમ્. ૧૨
એવઃ હિ જ્ઞાનમ્ અભ્યાસાત્ જ્ઞાનાત્ધ્યાનમ્ વિશિષ્યતે
ધ્યાનાત્ કર્મફલત્યાગઃ ત્યાગાત્ શાન્તિઃ અનન્તરમ્

x આ આદ્યોક્તમાં ઉચ્ચ ગતિ પ્રાપ્ત કરવાનાં. તથો નળ્યાધ્યાં છે.

હિ = કેમકે
 અભ્યાસાત્ = અભ્યાસ કરતાં
 જ્ઞાનમ્ = (પરોક્ષ) જ્ઞાન
 શ્રેયઃ = શ્રેષ્ઠ (છે),
 જ્ઞાનાત્ = જ્ઞાન કરતાં
 ધ્યાનમ્ = ધ્યાન
 વિશિષ્યતે = શ્રેષ્ઠ છે; (તથા)

ધ્યાનાત્ = ધ્યાન કરતાં
 કર્મફલ-
 ત્યાગઃ = [(કર્મફળનો ત્યાગ
 (શ્રેષ્ઠ છે; કારણ કે)
 ત્યાગાત્ = ત્યાગથી
 અનન્તરમ્ = તત્કાળ જ
 શાન્તિઃ = શાન્તિ (મળે છે.)

અદ્વેષ્ટા સર્વભૂતાનાં મૈત્રઃ કરણુ એવ ચ,
 નિર્મમો નિરહંકારઃ સમદુઃખસુખઃ ક્ષમી. ૧૩

અદ્વેષ્ટા સર્વભૂતાનામ્ મૈત્રઃ કરણુઃ એવ ચ

નિર્મમઃ નિરહંકારઃ સમદુઃખસુખઃ ક્ષમી

સર્વભૂતા- [પ્રાણીમાત્રનો દ્વેષ | નિર્મમઃ = મમતા રહિત,
 નામ્ અદ્વેષ્ટા જ્ઞાન કરનાર | નિરહંકારઃ = અહંકાર રહિત,
 મૈત્રઃ એવ = શીનો જ મિત્ર | સમદુઃખઃ } સુખદુઃખમાં સમા-
 ચ = તથા | સુખઃ } ભાવવાળો (અને)
 કરણુઃ = કરણવાળો | ક્ષમી = ક્ષમાવાળો;

સંતુષ્ટઃ સતતં યોગી યતાત્મા દૃઢનિશ્ચયઃ,
 મયિર્પિતમનોજુદ્ધિર્યો મહલક્ષ્મઃ સ મે પ્રિયઃ. ૧૪

સંતુષ્ટઃ સતતમ્ યોગી યતાત્મા દૃઢનિશ્ચયઃ

મયિ અર્પિતમનોજુદ્ધિઃ યઃ મહલક્ષ્મઃ સઃ મે પ્રિયઃ

તથા:—

સતતમ્	= નિરંતર		દૃઢનિશ્ચયઃ	= દૃઢનિશ્ચયવાળો
સંતુષ્ટઃ	= સંતોષ પામેલો,		મયિ	= મારામાં
યતાત્મા	= { ગન અને ઇન્દ્રિયો સહિત સરીરને વશ રાખનારો		અર્પિતમ- નોજુદ્ધિઃ	= { ગન, જુદ્ધિ અર્પણ કરનારો
યોગી	= યોગી,		યઃ	= જે

મહાલક્તઃ = મારો લક્ત (છે) | મે = મને
સઃ = તે | પ્રિયઃ = પ્રિય (છે.)

યસ્માન્નોદ્વિજતે લોકો લોકાન્નોદ્વિજતે ચ યઃ,
હર્ષામર્ષભયોદ્વેગૈર્મુક્તો યઃ સ ચ મે પ્રિયઃ. ૧૫

યસ્માત્ ન ઉદ્વિજતે લોકઃ લોકાત્ ન ઉદ્વિજતે ચ યઃ
હર્ષામર્ષભયોદ્વેગૈઃ મુક્તઃ યઃ સઃ ચ મે પ્રિયઃ

૧૧૧:—

યસ્માત્ = જેનાથી	અમર્ષ = { મત્સર (પારકાની
લોકઃ = કોઈ પણ પ્રાણી	ઉન્નતિને સહન ન
ન ઉદ્વિજતે = સંતાપ પામતુ નથી,	{ કરવી તે.)
ચ = તથા	ભય = ભય (અને)
યઃ = જે (પોતે)	ઉદ્વેગૈઃ = ઉદ્વેગથી
લોકાત્ = કોઈ પણ પ્રાણીથી	મુક્તઃ = રહિત (છે)
ન ઉદ્વિજતે = ઉદ્વેગ પામતો નથી	સઃ = તે (લક્ત)
ચ = અને	મે = મને
યઃ = જે	પ્રિયઃ = પ્રિય છે.
હર્ષ = હર્ષ	

અનપેક્ષઃ શુચિર્દક્ષ ઉદ્દાસીનો ગતવ્યથઃ,
સર્વારંભપરિત્યાગી યો મહાલક્તઃ સ મે પ્રિયઃ. ૧૬

અનપેક્ષઃ શુચિઃ દક્ષઃ ઉદ્દાસીનઃ ગતવ્યથઃ
સર્વારંભપરિત્યાગી યઃ મહાલક્તઃ સઃ મે પ્રિયઃ

તથા :—

અનપેક્ષઃ = { મારા સિવાય	ઉદ્દાસીનઃ = તટસ્થ રહેનાર (તથા)
{ બીજા કોઈની ઈચ્છા	ગતવ્યથઃ = દુ.ખોથી છૂટેલો
{ ન રાખનાર	સર્વારંભ- { સર્વ આરંભોના
શુચિઃ = પવિત્ર	પરિત્યાગી { ત્યાગ કરનારો
દક્ષઃ = ચતુર	યઃ = જે

તુલ્યનિન્દારતુતિઃ મૌની સંતુષ્ટઃ યેન દેનચિત્

અનિકેતઃ સ્થિરમતિઃ ભક્તિમાન્ મે પ્રિયઃ નરઃ

તુલ્યનિન્દાર- તુતિઃ	= { નિન્દા અને સ્તુતિ- માં સમાન રહેનારો	અનિકેતઃ	= { ઘરમાં મમતા રહિત છે, તે
મૌની	= મનનશીલ	સ્થિરમતિઃ	= સ્થિરચુદ્ધિવાળો
યેન દેનચિત્	= { અનાયાસે મળેલી જે કાંઈ વસ્તુથી	ભક્તિમાન્	= ભક્ત
સંતુષ્ટઃ	= { સંતોષ પામનારો (અને)	નરઃ	= પુરુષ
		મે	= મને
		પ્રિયઃ	= પ્રિય (છે).x

યે તુ ધર્મ્યામૃતમિદં યથાકૃતં પર્યુપાસતે,
શ્રદ્ધાના મત્પરમા ભક્તાસ્તેઽતીવ મે પ્રિયાઃ. ૨૦

યે તુ ધર્મ્યામૃતમ્ ઇદમ્ યથા ઉક્તમ્ પર્યુપાસતે

શ્રદ્ધાનાઃ મત્પરમાઃ ભક્તાઃ તે અતીવ મે પ્રિયાઃ

યે તુ	= જે કાંઈ	યથા ઉક્તમ્	= કહ્યા પ્રમાણે
ભક્તાઃ	= ભક્તો	પર્યુપાસતે	= સેવન કરે છે
શ્રદ્ધાનાઃ	= શ્રદ્ધાવાળા (અને)	તે	= તેઓ
મત્પરમાઃ	= મમપરાયણુ થઈ	મે	= મને
ઇદમ્	= આ	અતીવ	= અતિશય
ધર્મ્યામૃતમ્	= ધર્મમય અમૃતને	પ્રિયાઃ	= પ્રિય (છે.)

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં

યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે ભક્તિયોગો

નામ દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ૧૨

x ઉપર જણાવેલા લક્ષણોવાળા આકે પ્રકારના ભક્તોમાં દરેકને ઉત્તમ જ સમજવા. એ ધર્મ્યામૃતને જાણીને માત્ર વાતો અને દેખાવમાં બિતરવાથી સર્વજ્ઞ હૃદયર હયાતો નથી; કદાચ દુનિયા અંગાઈ જાય, તો તે પણ સદાગાળ હયાયેલી રહેતી નથી.

અધ્યાય ૧૩ મો*

શ્રી ભગવાનુવાચ

ઇદં શરીરં કૌંતેય ક્ષેત્રમિત્યભિધીયતે,
એતદ્ધો વેત્તિ તં પ્રાહુઃ ક્ષેત્રજ્ઞ ઇતિ તદ્વિદઃ.

૧

ઇદમ્ શરીરમ્ કૌંતેય ક્ષેત્રમ્ ઇતિ અભિધીયતે
એતત્ યઃ વેત્તિ તમ્ પ્રાહુઃ ક્ષેત્રજ્ઞઃ ઇતિ તદ્વિદઃ

કૌંતેય	= હું અર્જુન !	એતત્	= એ (ક્ષેત્ર) ને
ઇદમ્	= આ	વેત્તિ	= જાણે છે
શરીરમ્	= શરીર	તમ્	= તેને
ક્ષેત્રમ્	= ક્ષેત્ર* (છે)	તદ્વિદઃ	= તત્ત્વવેતાઓ
ઇતિ	= એમ	ક્ષેત્રજ્ઞઃ	= ક્ષેત્રજ્ઞ
અભિધીયતે	= ઠહેવાય છે (અને)	ઇતિ	= એમ
યઃ	= જે	પ્રાહુઃ	= કહે છે.

ક્ષેત્રજ્ઞં આપિ માં વિદ્ધિ સર્વક્ષેત્રેષુ ભારત,
ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોજ્ઞાનં યત્તત્તજ્ઞાનં ભતં ભમ.

૨

ક્ષેત્રજ્ઞમ્ ચ આપિ મામ્ વિદ્ધિ સર્વક્ષેત્રેષુ ભારત
ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોઃ જ્ઞાનમ્ યત્ તત્ જ્ઞાનમ્ ભતમ્ ભમ.

* સાતમા અધ્યાયમાં અંપરા તથા પરા એવી બે પ્રકૃતિઓ કહેલી છે; તે બે પ્રકૃતિઓને પ્રકૃતિ અને પુરુષ અથવા ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞ પણ કહે છે. અહીં હવે એ બંને પ્રકૃતિઓનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહે છે.

x જેવી રીતે એતરમાં વાવેલાં બીજોનાં તેને અનુકૂળ રૂપ સમય પામે પ્રકટ થાય છે, તેવી રીતે જ આમાં વાવેલાં કર્મોના સંસ્કારરૂપ બીજોનાં રૂપ પણ યોગ્ય વખત થયે પ્રકટ થાય છે. એટલા માટે એનું નામ ક્ષેત્ર એવું કહેવા છે.

ચ	= વળી
ભારત	= હે અર્જુન !
સર્વક્ષેત્રેષુ	= સઘળાં શરીરોમાં
ક્ષેત્રજન્મ	= ક્ષેત્રજ (આત્મા)
અપિ	= પણ
મામ્	= મને જ
વિદ્ધિ	= જાણુ (અને)

ક્ષેત્રક્ષેત્રજયેઃ	= {ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ- ના જુદાપણાત્
યત્	= જે
જ્ઞાનમ્	= જ્ઞાન (છે)
તત્	= તે (જ)
જ્ઞાનમ્	= 'જ્ઞાન' છે (એવો)
મમ	= મારો
મતમ્	= મત (છે).

તત્ક્ષેત્રં યચ્ચ યાદક્યં યદ્વિકારિ યતશ્ચ યત્,
સ ચ યો યત્પ્રભાવશ્ચ તત્સમાસેન મે શૃણુ. ૩
તત્ ક્ષેત્રમ્ યત્ ચ યાદક્યં ચ યદ્વિકારિ યતઃ ચ યત્
સઃ ચ યઃ યત્પ્રભાવઃ ચ તત્ સમાસેન મે શૃણુ

માટે :—

તત્	= તે	સઃ	= તે (ક્ષેત્રજ)
ક્ષેત્રમ્	= ક્ષેત્ર	ચ	= પણ
યત્	= જે (છે),	યઃ	= જે (છે)
યાદક્યં	= જેવું (છે)	ચ	= અને
ચ	= તથા	યત્પ્રભાવઃ	= {જેવા મહિમા- વાળો (છે)
યદ્વિકારિ	= જે જે વિકારોવાળું (છે),	તત્	= તે (સર્વ)
ચ	= અને	સમાસેન	= ટૂંકામાં
યતઃ	= જેમાંથી	મે	= મારી પાસેથી
યત્	= જે જાપજેલું છે	શૃણુ	= સાંભળ.
ચ	= તથા		

નપિલિર્બહુધા ગીતં છન્દોલિર્વિવિધૈઃ પૃથક્,
બ્રહ્મસૂત્રપદૈશ્ચેવ હેતુમદ્લિર્વિનિશ્ચિતૈઃ.
નપિલિઃ બહુધા ગીતમ્ છન્દોલિઃ વિવિધૈઃ પૃથક્
બ્રહ્મસૂત્રપદૈઃ ચ એવ હેતુમદ્લિઃ વિનિશ્ચિતૈઃ

ઋષિભિઃ	= ઋષિગોત્રે	ચ	= તથા
બહુધા- ગીતમ્	= [બહુ પ્રકારે સમન્- ગીતમ્ છે, (તથા)]	હૃત્પ્રમદ્ભિઃ	= યુક્તિવાળાં
વિવિધૈઃ	= જુદા જુદા	વિનિશ્ચિતૈઃ	= નિશ્ચયયુક્ત
છન્દોભિઃ	= વેદમંત્રો દ્વારા	બ્રહ્મસૂત્રપદૈઃ	= [બ્રહ્મસૂત્રો તથા પદોએ]
પૃથક્	= [જુદી જુદી રીતે (સમન્વયું છે,)]	એવ	= પણ (સમન્વયું છે.)

મહાભૂતાન્યહંકારો બુદ્ધિરવ્યક્તમેવ ચ,
ઇન્દ્રિયાણિ દશૈકં ચ પંચ ચેન્દ્રિયગોચરાઃ. ૫
મહાભૂતાનિ અહંકારઃ બુદ્ધિઃ અવ્યક્તમ્ એવ ચ
ઇન્દ્રિયાણિ દશ એકમ્ ચ પંચ ચ ઇન્દ્રિયગોચરાઃ

મહાભૂતાનિ	= [પાંચ સૂક્ષ્મ મહા- ભૂતાનં]	ઇન્દ્રિયાણિ	= ઇન્દ્રિયો+
અહંકારઃ	= અહંકાર,	એકમ્	= એક મન
બુદ્ધિઃ	= બુદ્ધિ	ચ	= અને
અવ્યક્તમ્	= પ્રકૃતિ (માયા)	પંચ	= પાંચ
ચ એવ	= તેમ જ	ઇન્દ્રિય- ગોચરાઃ	= [ઇન્દ્રિયોના વિષયો, x]
દશ	= દશ	ચ	= તથા

ઇચ્છા દ્વેષઃ સુખં દુઃખં સંઘાતચેતના ધૃતિઃ
એતદ્દેવ સમાસેન સવિકારમુદાહૃતમ્. ૬
ઇચ્છા દ્વેષઃ સુખમ્ દુઃખમ્ સંઘાતઃ ચેતના ધૃતિઃ
એતત્ત્વેતન્ન સમાસેન સવિકારમ્ ઉદાહૃતમ્

÷ પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ

+ માનેન્દ્રિયો-શ્રોત્ર, ત્વચા, નેત્ર, રસના અને ગ્રાણી

કર્મેન્દ્રિયો-વાક, દક્ષ, પાદ, કૃપસ્થ અને ગુદા

x સપ્ત, સપ્તર્ષ, રૂપ, રસ અને ગંધ

ઇચ્છા	= ઇચ્છા	ધૃતિ	= ધીરજ ÷ (એ પ્રમાણે)
દ્વેષ:	= દ્વેષ	સવિકારમ્	= વિકારવાણું
સુખમ્	= સુખ	એતત્	= આ
દુઃખમ્	= દુઃખ	ક્ષેત્રમ્	= ક્ષેત્ર×
સંધાત:	= [દેહ ઇન્દ્રિયાદિનો પિંડ (અને)]	સમાશેન	= દંડમાં
ચેતના	= ચેતના+ (તથા)	ઉદાહતમ્	= કહ્યું.*

અમાનિત્વમદમ્ભિત્વમહિંસા ક્ષાન્તિરાજ્જ્વમ્,
આચાર્યોપાસનં શૌચં સ્થૈર્યમાત્મવિનિગ્રહઃ. ૭

અમાનિત્વમ્ અદમ્ભિત્વમ્ અહિંસા ક્ષાન્તિઃ આજ્જ્વમ્

આચાર્યોપાસનમ્ શૌચમ્ સ્થૈર્યમ્ આત્મવિનિગ્રહઃ

અમાનિ- = [આત્મચરણ- અદમ્ભિ- = [ધર્મના ડાળને
ત્વમ્ = [નો અસાવ, ત્વમ્ = [અસાવ,

+ અંતઃકરણની આભાસવૃત્તિ

÷ દેહેન્દ્રિયાદિને ધારણ કરનારી માનસિક શક્તિ

× તત્ત્વજ્ઞાનના અભાવે જ પ્રકૃતિ શરીરરૂપે પરિણામ પામેલી છે અને તેની સાથે જીવને અહંતા-મમતા બંધાઈ ગઈ છે; માટે તેને દાળવા સારું અહીં સુધીના સ્થોડાથી ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞની ભિન્નતા ટૂંકમાં સમજાવી. હવે એ ક્ષેત્રજ્ઞ અથવા જીવાત્મા એ જ્ઞાનને અનુસરતો પ્રયત્ન કરીને ઠેકી રીતે આગળ વધે છે, તથા કઈ કઈ યોગ્યતાઓ પામીને તત્ત્વદર્શી^૬ સિદ્ધ-જ્ઞાની થઈ શકે છે, તેનું જ્ઞાન આપે છે.

* પહેલા સ્થોકમાં શરીરને ‘ક્ષેત્ર’ કહ્યું છે અને અહીં ચોવીસ તત્ત્વવાળી પ્રકૃતિને ‘ક્ષેત્ર’ કહ્યું, તેથી પરસ્પર વિરોધ બાકો છે, પણ તેમ નથી; કેમ કે ચોવીસ તત્ત્વવાળી પ્રકૃતિને જ ક્ષેત્ર કહેવાનો ભગવાનનો અભિપ્રાય છે. શરીરને ‘ક્ષેત્ર’ કહ્યું છે, તે તો આત્માના અજ્ઞાનને લીધે શરીરરૂપે પરિણામ પામેલી પ્રકૃતિ સાથે જીવને જે અહંતા-મમતા બંધાઈ ગઈ છે, તે અધ્યાસ દૂર કરવા માટે તથા શરીરરૂપી પ્રકૃતિથી આત્માની ભિન્નતા સમજાવવા માટે.

અહિંસા	= { મન, વાણી અને શરીરથી ગ્રાહીમાત્ર ને પીડા ન કરવી તે	આચાર્યો-પાસનમ્	= { ગુરુદેવની સેવા,
શાન્તિ:	= { ક્ષમા (મન, વાણી ને શરીરથી પારકાના અપરાધને સહન કરવો તે) (તથા)	શૌચમ્	= { મન, વાણી, શરીર-ની પવિત્રતા
આજ્ઞમ્	= { (મન-વાણીની) સરળતા,	સ્વૈયંમ્	= અંતઃકરણની દૃઢતા,
		આત્મવિનિ-શ્રદ્ધ:	= { મન અને ઇન્દ્રિયો સહિત શરીરને નિશ્રદ્ધ,

ઇન્દ્રિયાર્થેષુ વૈરાગ્યમનહંકાર એવ ચ,

જન્મમૃત્યુજરાવ્યાધિદુઃખદોષાનુદર્શનમ્. ૮

ઇન્દ્રિયાર્થેષુ વૈરાગ્યમ્ અનહંકાર: એવ ચ

જન્મમૃત્યુજરાવ્યાધિદુઃખદોષાનુદર્શનમ્

તથા :—

ઇન્દ્રિયાર્થેષુ	= { ઇન્દ્રિયોના અપૂર્ણ ભોગોમાં	મૃત્યુ	= મરણ
વૈરાગ્યમ્	= વિરાગવૃત્તિ	જરા	= ઘટપણ
ચ	= અને	વ્યાધિ	= રોગ
અનહંકાર:	= { અહંકારનો પણ	દુઃખ	= દુઃખ (અને)
એવ	= { અભાવ, (તથા)	દોષ	= (અસારના) દોષોનું
જન્મ	= જન્મ	અનુદર્શનમ્	= પારંપાર ચિંતન કરવું

અસક્તિરનભિષ્વજ્ઞઃ પુત્રદારગૃહાદિષુ,

નિત્યં ચ સમચિત્તત્વમિદાનિષ્ઠોપપત્તિષુ. ૯

અસક્તિઃ અનભિષ્વજ્ઞઃ પુત્રદારગૃહાદિષુ

નિત્યમ્ ચ સમચિત્તત્વમ્ ઇદાનિષ્ઠોપપત્તિષુ

વળી :—

પુત્રદાર-ગૃહાદિષુ	= { પુત્ર, સ્ત્રી, ગૃહ અને ધનાદિમાં	અસક્તિઃ	= { મમતાનો અભાવ (તથા)
-------------------	-------------------------------------	---------	-----------------------

અનસિ- ધ્વંગઃ = { અહંભાવનો અભાવ, અને ધૃષ્ટાનિષ્ઠોપ- પત્તિષુ = { પ્રિય દેમ જ અ- પ્રિયની પ્રાપ્તિમાં	નિત્યમ્ = સદા સમચિત્ત- ત્વમ્ } = ચિત્તની સમાનતા
---	---

મયિ આનન્ધયોગેન ભક્તિરવ્યભિચારિણી,
વિવિક્તદેશસેવિત્વમરતિર્જનસંસદિ. ૧૦

મયિ ચ આનન્ધયોગેન ભક્તિઃ અવ્યભિચારિણી
વિવિક્તદેશસેવિત્વમ્ અરતિઃ જનસંસદિ

અ મયિ આનન્ધ- યોગેન અવ્યભિચારિણી ભક્તિઃ	= અને = મારામાં = { આનન્ધ પ્રેમભાવ- થી + = નિરંતર = ભક્તિ	વિવિક્તદેશ સેવિત્વમ્ જનસંસદિ અરતિઃ	= { એકાંત અને પવિ- ત્ર સ્થાનનું સેવન (તેમ જ) = { વિષયાસક્ત મનુષ્યોના સમૂહમાં = { ઉદાસીનતા (પ્રેમ ન રાખવો);
---	--	---	--

અધ્યાત્મજ્ઞાનનિત્યત્વં તત્ત્વજ્ઞાનાર્થદર્શનમ્,
એતજ્ઞાનમિતિ પ્રોક્તમજ્ઞાનં યદ્દતોઽન્યથા. ૧૧

અધ્યાત્મજ્ઞાનનિત્યત્વમ્ તત્ત્વજ્ઞાનાર્થદર્શનમ્
એતત્ જ્ઞાનમ્ ઇતિ પ્રોક્તમ્ અજ્ઞાનમ્ યત્ અતઃ અન્યથા

તથા:—

અધ્યાત્મ- જ્ઞાન નિત્ય- ત્વમ્ તત્ત્વજ્ઞા- નાર્થદર્શ- નમ્	= { આત્મજ્ઞાનમાં નિત્ય રિયતિ, = { તત્ત્વજ્ઞાનના કૃણ- કાર્ય માટેનું વાર- વાર ચિંતન	એતત્ જ્ઞાનમ્ અતઃ યત્ અન્યથા અજ્ઞાનમ્	= એ સર્વ + = જ્ઞાન(નાં સાધન છે) = આ(જ્ઞાનસાધનો)થી = જે = વિપરીત છે (તે) = અજ્ઞાન(નાં સાધન છે)
--	---	---	--

+ ભગવાન વિના જીજ્ઞે કોઈ પણ શ્રેષ્ઠ નથી; માટે તે જ અમારું
શરણુ છે, આવી નિશ્ચયોત્તમક શુદ્ધિથી.

∴ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં આ ૨૪ સાધન અને લક્ષણ છે.

હતિ = એમ | પ્રોક્તમ્ = કહ્યું છે.

જ્ઞેયં યત્તત્પ્રવક્ષ્યામિ યજ્ઞાત્વામૃતમશ્નુતે,
અનાદિમત્પરં બ્રહ્મ ન સત્તન્નાસદુચ્યતે. ૧૨

જ્ઞેયમ્ યત્ તત્ પ્રવક્ષ્યામિ યત્ જ્ઞાત્વા અમૃતમ્ અશ્નુતે
અનાદિમત્ પરમ્ બ્રહ્મ ન સત્ તત્ ન અસત્ ઉચ્યતે
હે અર્જુન !—

યત્ = જે	તત્ = તે
જ્ઞેયમ્ = જાણવા યોગ્ય (તથા)	અનાદિમત્ = આદિ રહિત
યત્ = જેને	પરમ્ = પરમ
જ્ઞાત્વા = જાણીને (મનુષ્ય)	બ્રહ્મ = બ્રહ્મા (છે તે)
અમૃતમ્ = મોક્ષને	ન = ન
અશ્નુતે = પામે છે	સત્ = સત્ (કે)
તત્ = તેને (૬)	અસત્ = અસત્
પ્રવક્ષ્યામિ = સારી રીતે કહીશ.	ન ઉચ્યતે = કહેવાતું નથી.

સર્વતઃપાણિપાદં તત્સર્વતોઽક્ષિશિરોમુખમ્,
સર્વતઃશ્રુતિમહ્લોકે સર્વભાવૃત્ય તિષ્ઠતિ. ૧૩

સર્વતઃપાણિપાદમ્ તત્ સર્વતોઽક્ષિશિરોમુખમ્
સર્વતઃશ્રુતિમત્ લોકે સર્વમ્ આવૃત્ય તિષ્ઠતિ

તત્ = તે	સર્વતઃ- = { સર્વમાં રહેલા
સર્વતઃપા- = { સર્વ દેહોમાં રહેલા	શ્રુતિમત્ = { જ્ઞાનવાળો (છે)
ણિપાદમ્ = { હાથપગવાળો	{ (કેમકે તે)
	લોકે = સંસારમાં
સર્વતોઽક્ષિ- = { સર્વ દેહોમાં રહેલાં	સર્વમ્ = સર્વને
શિરોમુખમ્ = { આંખ, શિર અને	આવૃત્ય = વ્યાપીને
{ મુખોવાળો (તથા)	તિષ્ઠતિ = રહેલો છે.

સર્વેન્દ્રિયગુણભાસં સર્વેન્દ્રિયવિવર્જિતમ્,
અસક્તં સર્વભૃગ્યૈવ નિર્ગુણં ગુણભોક્તૃ ચ. ૧૪

સર્વેન્દ્રિયગુણભાસમ્ સર્વેન્દ્રિયવિવર્જિતમ્

અસક્તમ્ સર્વભૂતં ચ એવ નિર્ગુણમ્ ગુણભોક્તૃ ચ

સર્વેન્દ્રિયગુ- = { સર્વ ઇન્દ્રિયોને
ણભાસમ્ = { પ્રકાશનારો (છતાં)

સર્વેન્દ્રિય- = { સર્વ ઇન્દ્રિયોથી
વિવર્જિતમ્ = { રહિત
ચ = તથા

સર્વભૂત = { સર્વનું પાલન
= { કરતો (છતાં)

અસક્તમ્ = આસક્તિ રહિત છે,

ચ = અને

ગુણભોક્તૃ = { સુખદુઃખાદિ પરિ-
ણામોને ભોગવ-
નારો (છતાં)

નિર્ગુણમ્ એવ = ગુણોથી રહિત છે.

બહિરન્તશ્ચ ભૂતાનામચરં ચરમેવ ચ,

સૂક્ષ્મત્વાત્તદવિજ્ઞેયં દૂરસ્થં આન્તિકે ચ તત્. ૧૫

બહિઃ અન્તઃ ચ ભૂતાનામ્ અચરમ્ ચરમ્ એવ ચ

સૂક્ષ્મત્વાત્ તત્ અવિજ્ઞેયમ્ દૂરસ્થમ્ ચ આન્તિકે ચ તત્

તથા —

ભૂતાનામ્ = (જડ-ચેતન) ભૂતોની

બહિઃ = બહાર (તથા)

અન્તઃ = અંદર

ચ = તેમ જ

અચરમ્ = સ્થાવર (જડ)

ચરમ્ = જંગમ (ચેતન)

એવ = પણ (તે જ છે)

ચ = પરંતુ

તત્ = તે

સૂક્ષ્મત્વાત્ = સૂક્ષ્મ હોવાથી

અવિજ્ઞેયમ્ = જાણી શકાતો નથી;

ચ = પરંતુ

તત્ = તે (જ્ઞાનીઓને)

આન્તિકે = પાસેમાં પાસે

ચ = અને (અજ્ઞાનીઓને)

દૂરસ્થમ્ = દૂર રહેલો છે.

અવિભક્તં ચ ભૂતેષુ વિભક્તમિવ ચ સ્થિતમ્,

ભૂતભર્તૃ ચ તન્નજ્ઞેયં યસિષ્ણુ પ્રભવિષ્ણુ ચ. ૧૬

અવિભક્તમ્ ચ ભૂતેષુ વિભક્તમ્ ઇવ ચ સ્થિતમ્

ભૂતભર્તૃ ચ તત્ જ્ઞેયમ્ યસિષ્ણુ પ્રભવિષ્ણુ ચ

ચ	= અને	ભૂતભર્તૃ	= પાલનકર્તા
ભૂતેષુ	= ભૂતોમાં	ચ	= તથા
વિલક્ષ્મ	= ભુદા ભુદા	અસિધુ	= સંહારકર્તા
ઇવ	= જેવો	ચ	= પણ
સ્થિતમ્	= રહેલો	તત્	= તે
ચ	= છતાં પણ	જ્ઞેયમ્	= { જાણવા યોગ્ય (પરમાત્મા) છે.
અવિલક્ષ્મ	= અખંડ (એક) જ છે		
પ્રલવિષ્ણુ	= ઉત્પત્તકર્તા		

જ્યોતિષામપિ તન્નજ્યો તસ્તમસઃ પરમુચ્યતે,
જ્ઞાનં જ્ઞેયં જ્ઞાનગમ્યં દદિ સર્વસ્ય વિષ્ણુતમ્. ૧૭
જ્યોતિષામ્ અપિ તત્ જ્યોતિઃ તમસઃ પરમ્ ઉચ્યતે
જ્ઞાનમ્ જ્ઞેયમ્ જ્ઞાનગમ્યમ્ દદિ સર્વસ્ય વિષ્ણુતમ્

અને —

તત્	= (તે પ્રથમ)	જ્ઞાનમ્	= (તે) જ્ઞાનસ્વરૂપ (છે) (માટે)
જ્યોતિષામ્	= { (સૂર્ય આદિ) પ્રકાશકોનો	જ્ઞેયમ્	= જાણવા યોગ્ય (છે) (પરંતુ)
અપિ	= પણ	જ્ઞાનગમ્યમ્	= { જ્ઞાન(નાં સાધનો)નું જાણવાય (છે) (છત
જ્યોતિઃ	= પ્રકાશક (છે), (પરંતુ)	સર્વસ્ય	= સર્વના
તમસઃ	= અજ્ઞાનથી	દદિ	= હૃદયમાં
પરમ્	= દૂર	વિષ્ણુતમ્	= વિશેષરૂપે રહેલો છે.
ઉચ્યતે	= કહેલો છે.		

ઇતિ ક્ષેત્રં તથા જ્ઞાનં જ્ઞેયં ચોક્તં સમાસતઃ,
મહામક્ત એતદ્વિજ્ઞાય મહાભાવાયોપપદ્યતે. ૧૮
ઇતિ ક્ષેત્રમ્ તથા જ્ઞાનમ્ જ્ઞેયમ્ ચ ઉક્તમ્ સમાસતઃ
મહામક્તઃ એતત્ વિજ્ઞાય મહાભાવાય ઉપપદ્યતે

હે અર્જુન ! —

ઇતિ	= એ પ્રમાણે	તથા	= તથા
ક્ષેત્રમ્	= ક્ષેત્ર	જ્ઞાનમ્	= જ્ઞાન

ચ = અને
સેયમ્ = સેય(નું) સ્વરૂપ)
સમાસતઃ = દ્વંદ્વામાં
ઉક્તમ્ = કહ્યું
એતત્ = એ

વિજ્ઞાય = જાણીને
મદ્ભક્તઃ = મારો ભક્ત
મદ્ભાવાય = મારા સ્વરૂપને
ઉપપદ્ધતે = પામે છે.

પ્રકૃતિં પુરુષં ચૈવ વિદ્ધ્યનાદી ઉભાવપિ,
વિકારાંશ્ચ ગુણાંશ્ચૈવ વિદ્ધિ પ્રકૃતિસંભવાન્. ૧૯
પ્રકૃતિમ્ પુરુષમ્ ચ એવ વિદ્ધિ અનાદી હૃતૌ અપિ
વિકારાન્ ચ ગુણાન્ ચ એવ વિદ્ધિ પ્રકૃતિસંભવાન્
હે અશુન !—

પ્રકૃતિમ્ = (અપરા પ્રકૃતિ)માયા	ચ = અને
ચ = અને	વિકારાન્ = (૧૬) વિકારાને
પુરુષમ્ = (પરા પ્રકૃતિ) છવાત્મા	ચ = તથા
હૃતૌ = ખંનેને	ગુણાન્ = સુખદુઃખાદિ હોણાને
અપિ = પણ	પ્રકૃતિસંભ- [પ્રકૃતિથી જ
અનાદી = અનાદિ	વાન્, એવ = [ઉપજેલા .
એવ = જ	વિદ્ધિ = જાણુ.
વિદ્ધિ = જાણુ	

કાર્યકરણકર્તૃત્વે હેતુઃ પ્રકૃતિરુચ્યતે,
પુરુષઃ સુખદુઃખાનાં ભોક્તૃત્વે હેતુરુચ્યતે. ૨૦
કાર્યકરણકર્તૃત્વે હેતુઃ પ્રકૃતિઃ ઉચ્યતે
પુરુષઃ સુખદુઃખાનામ્ ભોક્તૃત્વે હેતુઃ ઉચ્યતે

ક્રમ ક્રેઃ—

પ્રકૃતિઃ = પ્રકૃતિ	હેતુઃ = હેતુ
કાર્યકરણ- [કાર્ય અને કરણના	ઉચ્યતે = કહેવાય છે, (તથા)
કર્તૃત્વે x [કર્તાપણમાં	પુરુષઃ = છવાત્મા

x પાંચ મદાશ્રુતો તથા પાંચ વિષયોનું નામ કાર્ય છે અને દસ
ઇન્દ્રિયો મન, બુદ્ધિ અને અકંકાર એનું નામ કરણ છે.

સુખદુઃખાનામ્ = સુખદુઃખોના
ભોક્તૃત્વે = ભોક્તાપણામાં

હેતુઃ = કારણ
ઉચ્ચતે = કહેવાય છે.

પુરુષઃ પ્રકૃતિસ્થો હિ ભુક્તે પ્રકૃતિજન્મગુણાન્,
કારણુ' ગુણસદ્ગોડસ્ય સદસધોનિજન્મસુ. ૨૧

પુરુષઃ પ્રકૃતિસ્થઃ હિ ભુક્તે પ્રકૃતિજન્મ ગુણાન્
કારણુ' ગુણસદ્ગઃ અસ્ય સદસધોનિજન્મસુ

હિ	= કેમ કે	ગુણાન્	= (સુખદુઃખાદિ) ગુણોને
પ્રકૃતિસ્થઃ	= { દેહાદિમા રાગ- ભાવથી રહેલો	ભુક્તે	= ભોગવે છે, (અને)
હિ	= જ	ગુણસદ્ગઃ	= ગુણોમાં રાગભાવ
પુરુષઃ	= પુરુષ	અસ્ય	= આ જીવાત્માને
પ્રકૃતિજન્મ	= { પ્રકૃતિથી જીપજેલા (વિષયોથી જીપજેલા)	સદસધો- નિજન્મસુ	= { મારી-નરસી યોનિમાં જન્મ પામવામાં
		કારણુ	= કારણ (છે).

ઉપદ્રષ્ટાનુમન્તા ચ ભર્તા ભોક્તા મહેશ્વરઃ,
પરમાત્મેતિ આપ્યુક્તો દેહેઽસ્મિન્પુરુષઃ પરઃ. ૨૨

ઉપદ્રષ્ટા અનુમન્તા ચ ભર્તા ભોક્તા મહેશ્વરઃ
પરમાત્મા ઇતિ ચ અપિ ઉક્તઃ દેહે અસ્મિન્ પુરુષઃ પરઃ

અસ્મિન્	= આ	}	ભર્તા	= પોષણ કરનારો
દેહે	= દેહમાં		ભોક્તા	= ભોગવનારો
પુરુષઃ	= પુરુષ		ચ	= તથા
પરઃ	= { સર્વથી શ્રેષ્ઠ, સદ્ગત (અને ન્યારો છે.)		મહેશ્વરઃ	= મહેશ્વર
ઇતિ	= એટલા માટે		ચ	= અને
ઉપદ્રષ્ટા	= ઉપદ્રષ્ટા (સાક્ષી)		પરમાત્મા	= પરમાત્મા
અનુમન્તા	= અનુમતિ દેનારો		અપિ	= પણ
		ઉક્તઃ	= કહેલો છે.	

ય એવં વેત્તિ પુરુષં પ્રકૃતિં ચ ગુણૈઃ સહ,
સર્વથા વર્તમાનોઽપિ ન સ ભૂયોઽભિજાયતે. ૨૩

યઃ એવમ્ વેત્તિ પુરુષમ્ પ્રકૃતિમ્ ચ ગુણૈઃ સહ
સર્વથા વર્તમાનઃ અપિ ન સઃ ભૂયઃ અભિજાયતે

એવમ્ = આ પ્રમાણે

પુરુષમ્ = પુરુષને

ચ = તથા

ગુણૈઃ = ગુણો

સહ = સહિત

પ્રકૃતિમ્ = પ્રકૃતિને

યઃ = જે (મનુષ્ય)

વેત્તિ = જાણે છે,

સઃ = તે

સર્વથા = સર્વ પ્રકારે

વર્તમાનઃ = વર્તતો હતાં

અપિ = પણ

ભૂયઃ = ફરી

ન અભિ- } = જન્મતો નથી.
જાયતે }

ધ્યાનેનાત્મનિ પश्यन्ति કેચિદ્વાત્માનમાત્મના,
અન્યે સાંખ્યેન યોગેન કર્મયોગેન ચાપરે. ૨૪

ધ્યાનેન આત્મનિ પश्यन्ति કેચિત્ આત્માનમ્ આત્મના
અન્યે સાંખ્યેન યોગેન કર્મયોગેન ચ અપરે

હે અર્જુન!—

કેચિત્ = કેટલાક (મનુષ્યો)

આત્મના = { શુદ્ધ થયેલા અંતઃ-
કરણ વડે

ધ્યાનેન = ધ્યાન દ્વારા

આત્મનિ = હૃદયમાં

આત્માનમ્ = (એ) આત્માને

પश्यन्ति = { જુએ છે (સાક્ષા-
ત્કાર કરે છે.)

અન્યે = બીજા

સાંખ્યેન = જ્ઞાન

યોગેન = યોગ દ્વારા

ચ = તથા

અપરે = બીજા (કેટલાક)

કર્મયોગેન = { કર્મયોગ દ્વારા
(આત્માનો સાક્ષા-
ત્કાર કરે છે.)

અન્યે ત્વેવમજ્ઞનન્તઃ શ્રુત્વાન્યેભ્ય ઉપાસતે,
તેઽપિ આતિતરન્ત્યેવ મૃત્યું શ્રુતિપરાયણાઃ. ૨૫
અન્યે તુ એવમ્ અજ્ઞનન્ત શ્રુત્વા અન્યેભ્ય ઉપાસતે
તે અપિ ચ આતિતરન્તિ એવ મૃત્યુમ્ શ્રુતિપરાયણા

તુ	= પર તુ	ચ	= અને
એવમ્	= એ પ્રમાણે	તે અપિ	= તેઓ પણ
અજ્ઞનન્ત	= જાણવાને અમમથ	શ્રુતિપરા-	= [શ્રવણ-સાધનમા
અન્યે	= બીજા (કેટલાક)	યણા	= [તત્પર થઈને
અન્યેભ્ય	= [બીજા પાસેથી (મદ્ગુરુ પાત્રથી)	મૃત્યુમ્	= [મૃત્યુ(રૂપ સમાર- માગર)ને
શ્રુત્વા	= માલણીને	આતિતરન્તિ	}=તરી જાય છે જ.
ઉપાસતે	= ઉપાસે છે	એવ	

યાવત્સંજયતે ક્ષિંચિત્સત્ત્વં સ્થાવરજંગમમ્,
ક્ષેત્રક્ષેત્રજસંયોગાત્તદ્વિદ્ધિ ભરતર્પણ. ૨૬

યાવત્ સંજયતે ક્ષિયિત્ સત્ત્વમ્ સ્થાવરજંગમમ્
ક્ષેત્રક્ષેત્રજસંયોગાત્ તત્ વિદ્ધિ ભરતર્પણ

ભરતર્પણ	= હે અર્જુન !	સંજયતે	= ઉત્પન્ન થાય છે
સ્થાવર-	}= સ્થાવર-જંગમ	તત્	= તે
જંગમમ્		ક્ષેત્રક્ષેત્રજ-	}= {ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજના સંયોગથી (ઉપજે છે એમ)
યાવત્	= જેટલા	સંયોગાત્	
ક્ષિયિત્	= જે ક્ષાય	વિદ્ધિ	= જાણ
મત્ત્વમ્	= પ્રાપ્તિ		

સમં સર્વેષુ ભૂતેષુ તિષ્ઠન્તં પરમેશ્વરમ્,
વિનશ્યત્સ્વવિનશ્યન્તં યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ. ૨૭
સમમ્ સર્વેષુ ભૂતેષુ તિષ્ઠન્તમ્ પરમેશ્વરમ્
વિનશ્યત્સુ અવિનશ્યન્તમ્ ય પશ્યતિ સ પશ્યતિ

એમ બાણીને :—

યઃ	= જે (પુરુષ)	અવિનશ્યન્તમ્	= નાશ રહિત
વિનશ્યત્સુ	= નાશ પામનારાં	પરમેશ્વરમ્	= પરમાત્માને
સર્વેષુ	= સઘળાં	પશ્યતિ	= જુએ છે (જાણે છે)
બ્રૂનેષુ	= પ્રાણીઓમાં	મઃ	= તે (જ)
સમમ્	= સમભાવે	પશ્યતિ	= {જુએ છે (યથાર્થ જાણે છે);
તિષ્ઠન્તમ્	= રહેલા		

સમં પશ્યન્હિ સર્વત્ર સમવસ્થિતમીશ્વરમ્,
ન હિનસ્ત્યાત્મનાત્માનં તતો યાતિ પરાં ગતિમ્. ૨૮
સમમ્ પશ્યન્ હિ સર્વત્ર સમવસ્થિતમ્ ઈશ્વરમ્
ન હિનસ્તિ આત્મના આત્માનમ્ તતઃ યાતિ પરામ્ ગતિમ્

હિ	= કેમ કે (તે પુરુષ)	આત્માનમ્	= પોતાને
સર્વત્ર	= સર્વ (બ્રૂતોમાં)	ન હિનસ્તિ*	= હણુતો નથી
સમવસ્થિતમ્	= સમભાવે રહેલા	તતઃ	= તેથી (તે)
સમમ્	= સમાન (એક)	પરામ્	= પરમ
ઈશ્વરમ્	= પરમાત્માને	ગતિમ્	= ગતિને
પશ્યન્	= જોનારો	યાતિ	= પામે છે.
આત્મના	= પોતે		

પ્રકૃત્યેવ ચ કર્માણિ ક્રિયામાણાનિ સર્વશઃ,
યઃ પશ્યતિ તથાત્માનમકર્તારં સ પશ્યતિ. ૨૯
પ્રકૃત્યા એવ ચ કર્માણિ ક્રિયામાણાનિ સર્વશઃ
યઃ પશ્યતિ તથા આત્માનમ્ અકર્તારમ્ સઃ પશ્યતિ

ચ	= વળી,	સર્વશઃ	= સર્વ પ્રકારે
યઃ	= જે (પુરુષ)	પ્રકૃત્યા	= પ્રકૃતિથી
કર્માણિ	= કર્મો	એવ	= જ

* સર્વ પ્રાણીઓમાં એકજો રહેલા આત્માને જે બાણુતો નથી, તે આત્મધાતી છે અને અધમ ગતિને પામે છે.

ક્રિયામાણાનિ = કરાયલાં (જાણે છે)	પશ્યતિ = જુએ છે (જાણે છે)
તથા = તથા	સઃ = તે (જ)
આત્માનમ્ = આત્માને	પશ્યતિ = (યથાર્થ) જુએ છે.
અકર્તારમ્ = અકર્તા	

યદા ભૂતપૃથગ્ભાવમેકસ્થમનુપશ્યતિ,
તત એવ ચ વિસ્તારં પ્રહ સંપદતે તદા. ૩૦

યદા ભૂતપૃથગ્ભાવમ્ એકસ્થમ્ અનુપશ્યતિ
તતઃ એવ ચ વિસ્તારમ્ પ્રહ સંપદતે તદા

યદા = જ્યારે	તતઃ એવ = {તે (પરમાત્મા)થી જ (થયેલો)}
ભૂતપૃથ- ગ્ભાવમ્ = {જુદાં જુદાં પ્રાણી- ઓને	વિસ્તારમ્ = (સર્વ ભૂતો)ના વિસ્તાર
એકસ્થમ્ = આત્મામાં રહેલાં	પશ્યતિ = જુએ છે (જાણે છે)
અનુપશ્યતિ = જુએ છે (જાણે છે)	તદા = ત્યારે
ચ = તથા	પ્રહ = પ્રહને
	સંપદતે = પામે છે.

અનાદિત્વાનિર્ગુણત્વાત્પરમાત્માયમવ્યયઃ,
શરીરસ્યોઽપિ કૌન્તેય ન કરોતિ ન લિપ્યતે. ૩૧

અનાદિત્વાત્ નિર્ગુણત્વાત્ પરમ્ આત્મા અગમ્ અવ્યયઃ
શરીરસ્યઃ અપિ કૌન્તેય ન કરોતિ ન લિપ્યતે

કૌન્તેય = હે અર્જુન !	પરમ્ = શ્રેષ્ઠ (ન્યારો) (છે)
અનાદિ- ત્વાત્ = {અનાદિપણાથી (તથા)	શરીરસ્યઃ = {જેથી) શરીરમાં (રહેલો)
નિર્ગુણત્વાત્ = નિર્ગુણપણાથી	અપિ = છતાં (ક'ઈ)
અગમ્ = આ	ન કરોતિ = કરતો નથી (ક')
આત્મા = આત્મા	ન લિપ્યતે = લેપાતો નથી.
અવ્યયઃ = અવિનાશી	

યથા સર્વગતં સૌક્ષ્મ્યાદાકાશં નોપલિપ્યતે,
સર્વત્રાવસ્થિતો દેહે તથાત્મા નોપલિપ્યતે. ૩૨

યથા સર્વગતમ્ સૌક્ષ્મ્યાત્ આકાશમ્ ન ઉપલિપ્યતે
સર્વત્ર અવસ્થિતઃ દેહે તથા આત્મા ન ઉપલિપ્યતે

યથા	= જે પ્રમાણે	આત્મા	= આત્મા
આકાશમ્	= આકાશ	સર્વત્ર	= સઘળા
સર્વગતમ્	= સર્વત્ર વ્યાપેલું છતાં	દેહે	= દેહામાં
સૌક્ષ્મ્યાત્	= સૂક્ષ્મ હોવાથી	અવસ્થિતઃ	= રહેલો છતાં (પણ)
ન ઉપલિપ્યતે	= લેપાતું નથી,	ન ઉપલિપ્યતે	= લેપાતો નથી.
તથા	= તેવી રીતે		

યથા પ્રકાશયત્યેકઃ કૃત્સ્નં લોકમિમં રવિઃ,
ક્ષેત્રં ક્ષેત્રી તથા કૃત્સ્નં પ્રકાશયતિ ભારત. ૩૩

યથા પ્રકાશયતિ એકઃ કૃત્સ્નમ્ લોકમ્ ઇમમ્ રવિઃ
ક્ષેત્રમ્ ક્ષેત્રી તથા કૃત્સ્નમ્ પ્રકાશયતિ ભારત

ભારત	= હે અર્જુન !	પ્રકાશયતિ	= પ્રકાશે છે
યથા	= જે પ્રમાણે	તથા	= તે જ પ્રમાણે
એકઃ	= એક (જ)	ક્ષેત્રી	= એક જ આત્મો
રવિઃ	= સૂર્ય	કૃત્સ્નમ્	= સંપૂર્ણ
ઇમમ્	= આ	ક્ષેત્રમ્	= ક્ષેત્રને
કૃત્સ્નમ્	= સંપૂર્ણ	પ્રકાશયતિ	= પ્રકાશે છે
લોકમ્	= જગતને		

ક્ષેત્રક્ષેત્રજયોરેવમન્તરં જ્ઞાનયક્ષુષા,
ભૂતપ્રકૃતિભોક્ષં ચ યે વિદુર્યાન્તિ તે પરમ્. ૩૪

ક્ષેત્રક્ષેત્રજયોઃ એવમ્ અન્તરમ્ જ્ઞાનયક્ષુષા
ભૂતપ્રકૃતિભોક્ષમ્ ચ યે વિદુઃ યાન્તિ તે પરમ્

એવમ્ = એ પ્રમાણે	યે = જે (પુરુષો)
ક્ષેત્રક્ષેત્રસયોઃ = ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રસના	જ્ઞાનયશ્તુપા = જ્ઞાનદૃષ્ટિથી
અન્તરમ્ = જુદાપણાને	વિદુઃ = જાણે છે (તેઓ)
ચ = તથા	પરમ્ = પરબ્રહ્મને
ભૂતપ્રકૃતિ- મોક્ષમ્ = { અવિદ્યાથી છૂટવા- ના ઉપાયને	યાન્તિ = પામે છે.

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસૂપનિપત્સુ પ્રજ્ઞાવિદ્યાયાં
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞવિભાગ-
યોગો નામ ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ ૧૩

અધ્યાય ૧૪ મો

શ્રી ભગવાનુવાચ

પરં ભૂયઃ પ્રવક્ષ્યામિ જ્ઞાનાનાં જ્ઞાનમુત્તમમ્,
યજ્ઞજ્ઞાત્વા મુનયઃ સર્વે પરાં સિદ્ધિમિતો ગતાઃ. ૧
પરમ્ ભૂયઃ પ્રવક્ષ્યામિ જ્ઞાનાનામ્ જ્ઞાનમ્ ઉત્તમમ્
યત્ જ્ઞાત્વા મુનયઃ સર્વે પરામ્ સિદ્ધિમ્ ઇતઃ ગતાઃ

હે અર્જુન!—

જ્ઞાનાનામ્ = સર્વ જ્ઞાનસાધનોમાં	જ્ઞાત્વા = જાણીને (આચરીને)
ઉત્તમમ્ = ઉત્તમ (ફળદાયક)	સર્વે = સઘળા
પરમ્ = { પરમ (પરમા- ત્મા સંબંધી)	મુનયઃ = મુનિઓ
જ્ઞાનમ્ = જ્ઞાન	ઇતઃ = { આ સંસારથી (મુક્ત થઈ)
ભૂયઃ = ફરીથી (ફરી)	પરામ્ = { પરમ સિદ્ધિને (મોક્ષને)
પ્રવક્ષ્યામિ = કહીશ	સિદ્ધિમ્ = {
યત્ = જે(સાધનોને)	ગતાઃ = પામ્યા છે.

ઇદં જ્ઞાનમુપાશ્રિત્ય મમ સાધર્મ્યમાગતાઃ,
સર્ગોઽપિ નોપજાયન્તે પ્રલયે ન વ્યથન્તિ ચ.

ઇદમ્ જ્ઞાનમ્ ઉપાશ્રિત્ય મમ સાધર્મ્યમ્ આગતાઃ
સર્ગે અપિ ન ઉપજાયન્તે પ્રલયે ન વ્યથન્તિ ચ
હે અર્જુન!—

ઇદમ્	= આ	ન ઉપજા- યન્તે	= { ઉત્પન્ન થતા નથી (જન્મદુઃખ ભોગ- વતા નથી)
જ્ઞાનમ્	= જ્ઞાન(સાધન)ને	ચ	= અને
ઉપાશ્રિત્ય	= ધારણ કરીને	પ્રલયે	= પ્રલયકાળમાં
મમ	= મારા	અપિ	= પણ
સાધર્મ્યમ્	= સ્વરૂપને	ન વ્યથન્તિ	= { (મરણનું) દુઃખ પામતા નથી.
આગતાઃ	= પામેલા (પુરુષો)		
અર્ગે	= સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ સમયે		

મમ યોનિર્મહદ્મહા તસ્મિન્ગર્ભ દધામ્યહમ્,
સંભવઃ સર્વભૂતાનાં તતો ભવતિ ભારત. ૩
મમ યોનિઃ મહત્ પ્રજા તસ્મિન્ ગર્ભમ્ દધામિ અહમ્
સંભવઃ સર્વભૂતાનામ્ તતઃ ભવતિ ભારત

ભારત	= હે અર્જુન !	ગર્ભમ્	= (ચેતનરૂપ) બીજને
મહત્ પ્રજા	= મહામાયા	દધામિ	= સ્થાપન કરું છું,
મમ	= મારું	તતઃ	= તેથી
યોનિઃ	= { ગર્ભાધાનનું સ્થાન છે (અને)	સર્વભૂતા- નામ્	= { સર્વજાં પ્રાણી- ઓની
તસ્મિન્	= તેમાં	અંભવઃ	= ઉત્પત્તિ
અહમ્	= હું	ભવતિ	= થાય છે.

સર્વયોનિષુ કૌન્તેય મૂર્તયઃ સંભવન્તિ યાઃ,
તાસાં પ્રજા મહદોનિરહં બીજપ્રદઃ પિતા. ૪
સર્વયોનિષુ કૌન્તેય મૂર્તયઃ સંભવન્તિ યાઃ
તાસામ્ પ્રજા મહત્ યોનિઃ અહમ્ બીજપ્રદઃ પિતા

કૌન્તેય = હે અર્જુન !
 સર્વયોનિષુ = સઘળી યોનિઓમાં
 યાઃ = જે (જે)
 મૂર્તયઃ = શરીરો
 સંલવન્તિ = ઉત્પન્ન થાય છે
 મહત્ પ્રજા = મહામાયા

તાસામ્ = તેમનો
 યોનિઃ = [જનની (ઉત્પત્તિ-
 સ્થાન) છે (અને)
 અહમ્ = હું
 બીજપ્રદઃ = બીજ આપનારો
 પિતા = પિતા (છું).

સર્વં રજસ્તમ ધતિ ગુણાઃ પ્રકૃતિસંલવાઃ,

નિબદ્ધન્તિ મહાબાહો દેહે દેહિનમવ્યયમ્. ૫

સર્વમ્ રજઃ તમઃ ધતિ ગુણાઃ પ્રકૃતિસંલવાઃ

નિબદ્ધન્તિ મહાબાહો દેહે દેહિનમ્ અવ્યયમ્

મહાબાહો = હે અર્જુન !
 સર્વમ્ = સર્વ
 રજઃ = રજ (અને)
 તમઃ = તમ
 ધતિ = એ (તણ)
 પ્રકૃતિસંલવાઃ = પ્રકૃતિથી ઊપજેલા
 ગુણાઃ = ગુણો
 અવ્યયમ્ = નિર્વિકાર
 દેહિનમ્ = જીવાત્માને
 દેહે નિબ-
 દ્ધન્તિ = {શરીરમાં બાંધે છે
 (દેહાદિમાં આસ-
 રીત કરાવે છે).

તત્ર સર્વં નિર્મલત્વાત્પ્રકાશકમનામયમ્,

સુખસંગેન બદ્ધાતિ જ્ઞાનસંગેન આનય. ૬

તત્ર સર્વમ્ નિર્મલત્વાત્ પ્રકાશકમ્ અનામયમ્

સુખસંગેન બદ્ધાતિ જ્ઞાનસંગેન ચ અનય

અનય = હે નિષ્પાપ !
 તત્ર = તેઓમાં
 સર્વમ્ = સર્વગુણ
 નિર્મલત્વાત્ = નિર્મળતાને લીધે
 પ્રકાશકમ્ = પ્રકાશક (જ્ઞાનમય)
 અનામયમ્ = દુઃખરહિત (છે)
 સુખસંગેન = { (તે જીવાત્માને)
 સુખમાં આસક્તિ-
 થી
 ચ = અને
 જ્ઞાનસંગેન = જ્ઞાનમાં આસક્તિથી
 બદ્ધાતિ = બાંધે છે.

રજ્જે રાગાત્મકં વિદ્ધિ તૃષ્ણાસંગસમુદ્ભવમ્,

તન્નિબદ્ધાતિ કૌન્તેય કર્મસંગેન દેહિનમ્. ૭

રજઃ રાગાત્મકમ્ વિદ્ધિ તૃષ્ણાસંગસમુદ્ભવમ્

તત્ નિબધ્નાતિ કૌન્તેય કર્મસંગેન દેહિનમ્

કૌન્તેય = હે અર્જુન !

તત્ = તે

રજઃ = રજોગુણે

દેહિનમ્ = જીવાત્માને

રાગાત્મકમ્ = રાગરૂપ

વિદ્ધિ = જાણુ,

કર્મસંગેન = કર્મમાં આસક્તિથી

તૃષ્ણાસંગસ- [કામના અને આ-

મુદ્ભવમ્ = [સક્રિયપ્રબળનારો નિબધ્નાતિ = બાંધે છે.

તમસ્ત્વજ્ઞાનજ્ઞં વિદ્ધિ મોહનં સર્વદેહિનામ્,

પ્રમાદાલસ્યનિદ્રાભિસ્તન્નિબધ્નાતિ ભારત.

તમઃ તુ અજ્ઞાનજ્ઞમ્ વિદ્ધિ મોહનમ્ સર્વદેહિનામ્

પ્રમાદાલસ્યનિદ્રાભિઃ તત્ નિબધ્નાતિ ભારત

તુ = અને

વિદ્ધિ = જાણુ.

ભારત = હે અર્જુન !

તત્ = તે, (જીવાત્માને)

અજ્ઞાનજ્ઞમ્ = અવિદ્યાથી ઊપજેલા

પ્રમાદાલસ્ય [પ્રમાદ, આલસ્ય

તમઃ = તમોગુણે

નિદ્રાભિઃ [અને નિદ્રા વડે

સર્વદેહિનામ્ = સર્વ જીવોને

નિબધ્નાતિ = બાંધે છે.

મોહનમ્ = ભ્રાંતિ ઉપજાવનારો

સત્ત્વં સુખે સંજયતિ રજઃ કર્મણિ ભારત,

જ્ઞાનભાવૃત્ય તુ તમઃ પ્રમાદે સંજયત્યુત.

સત્ત્વમ્ સુખે સંજયતિ રજઃ કર્મણિ ભારત

જ્ઞાનમ્ આવૃત્ય તુ તમઃ પ્રમાદે સંજયતિ ઉત

ભારત = હે અર્જુન !

કર્મણિ = કર્મમાં (જેડે છે)

સત્ત્વમ્ = સત્ત્વગુણ

તુ = અને

સુખે = સુખમાં

તમઃ = તમોગુણ

સંજયતિ = જોડે છે,

રજઃ = રજોગુણ

જ્ઞાનમ્ = જ્ઞાનને

આવૃત્ય = ઢાંકી દઈને

પ્રમાદે = પ્રમાદમાં

ઉત = તેમ જ (આજસ-નિદ્રામાં)

સંજયતિ = જોડે છે.

૨૪સ્તમશ્ચાલિભૂય સત્ત્વં ભવતિ ભારત,

૨૪: સત્ત્વં તમશ્ચૈવ તમઃ સત્ત્વં ૨૪સ્તથા. ૧૦

૨૪: તમઃ ચ અભિભૂય સત્ત્વમ્ ભવતિ ભારત

૨૪: સત્ત્વમ્ તમઃ ચ એવ તમઃ સત્ત્વમ્ ૨૪: તથા

ભારત = હે અર્જુન !

૨૪: = ૨૪

ચ = અને

તમઃ = તમોગુણને

અભિભૂય = દબાવીને

સત્ત્વમ્ = સત્ત્વગુણ

ભવતિ = વધે છે

ચ = તથા

સત્ત્વમ્ = સત્ત્વ (અને)

તમઃ = તમોગુણને (દબાવીને)

૨૪: = ૨૪ોગુણ (વધે છે)

તથા = તથા

સત્ત્વમ્ = સત્ત્વ (અને)

૨૪: = ૨૪ોગુણને (દબાવીને)

તમઃ = તમોગુણ (વધે છે)

સર્વદ્વારેષુ દેહેઽસ્મિન્ પ્રકાશ ઉપજયતે,

જ્ઞાનં યદા તદા વિદ્યાદિવૃદ્ધં સત્ત્વમિત્યુત. ૧૧

સર્વદ્વારેષુ દેહે અસ્મિન્ પ્રકાશઃ ઉપજયતે

જ્ઞાનમ્ યદા તદા વિદ્યાન વિવૃદ્ધમ્ સત્ત્વમ્ ઇતિ ઉત

યદા = જ્યારે

અસ્મિન્ = આ

દેહે = દેહમાં

સર્વદ્વારેષુ = [અંતઃકરણ અને ઇન્દ્રિયામાં]

પ્રકાશઃ = પ્રકાશ

ચ = અને

જ્ઞાનમ્ = જ્ઞાન

ઉત = તથા (સુખ)

ઉપજયતે = ઉપજે છે

તદા = ત્યારે

સત્ત્વમ્ = સત્ત્વગુણ

વિવૃદ્ધમ્ = વધ્યો છે

ઇતિ = એમ

વિદ્યાત્ = જ્ઞાણવૃં.

લોભઃ પ્રવૃત્તિરારભ્ણઃ કર્મણામશમઃ સ્પૃહા,

૨૪સ્યેતાનિ જાયન્તે વિવૃદ્ધે ભરતર્પભ.

लोभः प्रवृत्तिः आरम्भः कर्मणाम् आशमः स्पृहा
रजसि जेतानि जयन्ते विवृद्धे शरतर्षण

तथाः—

शरतर्षण = हे अर्जुन !	आरम्भः = आरंभ,
रजसि = रजोगुणानां	आशमः = { अशांति (मननी
विवृद्धे = वधवाधी	= { यंयणता) (अने)
लोभः = लोभ,	स्पृहा = (लोगोनी) साक्षसा
प्रवृत्तिः = प्रवृत्ति (तथा)	जेतानि = जे अधां
कर्मणाम् = कर्मोनां	जयन्ते = जयजे छे.

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव य,
तमस्येतानि जयन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन. १३
अप्रकाशः अप्रवृत्तिः य प्रमादः मोहः एव य
तमसि जेतानि जयन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन

तमसः—

कुरुनन्दन = हे अर्जुन !	प्रमादः = प्रमाद
तमसि = तमोगुण	य = अने
विवृद्धे = वधवाधी	मोहः = मोह (भांति)
अप्रकाशः = अप्रकाश	जेतानि = जे अधां
अप्रवृत्ति = अप्रवृत्ति	एव = ए
य = तथा	जयन्ते = उत्पन्न थाय छे.

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत्,
तदोत्तमविद्यां लोकां नमस्तान्प्रतिपद्यते. १४

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयम् याति देहभृत्
तदा उत्तमविद्याम् लोकां न् अभवान् प्रतिपद्यते

हे अर्जुन!—

तु = वणी	। यदा = जे
----------	------------

देहभृत्	= देहधारी	उत्तमविद्याम् = { उत्तम (देवादि- नी) उपासना करनारायोना
सत्त्व	= सत्त्वगुण	
प्रवृद्धे	= वृद्धिमां	
प्रलयम्	= मरण	अमलान् = पवित्र (स्वर्गादि)
याति	= पाप्मे	लोष्ठान् = लोष्ठाने
तदा	= तो	प्रतिपद्यते = पाप्मे;

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जयते,
तथा प्रलीनस्तमसि भूद्योनिषु जयते. १५
रजसि प्रलयम् गत्वा कर्मसङ्गिषु जयते
तथा प्रलीनः तमसि भूद्योनिषु जयते

अने—

रजसि	= रजोगुणानी वृद्धिमां	तथा	= तथा
प्रलयम्	= मरण	तमसि	= तमोगुणानी (वृद्धिमां)
गत्वा	= पाप्मीने	प्रलीनः	= { मरेक्षो पुरुष (पशु आदि)
कर्मसङ्गिषु	= { कर्ममां आसक्ति- वाजा (मनुष्या)मां	भूद्योनिषु	= भूद्योनिषोमां
जयते	= जन्मे छे,	जयते	= जन्मे छे,

कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं इक्षम्,
रजसस्तु इक्षं दुःखमज्ञानं तमसः इक्षम्. १६
कर्मणः सुकृतस्य आहुः सात्त्विकम् निर्मलम् इक्षम्
रजसः तु इक्षम् दुःखम् अज्ञानम् तमसः इक्षम्

कर्म के—

सुकृतस्य	= सात्त्विक	आहुः	= कहेलु छे,
कर्मणः	= कर्मणुं	रजसः	= रजस कर्मणुं
इक्षम्	= इण	इक्षम्	= इण
सात्त्विकम्	= सात्त्विक (अने)	दुःखम्	= दुःख (छे),
निर्मलम्	= निर्मल		

તુ	= અને		ફલમ્	= ફળ
તમસઃ	= તામસ કર્મનુ		અજ્ઞાનમ્	= અજ્ઞાન (કહેલું છે)

સત્વાત્સંજયતે જ્ઞાનં રજસો લોભ એવ ચ,
 પ્રમાદમોહૌ તમસો ભવતોઽજ્ઞાનમેવ ચ. ૧૭
 સત્વાત્ સંજયતે જ્ઞાનમ્ રજસ લોભઃ એવ ચ
 પ્રમાદમોહૌ તમસઃ ભવતઃ અજ્ઞાનમ્ એવ ચ ।

તથા —

સત્વાત્	= સત્વગુણથી		ચ	= તથા
જ્ઞાનમ્	= જ્ઞાન		તમસઃ	= તમોગુણથી
સંજયતે	= ઉત્પન્ન થાય છે		પ્રમાદમોહૌ	= પ્રમાદ અને મોહ
ચ	= અને		ભવતઃ	= હોપજે છે (અને)
રજસઃ	= રજોગુણથી		અજ્ઞાનમ્	= અજ્ઞાન
લોભઃ એવ	= લોભ જ (હોપજે છે)		એવ	= પણ (થાય છે.)

ઉદ્ભવં ગચ્છન્તિ સત્ત્વસ્થા મધ્યે તિષ્ઠન્તિ રાજસાઃ,
 જઘન્યગુણવૃત્તિસ્થા અધો ગચ્છન્તિ તામસાઃ. ૧૮
 ઉદ્ભવં ગચ્છન્તિ સત્ત્વસ્થાઃ મધ્યે તિષ્ઠન્તિ રાજસાઃ
 જઘન્યગુણવૃત્તિસ્થાઃ અધઃ ગચ્છન્તિ તામસાઃ

સત્ત્વસ્થાઃ	= [સાત્ત્વિક વૃત્તિમાં		તિષ્ઠન્તિ	= રહે છે.
	[રહેનારા		જઘન્યગુણ-	[તામસ વૃત્તિમાં
ઉદ્ભવં	= [સ્વર્ગાદિ લોકમાં		વૃત્તિસ્થાઃ	[રહેનારા
ગચ્છન્તિ	= [જાય છે,		તામસાઃ	= તામસ પુરુષો
રાજસાઃ	= રાજ્ય વૃત્તિવાળા		અધઃ	= અધોગતિને
મધ્યે	= મધ્યલોકમાં		ગચ્છન્તિ	= પામે છે.

નાન્યં ગુણેભ્યઃ કર્તારં યદા દ્રષ્ટાનુપસ્યતિ,
 ગુણેભ્યશ્ચ પરં વેત્તિ મહિમાવં સોઽધિગચ્છતિ. ૧૯

ન અન્યન્ ગુણેભ્યઃ કર્તારન્ યદા દ્રષ્ટા અનુપશ્યતિ
 ગુણેભ્યઃ ચ પરમ્ વેત્તિ મદ્ભાવમ્ સઃ અધિગચ્છતિ
 હે અશુન !—

યદા	= જ્યારે	ગુણેભ્યઃ	= ગુણોથી
દ્રષ્ટા	= દ્રષ્ટા (સાક્ષી)	પરમ્	= {પર (ન્યારા) (પરમાત્માને)}
ગુણેભ્યઃ	= {ગુણોથી (દેહ છદિયાદિથી)}	વેત્તિ	= જાણે છે (ત્યારે)
અન્યન્	= બીજાને	સઃ	= તે (પુરુષ)
કર્તારન્	= કર્તા	મદ્ભાવમ્	= મારા સ્વરૂપને
ન અનુપશ્યતિ	= જોતો નથી,	અધિગચ્છતિ	= પામે છે.
ચ	= તથા		

ગુણાનેતાનતીત્ય ત્રીન્દેહી દેહસમુદ્ભવાન્,
 જન્મમૃત્યુજરાદુઃખૈર્વિમુક્તોઽમૃતમશ્નુતે. ૨૦

ગુણાન્ એતાન્ અતીત્ય ત્રીન્ દેહી દેહસમુદ્ભવાન્
 જન્મમૃત્યુજરાદુઃખૈર્ વિમુક્તઃ અમૃતમ્ અશ્નુતે

દેહી	= જવાત્મા	અતીત્ય	= જોળંગીને
દેહસમુદ્ભવાન્	= {દેહને ઉત્પન્ન કર- નારા (બીજરૂપ)}	જન્મમૃત્યુ- જરાદુઃખૈર્	= {જન્મ, મૃત્યુ, ઘડ- પણુ યજેરે દુઃખોથી}
એતાન્	= એ (માયાના)	વિમુક્તઃ	= મુક્ત થઈ
ત્રીન્	= ત્રણ	અમૃતમ્	= પરમાનંદને
ગુણાન્	= ગુણોને	અશ્નુતે	= પામે છે.

અશુન ઉવાચ

દૈર્ઘ્યૈસ્ત્રીન્ગુણાનેતાનતીતો ભવતિ પ્રભો,
 કિમાચારઃ કથં ચૈતાંસ્ત્રીન્ગુણાનતિવર્તતે. ૨૧

કે સિદ્ધૈઃ ત્રીન્ ગુણાન્ એતાન્ અતીતઃ ભવતિ પ્રભો
 કિમાચારઃ કથમ્ ચ એતાન્ ત્રીન્ ગુણાન્ અતિવર્તતે

પ્રભો	= હે પ્રભુ !	ભવતિ	= હોય છે
એતાન્	= એ	ચ	= તથા
ત્રીન્	= ત્રણે	એતાન્	= એ
શુણાન્	= શુણેને	ત્રીન્	= ત્રણ
અતીતઃ	= પાર પામેલો	શુણાન્	= શુણેને
કેઃ સિદ્ધિઃ	= કયાં સફળતાવાળો (તથા)	કથમ્	= કેવી રીતે
કિમાચારઃ	= કેવા આચારવાળો	અતિવર્તતે	= ઓળંગે છે ?

શ્રી ભગવાનુવાચ

પ્રકાશં ચ પ્રવૃત્તિં ચ મોહમેવ ચ પાણ્ડવ,
 ન દ્વેષિ સંપ્રવૃત્તાનિ ન નિવૃત્તાનિ કાક્ષતિ. ૨૨
 પ્રકાશમ્ ચ પ્રવૃત્તિમ્ ચ મોહમ્ એવ ચ પાણ્ડવ
 ન દ્વેષિ સંપ્રવૃત્તાનિ ન નિવૃત્તાનિ કાક્ષતિ

પાણ્ડવ	= { હે અર્જુન ! (જે પુરુષ)	સંપ્રવૃત્તાનિ	= { સ્વયં ઉત્પન્ન થયેલાં (કુઃખરૂપ જાણીને)
પ્રકાશમ્	= { (સત્ત્વશુણના કાર્ય) પ્રકાશ	ન દ્વેષિ	= દ્વેષ કરતો નથી
ચ	= તથા	ચ	= અને
પ્રવૃત્તિમ્	= { (રમેશુણનાં કાર્ય) પ્રવૃત્તિને	નિવૃત્તાનિ	= નિવૃત્તિને (નાશને)
ચ એવ	= તેમ જ	ન કાક્ષતિ	= { (સુખરૂપ જાણી) ઇચ્છતો નથી ;
મોહમ્	= (તમેશુણના કાર્ય) મોહને		

ઉદાસીનવદાસીનો ગુણૈર્થો ન વિચાલ્યતે,
 ગુણા વર્તન્ત ઇત્યેવ ચોડવતિષ્ઠતિ નેહ્યતે. ૨૩
 ઉદાસીનવત્ આસીનઃ ગુણૈઃ યઃ ન વિચાલ્યતે
 ગુણાઃ વર્તન્તે ઇતિ એવ યઃ અવતિષ્ઠતિ ન ઇહ્યતે

તથા:—

યઃ	= જે (પુરુષ)	આસીનઃ	= { આત્મામાં સ્થિર
ઉદાસીનવત્	= ઉદાસીનની જે		= { રહેલો

પ્રસૂતા = વિરતાર પામેલી (છે)

તમ્ = તે

એવ = જ

આધમ્ = આદિ

પુરુષમ્ = પુરુષને (હું)

પ્રપદ્યે = {શરણુ છું (એવો)
દદનિશ્ચય કરીને}

તતઃ = તે પછી

તત્ = તે

પદમ્ = (પરમ)પદ(રૂપ પરબ્રહ્મ)ને

પરિમાર્ગિ- = { (ગુરુ પાસે જઈ)
વિચારવું બોધાએ,
તત્ત્વમ્ = { (કે)

યશ્મિન્ = { જેમાં ગયેલા (જેને
ગતાઃ = { પામેલા (પુરુષ)

ભૂયઃ = ફરીથી

ન નિવર્તન્તિ = { (સંસારમાં) પાછા
આવતા નથી.

નિર્માનમોહાઽજિતસદ્ગદોપાઅધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્તકામાઃ,

દ્વન્દ્વૈર્વિમુક્તાઃ સુખદુઃખસંજ્ઞૈર્ગચ્છન્ત્યમ્બૂઢાઃ પદમવ્યયમ્ તત્,

નિર્માનમોહાઃ જિતસદ્ગદોપાઃ અધ્યાત્મનિત્યાઃ વિનિવૃત્તકામાઃ

દ્વન્દ્વૈઃ વિમુક્તાઃ સુખદુઃખસંજ્ઞૈઃ ગચ્છન્તિ અમ્બૂઢાઃ પદમ્ અવ્યયમ્ તત્

નિર્માનમોહાઃ = { માન (ગર્વ) અને
મોહ (અજ્ઞાન)
રહિત,

વિનિવૃત્ત-
કામાઃ = { જેમની વાસનાઓ
નાશ પામેલી છે
એવા

જિતસદ્ગ-
દોપાઃ = { આસક્તિથી છોડ-
જેલા રાગાદિ
દોષોને જીતનારા,

અધ્યાત્મ-
નિત્યાઃ = { નિરંતર પ્રભુપરા-
યણુ (પુરુષો) (તથા)
અમ્બૂઢાઃ = જ્ઞાની (પુરુષો)

સુખદુઃખસંજ્ઞૈઃ = સુખદુઃખ નામના

તત્ = તે

દ્વન્દ્વૈઃ = દ્વન્દ્વોથી

અવ્યયમ્ = અવિનાશી

વિમુક્તાઃ = છૂટેલા

પદમ્ = (પરમ)પદને

ગચ્છન્તિ = પામે છે.

ન તદ્ભાસયતે સૂર્યો ન શશાઙ્કો ન પાવકઃ,

યદ્ગત્વા ન નિવર્તન્તે તદ્ધામ પરમં મમ.

ન તત્ ભાસયતે સૂર્યઃ ન શશાઙ્કુઃ ન પાવકઃ

યત્ ગત્વા ન નિવર્તન્તે તત્ ધામ પરમમ્ મમ

અને :—

યત્	= જે (પરમપદ)ને	તત્	= {તેને (સ્વયં પ્રકાશ- મય પરમ ધામને)}
ગત્વા	= પ્રાપ્ત થયેલા (મનુષ્ય)	ન	= ન (તો)
ન નિવર્તન્તે	= {પાછા (સંસારમાં) આવતા નથી	સૂર્યઃ	= સૂર્ય
તત્	= તે	ન	= ન (તો)
મમ	= મારું	શશાંકઃ	= ચન્દ્રમા (અથવા)
પરમમ્	= પરમ	પાવકઃ	= { (ન તો) અગ્નિ (પણ) પ્રકાશિત કરી
ધામ	= ધામ (છે),	ન ભાસયતે	= { શકે છે.

મમૈવાંશો જીવલોકે જીવભૂતઃ સનાતનઃ,
મનઃપથાનીન્દ્રિયાણિ પ્રકૃતિસ્થાનિ કર્ષતિ. ૭

શરીરં યદ્વાપ્નોતિ યચ્ચાપ્યુત્કામતીશ્વરઃ,
ગૃહીત્વૈતાનિ સંયાતિ વાયુર્ગન્ધાનિવાશયાત્. ૮

મમ એવ અંશઃ જીવલોકે જીવભૂતઃ સનાતનઃ
મનઃપથાનિ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રકૃતિસ્થાનિ કર્ષતિ

શરીરમ્ યત્ અવાપ્નોતિ યત્ ચ અપિ ઉત્કામતિ ઈશ્વરઃ
ગૃહીત્વા એતાનિ સંયાતિ વાયુઃ ગન્ધાન્ ઇવ આશયાત્

હે અશુન!—

મમ એવ	= મારા જ	યત્ (યદા)	= જ્યારે
સનાતનઃ	= સનાતન	શરીરમ્	= શરીરને
અંશઃ	= અંશ	અવાપ્નોતિ	= {ધારણ કરે છે, (ત્યારે)
જીવલોકે	= આ દેહમાં	પ્રકૃતિસ્થાનિ	= {પ્રકૃતિમાં (દેહમાં) રહેલી
જીવભૂતઃ	= {જીવરૂપ થયે છે (અને)	મનઃપથાનિ	= મનસહિત પાંચેય
ઈશ્વરઃ	= {દેહાદિનો સ્વામી (તે જીવાત્મા)	ઇન્દ્રિયાણિ	= ઇન્દ્રિયોને

ઠર્પતિ = જેથી છે છે,

ચ = તથા

યત્ (યદા) = જ્યારે (શરીરને)

ઉત્ક્રામતિ = { છોડીને બીજા છે
(ત્યારે)

અપિ = પણ

આશયાત્ = ગંધના રથાનથી

વાયુઃ = વાયુ

ઇવ = જેમ

ગન્ધાન્ = { ગંધને (લઈ બીજા
છે તેમ)

એતાનિ = એ ઇન્દ્રિયોને

ગૃહીત્વા, } = સાથે લઈ બીજા છે;
સંયાતિ }

શ્રોત્રં ચક્ષુઃ સ્પર્શનં ચ રસનં ઘ્રાણમેવ ચ,

અધિષ્ઠાય મનશ્ચાયં વિષયાનુપસેવતે.

૯

શ્રોત્રમ્ ચક્ષુઃ સ્પર્શનમ્ ચ રસનમ્ ઘ્રાણમ્ એવ ચ

અધિષ્ઠાય મનઃ ચ અયમ્ વિષયાન્ ઉપસેવતે

અને તે શરીરમાં રહેલો—

અયમ્ = આ (જીવાત્મા)

શ્રોત્રમ્ = કાન

ચક્ષુઃ = આંખ

ચ = તથા

સ્પર્શનમ્ = ચામડી

ચ = અને

રસનમ્ = જીભ

ઘ્રાણમ્ = નાક (એ ઇન્દ્રિયો)

ચ એવ = તેમ જ

મનઃ = મનને

અધિષ્ઠાય = આશ્રય કરી

વિષયાન્ = વિષયોને

ઉપસેવતે = સેવે છે.

ઉત્ક્રામન્તં સ્થિતં વાપિ ભુંજન્તં વા ગુણાન્વિતમ્,

વિમૂઢા નાનુપશ્યન્તિ પશ્યન્તિ જ્ઞાનચક્ષુષઃ. ૧૦

ઉત્ક્રામન્તમ્ સ્થિતમ્ વા અપિ ભુંજન્તમ્ વા ગુણાન્વિતમ્

વિમૂઢાઃ ન આનુપશ્યન્તિ પશ્યન્તિ જ્ઞાનચક્ષુષઃ

પરંતુ:—

ઉત્ક્રામન્તમ્ = શરીર છોડીને જતા

વા = અથવા

સ્થિતમ્ = શરીરમાં રહેલા

વા = અથવા

ગુણાન્વિતમ્ = { મુખદુઃખાયુક્ત અથવા
વા દેહદ્રિયયુક્ત

ભુંજનમ્ = વિપદાને ભોગવતા

અપિ = છતાં (એને)

વિમૂઢાઃ = અજ્ઞાનીઓ +

ન અનુ-
પश्यन्ति = જાણતા નથી,

જ્ઞાનચક્ષુષઃ = જ્ઞાનરૂપી આંખો-
વાળા (જ્ઞાનીઓ)

પश्यન્ति = જાણે છે

યતન્તો યોગિનશ્ચૈનં પશ્યન્ત્યાત્મન્યવસ્થિતમ્,

યતન્તોઽધ્યકૃતાત્માનો નૈનં પશ્યન્ત્યચેતસઃ. ૧૧

યતન્તઃ યોગિનઃ ચ એનમ્ પશ્યન્તિ આત્માનિ અવસ્થિતમ્

યતન્તઃ અપિ અકૃતાત્માનઃ ન એનમ્ પશ્યન્તિ અચેતસઃ

યતન્તઃ = યતન કરતા

યોગિનઃ = યોગીઓ

આત્માનિ = પોતાના હૃદયમાં

અવસ્થિતમ્ = રહેલા

એનમ્ = એ આત્માને

પશ્યન્તિ = (તત્ત્વથી) જાણે છે

ચ = પરંતુ

અકૃતાત્માનઃ = અશુદ્ધ ચિત્તવાળા

અચેતસઃ = અજ્ઞાની (મનુષ્યો)

યતન્તઃ = યતન કરતાં છતાં

અપિ = પણ

એનમ્ = એ (આત્મા)ને

ન પશ્યન્તિ = જાણતા નથી.

યદાદિત્યગતં તેજો જગદ્ભાસયતેઽખિલમ્,

યચ્ચન્દ્રમસિ યચ્ચાગ્રૌ તત્તેજો વિદ્ધિ ભામકમ્. ૧૨

યત્ આદિત્યગતમ્ તેજઃ જગત્ ભાસયતે અખિલમ્

યત્ ચન્દ્રમસિ યત્ ચ અગ્રૌ તત્ તેજઃ વિદ્ધિ ભામકમ્

યત્ = જે

તેજઃ = તેજ

આદિત્યગતમ્ = સૂર્ય માં રહેલું છે,

ચ = તથા

યત્ = જે

ચન્દ્રમસિ = ચંદ્રમાં રહેલું છે, (અને)

+ આવા અજ્ઞાનીઓ બાહ્ય કર્મો ત્યજી દર્શને અકર્મી (ત્યાગી)

ભોગધારી બની જાય, કિંવા જ્ઞાનને ગોળી મારીને મહાત્મામાં ખપે, તોપણ

અંદરથી તો ઊલટા વધારે જૂઠ્ઠા, વિપત્તિ, અટપટ્ટી અને -ભોળી બનતા

હોવાથી યતન કરતા છતાં જોતા નથી.

યત્	= જે	તત્	= તે
અમ્ભી	= અમ્ભિમાં રહેલું છે	તેજઃ	= તેજ
અખિલમ્	= (અને જે) સંપૂર્ણ	મામકમ્	= માનં જ
જગત્	= જગતને	વિદ્મિ	= જાણું.
ભાસયતે	= પ્રકાશિત કરે છે		

ગામાવિશ્ય ચ ભૂતાનિ ધારયામ્યહમ્બોજસા,
પુષ્ણામિ ઔષધીઃ સર્વાઃ સોમો ભૂત્વા રસાત્મકઃ. ૧૩

ગામ્ આવિશ્ય ચ ભૂતાનિ ધારયામિ અહમ્ બોજસા
પુષ્ણામિ ચ ઔષધીઃ સર્વાઃ સોમઃ ભૂત્વા રસાત્મકઃ

ચ	= અને	ચ	= અને
અહમ્	= હું (જ)	રસાત્મકઃ	= રસસ્વરૂપ
ગામ્	= પૃથ્વીમાં	સોમઃ	= ચંદ્રમારૂપ
આવિશ્ય	= પ્રવેશ કરીને	ભૂત્વા	= થઈને
બોજસા	= {મારી પોતાની શક્તિથી	સર્વાઃ	= સઘળી
ભૂતાનિ	= (સર્વે) ભૂતાને	ઔષધીઃ	= વનસ્પતિઓને
ધારયામિ	= ધારણ કરું છું;	પુષ્ણામિ	= પોષું છું.

અહં વૈશ્વાનરો ભૂત્વા પ્રાણિનાં દેહમાશ્રિતઃ,
પ્રાણાપાનસમાયુક્તઃ પચામ્યન્નં ચતુર્વિધમ્. ૧૪

અહમ્ વૈશ્વાનરઃ ભૂત્વા પ્રાણિનામ્ દેહમ્ આશ્રિતઃ
પ્રાણાપાનસમાયુક્તઃ પચામિ અન્નમ્ ચતુર્વિધમ્

તથા:—

અહમ્	= હું (જ)	દેહમ્	= શરીરમાં
વૈશ્વાનરઃ	= વૈશ્વાનર (અગ્નિરૂપ)	આશ્રિતઃ	= રહી
ભૂત્વા	= થઈ	પ્રાણાપાન-	= {પ્રાણ તથા અપાન વાયુ દ્વારા પ્રજવ- સિત થઈ
પ્રાણિનામ્	= સર્વ પ્રાણીઓના	સમાયુક્તઃ	

ચતુર્વિધમ્ = ચાર પ્રકારનામ

અત્રમ્ = અત્રને
પચામિ = પચાવુ છ.

સર્વસ્ય આહ્નં હદિ સંનિવિષ્ઠો મત્તઃ સ્મૃતિર્જ્ઞાનમપોહનં ચ,
વેદૈશ્ચ સર્વૈરહમેવ વેદો વેદાન્તકૃદ્વેદવિદેવ આહમ્. ૧૫

સર્વસ્ય ચ આહમ્ હદિ સંનિવિષ્ઠઃ મત્તઃ સ્મૃતિઃ જ્ઞાનમ્ અપોહનમ્ ચ
વેદૈઃ ચ સર્વૈઃ આહમ્ એવ વેદઃ વેદાન્તકૃત્ વેદવિત્ એવ ચ આહમ્

ચ = અને
આહમ્ = હુ (જ)
સર્વસ્ય = સર્વે પ્રાણીઓના
હદિ = હૃદયમાં
સંનિવિષ્ઠઃ = {અત્યામીરપે
રહેલો છું (તથા)
મત્તઃ = મારાથી જ
સ્મૃતિઃ = સ્મૃતિ
જ્ઞાનમ્ = જ્ઞાન
ચ = અને
અપોહનમ્ = {હોપનિવારણ
(થાય છે)

ચ = તથા
સર્વૈઃ = સમળા
વેદૈઃ = વેદો વડે
આહમ્ = હુ
એવ = જ
વેદઃ = જાણવાયોગ્ય (છે)
વેદાન્તકૃત્ = વેદાંતોના કર્તા
ચ = અને
વેદવિત્ = {વેદના તત્ત્વને
જાણનારો (પણ)
આહમ્ એવ = હું જ (છું.)

દ્વાવિમૌ પુરુષૌ લોકે ક્ષરશ્ચાક્ષર એવ ચ,
ક્ષરઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ કૂટસ્થોઽક્ષર ઉચ્યતે. ૧૬
દ્વૌ ઇમૌ પુરુષૌ લોકે ક્ષરઃ ચ અક્ષરઃ એવ ચ
ક્ષરઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ કૂટસ્થઃ અક્ષરઃ ઉચ્યતે

લોકે = આ સંસારમાં
ક્ષરઃ = નાશવાન

ચ એવ = તેમ જ
અક્ષરઃ = અવિનાશી

x ભક્ષ્ય-આવીને ખાવાના, ભોજ્ય-ગળી જવાના, લેણ-આપવાના,
ચોખ્ખ-ચૂસવાના

+ વિચાર દ્વારા શુદ્ધિમાં રહેનાર સંશય, વિષય (મિથ્યા જ્ઞાન)
વગેરે દોષોને દહાવવાનું નામ 'અપોહન' છે.

ધર્મો = (એવા) આ
 ઈ = એ
 પુરુષી = પુરુષો (છે.)
 સર્વાણિ = સઘળાં
 ભૂતાનિ = પ્રાણીઓ.

ક્ષરઃ = નાશવાન
 ચ = અને
 કૃટરથઃ = માયા
 અક્ષરઃ = અવિનાશી
 ઉચ્યતે = કહેવાય છે.

ઉત્તમઃ પુરુષસ્ત્વન્યઃ પરમાત્મેત્યુદાહતઃ,
 યો લોકનયમાવિશ્ય બિભર્ત્યંવ્યય ઈશ્વરઃ. ૧૭

ઉત્તમઃ પુરુષઃ તુ અન્યઃ પરમાત્મા ઇતિ ઉદાહતઃ
 યઃ લોકનયમ્ આવિશ્ય બિભર્તિ અવ્યયઃ ઈશ્વરઃ
 તે જાનેથી.—

ઉત્તમઃ = ઉત્તમ
 પુરુષઃ = પુરુષ
 તુ = તે
 અન્યઃ = જુદો જ (છે)
 યઃ = જે
 લોકનયમ્ = ત્રણે લોકમાં
 આવિશ્ય = વ્યાપીને

બિભર્તિ = { (સઘળાં પ્રાણીનું)
 ધારણ-પોષણ
 કરે છે
 અવ્યયઃ = (તે) અવિનાશી
 ઈશ્વરઃ = પરમેશ્વર
 પરમાત્મા = પરમાત્મા
 ઇતિ = એ પ્રમાણે
 ઉદાહતઃ = કહેવાયેલો છે;

યસ્માત્ક્ષરમતીતોઽહમક્ષરાદપિ ચોત્તમઃ,
 અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિતઃ પુરુષોત્તમઃ. ૧૮
 યસ્માત્ ક્ષરમ્ અતીતઃ અહમ્ અક્ષરાત્ અપિ ચ ઉત્તમઃ
 અતઃ અસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિતઃ પુરુષોત્તમઃ

યસ્માત્ = કારણ કે
 અહમ્ = હું
 ક્ષરમ્ = નાશવાન (ક્ષેત્રથી)
 અતીતઃ = અતીત (છું)
 ચ = અને

અક્ષરાત્ = { અવિનાશી માયા-
 શી (કે જીવા-
 ત્માથી)
 અપિ = પણ
 ઉત્તમઃ = ઉત્તમ (છું.)

અતઃ = તેથી
લોકે = લોકમાં
ચ = તથા

વેદે = વેદમાં (પણ)
પુરુષોત્તમઃ = પુરુષોત્તમ (નામથી)
પ્રથિત. અસ્મિ = પ્રસિદ્ધ છે.

યો મામેવમસંમૂઢો જનાતિ પુરુષોત્તમમ્,
સ સર્વવિદ્ભજતિ માં સર્વભાવેન ભારત. ૧૯
યઃ મામ્ એવમ્ અસંમૂઢઃ જનાતિ પુરુષોત્તમમ્
સઃ સર્વવિત્ ભજતિ મામ્ સર્વભાવેન ભારત

ભારત = હે ભારત !
એવમ્ = એ પ્રમાણે
યઃ = જે
અસંમૂઢઃ = જ્ઞાની (પુરુષ)
મામ્ = મને
પુરુષોત્તમમ્ = પુરુષોત્તમ

જનાતિ = જાણે છે
સઃ = તે
સર્વવિત્ = સર્વજ્ઞ (પુરુષ)
સર્વભાવેન = સર્વ પ્રકારે
મામ્ = મને (જ)
ભજતિ = ભજે છે.

ઇતિ ગુહ્યતમં શાસ્ત્રમિદમુક્તં મયાનંધ,
એતદ્બુદ્ધવા બુદ્ધિમાન્સ્થાત્ કૃતકૃત્યશ્ચ ભારત. ૨૦
ઇતિ ગુહ્યતમમ્ શાસ્ત્રમ્ ઇદમ્ ઉક્તમ્ મયા અનંધ
એતત્ બુદ્ધવા બુદ્ધિમાન્ સ્થાત્ કૃતકૃત્યઃ ચ ભારત

અનંધ = હે નિષ્પાપ
ભારત = અર્જુન !
ઇતિ = એ પ્રમાણે
મયા = મેં
ઇદમ્ = આ
ગુહ્યતમમ્ = અતિ ગુહ્ય
શાસ્ત્રમ્ = શાસ્ત્ર

ઉક્તમ્ = (તને) કહ્યું
એતત્ = એને
બુદ્ધવા = જાણવાથી (મનુષ્ય)
બુદ્ધિમાન્ = જ્ઞાનવાન
ચ = અને
કૃતકૃત્યઃ = કૃતાર્થ
સ્થાત્ = થાય છે.

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિધાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે પુરુષોત્તમયોગો નામ પંચદશોઽધ્યાયઃ ૧૫

અધ્યાય ૧૬ મો

શ્રી ભગવાનુવાચ

અભયં સત્ત્વસંશુદ્ધિજ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિઃ,
દાનં દમશ્ચ યજ્ઞશ્ચ સ્વાધ્યાયસ્તપ આર્જવમ્. ૧

અભયમ્ સત્ત્વસંશુદ્ધિઃ જ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિઃ
દાનમ્ દમઃ ચ યજ્ઞઃ ચ સ્વાધ્યાયઃ તપઃ આર્જવમ્

અભયમ્ = અભય
સત્ત્વસંશુદ્ધિઃ = ચિત્તની નિર્મળતા | જ્ઞાનયોગ- [સત્ત્વજ્ઞાન તથા
વ્યવસ્થિતિઃ = ધ્યાનમાં નિષ્ઠા

+ અહીં ભગવાન શંકરાચાર્ય પોતાના ભાષ્યમાં નીચેના ભાવનું સમજાવે છે:-

સત્ત્વસંશુદ્ધિ એટલે અંતઃકરણની વિશેષ શુદ્ધિ-અર્થાત્ વ્યવહારમાં જુદા-
કપટ, કંગાઈ ઇત્યાદિ અવગુણો છોડી દઈને શુદ્ધ ભાવથી આચરણ કરવું તે.

જ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિ-એમાં જ્ઞાન એટલે આત્માદિ પદાર્થોને યથાવત્
જાણવા તે; યોગ એટલે ઈન્દ્રિયાદિના નિગ્રહથી ચિત્તને એકાગ્ર કરીને જાણેલા
પરમ પદાર્થનો સાક્ષાત્કાર અથવા અનુભવ કરવો તે; અને વ્યવસ્થિતિ એટલે
એ જેવ પરમાત્મામાં વિશેષ સ્થિતિ-ત-ભયતા-હોવી તે.

(આ હકીકત અહીં એટલા ગાંઠે અપાઈ છે, કે હવે તો કેટલાએક
વામમર્ણી જેવા હતાં ધર્મોત્તમામાં ખખ્ખા કરતા ધર્મહંસોને વેદાંતનાં સાધન-
ચતુષ્ટયના વિસ્તારરૂપ એવી આ અધ્યક્ષમાં કહેલી સાધનસંપત્તિ-તેની સાથે,
ધર્મશાસ્ત્ર સાથે અથવા તો ભગવાન શંકરાચાર્ય જેવા મહર્ષિઓની આવી
આવી અગત્યની મૂલ્યનાઓ સાથે કંઈ પણ લેવાદેવા નહિ હોવાથી, તેઓ
તો માત્ર અમુકતમુક પોતાં જોખી-જોખાવીને 'અદં વદ્માસ્મિ' કહેવા-કહેવ-
રાવવામાં જ બહુસાક્ષાત્કાર હોકી બેસાડે છે; માટે એવાઓથી સૌ કોઈ એ
સાવચેત રહેવા જોઈએ.)

—લિશ્તુ અખંડાનંદ)

ચ	= અને	સ્વાધ્યાયઃ	= { બ્રહ્મયજ્ઞ (વેદાદિ શાસ્ત્રોનાં પઠન- પાઠન)
દાનમ્	= દાનમ્	તપઃ	= તપ
દમઃ	= દિદ્રિયોના નિગ્રહ	ચ	= અને
યજ્ઞઃ	= { યજ્ઞ (શ્રીતઃ તથા સ્માર્તઃ)	આજ્ઞૈવમ્	= ચિત્તની સરળતા,

અહિંસાસત્યમક્રોધસ્ત્યાગઃ શાન્તિરપૈશુનમ્,
દયા ભૂતેષ્વલોલુપ્ત્વં માર્દવં ક્ષીરઆપલમ્. ૨
અહિંસા સત્યમ્ અક્રોધઃ ત્યાગઃ શાન્તિઃ અપૈશુનમ્
દયા ભૂતેષુ અલોલુપ્ત્વમ્ માર્દવમ્ ક્ષીઃ અઆપલમ્

તથા.—

અહિંસા	= અહિંસા+	ભૂતેષુ	= પ્રાણીઓ ઉપર
સત્યમ્	= સત્યં	દયા	= દયા (રાખવી)
અક્રોધઃ	= ક્રમા	અલોલુપ્ત્વમ્	= { વિષયોની કાલસા- ના અભાવ
ત્યાગઃ	= { (વાસના સહિત ક્રમે- ક્રમે) ત્યાગ	માર્દવમ્	= મૃદુતા (તથા)
શાન્તિઃ	= ચિત્તની શાંતિ	ક્ષીઃ	= (ખૂરા કાર્યમાં) લજ્જા (અને)
અપૈશુનમ્	= { ચાડી ન કરવી તે (તથા)	અઆપલમ્	= { અર્થ એટલેમાં અચપળતા,

* ગીતાશુના ૧૭માં અધ્યાયના ૨૦માં શ્લોકમાં તેનો વિસ્તાર કરવામાં આવેલો છે.

* શ્રીતયજ્ઞ—વિષ્ણુવાગ, અગ્નિહોત્રાદિ યજ્ઞો
સ્માર્તયજ્ઞ—સહાયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ, જૂતયજ્ઞ યજ્ઞેરે.

+ મન, વાણી અને શરીરથી કોઈ પ્રકારે પણ કોઈને પણ કંઈ ન દેવું તે અહિંસા છે.

÷ યથાર્થ અને પ્રિય બાપણ (અંત કરણ અને દિદ્રિયો દ્વારા જોવા નિશ્ચય કર્યો હોય એવો ને એવો જ પ્રિય શબ્દોમાં કહેવો તેવું નામ સત્ય બાપણ છે.)

તેજઃ ક્ષમા ધૃતિઃ શૌચમદ્રોહો નાતિમાનિતા,
ભવન્તિ સંપદં દૈવીમભિજાતસ્ય ભારત. ૩

તેજઃ ક્ષમા ધૃતિઃ શૌચમ્ અદ્રોહઃ ન અતિમાનિતા
ભવન્તિ સંપદમ્ દૈવીમ્ અભિજાતસ્ય ભારત

તથા:—

ભારત = હે ભારત !

તેજઃx = પ્રભાવ

ક્ષમા = ક્ષમા

ધૃતિ = ધીરજ

શૌચમ્ = { અંદર અને બહાર-
ની પવિત્રતા

દ્રોહઃ = { કોઈમાં શત્રુભાવ
ન હોવો

ન અતિમા-
નિતા = { પોતાને વિષે અત્યં-
ત પૂજ્યપણાની
ભાવનાનો અભાવ
અને પૂજ્યોમાં
નમ્રતા (એ બધાં)

દૈવીમ્ = દૈવી (સાત્ત્વિક)

સંપદમ્ = સંપત્તિને

અભિજાતસ્ય = { પ્રાપ્ત કરી
જન્મેલા પુરુષનાં
(લક્ષણો)

ભવન્તિ = છે.

દમ્ભો દર્પોઽભિમાનશ્ચ ક્રોધઃ પારુષ્યમેવ ચ,

અજ્ઞાનં આભિજાતસ્ય પાર્થ સંપદમાસુરીમ્. ૪

દમ્ભઃ દર્પઃ અભિમાનઃ ચ ક્રોધઃ પારુષ્યમ્ એવ ચ

અજ્ઞાનમ્ ચ અભિજાતસ્ય પાર્થ સંપદમ્ આસુરીમ્

પાર્થ = હે પાર્થ !

દમ્ભઃ = પાખંડ

દર્પઃ = ગર્વ

ચ = અને

અભિમાનઃ = અભિમાન

ચ = તથા

ક્રોધઃ = ક્રોધ

ચ = અને

પારુષ્યમ્ = { વાણીની કઠોરતા
(તથા)

x એજ પુરોની તે શક્તિનું નામ તેજ છે, જેના પ્રભાવથી તેમની સામે વિષવાસક્રા અને નીચ પ્રકૃતિવાળો મનુષ્ય પણ અન્યાયી આચરણથી રોકાઈને તેમના કથન પ્રમાણે એજ દમ્ કરવાને પ્રવૃત્ત બની જાય છે.

અજ્ઞાનમ્ = અજ્ઞાન
એવ = પણ
આસુરીમ્ = આસુરી

સંપદમ્ = સંપત્તિને
અભિજ્ઞતસ્ય = [પ્રાપ્ત કરી જન્મેલા-
નાં (લક્ષણો છે).

દૈવી સંપદ્વિમોક્ષાય નિબન્ધાયાસુરી મતા,
મા શુચઃ સંપદં દૈવીમભિજ્ઞતોઽસિ પાણ્ડવ. ૫
દૈવી સંપદ્ વિમોક્ષાય નિબન્ધાય આસુરી મતા
મા શુચઃ સંપદમ્ દૈવીમ્ અભિજ્ઞતઃ અસિ પાણ્ડવ

દૈવી સંપદ્ = દૈવીસંપત્તિ
વિમોક્ષાય = મોક્ષ માટે (અને)
આસુરી = આસુરી (સંપત્તિ)-
નિબન્ધાય = બંધન માટે
મતા = માની (છે.)
પાણ્ડવ = હે અર્જુન ! (૬)

મા શુચઃ = શોક ન કર; (ક્રિમ કે)
દૈવીમ્ = દૈવી
સંપદમ્ = સંપત્તિને
અભિજ્ઞતઃ = પ્રાપ્ત કરી જન્મેલા
અસિ = છે.

દ્વૌ ભૂતસર્ગૌ લોકેઽસ્મિન્દૈવ આસુર એવ ચ,
દૈવો વિસ્તરશઃ પ્રોક્ત આસુરં પાર્થ મે શૃણુ. ૬
દ્વૌ ભૂતસર્ગૌ લોકે અસ્મિન્ દૈવઃ આસુરઃ એવ ચ
દૈવઃ વિસ્તરશઃ પ્રોક્તઃ આસુરમ્ પાર્થ મે શૃણુ

અને:—

પાર્થ = હે અર્જુન !
અસ્મિન્ = આ
લોકે = લોકમાં
ભૂતસર્ગૌ = પ્રાણીઓની સૃષ્ટિ
દ્વૌ એવ = બે પ્રકારની જ છે,
દૈવઃ = દૈવી (આત્મિક)
ચ = અને

આસુરઃ = { આસુરી (રાજસી
તામસી);
દૈવઃ = દૈવી સૃષ્ટિ
વિસ્તરશઃ = વિસ્તારથી
પ્રોક્તઃ = કહી (હવે)
આસુરમ્ = આસુરી સૃષ્ટિને
મે = મારી પાસેથી
શૃણુ = સાંભળ,

પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ જના ન વિદુરાસુરાઃ,
 ન શૌચં નાપિ આચારો ન સત્યં તેષુ વિધતે. ૭
 પ્રવૃત્તિમ્ ચ નિવૃત્તિમ્ ચ જનાઃ ન વિદુઃ આસુરાઃ
 ન શૌચં ન અપિ ચ આચારઃ ન સત્યમ્ તેષુ વિધતે

હે અર્જુન !—

આસુરાઃ = આસુરી રવભાવવાળા	ચ = અને
જનાઃ = મનુષ્યો	તેષુ = તેઓમાં
પ્રવૃત્તિમ્ = {પ્રવૃત્તિ (પ્રવૃત્તિયોગ્ય ધર્મ)ને	શૌચમ્ ન = પવિત્રતા નથી,
ચ = તથા	આચારઃ ન = ઉત્તમ આચાર નથી
નિવૃત્તિમ્ = {નિવૃત્તિયોગ્ય અધર્મને	ચ = તેમ જ
ન વિદુઃ = જાણતા નથી	સત્યમ્ અપિ {સત્ય ભાષણ પણ ન વિધતે = {નથી.

અસત્યમપ્રતિષ્ઠં તે જગદાહુરનીશ્વરમ્,

અપરસ્પરસંભૂતં કિમન્યત્કામહૈતુકમ્. ૮

અસત્યમ્ અપ્રતિષ્ઠમ્ તે જગત્ આહુઃ અનીશ્વરમ્

અપરસ્પરસંભૂતમ્ કિમ્ અન્યત્-કામહૈતુકમ્

તે = તેઓ	અપરસ્પર- = {સ્ત્રી-પુરુષના સંયોગ- સંભૂતમ્ = {થી સ્વયં ઉત્પન્ન થયેલું
જગત્ = જગતને	આહુઃ = કહે છે. (તેથી)
અપ્રતિષ્ઠમ્ = {ધર્મોધર્મની મર્યાદા વગરનું	કામહૈતુકમ્ = {માત્ર ભોગ ભોગ- વવા માટે છે.
અસત્યમ્ = {સત્ય વેદાદિ પ્રમાણરહિત	અન્યત્ = બીજું
અનીશ્વરમ્ = ઈશ્વર વગરનું	કિમ્ = શું ?

એતાં દાષ્ટમવદ્ભ્ય નદાત્માનોઽદ્યપણુદ્ધયઃ,

પ્રભવન્ત્યુગ્રકર્માણઃ ક્ષયાય જગતોઽહિતાઃ. ૯

એતામ્ દૃષ્ટિમ્ અવશ્ય નશાત્માનઃ અદ્યપ્યુદ્ધયઃ

પ્રભવન્તિ ઉચ્ચકર્માણુઃ ક્ષયાય જગતઃ અહિતાઃ

એતામ્ = એ (ઉપર કહેલી) | અહિતાઃ = (જગતના) શત્રુઓ

દૃષ્ટિમ્ = મિથ્યા જ્ઞાનદૃષ્ટિને | ઉચ્ચકર્માણુઃ = [(તથા) પાપકર્મ

અવશ્ય = દૃઢ કરીને | કરનારા (માત્ર)

નશાત્માનઃ = [પરમાત્મભાવ | જગતઃ = જગતના

[રહિત, | ક્ષયાય = નાશ માટે

અદ્યપ્યુદ્ધયઃ = અદ્ય બુદ્ધિવાળા | પ્રભવન્તિ = ઉત્પન્ન થાય છે.

કામમાશ્રિત્ય દુષ્પૂરં દમ્ભમાનમદાન્વિતાઃ,

મોહાદ્ગૃહીત્વાસદ્ગ્રાહાન્પ્રવર્તન્તેઽશુચિવ્રતાઃ. ૧૦

કામમ્ આશ્રિત્ય દુષ્પૂરમ્ દમ્ભમાનમદાન્વિતાઃ

મોહાત્ ગૃહીત્વા અસદ્ગ્રાહાન્ પ્રવર્તન્તે અશુચિવ્રતાઃ

વળા તે મનુષ્યો —

દુષ્પૂરમ્ = પૂર્ણ ન થાય એવી | મોહાત્ = અવિવેકથી

કામમ્ = વાસ્તનાઓનો | અસદ્ગ્રાહાન્ = દુરાગ્રહોને

આશ્રિત્ય = આશ્રય કરી | ગૃહીત્વા = ધારણ કરી

દમ્ભમાન- = [દંભ, માન તથા | પ્રવર્તન્તે = [(અશુભ માર્ગમાં)

મદાન્વિતાઃ = [મદવાળા (અને) | પ્રવૃત્તિ કરે છે.

અશુચિવ્રતાઃ = ભ્રષ્ટાચારી પુરુષો

ચિન્તામપરિમેયાં ચ પ્રલયાન્તામુપાશ્રિતાઃ,

કામોપભોગપરમા એતાવદ્વિતિ નિશ્ચિતાઃ. ૧૧

ચિન્તામ્ અપરિમેયામ્ ચ પ્રલયાન્તામ્ ઉપાશ્રિતાઃ

કામોપભોગપરમાઃ એતાવત્ ઇતિ નિશ્ચિતાઃ

પ્રલયાન્તામ્ = મરણ સુધી રહેનારી | ઉપાશ્રિતાઃ = [આશ્રય | કરીને

અપરિમેયામ્ = અપાર | [રહે છે)

ચિન્તામ્ = ચિંતાનો | ચ = અને

કામોપભો-ગપરમાઃ = { વિષયભોગપરાયણુ (અને) ઇતિ = એમ
 એતાવત્ = { આટલું જ (વિષય-ભોગ જ સુખ છે) નિશ્ચિતાઃ = માનનારા,

આશાપાશશતૈર્બદ્ધાઃ કામક્રોધપરાયણાઃ,
 ઇહન્તે કામભોગાર્થમન્યાયેનાર્થસંચયાન્. ૧૨

આશાપાશશતૈઃ બદ્ધાઃ કામક્રોધપરાયણાઃ
 ઇહન્તે કામભોગાર્થમ્ અન્યાયેન અર્થસંચયાન્

તેઓ :—

આશાપા-શશતૈઃ = { આશાક્રોધી અનેક કામભોગાર્થમ્ = વિષયભોગને માટે
 બદ્ધાઃ = { બંધનથી અન્યાયેન = અન્યાયથી
 કામક્રોધ-પરાયણાઃ = { કામક્રોધનો અર્થસંચયાન્ = { ધનાદિ પદાર્થોને
 { આશ્રય કરીને ઇહન્તે = એટલા કરે છે.

ઇદમથ મયા લબ્ધમિમં પ્રાપ્સ્યે મનોરથમ્,
 ઇદમસ્તીદમપિ મે ભવિષ્યતિ પુનર્ધનમ્. ૧૩

ઇદમ્ અથ મયા લબ્ધમ્ ઇમમ્ પ્રાપ્સ્યે મનોરથમ્
 ઇદમ્ અસ્તિ ઇદમ્ અપિ મે ભવિષ્યતિ પુનઃ ધનમ્

મયા = મેં ઇદમ્ = આ (આટલું)
 અથ = આજે ધનમ્ = ધન
 ઇદમ્ = આ (ધનપદાર્થને) અસ્તિ = છે (અને)
 લબ્ધમ્ = મેળવ્યા છે (હવે) પુનઃ = ફરીથી
 ઇમમ્ = આ અપિ = પણ
 મનોરથમ્ = ઇચ્છેલા ધનપદાર્થને ઇદમ્ = આ (આટલું)
 પ્રાપ્સ્યે = મેળવીશ (તથા) ભવિષ્યતિ = થશે;
 મે = મારી પાસે

અસૌ મયા હતઃ શત્રુહ્નિષ્યે અપરાનપિ,
ઈશ્વરોઽહમહ' ભોગી સિદ્ધોઽહ' બલવાન્સુખી. ૧૪

અસૌ મયા હતઃ શત્રુઃ હનિષ્યે ચ અપરાન્ અપિ
ઈશ્વરઃ અહમ્ અહમ્ ભોગી સિદ્ધઃ અહમ્ બલવાન્ સુખી

તથા :—

મયા	= મેં	અહમ્	= હું (૪)
અસૌ	= આ	ઈશ્વરઃ	= ઈશ્વર (હું) (તેમજ)
શત્રુઃ	= શત્રુ	અહમ્	= હું (૪)
હતઃ	= માર્યો છે,	ભોગી	= ભોગસાધનસંપન્ન,
ચ	= અને	અહમ્	= હું (૪)
અપરાન્	= ખાન (શત્રુઓ)ને	સિદ્ધઃ	= સિદ્ધ,
અપિ	= પણ	બલવાન્	= બળવાન (અને)
હનિષ્યે	= મારીશ,	સુખી	= સુખી (હું).

આદ્યોઽભિજનવાનસ્મિ કોઽન્યોઽસ્તિ સદૃશો મયા,
યદ્યપે દાસ્યામિ મોદિષ્યે ઇત્યજ્ઞાનવિમોહિતાઃ. ૧૫

આદ્યઃ અભિજનવાન અસ્મિ કઃ અન્યઃ અસ્તિ સદૃશઃ

મયા યદ્યપે દાસ્યામિ મોદિષ્યે ઇતિ અજ્ઞાનવિમોહિતાઃ

આદ્યઃ	= બહુ ધનવાન,	અસ્તિ	= છે ?
અભિજન-	[હિત્ત કુળવાન	યદ્યપે	= (હું) યજ્ઞ કરીશ,
વાન્	= (પણ)	દાસ્યામિ	= દાન આપીશ,
અસ્મિ	= હું (૪) હું,	મોદિષ્યે	= હર્ષ પામીશ
મયા	= મારા	ઇતિ	= એ પ્રમાણે
સદૃશઃ	= જેવો	અજ્ઞાનવિ-	[અજ્ઞાનથી મોહ
અન્યઃ	= બીજો	મોહિતાઃ	= [પામેલા છે;
કઃ	= કોણ		

અનેકચિત્તવિબ્રાન્તા મોહજલસમાવૃતાઃ,
 પ્રસક્તાઃ કામભોગેષુ પતન્તિ નરકેઽશુચૌ. ૧૬
 અનેકચિત્તવિબ્રાન્તાઃ મોહજલસમાવૃતાઃ
 પ્રસક્તાઃ કામભોગેષુ પતન્તિ નરકે અશુચૌ

મટે તેઓ :—

અનેકચિત્ત વિબ્રાન્તાઃ	= { ઘણા પ્રકારના મનોરથોથી અ- સ્થિર મનવાળા	પ્રસક્તાઃ	= { અત્યંત આસેન થયેલા
મોહજલ સમાવૃતાઃ	= { મોહરૂપી જળમાં ફસેલા (અને)	અશુચૌ	= મલીન (ધોર)
કામભોગેષુ	= વિષમભોગોમાં	નરકે	= નરકમાં
		પતન્તિ	= પડે છે.

આત્મસમ્ભાવિતાઃ સ્તબ્ધા ધનમાનમદાન્વિતાઃ,
 યજન્તે નામયજ્ઞેસ્તે દમ્ભેનાવિધિપૂર્વકમ્. ૧૭

આત્મસમ્ભાવિતાઃ સ્તબ્ધા ધનમાનમદાન્વિતાઃ

યજન્તે નામયજ્ઞેઃ તે દમ્ભેન અવિધિપૂર્વકમ્

આત્મસમ્- ભાવિતાઃ	= { પોતાને જ શ્રેષ્ઠ માનનારા	અવિધિ- પૂર્વકમ્	= { શાસ્ત્રવિધિથી રહિતે
ધનમાન- મદાન્વિતાઃ	= { ધન અને માનના મદથી છડેલા	દમ્ભેન	= પાખંડથી
તે	= તેઓ	નામયજ્ઞેઃ	= નામના જ યજ્ઞો વડે
		યજન્તે	= યજન કરે છે.

અહંકારં જલં દર્પં કામં ક્રોધં ચ સંશ્રિતાઃ,
 મામાત્મપરદેહેષુ પ્રદ્વિપન્તોઽભ્યસૂયકાઃ. ૧૮

અહંકારમ્ જલમ્ દર્પમ્ કામમ્ ક્રોધમ્ ચ સંશ્રિતાઃ

મામ્ આત્મપરદેહેષુ પ્રદ્વિપન્તઃ અભ્યસૂયકાઃ

વળી તેઓ :—

અહંકારમ્	= અહંકાર	દર્પમ્	= ગર્વ
જલમ્	= જળ	કામમ્	= કામવાસના

ચ	= તથા	મામ્	= મારો
દોષમ્	= દોષને		
સંચિતાઃ	= વશ થયેલા (અને)	પ્રદ્રિપન્તઃ	= દ્વેષ કરનારા (તથા)
આત્મપર- દેહેષુ	= { પોતાના તથા પ્રીત્વના શરીરમાં (૨હેલા) }	અધ્ય- સૂચકાઃ	= { નિંદા કરનારા (હોય છે.) }

તાનહં દ્વિપતઃ કૂરાન્સંસારેષુ નરાધમાન્,
ક્ષિપામ્યજસ્રમશુભાનાસુરીષ્વેવ યોનિષુ, ૧૬

તાન્ અહમ્ દ્વિપતઃ કૂરાન્ સંસારેષુ નરાધમાન્
ક્ષિપામિ અજસ્રમ્ અશુભાન્ આસુરીષુ એવ યોનિષુ

દ્વિપતઃ	= (મારો) દ્વેષ કરનારા	અજસ્રમ્	= વારંવાર
તાન્	= તે	સંસારેષુ	= સંસારમાં
અશુભાન્	= પાપી (અને)	આસુરીષુ	= આસુરી
કૂરાન્	= કૂર કર્મ કરનારા	યોનિષુ	= યોનિઓમાં
નરાધમાન્	= નરાધમાને	એવ	= જ
અહમ્	= હું	ક્ષિપામિ	= નાશું છું.

આસુરીં યોનિમાપન્ના મૂઢા જન્મનિ જન્મનિ,
મામપ્રાપ્યેવ કૌન્તેય તતો યાન્ત્યધમાં ગતિમ્. ૨૦
આસુરીમ્ યોનિમ્ આપન્નાઃ મૂઢાઃ જન્મનિ જન્મનિ
મામ્ અપ્રાપ્ય એવ કૌન્તેય તતઃ યાન્તિ અધમામ્ ગતિમ્

મટે.—

કૌન્તેય	= હે અર્જુન !	મૂઢાઃ	= (તે) મૂઢ (પુરુષો)
જન્મનિ- જન્મનિ	= દરેક જન્મમાં	મામ્	= મને
આસુરીમ્	= આસુરી	અપ્રાપ્ય તતઃ	= ન લજવાથી
યોનિમ્	= યોનિને	અધમામ્	= અધમ
આપન્નાઃ	= પામેલા	ગતિમ્	= ગતિને
		એવ	= જ
		યાન્તિ	= પામે છે.

ત્રિવિધં નરકસ્યેદં દ્વારં નાશનમાત્મનઃ,
 કામઃ ક્રોધસ્તથા લોભસ્તસ્માદેતત્રયં ત્યજેત્. ૨૧
 ત્રિવિધમ્ નરકસ્ય ઇદમ્ દ્વારમ્ નાશનમ્ આત્મનઃ
 કામઃ ક્રોધઃ તથા લોભઃ તસ્માત્ એતત્ ત્રયમ્ ત્યજેત્
 હે અર્જુન !—

કામઃ	= કામ	આત્મનઃ	= આત્માને
ક્રોધઃ	= ક્રોધ	નાશનમ્	= [અધોગતિમાં - લઈ જનારાં (છે),
તથા	= તથા	તસ્માત્	= તે માટે
લોભઃ	= લોભ	એતત્	= એ
ઇદમ્ ત્રિવિધમ્	= આ ત્રણ (પ્રકારનાં)	ત્રયમ્	= ત્રણે
નરકસ્ય	= નરકનાં	ત્યજેત્	= ત્યજવા બેઈ એ.
દ્વારમ્	= દ્વાર*		

એતૈર્વિમુક્તઃ કૌન્તેય તમોદ્વારસિલિર્નરઃ,
 આચરત્યાત્મનઃ શ્રેયસ્તતો યાતિ પરાં ગતિમ્. ૨૨
 એતૈઃ વિમુક્તઃ કૌન્તેય તમોદ્વારેઃ ત્રિભિઃ નરઃ
 આચરતિ આત્મનઃ શ્રેયઃ તતઃ યાતિ પરામ્ ગતિમ્

કેમ કે :—

કૌન્તેય	= હે અર્જુન !	શ્રેયઃ	= કલ્યાણ માટે
એતૈઃ	= આ	આચરતિ	= ચલન કરે છે
ત્રિભિઃ	= ત્રણે	તતઃ	= તેથી (તે)
તમોદ્વારેઃ	= નરકનાં દ્વારથી	પરામ્	= પરમ
વિમુક્તઃ	= છૂટેલો x	ગતિમ્	= ગતિને
નરઃ	= પુરુષ	યાતિ	= પામે છે.
આત્મનઃ	= પોતાના		

* સર્વ અનર્થોનું મૂળ અને નરકની પ્રાપ્તિમાં હેતુ હોવાથી અહીં કામ, ક્રોધ અને લોભને નરકનું દ્વાર કહેવા છે.

x અર્થાત્ કામ, ક્રોધ અને લોભ વગેરે વિકારોથી છૂટેલો.

† પોતાના ઉદ્ધાર સારુ ભગવત્-આજ્ઞા-અનુસાર વર્તવું તેનો જ અર્થ કલ્યાણનું આચરણ કરવું તેવો થાય છે.

યઃ શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય વર્તતે કામકારતઃ,
 ન સ સિદ્ધિમવાપ્નોતિ ન સુખં ન પરાં ગતિમ્. ૨૩
 યઃ શાસ્ત્રવિધિમ્ ઉત્સૃજ્ય વર્તતે કામકારતઃ
 ન સઃ સિદ્ધિમ્ અવાપ્નોતિ ન સુખમ્ ન પરામ્ ગતિમ્

યઃ	= જે (પુરુષ)	ન અવાપ્નોતિ	= પામતો નથી,
શાસ્ત્રવિધિમ્	= શાસ્ત્રવિધિને	સુખમ્	= સુખને
ઉત્સૃજ્ય	= છોડીને	ન	= (પામતો) નથી, (તથા)
કામકારતઃ	= ઇચ્છા મુજબ	પરામ્	= પરમ
વર્તતે	= વર્તન કરે છે	ગતિમ્	= ગતિને (પણ)
સઃ	= તે	ન	= (પામતો) નથી.
સિદ્ધિમ્	= સિદ્ધિને		

તસ્માદ્દશાસ્ત્રં પ્રમાણં તે કાર્યાકાર્યવ્યવસ્થિતૌ,
 જ્ઞાત્વા શાસ્ત્રવિધાનોક્તં કર્મ કર્તુમિહાર્હસિ. ૨૪
 તસ્માત્ શાસ્ત્રમ્ પ્રમાણમ્ તે કાર્યાકાર્યવ્યવસ્થિતૌ
 જ્ઞાત્વા શાસ્ત્રવિધાનોક્તમ્ કર્મ કર્તુમ્ ઇહ અર્હસિ

તસ્માત્	= તેથી	જ્ઞાત્વા	= જાણી (તું)
તે	= તારે માટે	શાસ્ત્રવિધા-	} શાસ્ત્રે નિર્માણ કરેલાં જ
ઇહ	= અહીં	નોક્તમ્	
કાર્યાકાર્ય-	} કર્તવ્ય અને અક- વ્યવસ્થિતૌ } તવ્યના નિર્ણયમાં	કર્મ	= કર્મ
વ્યવસ્થિતૌ		કર્તુમ્	= કરવા
શાસ્ત્રમ્	= શાસ્ત્ર (જ)	અર્હસિ	= યોગ્ય છે.
પ્રમાણમ્	= પ્રમાણ છે (એમ)		

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિધાયાં
 યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે દૈવામુરસપદ્ધિભાગ-
 યોગો નામ પોડશોઽધ્યાયઃ ૧૬

અધ્યાય ૧૭ મો

અર્જુન ઉવાચ

યે શાસ્ત્રવિધિમુત્સૂજ્ય યજન્તે શ્રદ્ધ્યાન્વિતાઃ,
તેષાં નિષ્ઠા તુ કા કૃષ્ણ સત્ત્વમાહો રજસ્તમા. ૧
યે શાસ્ત્રવિધિમ્ ઉત્સૂજ્ય યજન્તે શ્રદ્ધ્યા અન્વિતાઃ
તેષામ્ નિષ્ઠા તુ કા કૃષ્ણ સત્ત્વમ્ આહો રજઃ તમઃ

કૃષ્ણ	= હે કૃષ્ણ !	તેષામ્	= તેમની
યે	= જે (પુરુષો)	નિષ્ઠા	= (તે) નિષ્ઠા (શ્રદ્ધા)
શાસ્ત્રવિધિમ્	= શાસ્ત્રવિધિને	કા	= કેવી છે ?
ઉત્સૂજ્ય	= ઊાડીને	સત્ત્વમ્	= સાત્ત્વિકી (છે ?)
શ્રદ્ધ્યા અન્વિતાઃ	= શ્રદ્ધાપૂર્વક	આહો	= અથવા
યજન્તે	= યજન કરે છે;	રજઃ	= રાજસી
	= તે	તમઃ	= તામસી (છે ?)

શ્રી ભગવાનુવાચ

ત્રિવિધા ભવતિ શ્રદ્ધા દેહિનાં સા સ્વભાવજ,
સાત્ત્વિકી રાજસી ચૈવ તામસી એતિ તાં શૃણુ. ૨
ત્રિવિધા ભવતિ શ્રદ્ધા દેહિનામ્ સા સ્વભાવજ
સાત્ત્વિકી રાજસી ચ એવ તામસી ચ ઇતિ તામ્ શૃણુ
હે અર્જુન!—

દેહિનામ્	= મનુષ્યોની	શ્રદ્ધાત્	= શ્રદ્ધા,
સ્વભાવજ	= [સ્વભાવ મુજબ ઉત્પન્ન થયેલી]	સાત્ત્વિકી	= સાત્ત્વિકી
સા	= તે	ચ	= તથા
		રાજસી	= રાજસી
		ચ	= અને

÷ અર્જુન જન્મોમાં કરેલાં કર્મોના અંશિત સંસ્કારોથી ઉત્પન્ન થયેલી શ્રદ્ધા 'સ્વભાવની શ્રદ્ધા' કહેવાય છે.

તામસી	= તામસી	ભવતિ	= હોય છે
ધતિ	= એમ	તામ	{ તેને (હું) (મારી પાસેથી)
ત્રિવિધા	= ત્રણ પ્રકારની	શૂન્ય	= સાંસળ.
એવ	= જ		

સર્વાનુરૂપા સર્વસ્ય શ્રદ્ધા ભવતિ ભારત,
શ્રદ્ધામયોઽયં પુરુષો યો યચ્છ્રદ્ધઃ સ એવ સા. ૩

સર્વાનુરૂપા સર્વસ્ય શ્રદ્ધા ભવતિ ભારત
શ્રદ્ધામયઃ અયમ્ પુરુષઃ યઃ યચ્છ્રદ્ધઃ સઃ એવ સઃ

ભારત	= હે ભારત !	શ્રદ્ધામયઃ	= શ્રદ્ધાવાળો (છે);
સર્વસ્ય	= સર્વે (પ્રાણીઓ)ની	યઃ	= જે (પુરુષ)
શ્રદ્ધા	= શ્રદ્ધા	યચ્છ્રદ્ધઃ	= { જેવી શ્રદ્ધાવાળો (હોય છે) +
સર્વાનુરૂપા	= { તેના અંતઃકરણ મુજબ	સઃ	= તે (પોતે)
ભવતિ	= હોય છે,	એવ	= પણ
અયમ્	= આ	સઃ	= તેઓ (જ છે).
પુરુષઃ	= પુરુષ		

યજન્તે સાત્ત્વિકા દેવાન્યક્ષરક્ષાંસિ રાજસાઃ,
પ્રેતાન્ભૂતગણાંશ્ચાન્યે યજન્તે તામસા જનાઃ. ૪

યજન્તે સાત્ત્વિકાઃ દેવાન્ યક્ષરક્ષાંસિ રાજસાઃ
પ્રેતાન્ ભૂતગણાન્ ચ અન્યે યજન્તે તામસાઃ જનાઃ

તેઓમાં :—

સાત્ત્વિકાઃ	= સાત્ત્વિક (પુરુષો)	યજન્તે	= પૂજે છે,
દેવાન્	= દેવોને	રાજસાઃ	= રાજસ (પુરુષો)

+ અર્થાત્ પોતાની શ્રદ્ધા પ્રમાણે જ મનની પ્રવૃત્તિ હોય છે. જેની સત્ત્વશુદ્ધિ હોય છે, તે પ્રમાણે સરીર, મન, ઇન્દ્રિયો દેવાદિની પ્રવૃત્તિ શુદ્ધ અથવા અશુદ્ધ હોય છે.

યક્ષરક્ષાસિ = { યક્ષ તથા રાક્ષસોને, પ્રેતાન્ = પ્રેત
 (પૂજે છે) અને ચ = તથા
 અન્યે = બીજા
 તામસાઃ = તામસ ભૂતગણાન્ = ભૂતગણોને
 જનાઃ = મનુષ્યો યજન્તે = પૂજે છે.

અશાસ્ત્રવિહિતં ધોરં તપ્યન્તે ચે તપો જનાઃ,
 દમ્ભાહંકારસંયુક્તાઃ કામરાગખલાન્વિતાઃ. ૫
 કર્પયન્તઃ શરીરસ્થં ભૂતપ્રામભયેતસઃ
 માં ચૈવાન્તઃ શરીરસ્થં તાન્વિદ્ધ્યાસુરનિશ્ચયાન્. ૬
 અશાસ્ત્રવિહિતમ્ ધોરમ્ તપ્યન્તે ચે તપઃ જનાઃ
 દમ્ભાહંકારસંયુક્તાઃ કામરાગખલાન્વિતાઃ
 કર્પયન્તઃ શરીરસ્થમ્ ભૂતપ્રામમ્ અયેતસઃ મામ્
 ચ એવ અન્તઃ શરીરસ્થમ્ તાન્ વિદ્ધિ આસુરનિશ્ચયાન
 હે અર્જુન!—

કામરાગખ-	વામના, આસક્તિ	તાન્	= તે
લાન્વિતાઃ }	અને દુરાચરુવાળા	અયેતમઃ	= અજ્ઞાનીઓને
દમ્ભાહંકાર-	દંભ અને અહં-	શરીરસ્થમ્	= શરીરરૂપે રહેલા
સંયુક્તાઃ }	દારથી યુક્ત	ભૂતપ્રામમ્	= પંચભૂતોના સમૂહને
ચે	= જે (પુરુષો)	ચ	= તથા
અશાસ્ત્ર-	શાસ્ત્રવિધિથી	અન્તઃ	} કારણ-શરીરમાં
વિહિતમ્ }	રહિત	શરીરસ્થમ્ }	
ધોરમ્	= ધોર	મામ્	= મને
તપઃ	= તપને	એવ	= પણ
તપ્યન્તે	= તપે છે,	કર્પયન્તઃ*	= સુકવનારા

* શાસ્ત્રથી વિરહ હિપવાસ વગેરે ધોર આચરણે દ્વારા શરીરને સુકવવું અને ભગવાનના અંશસ્વરૂપ જીવાત્માને કલેશ દેવો એટલે ભૂત-સમુદાયને તથા અંતર્ધામી પરમાત્માને કૃષ કરવો તે છે,

આસુર- } = આસુરી
નિશ્ચયાન્ } નિષ્ઠાવાળા | વિહિ = બહુ.

આહારસ્તવપિ સર્વસ્ય ત્રિવિધો ભવતિ પ્રિયઃ,
યજ્ઞસ્તપસ્તથા દાનં તેષાં ભેદમિમં શૃણુ. ૭

આહારઃ તુ અપિ સર્વસ્ય ત્રિવિધઃ ભવતિ પ્રિયઃ
યજ્ઞઃ તપઃ તથા દાનમ્ તેષામ્ ભેદમ્ ઇમમ્ શૃણુ

તુ	= વળી	યજ્ઞઃ	= યજ્ઞ
સર્વસ્ય	= સર્વને	તપઃ	= તપ (અને)
આહારઃ	= ભોજન	દાનમ્	= { દાન પણ (ત્રણ પ્રકારનાં હોય છે)
અપિ	= પણ	તેષામ્	= તેમના
ત્રિવિધઃ	= ત્રણ પ્રકારનું	ઇમમ્	= આ
પ્રિયઃ	= પ્રિય	ભેદમ્	= ભેદને (પ્રકારને)
ભવતિ	= હોય છે;	શૃણુ	= સાંભળ.
તથા	= તે જ પ્રમાણે		

આયુઃસત્ત્વગ્નસારોગ્યસુખપ્રીતિવિવર્ધનાઃ,
રસ્યાઃ સ્નિગ્ધાઃ સ્થિરા હૃદ્યા આહારાઃ સાત્ત્વિકપ્રિયાઃ. ૮

આયુઃસત્ત્વગ્નસારોગ્યસુખપ્રીતિવિવર્ધનાઃ

રસ્યાઃ સ્નિગ્ધાઃ સ્થિરાઃ હૃદ્યાઃ આહારાઃ સાત્ત્વિકપ્રિયાઃ

આયુઃ	= આયુષ્ય		સ્થિરાઃ	= { શરીરને મજબૂત કરનારા (કે સ્થિર રહેનારા) × (તથા)
સત્ત્વ	= મનની દૃઢતા		હૃદ્યાઃ	= હૃદયને પ્રિય (એવા)
ગ્ન	= અગ્નિ, તંદુરસ્તી		આહારાઃ	= ભોજનના પદાર્થો
સુખપ્રીતિ-	} = સુખ અને પ્રીતિ		સાત્ત્વિકપ્રિયાઃ	= { સાત્ત્વિક મનુષ્ય- ને પ્રિય (હોય છે).
વિવર્ધનાઃ				
રસ્યાઃ	= મધુર રસવાળા			
સ્નિગ્ધાઃ	= સ્નિગ્ધ ચીકાણવાળા			

* જે ભોજનનો સાર શરીરમાં ધાંત્રા વખત સુધી રહે છે, તેને
'સ્થિર રહેનાર' કહે છે,

કટ્વમ્ભક્તવણાત્યુષ્ણતીક્ષ્ણરૂક્ષવિદાહિનઃ,
 આહારા રાજસસ્યેષ્ટા દુઃખશોકાભયપ્રદાઃ ૯
 કટ્વમ્ભક્તવણાત્યુષ્ણતીક્ષ્ણરૂક્ષવિદાહિનઃ
 આહારાઃ રાજસસ્ય ઇષ્ટાઃ દુઃખશોકાભયપ્રદાઃ

તથા :—

કટુ	= તીખા, કડવા	વિદાહિનઃ	= દાહ કરનારા
અમ્ભ	= ખાટા	આહારાઃ	= ભોજનના પદાર્થો
ભવણુ	= ખારા	રાજસસ્ય	= રાજસ પુરુષને
અત્યુષ્ણ	= અતિ ગરમ	ઈષ્ટાઃ	= પ્રિય હોય છે,
તીક્ષ્ણ	= તેજ	દુઃખશોકા-	= { તે દુઃખ, શોક અને
રૂક્ષ	= ધૂખા	ભયપ્રદાઃ	= { રોગને ઉત્પન્ન કરનારા (છે).

યાતયામં ગતરસં પૂતિ પર્યુપિતં ચ યત્,
 ઉચ્છિદ્ધમપિ આમેધ્યં ભોજનં તામસપ્રિયમ્, ૧૦
 યાતયામમ્ ગતરસમ્ પૂતિ પર્યુપિતમ્ ચ યત્
 ઉચ્છિદ્ધમ્ અપિ ચ અમેધ્યમ્ ભોજનમ્ તામસપ્રિયમ્ ,

અને:—

યત્	= જે	પર્યુપિતમ્	= વાસી,
ભોજનમ્	= ભોજન	ઉચ્છિદ્ધમ્	= એં કું
યાતયામમ્	= { એક પ્રહર વીતેલું કુંકું,	ચ અપિ	= તેમ જ
ગતરસમ્	= વિકૃત રસવાળું,	અમેધ્યમ્	= અપવિત્ર (છે, તે)
ચ	= અને	તામસપ્રિયમ્	= { તામસ મનુષ્યોને પ્રિય (હોય છે).
પૂતિ	= દુર્ગંધવાળું;		

અક્ષાકાક્ષલિર્યજ્ઞો વિધિદષ્ટો ય ઇજ્યતે,
 યદ્યંયમેવેતિ મનઃ સમાધાય સ સાત્ત્વિકઃ. ૧૧

અફલાકાફ્ફિલિ: યજ્ઞ: વિધિદષ્ટ: ય: ઇજ્યતે
યદન્યમ્ એવ ઇતિ મન: સમાધાય સ: સાત્તિવક:

હે અર્જુન !—

યદન્યમ્ } = યજ્ઞ કરવો
એવ } = બેઈએ જ

ઇતિ = એમ

મન: = મનમાં

સમાધાય = નિશ્ચય કરીને

અફલાકા-] = ફળને ન ઇચ્છનારા

ફ્ફિલિ:] = પુરુષો વડે

વિધિદષ્ટ: = { શાસ્ત્રવિધિમાં
ખતાન્યા પ્રમાણે

ય: = જે

યજ્ઞ: = યજ્ઞ

ઇજ્યતે = કરવામાં આવે છે,

સ: = તે (યજ્ઞ)

સાત્તિવક: = સાત્તિવક (છે).

અલિસન્ધાય તુ ફલં દમ્ભાર્થમપિ યૈવ યત્,

ઇજ્યતે ભરતશ્રેષ્ઠ તં યજ્ઞં વિદ્ધિ રાજસમ્. ૧૨

અલિસન્ધાય તુ ફલમ્ દમ્ભાર્થમ્ અપિ ચ એવ યત્

ઇજ્યતે ભરતશ્રેષ્ઠ તમ્ યજ્ઞમ્ વિદ્ધિ રાજસમ્

તુ = પરંતુ

ભરતશ્રેષ્ઠ = હે અર્જુન !

ફલમ્ = ફળને

અલિસન્ધાય = હિંસીને

અપિ ચ = તેમ જ

દમ્ભાર્થમ્ એવ = દંભને માટે જ

યત્ = જે

ઇજ્યતે = યજ્ઞ કરવામાં આવે છે

તમ્ યજ્ઞમ્ = તે યજ્ઞને (તુ)

રાજસમ્ વિદ્ધિ = રાજસ જાણુ.

વિધિહીનમસૃષ્ટાન્નં મન્ત્રહીનમદક્ષિણમ્,

શ્રદ્ધાવિરહિતં યજ્ઞં તામસં પરિચક્ષતે. ૧૩

વિધિહીનમ્ અસૃષ્ટાન્નમ્ મન્ત્રહીનમ્ અદક્ષિણમ્

શ્રદ્ધાવિરહિતમ્ યજ્ઞમ્ તામસમ્ પરિચક્ષતે

તથા :—

વિધિહીનમ્ = { શાસ્ત્રવિધિથી
રહિત,

અસૃષ્ટાન્નમ્ = ભોજન
મન્ત્રહીનમ્ = મન્ત્રહીન

અદક્ષિણમ્ = { દક્ષિણા વગરના (અને)	યસમ્ = યસને
અઙાવિરહિતમ્ = અઙા વગર કરેલા	તામસમ્ = તામસ (યસ)
	પરિચક્ષતે = કહે છે.

દેવદ્વિજગુરુપ્રાજ્ઞપૂજનં શૌચમાર્જવમ્,
બ્રહ્મચર્યમહિંસા ચ શારીરં તપ ઉચ્યતે. ૧૪

દેવદ્વિજગુરુપ્રાજ્ઞપૂજનમ્ શૌચમ્ આર્જવમ્
બ્રહ્મચર્યમ્ અહિંસા ચ શારીરમ્ તપઃ ઉચ્યતે

દેવ = દેવ	બ્રહ્મચર્યમ્ = બ્રહ્મચર્ય
દ્વિજ = બ્રાહ્મણ	ચ = અને
ગુરુ* = ગુરુ (અને)	અહિંસા = અહિંસા (એ)
પ્રાજ્ઞ = જ્ઞાનીઓનું	શારીરમ્ = શરીરનું
પૂજનમ્ = પૂજન (તથા)	તપઃ = તપ
શૌચમ્ = પવિત્રતા	ઉચ્યતે = કહેવાય છે.
આર્જવમ્ = સરળતા	

અનુદ્વેગકરં વાક્યં સત્યં પ્રિયહિતં ચ યત્,
સ્વાધ્યાયાભ્યસનં ચૈવ વાક્યમ્ તપ ઉચ્યતે. ૧૫

અનુદ્વેગકરમ્ વાક્યમ્ સત્યમ્ પ્રિયહિતમ્ ચ યત્
સ્વાધ્યાયાભ્યસનમ્ ચ એવ વાક્યમ્ તપઃ ઉચ્યતે

અનુદ્વેગકરમ્ = { કોઈને સંતાપ ન કરનારું	પ્રિયહિતમ્ = { પ્રિય અને હિતકર (એણું)
સત્યમ્ = સત્ય	ચત્ = એ
ચ = તથા	વાક્યમ્ = વચન+ (ભાષણ)

* અહીં 'ગુરુ' શબ્દ દ્વારા માતા, પિતા, આચાર્ય અને વૃદ્ધ તેમ જ
જે કોઈ પણ પ્રકારે વહું હોય તે સમજાવે સમજવાનું છે.

+ મન અને હૃદયો દ્વારા જેવો અનુભવ થયો કે કયો હોય, બસ
તેની જ-તેને અનુસરતી જ-વાત ઉચ્ચારતી તેનું નામ યથાર્થ વચન કે
ભાષણ છે.

ચ	= અને	અસત્કૃતમ્ = સત્કાર રહિત (તથા)
યત્	= જે	અવજ્ઞાતમ્ = તિરસ્કારપૂર્વક
દાનમ્	= દાન	દીયતે = આપવામાં આવે છે
અદેશકાલે	= { દેશકાળનો વિચાર કર્યા વગર	તત્ = તેને
અપાત્રેભ્યઃ	= કુપાત્રોને	તામસમ્ = તામસ
		ઉદાહૃતમ્ = કહેલું (છે).

ૐ તત્સદિતિ નિર્દેશો બ્રહ્મણસ્ત્રિવિધઃ સ્મૃતઃ,
બ્રાહ્મણાસ્તેન વેદાશ્ચ યજ્ઞાશ્ચ વિહિતાઃ પુરા. ૨૩
ૐ તત્ સત્ ઇતિ નિર્દેશઃ બ્રહ્મણઃ ત્રિવિધઃ સ્મૃતઃ
બ્રાહ્મણાઃ તેન વેદાઃ ચ યજ્ઞાઃ ચ વિહિતાઃ પુરા
હે અર્જુન !—

ૐ	= ૐ	પુરા	= { સદિના આરંભમાં (બ્રહ્માણ્યે)
તત્	= તે (પરબ્રહ્મ)	બ્રાહ્મણાઃ	= બ્રાહ્મણ (આદિ વર્ણો)
સત્	= સત્ (છે)	ચ	= અને
ઇતિ	= એ પ્રમાણે	વેદાઃ	= { જ્ઞાનના સાધનઃ (શ્રુત) વેદા.
બ્રહ્મણઃ	= પરમાત્માના નામોના	ચ	= તથા
ત્રિવિધઃ	= ત્રણ પ્રકારે	યજ્ઞાઃ	= યજ્ઞાદિ કર્મો
નિર્દેશઃ	= નિર્દેશ	વિહિતાઃ	= નિર્માણ કર્યાં છે.
સ્મૃતઃ	= કહેલા છે,		
તેન	= { તે (પરમાત્માના નામ) વડે		

તસ્માદોમિત્યુદાહૃત્ય યજ્ઞદાનતપઃક્રિયાઃ,
પ્રવર્તન્તે વિધાનોક્તાઃ સતતમ્ બ્રહ્મવાદિનામ્. ૨૪
તસ્માત્ ૐ ઇતિ ઉદાહૃત્ય યજ્ઞદાનતપઃક્રિયાઃ
પ્રવર્તન્તે વિધાનોક્તાઃ સતતમ્ બ્રહ્મવાદિનામ્

તસ્માત્	= તે માટે	ૐ	= ૐ
સતતમ્	= નિરંતર	ઇતિ	= એવે.

ઉદાહૃત્ય = ઉચ્ચાર કરીને
 વિધાનોક્તાઃ = { શાસ્ત્રવિધિ
 પ્રમાણે કરેલી
 પ્રશ્નવાદિનામ્ = વેદવેત્તાની

યજ્ઞદાન- } યજ્ઞ, દાન, તપ
 તપઃક્રિયાઃ } = આદિ ક્રિયાઓ
 પ્રવર્તન્તે = (સફળ) થાય છે.

તદ્વિત્યનભિસંધાય ફલં યજ્ઞતપઃક્રિયાઃ,
 દાનક્રિયાશ્ચવિવિધાઃ ક્રિયન્તે મોક્ષકાક્ષિક્ષણિઃ. ૨૫
 તત્ ઇતિ અનભિસંધાય ફલમ્ યજ્ઞતપઃક્રિયાઃ
 દાનક્રિયાઃ ચ વિવિધાઃ ક્રિયન્તે મોક્ષકાક્ષિક્ષણિઃ

મોક્ષકા- } મોક્ષની ઇચ્છા
 ક્ષિક્ષણિઃ } = રાજીનારા પુરુષોવડે
 ફલમ્ = ફળની ઇચ્છાને
 અનભિસંધાય = છોડીને
 વિવિધાઃ = નાના પ્રકારની

યજ્ઞતપઃ ક્રિયાઃ = { યજ્ઞ-તપઃપ્રપ
 ક્રિયાઓ
 ચ = તથા
 દાનક્રિયાઃ = દાનક્રિયાઓ
 તત્ ઇતિ = તે (પરબ્રહ્મ) માટે જ
 ક્રિયન્તે = કરાય છે.

સદ્ભાવે સાધુભાવે ચ સદ્વિત્યેતત્પ્રયુજ્યતે,
 પ્રશસ્તે કર્મણિ તથા સમ્પ્રજ્ઞઃ પાર્થ યુજ્યતે. ૨૬
 સદ્ભાવે સાધુભાવે ચ સત્ ઇતિ એતત્ પ્રયુજ્યતે
 પ્રશસ્તે કર્મણિ તથા સત્ શબ્દઃ પાર્થ યુજ્યતે

સત્ = સત્
 ઇતિ = એવું
 એતત્ = આ (પરબ્રહ્મનું નામ)
 સદ્ભાવે = સત્ અર્થમાં
 ચ = અને
 સાધુભાવે = ઉત્તમ અર્થમાં
 પ્રયુજ્યતે = વપરાય છે
 તથા = તથા

પાર્થ = હે પાર્થ!
 પ્રશસ્તે = ઉત્તમ
 કર્મણિ = કર્મમાં (પણ):
 સત્ = સત્
 શબ્દઃ = શબ્દનો
 યુજ્યતે = { પ્રયોગ કરવામાં
 આવે છે.

યજ્ઞે તપસિ દાને ચ સ્થિતિઃ સદ્વિતિ ચોચ્યતે,
 કર્મ ચૈવ તદર્થીયં સદ્વિત્યેવાભિધીયતે.

યજ્ઞે તપસિ દાને ચ સ્થિતિઃ સત્ ઇતિ ચ ઉચ્યતે
કર્મ ચ એવ તદર્થયમ્ સત્ ઇતિ એવ અભિધીયતે

ચ	= તથા	ચ એવ	= તેમ જ
યજ્ઞે	= યજ્ઞ	તદર્થયમ્	= { તે પરમાત્માને માટે કરેલું }
તપસિ	= તપ	કર્મ	= કર્મ
ચ	= અને	એવ	= પણ
દાને	= દાનરૂપકાર્યમાં (જે)	સત્	= સત્ (છે)
સ્થિતિઃ	= નિષ્ઠા (છે) (તેને)	ઇતિ	= એમ
મત્	= મત્	ઉચ્યતે	= કહેવામા આવે છે, અભિધીયતે = કહેવાય છે.

અશ્રદ્ધયા હૃતં દત્તં તપસ્તપ્તમ્ કૃતં ચ યત્,
અસદિત્યુચ્યતે પાર્થ ન ચ તત્પ્રેત્ય નો ઇહ. ૨૮
અશ્રદ્ધયા હૃતમ્ દત્તમ્ તપઃ તપ્તમ્ કૃતમ્ ચ યત્,
અસત્ ઇતિ ઉચ્યતે પાર્થ ન ચ તત્ પ્રેત્ય નો ઇહ

મત્:—

પાર્થ	= હે અર્જુન !	અસત્	= { (પરમાત્મભાવ રહિત હોવાથી) અસત્ }
અશ્રદ્ધયા	= અજ્ઞા વગર	ઇતિ	= એમ
હૃતમ્	= હોમેલું (દ્રવ્ય)	ઉચ્યતે	= કહેવાય છે
દત્તમ્	= દીધેલું (દાન)	તત્ ઇહ નો	= { તે આ લોકમાં લાભદાયક નથી }
તપ્તમ્	= તપેલું	ચ	= તથા
તપઃ	= તપ	પ્રેત્ય ન	= { મર્યા પછી પણ લાભદાયક નથી. }
ચ	= અને		
કૃતમ્	= કરેલું		
યત્	= જે (કર્મ), (તે બધું)		

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ પ્રજ્ઞવિદ્યાયાં
યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે શ્રદ્ધાત્રયવિભાગ-
યોગો નામ સમદશોઽધ્યાયઃ ૧૭

અધ્યાય ૧૮ સો

અર્જુન ઉવાચ

સંન્યાસસ્ય મહાબાહો તત્ત્વગિચ્છામિ વેદિતુમ્,
ત્યાગસ્ય ચ હૃષીકેશ પૃથક્ કેશિનિષૂદન. ૧

સંન્યાસસ્ય મહાબાહો તત્ત્વમ્ ઇચ્છામિ વેદિતુમ્
ત્યાગસ્ય ચ હૃષીકેશ પૃથક્ કેશિનિષૂદન

મહાબાહો = હે મહાબાહો !	ચ = અને
હૃષીકેશ = હે અંતર્યામી !	ત્યાગસ્ય = ત્યાગના
કેશિનિષૂદન = { કેશી હેત્યને મારનાર હે વાસુદેવ ! (હું)	તત્ત્વમ્ = તત્ત્વને પૃથક્ = જુદું જુદું વેદિતુમ્ = જાણવા ઇચ્છામિ = ઇચ્છું છું.
સંન્યાસસ્ય = સંન્યાસના	

શ્રી ભગવાનુવાચ

કામ્યાનાં કર્મણાં ન્યાસં સંન્યાસં કવયો વિદુઃ,
સર્વકર્મફલત્યાગં પ્રાહુસ્ત્યાગં વિચક્ષણાઃ. ૨

કામ્યાનામ્ કર્મણામ્ ન્યાસમ્ સંન્યાસમ્ કવયઃ વિદુઃ
સર્વકર્મફલત્યાગમ્ પ્રાહુઃ ત્યાગમ્ વિચક્ષણાઃ

હે અર્જુન !—

કવયઃ = પાંડિત ક્ષેત્રી	વિદુઃ = { જાણે છે (કહે છે)
કામ્યાનામ્ = કામ્ય (અકામ્ય)	{ (તથા કેટલાકે)
કર્મણામ્ = કર્મોના	વિચક્ષણાઃ = વિચારકુશળ પુરુષો
ન્યાસમ્ = ત્યાગને	સર્વકર્મ- } બધાં કર્મોના
સંન્યાસમ્ = સંન્યાસ	ફલત્યાગમ્ } ફળના ત્યાગને

† ઈશ્વરની ભક્તિ, દેવતાઓનું પૂજન, માતા-પિતા આદિ ગુરુ-જનોની સેવા, યજ્ઞ, દાન અને તથ તથા વર્ણાશ્રમ અનુસાર આચરિકા

ત્યાગમ્ = ત્યાગ | પ્રાહુઃ = કહે છે.

ત્યાજ્યં દોષવદ્દિત્યેકે કર્મ પ્રાહુર્મનીષિણુઃ,
યજ્ઞદાનતપઃકર્મ ન ત્યાજ્યમિતિ આપરે. ૩

ત્યાજ્યમ્ દોષવત્ ઇતિ એકે કર્મ પ્રાહુઃ મનીષિણુઃ
યજ્ઞદાનતપઃકર્મ ન ત્યાજ્યમ્ ઇતિ ચ અપરે

પણા —

એકે	= કેટલાક	ચ	= અને
મનીષિણુઃ	= વિદ્વાનો	અપરે	= બીજા કેટલાક
કર્મ	= કર્મ માત્ર	યજ્ઞદાન- તપઃકર્મ	= યજ્ઞ, દાન અને તપશ્ચ કર્મો
દોષવત્	= દોષવાળું (હાવાથી)	ન ત્યાજ્યમ્	= ત્યાજ્યવાયોગ્ય નથી
ત્યાજ્યમ્	= ત્યાજ્યવાયોગ્ય (છે),	ઇતિ	= એમ (કહે છે).
ઇતિ	= એમ		
પ્રાહુઃ	= કહે છે		

નિશ્ચયં શૃણુ મે તત્ર ત્યાગે ભરતસત્તમ,
ત્યાગો હિ પુરુષવ્યાધ્ર ત્રિવિધઃ સંપ્રીતિર્તિતઃ. ૪

નિશ્ચયમ્ શૃણુ મે તત્ર ત્યાગે ભરતસત્તમ
ત્યાગ હિ પુરુષવ્યાધ્ર ત્રિવિધઃ સંપ્રીતિર્તિતઃ

પરંતુ —

ભરતસત્તમ	= હે અર્જુન !	પુરુષવ્યાધ્ર	= હે પુરુષશ્રેષ્ઠ !
તત્ર ત્યાગે	= { તે ત્યાગના વિષયમાં (તું)	ત્યાગઃ	= ત્યાગ
મે	= મારો	હિ	= પણ
નિશ્ચયમ્	= નિશ્ચય	ત્રિવિધઃ	= { ત્રણ પ્રકારનો (સાર્વત્રિક, રાજસ અને તામસ)
શૃણુ	= સાંભળ	સંપ્રીતિર્તિતઃ	= કહેવો છે.

હાજી શ્રદ્ધાથી ત્યાગ તેમ જ શરીર સંબંધી ખાનપાન ઇત્યાદિ બેટલાં
કર્તવ્ય કર્મ છે, તે સર્વમાં આ લોક અને પરલોકની સંપૂર્ણ કામનાઓ-
નો ત્યાગ કરવો તેનું નામ સર્વ ક્રોધના ક્રાંતિ ત્યાગ છે.

યજ્ઞદાનતપઃકર્મં ન ત્યાજ્યં કાર્યમેવ તત્,
યજ્ઞો દાનં તપશ્ચૈવ પાવનાનિ મનીષિણામ્. ૫
યજ્ઞદાનતપઃકર્મં ન ત્યાજ્યમ્ કાર્યમ્ એવ તત્
યજ્ઞઃ દાનમ્ તપઃ ચ એવ પાવનાનિ મનીષિણામ્

યજ્ઞદાનતપઃકર્મં =	{ યજ્ઞ, દાન અને તપશ્ચ કર્મો	યજ્ઞ = યજ્ઞ	
ન ત્યાજ્યમ્ =	{ ત્યજવાયોગ્ય નથી; (પરંતુ)	દાનમ્ = દાન	
તત્ =	તે (કર્મો)	ચ = અને	
કાર્યમ્ } =	કરવાયોગ્ય જ છે;	તપઃ = તપ (એ પ્રણે)	
એવ } =	(કારણ કે)	મનીષિણામ્* = શુદ્ધિમાન પુરુષોને	
		પાવનાનિ =	{ પવિત્ર કરનારાં
		એવ =	{ જ (છે).

એતાન્યપિ તુ કર્મોણિ સદ્ગમ્ ત્યક્ત્વા ફલાનિ ચ,
કર્તવ્યાનીતિ મે પાર્થ નિશ્ચિતં મતમુત્તમમ્. ૬
એતાનિ અપિ તુ કર્મોણિ સદ્ગમ્ ત્યક્ત્વા ફલાનિ ચ
કર્તવ્યાનિ ઇતિ મે પાર્થ નિશ્ચિતમ્ મતમ્ ઉત્તમમ્

તુ =	પરંતુ	ત્યક્ત્વા =	ત્યજીને
પાર્થ =	હે પાર્થ !	કર્તવ્યાનિ =	(જરૂર) કરવાં જોઈએ
એતાનિ =	એ (યજ્ઞ, દાનાદિ)	ઇતિ =	એવો
કર્મોણિ =	કર્મો	મે =	મારે
અપિ =	પણ	નિશ્ચિતમ્ =	નિશ્ચિત
સદ્ગમ્ =	આસક્તિ	ઉત્તમમ્ =	ઉત્તમ
ચ =	તથા	મતમ્ =	મત (છે).
ફલાનિ =	ફળને		

નિયતસ્ય તુ સંન્યાસઃ કર્મણો નોપપદ્યતે,

મોહાત્તસ્ય પરિત્યાગસ્તામસઃ પરિશ્રીર્તિતઃ. ૭

* તે મનુષ્ય શુદ્ધિમાન છે, જે ફળ અને આશક્તિને ત્યાગીને કેવળ ભગવદ્-અર્થે કર્મ કરે છે.

નિયતસ્ય તુ સંન્યાસઃ કર્મણુઃ ન ઉપપદ્યતે
 મોહાત્ તસ્ય પરિત્યાગઃ તામસઃ પરિક્ષીર્તિતઃ

તુ	= પરંતુ (હું અર્જુન !)	મોહાત્	= મોહથી
નિયતસ્ય	= { નિયત (શાસ્ત્રે નિર્માણ કરેલાં)	તસ્ય	= તેનો (નિત્યકર્મનો)
કર્મણુઃ	= કર્મનો*	પરિત્યાગઃ	= ત્યાગ કરવો (એ)
સંન્યાસઃ	= ત્યાગ કરવો (તે)	તામસઃ	= તામસ (ત્યાગ)
ન ઉપપદ્યતે	= થોડા નથી, (જાને)	પરિક્ષીર્તિતઃ	= કહેલો છે.

દુઃખમિત્યેવ યત્કર્મ કાયકલેશભયાત્યજેત્,
 સ કૃત્વા રાજસં ત્યાગં નૈવ ત્યાગક્ષમં લભેત્. ૮
 દુઃખમ્ ઇતિ એવ યત્ કર્મ કાયકલેશભયાત્ ત્યજેત્
 સઃ કૃત્વા રાજસમ્ ત્યાગમ્ ન એવ ત્યાગક્ષમમ્ લભેત્

યત્	= જે (ક'ઈ)	સઃ	= તે (મનુષ્ય)
કર્મ	= કર્મ (છે,) (તે ખધાં)	રાજસમ્	= રાજસ
એવ	= જ	ત્યાગમ્	= ત્યાગ
દુઃખમ્	= દુઃખરૂપ (છે),	કૃત્વા	= કરીને
ઇતિ	= એમ (સમજીને)	એવ	= પણ
કાયકલેશ	= { શારીરિક કલેશના	ત્યાગક્ષમમ્	= ત્યાગના ક્ષમને
ભયાત્	= { ભયથી (કર્મનો)		
ત્યજેત્	= ત્યાગ કરી દે, (તો)	ન લભેત્	= પામતો નથી.

કાર્યમિત્યેવ યત્કર્મ નિયતં ક્રિયતેઽર્જુન,
 સદ્ગમં ત્યક્ત્વા ક્ષમં ચૈવ સ ત્યાગઃ સાત્ત્વિકો મતઃ. ૯
 કાર્યમ્ ઇતિ એવ યત્ કર્મ નિયતમ્ ક્રિયતે અર્જુન
 સદ્ગમમ્ ત્યક્ત્વા ક્ષમમ્ ચ એવ સઃ ત્યાગઃ સાત્ત્વિકઃ મતઃ

* 'નિયતકર્મ' નો અર્થ પ્રકૃતિ અથવા ગુણગુણાવરો અનુસરતાં કર્મ, અર્થાત્ શાસ્ત્રવિદિત કર્મ, અર્થાત્ સ્વધર્મપાલનરૂપ પોતાનાં કર્તવ્ય કોઈ એવો છે.

અર્જુન	= હે અર્જુન !	ફલમ્	= ફળને
નિયતમ્	= { શાસ્ત્રવિધિથી નિર્માણ થયેલું	ત્યકત્વા	= ત્યજીને
યત્ કર્મ	= જે કર્મ	ક્રિયતે	= કરાય છે
કાર્યમ્ એવ	= કરવાયોગ્ય જ (છ)	સઃ	= તે
ઘતિ	= એમ (માનીને)	ત્યાગઃ	= ત્યાગ
આશક્તમ્	= આસક્તિ	સાર્ત્તિકઃ	= આ રવક
ચ એવ	= તેમ જ	મતઃ	= માનેલો (છ).

ન દ્વેષ્યકુશલં કર્મ કુશલે નાનુપજ્જતે,
ત્યાગી સત્ત્વસમાવિષ્ઠો મેધાવી છિન્નસંશયઃ. ૧૦

ન દ્વેષ્ટિ અકુશલમ્ કર્મ કુશલે ન અનુપજ્જતે
ત્યાગી સત્ત્વસમાવિષ્ઠઃ મેધાવી છિન્નસંશયઃ

સત્ત્વસમા- વિષ્ઠઃ	= શુદ્ધ સત્ત્વ- શુભુથી યુક્ત,	કર્મ	= કર્મનો
છિન્નસંશયઃ	= સંશય રહિત,	ન દ્વેષ્ટિ	= દ્વેષ કરતો નથી (અને)
મેધાવી	= જ્ઞાનવાન	કુશલે	= સુખમય (કર્મનો)
ત્યાગી	= ત્યાગી (પુરુષ)	ન અનુપ- જ્જતે	= આસક્ત થતો નથી;
અકુશલમ્	= દુઃખમય		

ન હિ દેહભૃતા શક્યં ત્યકત્વં કર્માણ્યશોપતઃ,
યસ્તુ કર્મફલત્યાગી સ ત્યાગીત્યભિધીયતે. ૧૧
ન હિ દેહભૃતા શક્યમ્ ત્યકતુમ્ કર્માણિ અશોપતઃ
યઃ તુ કર્મફલત્યાગી સઃ ત્યાગી ઘતિ અભિધીયતે

હિ	= કારણ કે	ન શક્યય	= શક્ય નથી.
દેહભૃતા	= દેહધારી (પુરુષ) વડે	તુ	= માટે
અશોપતઃ	= સંઘર્ષા	યઃ	= જે (પુરુષ)
કર્માણિ	= કર્મો	કર્મફલ- ત્યાગી	= કર્મનાં ફળનો ત્યાગી (છ)
ત્યકતુમ્	= ત્યજવાં		

સઃ = તે (જ)

ત્યાગી = ત્યાગી (છે)

છતિ = એમ

અભિધીયતે = કહેવાય છે.

અનિષ્ટમિષ્ટં મિશ્રં ચ ત્રિવિધં કર્મણુઃ ફલમ્,
 ભવત્યત્યાગિનાં પ્રેત્ય ન તુ સંન્યાસિનાં ક્વચિત્. ૧૨
 અનિષ્ટમ્ ઇષ્ટમ્ મિશ્રમ્ ચ ત્રિવિધમ્ કર્મણુઃ ફલમ્
 ભવતિ અત્યાગિનામ્ પ્રેત્ય ન તુ સંન્યાસિનામ્ ક્વચિત્

કર્મણુઃ = (ત્રિવિધ) કર્મનું

ઈષ્ટમ્ = સાચું

અનિષ્ટમ્ = માઠું

ચ = અને

મિશ્રમ્ = મિશ્રિત (એમ)

ત્રિવિધમ્ = ત્રણ પ્રકારનું

ફલમ્ = ફળ

પ્રેત્ય = મૃત્યુ પછી

અત્યાગિનામ્ = સકામી (પુરુષો)ને

ભવતિ = મળે છે;

તુ = પરંતુ

સંન્યાસિ-	} = ત્યાગી+ (પુરુષો)ને
નામ્	

ક્વચિત્ = કોઈ કાળે પણ

ન = (મળતું) નથી.

પંચૈતાનિ મહાબાહો કારણાનિ નિબોધ મે,
 સાંખ્યે કૃતાન્તે પ્રોક્તાનિ સિદ્ધયે સર્વકર્મણામ્. ૧૩
 પંચ એતાનિ મહાબાહો કારણાનિ નિબોધ મે
 સાંખ્યે કૃતાન્તે પ્રોક્તાનિ સિદ્ધયે સર્વકર્મણામ્

મહાબાહો = ઠે મહાબાહો !

સર્વકર્મણામ્ = સંપૂર્ણ કર્મોની

સિદ્ધયે = સિદ્ધિમાં

કૃતાન્તે	= {	સર્વ કર્મોની
		સમાસિદ્ધય

સાંખ્યે	= {	જ્ઞાનમય વેદાંત
		શાસ્ત્રમાં

પ્રોક્તાનિ = કહેલા

એતાનિ = આ

પંચ = પાંચ

કારણાનિ = હેતુ

મે = મારી પાસેથી

નિબોધ = સારી રીતે સમજાવે.

+ સંપૂર્ણ કર્મવ્ય કર્મોમાં ફળ, આસક્તિ અને કર્મોપણના અભિ-
 માનનો જોણે ત્યાગ કર્યો છે તે ત્યાગી છે.

અધિષ્ઠાનં તથા કર્તા કરણં ચ પૃથગ્વિધમ્,
વિવિધાશ્ચ પૃથક્ચેષ્ટા દૈવં ચૈવાન પંચમમ્. ૧૪

અધિષ્ઠાનમ્ તથા કર્તા કરણમ્ ચ પૃથગ્વિધમ્
વિવિધાઃ ચ પૃથક્ ચેષ્ટાઃ દૈવમ્ ચ એવ અન પંચમમ્

અન	= આ વિષયમાં	ચ	= તથા
અધિષ્ઠાનમ્	= આધાર (શરીર)	વિવિધા.	= નાના પ્રકારની
તથા	= તથા	પૃથક્	= જુદી જુદી
કર્તા	= કર્તા (અહુકાર)	ચેષ્ટાઃ	= ક્રિયાઓ (પ્રાણી)
ચ	= અને	ચ એવ	= તેમ જ
પૃથગ્વિધમ્	= જુદાં જુદાં	પંચમમ્	= પાંચમું (કારણ)
કરણમ્	= [કરણ (મન, શુદ્ધિ અને ઇન્દ્રિયા)]*	દૈવમ્*	= [દૈવ (ઇન્દ્રિયાદિના દેવતા) છે.

શરીરવાહુમનોલિયૈત્કર્મ પ્રારભતે નરઃ,
ન્યાય્યં વા વિપરીતં વા પંચૈતે તસ્ય હેતવઃ. ૧૫

શરીરવાહુમનોલિઃ યત્ કર્મ પ્રારભતે નરઃ

ન્યાય્યમ વા વિપરીતમ્ વા પંચ એતે તસ્ય હેતવઃ

નરઃ	= મનુષ્ય	યત્ વા	= એ કંઈ
શરીરવાહુમનોલિઃ	= [શરીર, વાણી મનોલિઃ = તથા મનોલિઃ]	કર્મ	= કર્મ
ન્યાય્યમ્	= શાસ્ત્રાનુસાર (વર્ગરૂપ)	પ્રારભતે	= આરંભે છે
વા	= અથવા	તસ્ય	= તેના
વિપરીતમ્	= [વિપરીત (અધર્મરૂપ)]	એતે	= આ
		પંચ	= પાંચ
		હેતવઃ	= હેતુ (કારણ) છે.

* પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, મન તથા શુદ્ધિ

* પૂર્વે દરેલાં શુભ કે અશુભ કર્મોના સંસ્કારનું નામ 'દૈવ' છે.

તન્નૈવં સતિ કર્તારિમાત્માનં કેવલં તુ યઃ,
 પશ્યત્યકૃતબુદ્ધિત્વાન્ન સ પશ્યતિ દુર્ભતિઃ. ૧૬
 તન્ન એવમ્ સતિ કર્તારમ્ આત્માનમ્ કેવલમ્ તુ યઃ
 પશ્યતિ અકૃતબુદ્ધિત્વાત્ ન સઃ પશ્યતિ દુર્ભતિઃ

તન્ન	= તે કર્મની બાળતમાં	આત્માનમ્	= આત્માને
એવમ્	= એ પ્રમાણે	કર્તારમ્	= કર્તા
મતિ	= (પાંચ હેતુ) હોવા છતાં	પશ્યતિ	= જુઓ છે (જાણે છે),
તુ	= પણ	સઃ	= તે
યઃ	= જે પુરુષ		
અકૃતબુદ્ધિ- ત્વાત્	= { અશુદ્ધ બુદ્ધિ- ને લીધે	દુર્ભતિઃ	= { મહિન બુદ્ધિવાળો (તરવને)
કેવલમ્	= કેવળ (અશ્વ'ગ)	ન પશ્યતિ	= જાણતો નથી.

યસ્ય નાહંકૃતો ભાવો બુદ્ધિર્યસ્ય ન સિધ્યતે,
 હત્વાપિ સ ઇમાંલ્લોકાન્ન હન્તિ ન નિબધ્યતે. ૧૭
 યસ્ય ન આહંકૃતઃ ભાવઃ બુદ્ધિઃ યસ્ય ન સિધ્યતે
 હત્વા અપિ સઃ ઇમાન્ લોકાન્ ન હન્તિ ન નિબધ્યતે

યસ્ય	= જેના (અંતઃકરણમાં)	સઃ	= તે પુરુષ
નાહંકૃતઃ	= હું કર્તા છું (એવો)	ઇમાન્	= આ
ભાવઃ	= ભાવ	લોકાન્	= સઘળાં લોકાને
ન	= નથી (તથા)	હત્વા	= હણીને
યસ્ય	= જેની	અપિ	= પણ
બુદ્ધિઃ	= બુદ્ધિ (કર્મમાં)	ન હન્તિ	= હણતો નથી (તથા)
ન સિધ્યતે	= લેપાતી નથી	ન નિબધ્યતે	= પાપથી બંધાતો નથી.

+ જેમ અગ્નિ, વાયુ અને જળથી પ્રારબ્ધવશાત્ કેઈ પ્રાણીની દિંસા
 મતી જેવામાં આવે તો પણ તે ખરેખરી દિંસા નથી, તેની રીતે જ જે
 પુરુષના દેહમાં અભિમાન નથી અને સ્વાર્થ રહિત કેવળ સંસારના કિન

જ્ઞાનં જ્ઞેયં પરિજ્ઞાતા ત્રિવિધા કર્મનોદના,

કરણું કર્મ કર્તેતિ ત્રિવિધઃ કર્મસંગ્રહઃ.

૧૮

જ્ઞાનમ્ જ્ઞેયમ્ પરિજ્ઞાતા ત્રિવિધા કર્મનોદના

કરણુમ્ કર્મ કર્તા ઇતિ ત્રિવિધઃ કર્મસંગ્રહઃ

પરિજ્ઞાતા = જ્ઞાતા (બાણનારો)

કર્તા = કર્તા

જ્ઞાનમ્ = જ્ઞાન (અને)

કરણુમ્ = કરણુ (અને)

જ્ઞેયમ્ = જ્ઞેય (વસ્તુ)

કર્મ = ક્રિયા

ત્રિવિધા = એ ત્રણે

ઇતિ = એ

કર્મનોદના = { કર્મનાં પ્રેરક છે
(એ ત્રણેના સંયો-
ગથી કર્મમાં પ્રવૃત્તિ
થાય છે);

ત્રિવિધઃ = ત્રણે

કર્મસંગ્રહઃ = { કર્મનાં આગમ્ય છે
(એ ત્રણેના સંયો-
ગથી કર્મ થાય છે);

જ્ઞાનં કર્મ ચ કર્તા ચ ત્રિધૈવ ગુણમેદતઃ,

પ્રોચ્યતે ગુણસદ્ગુણાને યથાવસ્થુ તાન્યપિ. ૧૯

જ્ઞાનમ્ કર્મ ચ કર્તા ચ ત્રિધા એવ ગુણમેદતઃ

પ્રોચ્યતે ગુણસદ્ગુણાને યથાવત્ શુણુ તાનિ અપિ

ગુણસદ્ગુણાને = { (ગુણપ્રતિપાદક)
સમિયગ્રાસમાં

ચ = તથા

કર્મ = કર્મ

ગુણમેદતઃ = ગુણોના ભેદથી

ચ = અને

કર્તા = કર્તા

જ્ઞાનમ્ = જ્ઞાન

એવ = પણ

માટે જ ને સર્વ પ્રવૃત્તિ કરે છે એવા મનુષ્યની ઇન્દ્રિયો કે શરીર વડે કદાચ કોઈની દિંસા લોકદૃષ્ટિએ ચતી ભ્રમમાં આવે તો પણ વાસ્તવમાં તે દિંસા નથી; કેમ કે આસક્તિ, રત્નાર્થ અને અર્થકાર ન હોવાથી કોઈ પ્રાણીની દિંસા યત્ર ચકતી જ નથી. કર્તાપણુના અભિમાન વિના કરેલાં કર્મ વાસ્તવમાં અદર્મ છે. તેથી ને પુરુષ પાપથી બંધાતો નથી.

ત્રિધા = ત્રણ પ્રકારના

પ્રોચ્યતે = કહેવાય છે;

તાનિ = તેમને

અપિ = પણ

યથાવત્ = [પરાપર (શાસ્ત્રા-
નુસાર)

શયુ = સાંભળ,

સર્વભૂતેષુ येनैकं ભાવમવ્યયમીક્ષતે,

અવિલક્ષ્તાં વિલક્ષતેષુ તજ્ઞાનં વિદ્ધિ સાત્ત્વિકમ્. ૨૦

સર્વભૂતેષુ येन એકમ્ ભાવમ્ અવ્યયમ્ ઈક્ષતે

અવિલક્ષ્તામ્ વિલક્ષતેષુ તત્ જ્ઞાનમ્ વિદ્ધિ સાત્ત્વિકમ્

येन = જે જ્ઞાનથી (મનુષ્ય)

વિલક્ષતેષુ = જુદાં જુદાં

સર્વભૂતેષુ = સઘળાં પ્રાણીઓમાં

અવિલક્ષ્તામ્ = [વિભાગ રહિત
(અખંડ)

અવ્યયમ્ = અવિનાશી

એકમ્ = [એક (પરમાત્માના)

ભાવમ્ = [રચકપને

ઈક્ષતે = જુએ છે

તત્ જ્ઞાનમ્ = તે જ્ઞાનને

સાત્ત્વિકમ્ = સાત્ત્વિક

વિદ્ધિ = જાણ;

પૃથક્ત્વેન તુ યજ્ઞજ્ઞાનં નાનાભાવાન્પૃથગ્વિધાન્,

વેત્તિ સર્વેષુ ભૂતેષુ તજ્ઞાનં વિદ્ધિ રાજસમ્. ૨૧

પૃથક્ત્વેન તુ યત્ જ્ઞાનમ્ નાનાભાવાન્ પૃથગ્વિધાન્

વેત્તિ સર્વેષુ ભૂતેષુ તત્ જ્ઞાનમ્ વિદ્ધિ રાજસમ્

તુ = પરંતુ

યત્ જ્ઞાનમ્ = જે જ્ઞાન

સર્વેષુ = સઘળાં

ભૂતેષુ = પ્રાણીઓમાં

પૃથગ્વિધાન્ = [જુદા જુદા પ્રકાર-
રના

નાનાભાવાન્ = અનેક ભાવાને

પૃથક્ત્વેન = ભિન્ન ભાવે

વેત્તિ = જાણે છે,

તત્ જ્ઞાનમ્ = તે જ્ઞાનને

રાજસમ્ = રાજસ

વિદ્ધિ = જાણ.

યતુ કૃત્સ્નવદેકસ્મિન્કાર્યે સક્રતમૈતુકમ્,

આતત્પર્યવદ્દપં ચ તત્સામસમુદાહૃતમ્.

યત્ તુ કૃત્સ્તેનયત્ એકસ્મિન્ કાર્યે સકતમ્ અહૈતુકમ્
અતરવાર્થવત્ અલ્પમ્ ચ તત્ તામસમ્ ઉદાહૃતમ્

તુ	= વળી	ચ	= તથા
યત્	= જે સ્ત્રી	અહૈતુકમ્	= યુક્તિ રહિત
એકસ્મિન્ કાર્યે	= {પ્રત્યક્ષતના કાર્ય- રૂપ કોઈ એક શરીરમાં જ	અતરવા- ર્થવત્	= {તરવાર્થ રહિત (મિથ્યા અને)
કૃત્સ્તેનયત્	= {પરિપૂર્ણ (આત્મા) માનવાવાળું,	અલ્પમ્	= વુચ્છ છે
સકતમ્	= {આસક્તિ (આગ્રહ) વાળું છે +	તત્	= તે (સ્ત્રી)
		તામસમ્	= તામસ
		ઉદાહૃતમ્	= કહેવાય છે.

નિયતં સદ્ગુરહિતમરાગદ્વેષતઃ કૃતમ્,
અદ્વલપ્રેમ્ભુતા કર્મ યત્સાત્ત્વિકમુચ્યતે, ૨૩
નિયતમ્ સદ્ગુરહિતમ્ અરાગદ્વેષતઃ કૃતમ્
અદ્વલપ્રેમ્ભુતા કર્મ યત્ તત્ સાત્ત્વિકમ્ ઉચ્યતે

હે અર્જુન!—

અદ્વલ- પ્રેમ્ભુતા	= {કૃષ્ણને ન ઈચ્છનાર પુરુષ	નિયતમ્	= {શાસ્ત્રવિધિથી નિર્માણ થયેલું
અરાગ- દ્વેષતઃ	= {રાગદ્વેષ રહિત	યત્ કર્મ	= જે કર્મ
સદ્ગુ- રહિતમ્	= {અભિમાનથી રહિત,	તત્	= તે
કૃતમ્	= કરેલું	સાત્ત્વિકમ્	= સાત્ત્વિક
		ઉચ્યતે	= કહેવાય છે;

યત્તુ કાર્મણ્યુના કર્મ સાહકારિણ વા પુનઃ,
ક્રિયતે બહુલાયાસં તદ્રાજસમુદાહૃતમ્, ૨૪

+ જે વિપરીત માન વડે એક લક્ષ્મણુર નાણવાન ચરીતે આત્મા
માનીને તેમાં જ સર્વસ્વની માફક આસક્ત રહે છે.

યત્ તુ કામેષ્વના કર્મ સાહંકારેણ વા પુનઃ

ક્રિયતે બહુલાયાસમ્ તત્ રાજસમ્ ઉદાહતમ્

તુ	= પરંતુ	યત્ કર્મ	= જે કર્મ
કામેષ્વના	= કળને ચાહનાર	ક્રિયતે	= કરાય છે,
વા પુનઃ	= અથવા તે	તત્	= તે (કર્મ)
સાહંકારેણ	= અહંકાર પ્રકૃત પુરુષે	રાજસમ્	= રાજસ
બહુલાયા- સમ	= [અત્યંત પરિશ્રમ- વાળું]	ઉદાહતમ્	= કહેલું છે.

અનુબન્ધં ક્ષયં હિંસામનવેક્ષ્ય ચ પૌરુષમ્,
મોહાદારબ્યતે કર્મં યત્તામસમુચ્યતે. ૨૫

અનુબન્ધમ્ ક્ષયમ્ હિંસામ્ અનવેક્ષ્ય ચ પૌરુષમ્
મોહાત્ આરબ્યતે કર્મં યત્ તત્ તામસમ્ ઉચ્યતે .

તથા :—

અનુબન્ધમ્	= પરિણામ	યત્ કર્મ	= જે કર્મ
ક્ષયમ્	= હાનિ	આરબ્યતે	= આરંભાય છે,
હિંસામ્	= હિંસા	તત્	= તે
ચ	= અને	તામસમ્	= તામસ
પૌરુષમ્	= સામર્થ્યનો	ઉચ્યતે	= કહેવાય છે.
અનવેક્ષ્ય	= વિચાર કર્યા વગર		

મુક્તસહ્ગોઽનહંવાદી ધૃત્યુત્સાહસમન્વિતઃ,
સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યોર્નિર્વિકારઃ કર્તા સાત્ત્વિકઃ ઉચ્યતે. ૨૬

મુક્તસહ્ગઃ અનહંવાદી ધૃત્યુત્સાહસમન્વિતઃ

સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યોઃ નિર્વિકારઃ કર્તા સાત્ત્વિકઃ ઉચ્યતે

મુક્તસહ્ગઃ	= આસક્તિથી રહિત,	સિદ્ધ્ય-	= [કાર્યની સિદ્ધિ
અનહંવાદી	= અહંકાર વિનાનો,	સિદ્ધ્યોઃ	= [અસિદ્ધિમાં
ધૃત્યુત્સાહ-	= [ધૈર્ય અને ઉત્સા-	નિર્વિકારઃ	= વિકાર રહિત
સમન્વિતઃ	= [હવાળો (તથા)]	કર્તા	= કર્તા

સાત્ત્વિકઃ = સાત્ત્વિક , ઉચ્યતે = કહેવાય છે.

રાગી કર્મફલપ્રેપ્સુર્લુપ્ધો હિંસાત્મકોઽશુચિઃ,
હર્ષશોકાન્વિતઃ કર્તા રાજસઃ પરિશ્રીર્તિતઃ. ૨૭
રાગી કર્મફલપ્રેપ્સુઃ લુપ્ધઃ હિંસાત્મકઃ અશુચિઃ
હર્ષશોકાન્વિતઃ કર્તા રાજસઃ પરિશ્રીર્તિતઃ

પરંતુ :—

રાગી	= આસક્તિવાળો	અશુચિઃ	= અપવિત્ર (તથા)
કર્મફલપ્રેપ્સુઃ	= { કર્મફળની છેચ્છાવાળો	હર્ષશોકાન્વિતઃ	= હર્ષશોકવાળો
લુપ્ધઃ	= લોભી,	કર્તા	= કર્તા
હિંસાત્મકઃ	= હિંસા કરવાવાળો	રાજસઃ	= રાજસ
		પરિશ્રીર્તિતઃ	= કહેવાય છે.

અયુક્તઃ પ્રાકૃતઃ સ્તબ્ધઃ શઠો નૈષ્કૃતિકોઽસતઃ,
વિષાદી દીર્ઘસૂત્રી ચ કર્તા તામસ ઉચ્યતે. ૨૮
અયુક્તઃ પ્રાકૃતઃ સ્તબ્ધઃ શઠઃ નૈષ્કૃતિકઃ અસતઃ
વિષાદી દીર્ઘસૂત્રી ચ કર્તા તામસઃ ઉચ્યતે

અયુક્તઃ	= પ્રમાદી	અસતઃ	= આળસુ
પ્રાકૃતઃ	= સંસ્કાર રહિત	ચ	= તથા
સ્તબ્ધઃ	= નમ્રતા વગરનો	દીર્ઘસૂત્રી*	= લીલ કરનાર
શઠઃ	= ધૂત	કર્તા	= કર્તા
નૈષ્કૃતિકઃ	= કૃતક્રી,	તામસઃ	= તામસ
વિષાદી	= ખિન્ન રહેવાવાળો	ઉચ્યતે	= કહેવાય છે.

બુદ્ધેર્બેદ* ધૃતેશ્ચૈવ ગુણતસ્ત્રિવિધં શૃણુ.
પ્રોચ્યમાનમશેષેષુ પૃથક્ત્વેન ધનંજય. ૨૯

* થોડા સમયમાં યાપ એવાં સાધારણ કામેને પણ 'પછી કરીશું'
એવી આશામાં થળા સમય ચુધી પૂરાં નહિ કરનાર

બુદ્ધેઃ ભેદમ્ ધૃતેઃ ચ એવ ગુણુતઃ ત્રિવિધમ્ શૂણુ
પ્રોત્યમાનમ્ અશેષેણ પૃથક્ત્વેન ધનંજય

ધનંજય = હે અર્જુન !

બુદ્ધેઃ = બુદ્ધિના

ચ એવ = તેમ જ

ધૃતેઃ = ધૃતિના

ગુણુતઃ = ગુણુભેદને લીધે

પૃથક્ત્વેન = જુદા જુદા

પ્રોત્યમાનમ્ = કહેલા

ત્રિવિધમ્ = ત્રણ પ્રકારના

ભેદમ્ = ભેદને

અશેષેણ = સંપૂર્ણપણે

શૂણુ = સાંભળ.

પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ કાર્યાકાર્યે ભયાભયે,
ખન્ધં મોક્ષં ચ યા વેતિ બુદ્ધિઃ સા પાર્થ સાત્ત્વિકી. ૩૦

પ્રવૃત્તિમ્ ચ નિવૃત્તિમ્ ચ કાર્યાકાર્યે ભયાભયે

ખન્ધમ્ મોક્ષમ્ ચ યા વેતિ બુદ્ધિઃ સા પાર્થ સાત્ત્વિકી

પાર્થ = હે પાર્થ !

પ્રવૃત્તિમ્ = પ્રવૃત્તિને

ચ = તથા

નિવૃત્તિમ્ = નિવૃત્તિને

ચ = અને

કાર્યાકાર્યે = { કર્તવ્ય અને
અકર્તવ્યને

ભયાભયે = ભય તથા અભયને

ખન્ધમ્ = (તેમ જ) ખંધ

ચ = તથા

મોક્ષમ્ = મોક્ષને

યા બુદ્ધિઃ = જે બુદ્ધિ

વેતિ = તરવથી જાણે છે

સા = તે

સાત્ત્વિકી = સાત્ત્વિક છે.

યયા ધર્મમધર્મં ચ કાર્યં આકાર્યમેવ ચ,
અયથાવત્પ્રજનાતિ બુદ્ધિઃ સા પાર્થ રાજસી. ૩૧
યયા ધર્મમ્ અધર્મમ્ ચ કાર્યમ્ ચ આકાર્યમ્ એવ ચ
અયથાવત્ પ્રજનાતિ બુદ્ધિઃ સા પાર્થ રાજસી

પાર્થ = હે પાર્થ !

યયા = જે બુદ્ધિ વડે

ધર્મમ્ = ધર્મ

ચ = અને

અધર્મમ્ = અધર્મને

ચ = તથા

કાર્યમ્	= કર્તવ્ય	સા	= તે
ચ એવ	= તેમ જ		
અકાર્યમ્	= અકર્તવ્યને	બુદ્ધિ	= બુદ્ધિ
અયથાવત્	} = અયથાર્થ બાણે છે	રાજસી	= રાજસી છે.
પ્રજનાતિ			

અધર્મ ધર્મમિતિ યા મન્યતે તમસાવૃતા,
સર્વાર્થાન્વિપરીતાંશ્ચ; બુદ્ધિઃ સા પાર્થ તામસી. ૩૨
અધર્મમ્ ધર્મમ્ ઇતિ યા મન્યતે તમસા આવૃતા
સર્વાર્થાન્ વિપરીતાન્ ચ બુદ્ધિઃ સા પાર્થ તામસી

પાર્થ	= હે અર્જુન !	ચ	= તથા
તમસા	= તમેાગુણથી	સર્વાર્થાન્	= સઘળા વિષયોને
આવૃતા	= આવૃત થયેલી	વિપરીતાન્	= વિપરીત
યા	= જે બુદ્ધિ	મન્યતે	= માને છે
અધર્મમ્	= અધર્મને	સા	= તે
ધર્મમ્	= ધર્મ	બુદ્ધિઃ	= બુદ્ધિ
ઇતિ	= એ પ્રમાણે	તામસી	= તામસી છે.

ધૃત્યા યયા ધારયતે મનઃપ્રાણેન્દ્રિયક્રિયાઃ,
યોગેનાવ્યભિચારિણ્યા ધૃતિઃ સા પાર્થ સાત્ત્વિકી. ૩૩
ધૃત્યા યયા ધારયતે મનઃપ્રાણેન્દ્રિયક્રિયાઃ
યોગેન અવ્યભિચારિણ્યા ધૃતિઃ સા પાર્થ સાત્ત્વિકી

પાર્થ	= હે પાર્થ !	મનઃ પ્રાણેન્દ્રિય ક્રિયાઃ	= { મન, પ્રાણ તથા ઇન્દ્રિયોની ક્રિયાઓને
યોગેન	= સમાધિ દ્વારા (યોગી)	ધારયતે	= ધારણ કરે છે
યયા	= જે	સા	= તે
અવ્યભિચારિણ્યા	= અચળ	ધૃતિઃ	= ધૃતિ
ધૃત્યા	= ધારણા વડે	સાત્ત્વિકી	= સાત્ત્વિક (છે).

યયા તુ ધર્મકામાર્થાન્ધૃત્યા ધારયતેઽર્જુન,
પ્રસન્નેન ક્ષાકાક્ષી ધૃતિઃ સા પાર્થ રાજસી. ૩૪
યયા તુ ધર્મકામાર્થાન્ ધૃત્યા ધારયતે ઽર્જુન
પ્રસન્નેન ક્ષાકાક્ષી ધૃતિઃ સા પાર્થ રાજસી

તુ	= વળી	ધૃત્યા	= ધૃતિ વડે
પાર્થ	= હે પૃથાપુત્ર	ધર્મકામાર્થાન્	= { ધર્મ, અર્થ તથા કામને
ઽર્જુન	= ઽર્જુન !	ધારયતે	= ધારણ કરે છે
પ્રસન્નેન	= અતિ આમંત્રિ વડે	સા	= તે
ક્ષાકાક્ષી	= { કળની ઇચ્છા- વાળો પુરુષ	ધૃતિઃ	= ધૃતિ
યયા	= જે	રાજસી	= રાજસી છે.

યયા સ્વપ્નં ભયં શોકં વિપાદં મદમેવ ચ,
ન વિમુચ્યતિ દુર્મેધા ધૃતિઃ સા પાર્થ તામસી. ૩૫
યયા સ્વપ્નમ્ ભયમ્ શોકમ્ વિપાદમ્ મદમ્ એવ ચ
ન વિમુચ્યતિ દુર્મેધાઃ ધૃતિઃ સા પાર્થ તામસી

પાર્થ	= હે પાર્થ !	ચ એવ	= તેમ જ
દુર્મેધાઃ	= દુષ્ટ શુદ્ધિવાળો પુરુષ	મદમ્	= મદને
યયા	= જે (ધૃતિ વડે)	ન વિમુચ્યતિ	= છાડતો નથી,
સ્વપ્નમ્	= નિદ્રા,	સા	= તે
ભયમ્	= ભય,	ધૃતિ	= ધૃતિ
શોકમ્	= શોક,	તામસી	= તામસી છે.
વિપાદમ્	= ખેદ		

સુખં ત્વિદાનીં ત્રિવિધં શૃણુ મે ભરતર્પણ,
અભ્યાસાદ્રમતે યત્ન દુઃખાન્તં ચ નિગચ્છતિ. ૩૬
સુખમ તુ ઇદાનીમ્ ત્રિવિધમ્ શૃણુ મે ભરતર્પણ
અભ્યાસાન્ રમતે યત્ન દુઃખાન્તમ્ ચ નિગચ્છતિ

ભરતર્પણ	= હે ભરતશ્રેષ્ઠ !	યત	= { જે (સુખમાં) (સાધક પુરુષ)
ઇદાનીમ્	= હવે	અથાસાત્	= { (ભજન, ધ્યાન વગે- રેના) અથાસથી
ત્રિવિધમ્	= ત્રણ પ્રકારનાં	રમતે	= આનંદ પામે છે.
સુખમ્	= સુખ	ય	= અને
ત	= પણ	દુઃખાન્તમ્	= દુઃખોના અંતને
ગે	= મારી પાડેથી	નિગચ્છતિ	= પામે છે.
શશ્વ	= સાંભળ		

યતદથે વિપમિવ પરિણામેઽમૃતોપમમ્,
તત્સુખં સાત્ત્વિકં પ્રોક્તમાત્મબુદ્ધિપ્રસાદજમ્. ૩૭

યત્ તત્ અથે વિપમ્ ઇવ પરિણામે અમૃતોપમમ્
તત્ સુખમ્ સાત્ત્વિકમ્ પ્રોક્તમ્ આત્મબુદ્ધિપ્રસાદજમ્
તત્ = તે (ઉપર કહેલું સુખ) પરિણામે = પરિણામમાં
આત્મબુદ્ધિ- = { આત્મજ્ઞાનના
પ્રસાદજમ્ = { પ્રસાદથી ઉત્પન્ન
થાય છે. અમૃતોપમમ્ = અમૃત જેવું છે,
તત્ = તે
યત્ = જે સુખમ્ = સુખને
અથે = આરંભમાં સાત્ત્વિકમ્ = સાત્ત્વિક
વિપમ્ = { જેર જેવું (લાગે છે, x પ્રોક્તમ્ = કહેલું છે.
ઇવ = { પરંતુ)

વિપયેન્દ્રિયસંયોગાદતદથેઽમૃતોપમમ્,
પરિણામે વિપમિવ તત્સુખં રાજસં સ્મૃતમ્. ૩૮
વિપયેન્દ્રિયસંયોગાત્ યત્ તત્ અથે અમૃતોપમમ્
પરિણામે વિપમ્ ઇવ તત્ સુખમ્ રાજસમ્ સ્મૃતમ્

x જેવી રીતે રમતમાં આસક્ત થયેલાં બાળકોને વિદ્યાર્થ્યાસ પ્રથમ
મૂંઢનાના કારણે વિપ સમાન લાગે છે, તેવી રીતે વિપયોમાં આસક્ત થયેલા
પુરુષને ભગવદ્ભક્તન, ખ્યાન, સેવા વગેરે સાધનોનો અભ્યાસ મમ્ ન
બહુવાના કારણે પ્રથમ વિપતી જેવો ભારે છે.

પરંતુ :—

વિષયેન્દ્રિય- સંયોગાત્	= { વિષય અને ઇન્દ્રિ- યોના સંયોગથી	અમૃતોપમમ્ = { અમૃત જેવું (લાગે છે પરંતુ)
યત્	= જે	પરિણામે = પરિણામમાં
સુખમ્	= સુખ (થાય છે)	વિષમ્* ઇવ = જેર જેવું છે
તત્	= તે (જે કે)	તત્ = તે (સુખને)
અગ્રે	= આરંભમાં	રાજસમ્ = રાજસ
		સ્મૃતમ્ = કહેલું છે.

યદગ્રે આનુગન્ધે ચ સુખં મોહનમાત્મનઃ,
 નિદ્રાલસ્યપ્રમાદોત્થં તત્તામસમુદ્દાહતમ્. ૩૯
 યત્ અગ્રે ચ આનુગન્ધે ચ સુખમ્ મોહનમ્ આત્મનઃ
 નિદ્રાલસ્યપ્રમાદોત્થમ્ તત્ તામસમ્ ઉદાહતમ્
 વળી :—

નિદ્રાલસ્ય- પ્રમાદોત્થમ્	= { નિદ્રા, આળસ અને પ્રમાદથી ઉપજેલું	આનુગન્ધે = પરિણામમાં
યત્	= જે	ચ = પણ
સુખમ્	= સુખ	આત્મનઃ = શુદ્ધિને
અગ્રે	= મોઝકાળમાં	મોહનમ્ = ભાવાવનાજ છે.
ચ	= અને	તત્ = તે (સુખ)
		તામસમ્ = તામસ
		ઉદાહતમ્ = કહેલું છે.

ન તદસ્તિ પૃથિવ્યાં વા દિવિ દેવેષુ વા પુનઃ,
 સત્ત્વં પ્રકૃતિર્નૈર્મુક્તં યદેભિઃ સ્યાન્નિર્નિર્ગુણૈઃ. ૪૦
 ન તત્ અસ્તિ પૃથિવ્યામ્ વા દિવિ દેવેષુ વા પુનઃ સત્ત્વમ્
 પ્રકૃતિર્નૈઃ મુક્તમ્ યત્ એભિઃ સ્યાત્ નિર્નિર્ગુણૈઃ

* ગળ, વીર્ષ, શુદ્ધિ, ધન, ઉત્સાહ અને પરશોકના નાશ થતા
 હોવાથી વિષય અને ઇન્દ્રિયોના સંયોગથી થતા સુખને પરિણામમાં વિષ
 સમાન કહ્યું છે.

હે અશુન !—

પુનઃ	= પળી	તત્	= તેણું (કોઈ)
યત્	= જે	સત્ત્વમ્	= પ્રાણી
પ્રકૃતિભ્યઃ	= { પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન થયેલા	પૃથિવ્યામ્	= પૃથ્વીમાં
એભિઃ ત્રિભિઃ	= આ ત્રણ	વા	= અથવા
ગુણૈઃ	= ગુણોથી	દિવિ	= સ્વર્ગમાં
મુક્તમ્	= મુક્ત	વા	= કે
ચયાત્	= હોય	દેવેષુ	= દેવતાઓમાં
		ન અસ્તિ	= નથી.

બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવિશાં શૂદ્રાણાં ચ પરંતપ,
કર્માણિ પ્રવિભક્તાનિ સ્વભાવપ્રભવૈર્ગુણૈઃ. ૪૧

બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવિશામ્ શૂદ્રાણામ્ ચ પરંતપ
કર્માણિ પ્રવિભક્તાનિ સ્વભાવપ્રભવૈર્ ગુણૈઃ

પરંતપ	= હે પરંતપ !	સ્વભાવ-	= { સ્વભાવથી ઉત્પન્ન
બ્રાહ્મણક્ષત્રિ-	= { બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય,	પ્રભવઃ	= { થયેલા
યવિશામ્	= { વૈશ્યોના	ગુણૈઃ	= ગુણો વડે
ચ	= તથા		
શૂદ્રાણામ્	= શૂદ્રોનાં	પ્રવિભક્તાનિ	= { ભુક્તાં કરવામાં
કર્માણિ	= કર્મોને		= { આપ્યાં છે.

શમો દમસ્તપઃ શૌચં ક્ષાન્તિરાજં વમેવ ચ,
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યં બ્રહ્મકર્મ સ્વભાવજમ્. ૪૨

○ આપના કહેવા પ્રમાણે જો સર્વ ક્રિયાઓ, કર્તાઓ, ક્ષણો અને પ્રાણીઓનો સમૂહ ત્રિગુણાત્મક હોય, તો કોઈનો ગોક્ષ પથ ક્યાંથી ચાલે? એના ઉત્તરમાં પોતપોતાના ગુણસ્વભાવને અનુસરતાં નિષ્કામ કર્મો વડે પુણ્યપ્રાપ્તિ આપના કહેવાથી સ્પષ્ટ થાય છે. આપની ગીતાના સારોસરજી દર્શાવનાર ગુરુજીવ પ્રકરણ હવે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન આરંભે છે.

શમઃ દમઃ તપઃ શૌચમ્ દ્વાન્તિઃ આર્જવમ્ એવ ચ
જ્ઞાનમ્ વિજ્ઞાનમ્ આસ્તિક્યમ્ બ્રહ્મકર્મ સ્વભાવજમ્

શમઃ	= અંતઃકરણનો નિગ્રહ,	આસ્તિક્યમ્	= આસ્તિક બુદ્ધિ,
દમઃ	= ઇન્દ્રિયોનું દમન,	જ્ઞાનમ્	= શાસ્ત્રવિષયનું જ્ઞાન
શૌચમ્	= { બહાર તથા અંદરની પવિત્રતા,	ચ એવ	= તેમ જ
તપઃ	= તપ,	વિજ્ઞાનમ્	= { પરમાત્મતત્ત્વનો અનુભવ
દ્વાન્તિઃ	= દમ્બા,	બ્રહ્મકર્મસ્વ-	= { (એ) બ્રાહ્મણોનાં
આર્જવમ્	= સરળતા,	ભાવજમ્	= { સ્ત્રીભાવિક કર્મ છે.

શૌર્ય^૧ તેજઃ ધૃતિર્દક્ષ્યં યુદ્ધે આપ્યપલાયનમ્,
દાનમીશ્વરભાવશ્ચ ક્ષાત્રં કર્મ સ્વભાવજમ્. ૪૩
શૌર્યમ્ તેજઃ ધૃતિઃ દક્ષ્યમ્ યુદ્ધે ચ અપિ અપલાયનમ્
દાનમ્ ઈશ્વરભાવઃ ચ ક્ષાત્રમ્ કર્મ સ્વભાવજમ્

શૌર્યમ્	= શરવીરતા,	દાનમ્	= દાન
તેજઃ	= તેજ,	ચ	= અને
ધૃતિઃ	= ધૈર્ય,	ઈશ્વરભાવઃ*	= { સ્વામીભાવ (એ બધાં)
દક્ષ્યમ્	= ચતુરાઈ	ક્ષાત્રમ્	= ક્ષત્રિયોનાં
યુદ્ધે	= યુદ્ધમાં	સ્વભાવજમ્	= સ્વાભાવિક
અપિ	= પણ	કર્મ	= કર્મ છે.
અપલાયનમ્	= { પીઠ ખતાવી નાચતું નહિ તે, (તેમ જ)		

કૃપિગૌરક્ષવાણિજ્યં વૈશ્યકર્મ સ્વભાવજમ્;
પરિચર્યાત્મકં કર્મ શૂદ્રસ્યાપિ સ્વભાવજમ્. ૪૪

* આશ્રિતો ઇત્યાદિનું પ્રેમથી અને નિસ્વાર્થ બાવે રક્ષણ, પાલન અને દિન કરવાનો સ્વભાવ

• કૃપિગૌરક્ષવાણિજ્યમ્ વૈશ્યકર્મ સ્વભાવજમ્
પરિચર્યાત્મકમ્ કર્મ શુદ્રસ્ય અપિ સ્વભાવજમ્

કૃપિગૌરક્ષ- = { ખેતી પશુપાલન અપિ = પણુ
વાણિજ્યમ્ = { તથા વેપાર* (એ)
વૈશ્યકર્મ- = { વૈશ્યનાં સ્વાભાવિક શુદ્રસ્ય = શુદ્રનું
સ્વભાવજમ્ = { ક કર્મ છે (અને) સ્વભાવજમ્ = સ્વાભાવિક
પરિચર્યા- = { સર્વ વર્ણોની સેવા
ત્મકમ્ = { કરવી (એ) કર્મ = કર્મ છે.

સ્વે સ્વે કર્મણ્યભિરતઃ સંસિદ્ધિં લભતે નરઃ,

સ્વકર્મનિરતઃ સિદ્ધિં યથા વિન્દતિ તત્કૃણુ. ૪૫

સ્વે સ્વે કર્મણિ અભિરતઃ સંસિદ્ધિમ્ લભતે નરઃ

સ્વકર્મનિરતઃ સિદ્ધિમ્ યથા વિન્દતિ તત્ શાણુ

એ પ્રમાણે:—

સ્વે સ્વે = { પોતપોતાના સ્વકર્મ- = { પોતાના સ્વાભા-
= { (સ્વાભાવિક) નિરતઃ = { વિક કર્મમાં નિષ્ઠા-
કર્મણિ = કર્મમાં વાળો પુરુષ
અભિરતઃ = નિષ્ઠાવાળો યથા = જે પ્રકારે
નરઃ = મનુષ્ય સિદ્ધિમ્ = પરમ સિદ્ધિને
મંસિદ્ધિમ્ = પરમ સિદ્ધિને વિન્દતિ = પામે છે
લભતે = પામે છે. તત્ = તે
| શાણુ = સાલળ.

યતઃ પ્રવૃત્તિર્ભૂતાનાં યેન સર્વામિદં તતમ્,

સ્વકર્મણા તમભ્યર્થ્ય સિદ્ધિં વિન્દતિ માનવઃ. ૪૬

યતઃ પ્રવૃત્તિઃ ભૂતાનામ્ યેન સર્વમ્ ઇદમ્ તતમ્

સ્વકર્મણા તમ્ અભ્યર્થ્ય સિદ્ધિમ્ વિન્દતિ માનવઃ

* કૃપ-વિક્રયરૂપ સત્યતાપૂર્વક પવિત્ર વસ્તુઓનો વ્યાપાર

હે અર્જુન !—

યતઃ	= જે પરમાત્માથી	તત્	= તે પરમેશ્વરને
ભૂતાનામ્	= સર્વ ભૂતાની	સ્વકર્મણા	= [યોતાના સ્વાભા- વિક કર્મો વડે
પ્રવૃત્તિઃ	= ઉત્પત્તિ થઈ છે (અને)	અભ્યર્ચ્ય	= પૂજને
યેન	= જેનાથી	માનવઃ	= મનુષ્ય
ઈદમ્	= આ	સિદ્ધિમ્	= સિદ્ધિને
સર્વમ્	= સર્વ (જગત)	વિન્દતિ	= પામે છે.
તતમ્	= પરિપૂર્ણ છે		

શ્રેયાન્સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધર્માત્સ્વનુષ્ઠિતાત્,
સ્વભાવનિયતં કર્મ કુર્વન્નાપ્નોતિ ક્લિષ્ઠિપમ્. ૪૭

શ્રેયાન્ સ્વધર્મઃ વિગુણઃ પરધર્માત્ સ્વનુષ્ઠિતાત્
સ્વભાવનિયતમ્ કર્મ કુર્વન્ ન આપ્નોતિ ક્લિષ્ઠિપમ્

વિગુણઃ	= ગુણ રહિત (પણ)	સ્વભાવ-	= [સ્વભાવથી નિયત
સ્વધર્મે	= યોતાનો ધર્મ	નિયતમ્	= [કરેલા
સ્વનુષ્ઠિતાત્	= [સારી રીતે આચ- રણ કરેલા	કર્મ	= સ્વધર્મરૂપ કર્મને
પરધર્માત્	= બીજાના ધર્મથી	કુર્વન્	= કરતો (પુરુષ)
શ્રેયાન્	= શ્રેષ્ઠ છે; (કારણ કે)	ક્લિષ્ઠિપમ્	= પાપને
			= પામતો નથી.

સદૃજં કર્મ કૌન્તેય સદોપમપિ ન ત્યજેત્,
સર્વારમ્ભા હિ દોષેણ ધૂમેનાગ્નિરિવાવૃતાઃ. ૪૮

સદૃજમ્ કર્મ કૌન્તેય સદોપમ્ અપિ ન ત્યજેત્
સર્વારમ્ભાઃ હિ દોષેણ ધૂમેન અગ્નિઃ ઇવ આવૃતાઃ

એટલા માટે:—

કૌન્તેય	= હે કૌન્તેય !	અપિ	= છતાં પણ
સદોપમ્	= દોષવાળું (દોષ)	સદૃજમ્	= સ્વાભાવિક +

+ પ્રાપ્તિ અનુસાર સાઅવિધિથી નિયત કરેલું વર્ણાશ્રમ ધર્મ અને સામાન્ય ધર્મરૂપ જે સ્વાભાવિક કર્મ છે, તેને અહીં ‘સ્વધર્મ’, ‘સદૃજકર્મ’, ‘સ્વધર્મ’, ‘નિયતકર્મ’, ‘સ્વભાવનિયતકર્મ’ ઇત્યાદિ નામે ઓળખાવેલ છે.

કર્મ = કર્મ
 ન ત્યજેત્ = છોડવું નહિ
 હિ = કારણ કે
 ધૂમેન = ધુમાડાથી
 અગ્નિઃ = અગ્નિની

ઈવ = જેમ
 સર્વારમ્ભાઃ = { બધાં જ કર્મો
 (કાઈને કાઈ)
 દોષેભુ = દોષથી
 આવૃતાઃ = દંડાયેલા છે.

અસક્તબુદ્ધિઃ સર્વત્ર જિતાત્મા વિગતસ્પૃહઃ,
 નૈકર્મ્યસિદ્ધિં પરમાં સંન્યાસેનાધિગચ્છતિ. ૪૯

અસક્તબુદ્ધિઃ સર્વત્ર જિતાત્મા વિગતસ્પૃહઃ
 નૈકર્મ્યસિદ્ધિમ્ પરમામ્ સંન્યાસેન અધિગચ્છતિ

સર્વત્ર = સઘળા વિષયોમાં | વિગતસ્પૃહઃ = સ્પૃહા રહિત પુરુષ
 અસક્તબુદ્ધિઃ = { આસક્તિ રહિત | સંન્યાસેન = કર્મ ત્યાગ દ્વારા (પણ)
 બુદ્ધિવાળો | પરમામ્ = પરમ
 જિતાત્મા = { જીતેલા અન્તઃકરણ-
 વાળો (અને) | નૈકર્મ્યસિદ્ધિમ્ = મોક્ષસિદ્ધિને
 અધિગચ્છતિ = પામે છે.

સિદ્ધિં પ્રાપ્નો યથા બ્રહ્મ તથાપ્નોતિ નિબોધ મે,
 સમાસેનૈવ કૌન્તેય નિષ્ઠા જ્ઞાનસ્ય યા પરા. ૫૦

સિદ્ધિમ્ પ્રાપ્તઃ યથા બ્રહ્મ તથા આપ્નોતિ નિબોધ મે
 સમાસેન એવ કૌન્તેય નિષ્ઠા જ્ઞાનસ્ય યા પરા

એટલા માટે:—

કૌન્તેય = હે અર્જુન !
 સિદ્ધિમ્ = { (અન્તઃકરણની શુદ્ધિ-
 રૂપ) સિદ્ધિને
 પ્રાપ્તઃ = પ્રાપ્ત થયેલો પુરુષ
 યથા = જે રીતે
 બ્રહ્મ = બ્રહ્મને
 આપ્નોતિ = પામે છે.
 તથા = તે પ્રકારને

સમાસેન એવ = દંડામાં જ (હું)
 મે = મારી (પાસેથી)
 નિબોધ = જાણી લે,
 યા = જે (બ્રહ્મપ્રાપ્તિ)
 જ્ઞાનસ્ય = તત્ત્વજ્ઞાનની
 પરા = અંતિમ
 નિષ્ઠા = નિષ્ઠા છે.

તથા:—

અહંકારમ્ = અહંકારને	વિમુચ્ય = ત્યજીને
બલમ્ = બળ(દુરાગ્રહ)ને	નિર્મમઃ = મમતા રહિત (તથા)
દર્પમ્ = ગર્વને	શાન્તઃ = શાંત (પુરુષ)
કામમ્ ક્રોધમ્ = કામને ક્રોધને તથા	બ્રહ્મભૂયાય = બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર માટે
પરિગ્રહમ્ = પરિગ્રહને	કલ્પતે = યોગ્ય થાય છે.

બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ,
સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્ભક્તિમ્ લભતે પરામ્. ૫૪

બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ
સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્ભક્તિમ્ લભતે પરામ્

પછી તે:—

બ્રહ્મભૂતઃ = { પરબ્રહ્મમાં સ્થિત	સર્વેષુ = સઘળાં
થયેલો,	ભૂતેષુ = પ્રાણીઓમાં
પ્રસન્નાત્મા = { નિર્મળ અંતઃ-	સમઃ = સમાન ભાવવાળો
કરણવાળો	પરામ્ મદ્- = { મારી પરમ (પ્રેમ-
ન શોચતિ = { (કાંઈ વસ્તુ માટે)	ભક્તિમ્ = { લક્ષણ) ભક્તિને
{ શોક કરતો નથી	લભતે = પામે છે.
ન કાંક્ષતિ = { (કાંઈપદાર્થની) ઇચ્છા	
{ કરતો નથી (તથા)	

ભક્ત્યા મામભિજનાતિ યાવાન્યથ્વાસ્મિ તત્ત્વતઃ,
તતો માં તત્ત્વતો જ્ઞાત્વા વિશતે તદનન્તરમ્. ૫૫

ભક્ત્યા મામ્ અભિજનાતિ યાવાન્ યઃ ચ્ચ અસ્મિ તત્ત્વતઃ
તતઃ મામ્ તત્ત્વતઃ જ્ઞાત્વા વિશતે તદનન્તરમ્

તત્ત્વતઃ = તત્ત્વથી (વાસ્તવિક રીતે)	અસ્મિ = હું હું (તેવો)
યઃ = જે (સ્વરૂપવાળો)	મામ્ = મને
ચ્ચ = અને	ભક્ત્યા = (પરા)ભક્તિ વડે
યાવાન્ = જેવો (પ્રભાવશાળી)	અભિજનાતિ = સાગી રીતે જાણે છે

તતઃ = અને (એ ગીતે)

જાતવા = જાણીને

તત્ત્વતઃ = તત્ત્વથી

તદનન્તરમ્ = તરત જ

મામ્ = મને

વિશતે = { મારા સ્વરૂપમાં
મળી જાય છે.

સર્વકર્માણ્યપિ સદા કુર્વાણિ મદ્વ્યપાશ્રયઃ,

મત્પ્રસાદાદવાપ્નોતિ શાશ્વતં પદમવ્યયમ્. ૫૬

સર્વકર્માણિ અપિ સદા કુર્વાણઃ મદ્વ્યપાશ્રયઃ

મત્પ્રસાદાત્ અવાપ્નોતિ શાશ્વતમ્ પદમ્ અવ્યયમ્

અને:—

સદા = સદા

મત્પ્રસાદાત્ = મારી કૃપાથી

મદ્વ્યપાશ્રયઃ = મારે શરણે ની

શાશ્વતમ્ = સનાતન

સર્વકર્માણિ = સઘળાં કર્મોને

અવ્યયમ્ = અવિનાશી

કુર્વાણઃ = કરનારો

પદમ્ = પદમ પદને

અપિ = પણ

અવાપ્નોતિ = પામે છે.

એતસા સર્વકર્માણિ મયિ સંન્યસ્ય મત્પરઃ,

બુદ્ધિયોગમુપાશ્રિત્ય મચ્ચિત્તઃ સતતં ભવ. ૫૭

એતસા સર્વકર્માણિ મયિ સંન્યસ્ય મત્પરઃ

બુદ્ધિયોગમ્ ઉપાશ્રિત્ય મચ્ચિત્તઃ સતતમ્ ભવ

માટે હે અર્જુન!—

એતસા = શુદ્ધ મનથી

બુદ્ધિયોગમ્ = { સમબુદ્ધિરૂપ તિ
ઉકામ કર્મયોગનો

સર્વકર્માણિ = સઘળાં કર્મો

ઉપાશ્રિત્ય = આશ્રય કરીને

મયિ = મારે વિષે

સતતમ્ = નિરંતર

સંન્યસ્ય = અર્પણ કરીને

મચ્ચિત્તઃ = મારામાં ચિત્તવાસો

મત્પરઃ = મમ પરાયણ થઈ

ભવ = થા.

મચ્ચિત્તા સર્વકર્માણિ મત્પ્રસાદાત્તરિખ્યસિ,

અથ એતન્મહંકારાન્ન શ્રોષ્યસિ વિનયસ્યસિ. ૫૮

મચ્ચિત્તઃ સર્વદુર્ગાણિ મત્રસાદાત્ તરિખ્યસિ

અથ ચેત્ ત્વમ્ અહંકારાત્ ન શ્રોખ્યસિ વિનદ્ધ્યસિ

એ રીતે:—

મચ્ચિત્તઃ = { મારામાં એકાગ્ર
ચિત્ત થયેલો (તું)

મત્રસાદાત્ = મારી કૃપાથી

સર્વદુર્ગાણિ = સર્વ સંકટોને

તરિખ્યસિ = તરી જઈશ,

અથ ચેત્ = અગર જો

ત્વમ્ = તું

અહંકારાત્ = અહંકારથી

ન શ્રોખ્યસિ = { (મારા ઉપદેશને)
સાંભળીશ નહિ (તે!)

વિનદ્ધ્યસિ = { નાશ પામીશ
(પરમાર્થથી
બદ્ધ થઈશ).

પદહંકારમાશ્રિત્ય ન ચોત્સ્ય ઇતિ મન્યસે,

મિથ્યૈષ વ્યવસાયસ્તે પ્રકૃતિસ્ત્વાં નિયોદ્યતિ, પદ

યત્ અહંકારમ્ આશ્રિત્ય ન ચોત્સ્યે ઇતિ મન્યસે

મિથ્યા એષઃ વ્યવસાયઃ તે પ્રકૃતિઃ ત્વામ્ નિયોદ્યતિ

યત્ = જે

અહંકારમ્ = અહંકારને

આશ્રિત્ય = આશ્રય કરીને

ન ચોત્સ્યે = હું યુદ્ધ નહિ કરું

ઇતિ = એમ

મન્યસે = માને છે,

તે = તારે।

એષઃ = એ

વ્યવસાયઃ = નિશ્ચય

મિથ્યા = મિથ્યા છે; (કેમ કે)

પ્રકૃતિઃ = ક્ષત્રિય સ્વભાવ

ત્વામ્ = તને

નિયોદ્યતિ = { જળાત્કારે યુદ્ધમાં
જેડશે.

સ્વભાવજ્ઞેન કૌન્તેય નિષદ્ધઃ સ્વેન કર્મણા,

કર્તું નેચ્છસિ યન્મોહાત્ કરિખ્યસ્યવશોઽપિ તત્. ૬૦

સ્વભાવજ્ઞેન કૌન્તેય નિષદ્ધઃ સ્વેન કર્મણા કર્તુમ્

ન ઇચ્છસિ યત્ મોહાત્ કરિખ્યસિ અવશઃ અપિ તત્

હોન્તેય = હે અર્જુન !

રવેન = પોતાના

સ્વભાવજેન = સ્વાભાવિક

કર્મણા = કર્મથી

નિબજ્ઞઃ = બંધાયેલા (હું)

મોહાત્ = મોહથી

ચત્ = જે (કર્મ)ને

કર્તુમ્ = કરવા

ન ઇચ્છસિ = ઇચ્છતો નથી,

તત્ = તે

અવશઃ = પરવશ થઈને

અપિ = પણ

દરિધ્યસિ = દરીશ.

ઈશ્વરઃ સર્વભૂતાનાં હૃદૈશેઽર્જુન તિષ્ઠતિ,

બ્રામયન્સર્વભૂતાનિ યન્નારૂઢાનિ ભાયયા.

૬૧

ઈશ્વરઃ સર્વભૂતાનામ્ હૃદૈશે અર્જુન તિષ્ઠતિ

બ્રામયન્ સર્વભૂતાનિ યન્નારૂઢાનિ ભાયયા

કારણ કે:—

અર્જુન = હે અર્જુન !

ઈશ્વરઃ = ઈશ્વર

યન્નારૂઢાનિ = સંસારચક્રે ચડેલાં

સર્વભૂતાનામ્ = સઘળાં પ્રાણીઓના

સર્વભૂતાનિ = સૌ પ્રાણીઓને

હૃદૈશે = હૃદયમાં

ભાયયા = પોતાની માયા વડે

તિષ્ઠતિ = રહે છે.

બ્રામયન્ = ભ્રમાવતો

તમેવ શરણું ગચ્છ સર્વભાવેન ભારત,

તત્પ્રસાદાત્પરાં શાન્તિં સ્થાનં પ્રાપ્સ્યસિ શાશ્વતમ્.

૬૨

તમ્ એવ શરણુમ્ ગચ્છ સર્વભાવેન ભારત તત્પ્રસાદાત્

પરામ્ શાન્તિમ્ સ્થાનમ્ પ્રાપ્સ્યસિ શાશ્વતમ્

માટે:—

ભારત = હે ભારત !

શરણુમ્ = શરણે

સર્વભાવેન = સર્વભાવે

ગચ્છ = જા. (કર્મ કે)

તમ્ = તે (પરમેશ્વર)ને

તત્પ્રસાદાત્ = તેની કૃપાથી

એવ = જ

પરામ્ = પરમ

શાન્તિમ્ = શાંતિ (તથા)

સ્થાનમ્ = પરમ ધામને

શાશ્વતમ્ = સનાતન

પ્રાપ્સ્યસિ = પામીશ.

ઇતિ તે જ્ઞાનમાખ્યાતમ્ ગુણાદ્ગુણતરમ્,
વિમૃશ્યેતદશોપેણ યથેચ્છસિ તથા કુરુ.

ઇતિ તે જ્ઞાનમ્ આખ્યાતમ્ ગુણાત્ ગુણતરમ્ મયા

વિમૃશ્ય એતત્ અશોપેણ યથા ઇચ્છસિ તથા કુરુ

ઇતિ = એ પ્રકારે (આ)

એતત્ = એ (જ્ઞાન)ને

ગુણાત્ , = ગુણથી (પણ)

અશોપેણ = સંપૂર્ણપણે

ગુણતરમ્ , = અતિ ગુણ

વિમૃશ્ય = વિચારીને

જ્ઞાનમ્ = જ્ઞાન

યથા = જેમ

મયા = મેં

ઇચ્છસિ = થાડે

તે = તને

તથા = તેમ

આખ્યાતમ્ = કહ્યું,

કુરુ = કર.

સર્વગુણતમમ્ ભૂયઃ શૃણુ મે પરમમ્ વચઃ,

ઇષ્ટોઽસિ મે દદમિતિ તતો વક્ષ્યામિ તે હિતમ્. ૬૪

સર્વગુણતમમ્ ભૂયઃ શૃણુ મે પરમમ્ વચઃ

ઇષ્ટઃ અસિ મે દદમ્ ઇતિ તતઃ વક્ષ્યામિ તે હિતમ્

ભૂયઃ = ફરીથી (પણ)

ઇતિ = કારણ કે (તું)

સર્વગુણ- = { સઘળાં ગુણોમાં*

મે = મને

તમમ્ = { પણ અત્યંત ગુણ

દદમ્ = અત્યંત

મે = મારા

ઇષ્ટઃ અસિ = પ્રિય છે

પરમમ્ = શ્રેષ્ઠ

તતઃ = તેથી

વચઃ = વચનને (તું)

તે = તને

ભૂયઃ = ફરીથી (પણ)

હિતમ્ = હિતકારક વચન

શૃણુ = સાંભળ;

વક્ષ્યામિ = કહું છું.

* પણ આ અતિ ગંભીર ગીતાસાધનો સંપૂર્ણ વિચાર અર્જુન નહિ કરી શકનાથી હવે ભગવાન પોતે જ દયા કરીને નીચેના ત્રણ શ્લોકમાં સમગ્ર ગીતાનો સાર કહે છે.

મન્મના ભવ મદ્ભક્તો મધ્યાજ્ઞ માં નમસ્કરુ,
 મામેવૈધ્યસિ સત્યં તે પ્રતિજ્ઞને પ્રિયોઽસિ મે. ૬૫
 મન્મના ભવ મદ્ભક્તો મધ્યાજ્ઞ મામ્ નમસ્કરુ
 મામ્ એવ એધ્યસિ સત્યમ્ તે પ્રતિજ્ઞને પ્રિયઃ અસિ મે
 હે અર્જુન ! તું—

મન્મનાઃ	= [મારામાં એકાગ્ર મનવાળો,	એધ્યસિ	= પામીશ,
મધ્યાજ્ઞ	= મારું પૂજન કરનારો,	તે	= તને (આ)
મદ્ભક્તઃ	= મારો ભક્ત	સત્યમ્	= સત્ય
ભવ	= થા,	પ્રતિજ્ઞને	= {પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું; (કારણ કે તું)}
મામ્	= મને (જ)	મે	= મને
નમસ્કરુ	= {નમસ્કાર કર. (એમ કરવાથી તું)}	પ્રિયઃ	= અત્યંત પ્રિય
મામ્ એવ	= મને જ	અસિ	= છે.

સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણું વ્રજ.

આહં ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચઃ ૬૬

સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામ્ એકમ્ શરણુમ્ વ્રજ

આહમ્ ત્વા સર્વપાપેભ્યઃ મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચઃ

એટલા માટે:—

સર્વધર્માન્	= {સઘળા ધર્મોને(વર્ણ- ના, આત્મના તથા ગ્રામાન્ય ધર્મોને),	વ્રજ	= જા (થા),
પરિત્યજ્ય	= છોડીને	આહમ્	= હું
મામ્	= મને	ત્વા	= તને
એકમ્	= એકલાને જ	સર્વપાપેભ્યઃ	= સર્વ પાપોમાંથી
શરણુમ્	= શરણુ	મોક્ષયિષ્યામિ	= મુક્ત કરીશ,
		મા શુચઃ	= ચિંતા ન કર.

ઈદં તે નાતપસ્કાય નાભક્તાય કદાચન,
 ન આશુશ્રૂપવે વાચ્યં ન ચ માં ચોડ્યસૂયતિ. ૧૭
 ઈદમ્ તે ન અતપસ્કાય ન અભક્તાય કદાચન
 ન ચ આશુશ્રૂપવે વાચ્યમ્ ન ચ મામ્ યઃ અભ્યસૂયતિ

તે	= તારે	આશુશ્રૂપવે ન = { સાંભળવા ન ઈચ્છ- નારને તથા સેવા ન કરનારને કહેવું નહિ
ઈદમ્	= આ (જ્ઞાનને)	
કદાચન	= કદિ પણ	
અતપસ્કાય	= તપરહિતને	
ન વાચ્યમ્	= કહેવું નહિ,	ચ = અને
અભક્તાય	= ભક્તિરહિતને	યઃ = જે
ન ચ	= તથા	મામ્ = મારી
		અભ્યસૂયતિ = { નિંદા કરે છે (તેને પણ)
		ન = (કહેવું) નહિ.

ય ઈમં પરમં શુદ્ધં મહાસકતેષ્વભિધાસ્યતિ,
 ભક્તિં મયિ પરાં કૃત્વા મામેવૈભ્યત્યસંશયઃ. ૧૮
 યઃ ઈમમ્ પરમમ્ શુદ્ધમ્ મહાસકતેષુ અભિધાસ્યતિ
 ભક્તિમ્ મયિ પરામ્ કૃત્વા મામ્ એવ એભ્યતિ અસંશયઃ

યઃ	= જે પુરુષ	મહાસકતેષુ = મારા ભક્તોમાં
ઈમમ્	= આ	અભિધાસ્યતિ = કહેશે (તે)†
પરમમ્	= પરમ	મયિ = મારામાં
શુદ્ધમ્	= { રહસ્યશુદ્ધ (ગીતા- શાસ્ત્રને)	પરામ્ = પરમ
		ભક્તિમ્ = (પ્રેમ) ભક્તિ

† વેદશાસ્ત્ર, પરમેશ્વર, મહાત્મા અને શુદ્ધનો ઉપર શ્રદ્ધા, પ્રેમ અને પૂજ્યભાવના અભાવવાળો મનુષ્ય 'અભક્ત' છે.
 † નિષ્કામભાવથી પ્રેમપૂર્વક મારા ભક્તોને શીખવશે તથા અર્થોની વાખ્યા દ્વારા તેને પ્રચાર કરશે.

અચ્યુત = હે અચ્યુત !

ત્વત્પ્રસાદાત્ = આપની કૃપાથી

મોહઃ = (હવે મારો) મોહ

નષ્ટઃ = નાશ પામ્યો (અને)

મયા = મેં

સ્મૃતિઃ = સ્મૃતિ

લખ્વા = { પ્રાપ્ત કરી છે
(માટે હું)

ગતસંદેહઃ = સંશય રહિત થઈને

સ્થિતઃ } = (આપની આજ્ઞામાં)
અસ્મિ } સ્થિર થયો છું,

તવ = (અને) આપની

વચનમ્ = આજ્ઞાનું

કરિષ્યે = પાલન કરીશ.

સંખ્ય ઉવાચ

ઇત્યહં વાસુદેવસ્ય પાર્થસ્ય ચ મહાત્મનઃ,

સંવાદમિમમશ્રોપમદ્ભુતં રોમહર્ષણમ્. ૭૪

ઇતિ અહમ્ વાસુદેવસ્ય પાર્થસ્ય ચ મહાત્મનઃ

સંવાદમ્ ઇમમ્ અશ્રોપમ્ અદ્ભુતમ્ રોમહર્ષણમ્

હે કૃતરાષ્ટ્ર!—

ઇતિ = એ પ્રમાણેના

અહમ્ = મેં

મહાત્મનઃ = મહાત્મા

વાસુદેવસ્ય = શ્રીકૃષ્ણનો

ચ = તથા

પાર્થસ્ય = અર્જુનનો

ઇમમ્ = આ

અદ્ભુતમ્ = અલૌકિક (અને)

રોમહર્ષણમ્ = રોમાંચ થાય તેવું

સંવાદમ્ = સંવાદ

અશ્રોપમ્ = સાંભળ્યો.

વ્યાસપ્રસાદાચ્છૃતવાનેતદ્ગુહ્યમહં પરમ્,

યોગં યોગેશ્વરાત્કૃષ્ણાત્સાક્ષાત્કથયતઃ સ્વયમ્. ૭૫

વ્યાસપ્રસાદાત્ શ્રુતવાન એતત્ ગુહ્યમ્ અહમ્ પરમ્

યોગમ્ યોગેશ્વરાત્ કૃષ્ણાત્ સાક્ષાત્ કથયતઃ સ્વયમ્

વ્યાસપ્ર- } શ્રી વ્યાસ ભગ-
સાદાત્ } વાનની કૃપાથી

હમ્ = મેં

પરમ્ = આ

પરમ્ = પરમ

ગુહ્યમ્ = ગુહ્ય

યોગમ્ = યોગને,

સ્વયમ્ = સ્વયં

કથયતઃ = કહેતા

યોગેશ્વરાત્ = યોગેશ્વર

કૃષ્ણાત્ = શ્રીકૃષ્ણથી

આક્ષાત્ = સાક્ષાત

શ્રુતવાન્ = સાંભળ્યો છે.

રાજન્સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય સંવાદમિમમદ્ભુતમ્,
કેશવાર્જુનયોઃ પુણ્યં દૃષ્યામિ ચ મહુર્મુહુઃ. ૭૬

રાજન્ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય સંવાદમ્ ઇમમ્ અદ્ભુતમ્
કેશવાર્જુનયોઃ પુણ્યમ્ દૃષ્યામિ ચ મહુર્મુહુઃ

રાજન્ = હે રાજન્ ! (હું)

અદ્ભુતમ્ = અદ્ભુત

કેશવાર્જુનયોઃ = { શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન
અને અર્જુનના

સંવાદમ્ = સંવાદને

ઇમમ્ = આ

સંસ્મૃત્ય, સંસ્મૃત્ય = { સંસારી
સંસારીને

પુણ્યમ્ = કલ્યાણકારક

મહુર્મુહુઃ = વારંવાર

ચ = અને

દૃષ્યામિ = હર્ષ પામું છું.

તચ્ચ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય રૂપમત્યદ્ભુતં હરેઃ,
વિસ્મયો મે મહાન્ રાજન્દૃષ્યામિ ચ પુનઃ પુનઃ. ૭૭
તત્ ચ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય રૂપમ્ અતિ અદ્ભુતમ્ હરેઃ
વિસ્મયઃ મે મહાન્ રાજન્ દૃષ્યામિ ચ પુનઃ પુનઃ

ચ = વળી

સંસ્મૃત્ય, સંસ્મૃત્ય = { સંસારી
સંસારીને

રાજન્ = હે રાજન્ !

મે = મને

હરેઃ = શ્રીહરિના

મહાન્ = ઘણું

તત્ = તે

વિસ્મયઃ = આશ્ચર્ય (થાય છે)

અતિ = અતિ

ચ = અને (હું)

અદ્ભુતમ્ = અદ્ભુત

પુનઃપુનઃ = વારંવાર

રૂપમ્ = વિશ્વરૂપને

દૃષ્યામિ = હર્ષ પામું છું.

યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યત્ર પાર્થો ધનુર્ધરઃ,
તત્ર શ્રીવિજયો ભૂતિર્ધ્રુવા નીતિર્ભતિર્ભમ. ૭૮

શ્રીમદ્ ભાગવત-એ અંધમાં બાધાંતર, નવી ૧૧મી આવૃત્તિ	૧૨૪૦	૮-૦	૧-૧
,, ,, -ભાગ ૨ એ (૮ મી આવૃત્તિ) છટક મજશે	૬૬૭	૩-૦	૦-૧
ભાગવતી (દેવી) ભાગવત-સરળ ભાષાંતર, મોટા અક્ષરોમાં	૬૨૮	૬-૦	૦-૧

સંત-વાણી

પરિચિત પદ્યસંગ્રહ-(છપાય છે. સત્વર પ્રસિદ્ધ થશે.) ...

વિવેકાનંદસાગર-વિવેકાનંદના સમગ્ર ઉપદેશોના સારરૂપ ...	૨૬૪	૨-૦	૦-૧
રામકૃષ્ણકથામૃત-ઉપદેશો, બોધક વાતચીતના પ્રસંગો ઇત્યાદિ	૮૦૦	૫-૦	૦-૧
અખાની વાણી-અપરા સંકેતોના અર્થ તથા મુધારાવધારા સાથે	૫૦૪	૩-૦	૦-૧
દીવાને સાગર-જીવનસાધક્યનો હલ્લાસ આપતો મજલ સંગ્રહ	૪૮૦	૪-૮	૦-૧
તુકામ્હણે-પદ્ય હરેલા અમંગો, મરાઠીમાં	૧૨૦	૦-૫	૦-૦
મીતમદાસની વાણી-ધોળ, છપ્પા, કક્ષા, મદિના ઇ. નો સંગ્રહ	૫૬૦	૨-૮	૦-૦
ભજનસાગર-જુદા જુદા ભક્તોનાં ૬૩૧ હતમ ભજનોનો સંગ્રહ	૬૮૮	૨-૮	૦-૧
ગુકારામગાથા-એ અંધમાં, ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય પ્રેરક			

૪૧૪૧ મરાઠી અમંગોનું સરળ ભાષાંતર ૧૮૪૦ ૬-૦ ૦-૦

હાસબોધ-ભક્તિનિષ્પણ, જન્મદુઃખનિષ્પણ, નવપ્રકારની ભક્તિ,
બ્રહ્મનિષ્પણ, પિંડ અને બ્રહ્માંડ, સારાસાર વિચાર
ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના સમગ્ર રામદાસના ઉપદેશો ૬૪૮ ૨-૮ ૦-૦

સ્વામી રામતીર્થના સદુપદેશો-આત્મકૃપા, બ્રહ્મચર્ય, રાષ્ટ્રીય-
ધર્મ, આત્મસાક્ષાત્કારનો વિધિ, પ્રારબ્ધ નદિ પણ પુરુષાર્થ,
ચક્રવર્તીરસ્ય, આનંદ, જીવતો કેણુ છે ? ઇ. બાળતો સમભવતાં
બ્યાખ્યાનો ઇત્યાદિ-(અંચ ૧૬૩ રૂપે) આવૃત્તિ ૫મી ૫૬૪ ૨-૮ ૦-૦
સદુપદેશો ઇત્યાદિ (અંચ ૩૮૮ રૂપે) ... ૫૨૦ ૨-૮ ૦-૦

સ્વામી વિવેકાનંદના ઉપદેશો-ધર્મ એટલે શું ? ભક્તિનું ખરું
સ્વરૂપ, વેદાંતનું કાર્ય, ભરતખંડનું ભવિષ્ય, આપણું દત્તંબ્ય,
પુનર્જન્મ, ભક્તિયોગ, મુક્તિપૂર્ણ, પ્રજુપૈરિત વાતો, પત્રો ઇ.
સદુપદેશો-આવૃત્તિ ૨ છ (ભાગ ૪-૫ રૂપે) ... ૬૦૦ ૨-૪ ૦-૦
ભક્તિધોળ-આવૃત્તિ ૨ છ (ભાગ ૮મા રૂપે) ... ૩૮૪ ૧-૮ ૦-૦
પાતંજલયોગ અને જ્ઞાનયોગ-(ભાગ ૧૦-૧૧ મા રૂપે) ૫૬૦ ૨-૦ ૦-૦

યોગ અને વેદાંત

વિવેકચૂડામણિ-શ્રીમત્ શંકરાચાર્ય વિરચિત : મૂળ સંહિત				
સરળ ભાષાંતર	૧૬૦	૦-૧૨	૦-૨	
લઘુ યોગવાસિષ્ઠ-જુદ્ધ યોગવાસિષ્ઠના સારરૂપ ઉપયોગી ગ્રંથ	૫૫૪	૨-૮	૦-૬	
યોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ-વૈરાગ્ય, પ્રમુદ્ધ, ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, } ઉપરામ ને નિર્વાણ-આ છ પ્રકરણો-આર દળદાર ગ્રંથો	૧૬૦૮	૧૨-૦	૨-૦	
વિચારસાગર-વેદાંતના દોઢન-સાર-રૂપ વર્ણનાનંદ પુસ્તક...	૪૩૨	૨-૮	૦-૫	
શુદ્ધ-સુક્તિવિવેક-સુક્તિ માટે માગંદશન આપતો પ્રાચીન ગ્રંથ	૨૨૦	૧-૪	૦-૨	
પાતંજલ યોગસૂત્ર-ભગવાન પાતંજલિનાં યોગસૂત્રો, અર્થ તથા સ્વામી વિવેકાનંદના વિવેચન સાથે ...	૧૬૨	૧-૦	૦-૩	
દ્વાનયોગ-આત્મા, વ્યાવહારિક વેદાંત, દૈવાણુનો પંથ, યાજ્ઞ- વલ્લભ અને જૈનથી ઉપર વિવેકાનંદે આપેલાં વ્યાખ્યાનો	૨૩૬	૦-૧૨	૦-૨	
રાજયોગ-સાધન, પ્રાણ, પ્રાણનું આધ્યાત્મિક રૂપ, પ્રાણનો સંયમ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, સમાધિ ઇત્યાદિ (સ્વામી વિવેકાનંદજીએ કરેલી ટીકા સાથે) ...	૧૩૬	૦-૧૨	૦-૨	

સીઉપયોગી સાહિત્ય

શ્ચીઓના વિવિધ પ્રશ્નો-શ્ચીઓની કેળવણી, લક્ષ, વારસાદક્ષ,				
ગામડાંની શ્ચીઓનો પ્રશ્ન, કાર્યક્ષેત્ર, શારીરિક સંપત્તિ,				
જુદ્ધદ્વોગ તથા શ્ચીઓની દરજ્જા ઇત્યાદિ અનેક વિષયો	૨૬૪	૧-૮	૦-૪	
દૈવાણુમયી-શ્ચીઉપયોગી વાર્તાપુસ્તક (બીજી આવૃત્તિ)	૨૨૪	૧-૦	૦-૩	
ભારતની દેવીઓ-ગ્રંથ ૧ લો-પ્રાચીન યુગની ૧૧૩ સતીઓનાં ચરિત્રો ૭૩૨		૩-૦	૦-૬	
" " ગ્રંથ ૨ નો-મધ્યયુગનાં ઐતિહાસિક ૨૪૯ ચરિત્રો ૭૩૨		૧-૦	૦-૭	
" " ગ્રંથ ૩ નો-મધ્યયુગ ને અર્વાચીન ૧૬૬ ચરિત્રો ૮૦૪		૩-૦	૦-૭	
દ્વંકી વાર્તાઓ-ગ્રંથ ૧ લો-સામાજિક નિર્દોષ દ્વંકી ૬૬ વાર્તાઓ ૫૮૮		૨-૮	૦-૬	
" " ગ્રંથ ૨ નો-કુટુંબ માટે ઉપયોગી ૫૭ વાર્તાઓ ૫૭૬		૨-૮	૦-૬	
" " ગ્રંથ ૫ નો-સીપુકથો માટે ઉપયોગી ૫૬ વાર્તાઓ ૪૦૮		૨-૮	૦-૪	
" " ગ્રંથ ૬ કો-સર્વ માટે ઉપકારક ૮૬ વાર્તાઓ ૭૨૦		૨-૮	૦-૬	
દયાણુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી-સીઉપયોગી દ્વંકી ચાર વાર્તા : બાલિકાઓ માટે ખાસ	૧૬૦	૦-૮	૦-૨	

શ્રીમદ્ ભાગવત-એ ગ્રંથમાં ભાષાંતર, નવી ૧૧મી આવૃત્તિ	૧૨૪૦	૮-૦	૧-૬
,, ,, -ભાગ ૨ જે (૮ મી આવૃત્તિ) છટક મજરો	૧૧૭	૩-૦	૦-૧
ભગવતી (દેવી) ભાગવત-સરળ ભાષાંતર, મોટા અક્ષરોમાં	૬૨૮	૧-૦	૦-૧

સંત-વાણી

પરિચિત પદરાંચક-(છપાય છે. સત્વર પ્રસિદ્ધ થશે.) ...

વિવેકાનંદસાર-વિવેકાનંદના સમગ્ર ઉપદેશોના સારરૂપ ...	૨૬૪	૨-૦	૦-૪
રામકૃષ્ણકથામૃત-ઉપદેશો, બોધક વાતચીતના પ્રસંગો ઇત્યાદિ	૮૦૦	૫-૦	૦-૭
અખાની વાણી-અધરા સખ્દોના અર્થ તથા સુધારાવધારા સાથે	૫૦૪	૩-૦	૦-૬
હીવાને રાગર-છવનસાક્ષ્યનો ઉલ્લાસ આપતો ગદ્ય સંગ્રહ	૪૮૦	૪-૮	૦-૫
તુકારામજી-પસંદ કરેલા અભંગો, મરાઠીમાં	૧૨૦	૦-૫	૦-૨
મીતમહાસની વાણી-ધોળ, છપ્પા, ઠક્કા, મદિના ઇ. નો સંગ્રહ	૫૬૦	૨-૮	૦-૪
ભાજનસાગર-જુદા જુદા ભક્તોનાં ૬૩૧ ઉત્તમ ભજનોનો સંગ્રહ	૧૮૮	૨-૮	૦-૬
તુકારામગાથા-એ ગ્રંથમાં, ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય પ્રેરક			
૪૧૪૧ મરાઠી અભંગોનું સરળ ભાષાંતર	૧૮૪૦	૬-૦	૦-૧

હાસબોધ-ભક્તિનિરૂપણ, જન્મમુક્તિનિરૂપણ, નવપ્રકારની ભક્તિ,

જ્ઞાનનિરૂપણ, પિંડ અને જઘાંડ, સારાસાર વિચાર

ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના સમર્થ રાગદાસના ઉપદેશો ૧૪૮ ૨-૮ ૦-૧

સ્વામી રામતીર્થના સદુપદેશો-આત્મકૃપા, જ્ઞાનચર્ચ, રાષ્ટ્રીય-

ધર્મ, આત્મસાક્ષાત્કારનો વિધિ, પ્રારબ્ધ નહિ પણ પુરુષાર્થ,

યજ્ઞરંદર્ય, આનંદ, છવતો કોણુ છે ઇ. જાળતો સગળવર્તા

બ્યાખ્યાનો ઇત્યાદિ-(ગ્રંથ ૧ લા ૩૫) આવૃત્તિ ૫ મી ૫૬૪ ૨-૮ ૦-

સદુપદેશો ઇત્યાદિ (ગ્રંથ ૩૦ ૩૫) ... ૫૨૦ ૨-૮ ૦-

સ્વામી વિવેકાનંદના ઉપદેશો-ધર્મ એટલે શું ? ભક્તિનું ખરું

સ્વરૂપ, વેદાતનું કાય, ભરતખંડનું અવિષ્ય, આપણું ક્તંબ્ય,

પુનર્જન્મ, ભક્તિયોગ, મૂર્તિપૂજા, પ્રભુપ્રેરિત વાતો, પત્રો ઇ.

સદુપદેશો-આવૃત્તિ ૨ છ (ભાગ ૪-૫ ૩૫) ... ૧૦૦ ૨-૪ ૦-

ભક્તિયોગ-આવૃત્તિ ૨ છ (ભાગ ૮મા ૩૫)... ૩૮૪ ૧-૮ ૦-

પાતાંજલયોગ અને જ્ઞાનયોગ-(ભાગ ૧૦-૧૧ મા ૩૫) ૫૬૦ ૨-૦ ૦-

આખ્યાનમાળા-અથ ૨ જો-૨૫૩૨૫ અનંતપ્રસાદકૃત કુવં- ભાઈનું મામેરું, નામદેવ, તુકારામ ને વિઠાળા, ભીખ- પિતામહ ઇત્યાદિ ૨૪ આખ્યાનો ૭૨૦ ૩-૦ ૦-૬
કપદેસાસારસંગ્રહ-અધિવર તિરુવલ્લુવરના વેદતુલ્ય કપદેસો ૩૮૪ ૧-૮ ૦-૪
સુબોધરત્નાકર-ધર્મનીતિપ્રેરક ૧૦૫ દ્વંદ્વા દેશતો ... ૩૦૦ ૧-૮ ૦-૪
આયુધર્મનીતિ અને આજ્ઞાકથનીતિસાર-સરળ અર્થ સાથે ચૂંટેલા ધર્મનીતિના શ્લોકો ૨૦૮ ૦-૮ ૦-૨
મહાભારતનું સાંતિપર્વ-રાજધર્મ, આપદધર્મ અને મોક્ષધર્મ, સાર વર્ણુ તથા આશ્રમના સામાન્ય ધર્મો-વિશેષ, મુખ્ય તથા ગૌણ ધર્મો ઇત્યાદિ ૮૫૬ ૭-૮ ૦-૧૪

ચેતના અને પ્રેરણા

બળવાન બનો !-કર્મનો શ્રેષ્ઠતમ કપદેસો. ગુજરાતી ભાષાંતર શ્રી સાતવલ્લેકરજીની દીક્ષ સાથે ૧૧૨ ૦-૮ ૦-૨
અંતરની વ્યથા-લે. 'સોપાન' :: પ-આત્મકથાઓ ... ૧૬૨ ૧-૪ ૦-૩
સુબોધકથાસાગર-બોધદાયક ૫૦૫ દેશતોનો સંગ્રહ ... ૪૬૪ ૨-૦ ૦-૫
આજળ ધરો-ચેતનાપ્રેરક ગ્રંથ ('પુસિંગ હુ ધી ક્રન્ડ'નું ભાષાંતર : આવૃત્તિ ૩૯) ૪૬૮ ૨-૮ ૦-૫
સુખી જીવનનાં સાધન-આર્નલ્ડ જીવન માટે કલ્યાણપ્રેરક ૩૧૨ ૧-૮ ૦-૪
આદર્શ દર્શનમાળા-ભાગ ૧ લે. -બોધક ૪૨૪ દ્વંદ્વા દેશતો ૪૩૨ ૨-૦ ૦-૪
" " -ભાગ ૨ જો-બોધક ૩૬૫ દ્વંદ્વા દેશતો ૪૬૬ ૨-૦ ૦-૫
કલ્યાણમાનું-અમજીવીઓના દુઃખ તથા ધનિકોની નિર્દયતા દર્શાવતી નવલકથા (અષ્ટન સિંહલેરકૃત) ... ૧૯૬ ૩-૦ ૦-૬
કૌમર્ય-અર્ધ-(ભા. ૨) દવાઓ તથા ઉપયોગી માહિતી, ૧૪૮ લેખો ૫૪૪ ૨-૮ ૦-૫
" " -(ભા. ૬) " " " " ૧૬૫ લેખો ૭૩૬ ૨-૮ ૦-૬
સુબોધપુષ્પવાટિકા-રોજસાદીકૃત આ પુસ્તકમાં રાજનીતિ, ત્યાગીની રહેણીકરણી, ગૌનનો મહિમા, શિક્ષણનું ફળ ઇત્યે. ૧૩૬ ૦-૫ ૦-૨

આરોગ્ય અને વૈદક

ખોરાકના ગુણુદોષ-લેખક: ડૉ. રસિકલાલ જે. ખરીખ: આયુર્વેદ પદ્ધતિથી આપણા રોગના ખોરાક માટે માર્ગદર્શન આપતું પુસ્તક સુધારાવધારા સાથે નવી આવૃત્તિ	૯૬	૦-૧૦	૦-૨
ઔષધિ કલ્પલતા-જડ ને હડીલા રોગો ઉપર શુદ્ધીશુદ્ધી સાદી ૪૩ ઔષધિઓના સેવન વિષે સમન્વિતી આપતું પુસ્તક	૧૧૨	૦-૧૨	૦-૨
આયુર્વિષય અથવા હિંદુસ્તાનનો વૈદ્યરાજ-સુધારેલી દસમી આવૃત્તિ. અનેક વનસ્પતિઓનાં ગુણુદોષ ને ઉપયોગ; તેમ જ રોગો-તેનાં લક્ષણ ને કારણ તથા ઉપચારોનો મહાન અંધ	૮૩૨	૧-૦	૦-૧
આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન-લે. ગાંધીજી :: સરીરરચના, હવા, પાણી, ખોરાક, કસરત, કપડાં, પાણીના તથા માટીના ઉપચાર, અભાવેલા સ્ત્રી-પુરુષનું કર્તવ્ય વગેરે બાબતો	૧૨૮	૦-૮	૦-૨
વૈદક સંબંધી વિચારો-ભાગ ૧ લો : ઉપયોગી ૧૬૩ લેખો	૧૮૪	૨-૦	૦-૭
” ” -ભાગ ૨ લો : ઉપયોગી ૧૨૮ લેખો	૪૩૨	૧-૧૨	૦-૫
આયુર્વેદ નિબંધમાળા-ભાગ ૧ લો તથા ૨ લે (વેદ તિલકચંદ તારાચંદ્રજી) આયુર્વેદ ચિકિત્સાપદ્ધતિએ અનેક રોગ-તેનાં લક્ષણ, કારણ ને સચોટ ઉપચારો સમજાવતો અંધ	૧૧૫૨	૪-૪	૦-૧

ચિત્રો ઇત્યાદિ

પરમહંસ શ્રીરામકૃષ્ણ કેશવચંદ્ર જ્ઞેનના ઘેર ...	૦-૨	૦-૧
જ્ઞાનપટ, સોપાનપટ અને જ્ઞાનખાજી ...	૧૮x૨૪	૦-૧ ૦-૧

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

મદ્ર પાસે, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦, અમદાવાદ અને
મલખાદેવી રોડ, હાથી બોરિંગ, ત્રીજો માળે, મુંબઈ-૨

‘આમ સાહિત્યશ્રેણી’

આમવર્ગનાં માણસોને જ્ઞાન-ચારિત્ર્ય-વર્ધક અને નિર્દોષ આનંદ મેળવી શકાય તેવું સાહિત્ય જૂજ કિંમતમાં પૂરું પાડવાના ઉદ્દેશથી, નાની પુસ્તિકાઓ પ્રસિદ્ધ કરવાનું શરૂ થયું છે; અને એમાં નીચે પ્રમાણે પુસ્તકો પ્રકટ થયાં છે. તત્ત્વગર કિંમતી-મોટી લાવણેરી બનાવે છે, તેમ મજૂર અને ગરીબ પણ સંસ્કારી વર્ગ પણ પોતાની યુબ્જા પ્રમાણે નાની શી લાવણેરી વસાવી શકે એવો આશય છે.

ગીતાસંઠાન:-સં. શ્રી રમણ મહર્ષિ :: મહાત્માજી અને મરાઠાવાળા જેવા તત્ત્વચિંતકોએ લખેલા અનુવાદ સાથે ભગવદ્ગીતામાંથી પસંદ કરેલા ૪૦ શ્લોકો ...	૫૨	૦-૩	૦-૧
જ્ઞાનનાં ધરણ્ય:- (આવૃત્તિ ૨ જી) લે. માધવતીથં :			
આત્મજ્ઞાનના સાધનની વાતો ને પત્રો ...	૬૪	૦-૩	૦-૧
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા- (ભે અધ્યાયી). મૂળ શ્લોકો તથા અર્થ સાથે	૪૮	૦-૩	૦-૧
શ્રી રામાયણ ઉપદેશ-બ્રાહ્મદાયક ઉપદેશો ...	૮૮	૦-૫	૦-૧
મનને-શ્રી. હેમંતકુમાર નીલકંઠ ...	૪૦	૦-૩	૦-૧
વિચાર-સૂર્યોદય-સ્વામી શ્રી માધવતીથં ...	૫૨	૦-૩	૦-૧
જેસલ ને તોરલ તથા જાલધર ને ગોપીચંદ-સ્વ. ‘હવાપી’	૫૧	૦-૩	૦-૧
હજીઠામરણમ-મુખપાઠ કરવા યોગ્ય ચૂંટી કાઢેલા પાઠના- મંત્રો-અર્થ સાથે (નવી આવૃત્તિ છપાય છે.) ...			
મેનાવતી ને ગોપીચંદ તથા ભટ્ટંહરિ ને વિક્રમ-સ્વ. ‘હવાપી’	૪૮	૦-૩	૦-૧
હૃદય જીવન-ડૉ. હરિપ્રસાદ મજુરાય દેસાઈ ...	૫૬	૦-૩	૦-૧
ધ્યાન અને જ્ઞાન-સ્વામી માધવતીથં : નવી આવૃત્તિ ...	૪૮	૦-૩	૦-૧
ઉત્તરગીતા:-અર્જુનને કતરાવરવામાં શ્રીકૃષ્ણે આપેલા તત્ત્વબોધનો સરળ અનુવાદ: મૂળ શ્લોકો સાથે ...	૬૪	૦-૧	૦-૧
વિભુની વાદે અને રામાયણની વલ્લભના-ગુરુશિષ્યનો ઉપ- દેશાત્મક સંવાદ ને રામાયણ તથા આધુનિક યુગની તુલના ૧૯૪	૦-૪	૦-૨	
ધાવણની ધાર અને બીજી વાતો-લેખક: ચુનીલાલ મડિયા : માનવરવશાવ અને લાજણી પ્રગટ કરતી ૪ વાતો ...	૭૧	૦-૩	૦-૧

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયના ગ્રંથો

દેશી અને બીજા વાતો-(સચિત્ર) લેખક : સુનીલાલ મણિયા			
દેશી અને બીજા વાતોની રસિક પણ પ નિદેશિ વાતો...	૬૪	૦-૩	૦-૧
દેશીની મોસમ અને બીજા વાતો-લેખક : 'શયદા'			
માનવહૃદયની સારી-નરસી લાગણીઓ વ્યક્ત કરતી ૭ વાતો	૭૫	૦-૫	૦-૧
અણખો અને નવું રેલવે સ્ટેશન-શ્રી. સુનીલાલ વળ શાહ	૯૦	૦-૪	૦-૧
જીવનનો મર્મ-લેખક : 'સોપાન'	૮૪	૦-૬	૦-૧
નવનવાન-	૬૪	૦-૪	૦-૧
અહિંસાનું રહસ્ય-	૭૨	૦-૪	૦-૧
એ લૂંટ પુરુષ !-	૫૬	૦-૪	૦-૧
આશાને અજવાળો-	૫૬	૦-૪	૦-૧
અખજી બાપા-કચ્છના મહાન સંતનું ચરિત્ર : નવી આવૃત્તિ છપારો			
શ્રીમતોનો સડો-(કાવ્ય) શ્રી. ઉપેશ વેળકરિયા	૬૪	૦-૪	૦-૧
શ્રીમત સંકરાચાર્ય-(સચિત્ર) લેખક : પુરાણ પુત્ર			
જગદ્ગુરુ આદ્ય સંકરાચાર્યનું દૂંકું જીવન અને કવન	૪૮	૦-૩	૦-૧
શ્રી તૈલંગ સ્વામી-વિશુદ્ધાનંદ તથા પાઠદારીબાબાનાં ચરિત્રો	૮૮	૦-૪	૦-૧
બાળકોના વિવેકાનંદ-લે. પ્રફુલ્લ ડાકોર :: સ્વામી વિવેકા-			
નંદનું બાળકો માટે લખાયેલું દૂંકું રસપ્રદ જીવનચરિત્ર	૫૬	૦-૪	૦-૧
ભગવાન જીર્ણ-(સચિત્ર) લે. પુરાણ પુત્ર			
બોધક જીવનપ્રસંગો આવેખત દૂંકું ચરિત્ર ...	૫૬	૦-૪	૦-૧
સંત કબીર-(સચિત્ર) સચ્ચાંદ પ્રસંગો આવેખત દૂંકું ચરિત્ર	૫૬	૦-૩	૦-૧
નયનારતી-(કાવ્ય) 'એ ઘડો મોજ'ના અધિપતિ કવિ શ્રી.			
'શયદા' દ્વારા ભારતની ચંડલી-ખડલીનું દિવસન	૩૬	૦-૬	૦-૦-૧
બાળસહબોધ-વાર્તાઓએ ધાર્મિક શિક્ષણ	૧૨૦	૦-૪	૦-૦
સુવર્ણયુગ-(જ્યારે અસ્પૃશ્યતા નહોતી) લેખક : શ્રી. દનેશલાલ મુનશી :			છપાય છે.
સમ્રાટ શેરલીફ અને દેવી નંદા-જેન સંસ્કૃતિની બે નાદિશાઓ...			(,,)

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

સદ્ પાસે, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦, અમદાવાદ અને
કાલબાદલી રોડ, હાથી બીલ્ડિંગ, ત્રીજા માળે, મુંબઈ-૨